

А К А Д Е М И Я Н А У К А Р М Я Н С К О Й С С Р
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА ИМ. Р. АЧАРЯНА

С. В. ГУКАСЯН

ИНТОНАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ВОСТОЧНОАРМЯНСКОГО И
ЗАПАДНОАРМЯНСКОГО ЛИТЕРАТУРНЫХ
ЯЗЫКОВ

(Экспериментально-сопоставительное исследование)

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН
1 9 9 0

809.198.1

39

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼՆԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԸՆԹԵՐՑԱՄԱՐԱԶ

Ս. Վ. ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ
ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀՆՁԵՐԱՆԳԱՅԻՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

(Փորձառական-գուգարքական հետազոտություն)

A $\frac{H}{80672}$

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԱ. ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ

1990

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Դարերի ընթացքում հայոց գրական հին լեզուն զիջում է իր գիրքերը և փոխարենը պատմական դեպքերի բերումով հանդես են գալիս երկու տարբերակներ՝ գրական արևելահայերենը և գրական արևմտահայերենը: Այդ երկու գրական տարբերակներով էլ ստեղծվել է հարուստ գրականություն, սակայն արևելահայերենին և արևմտահայերենին միևնույն ճակատագիրը չէր վիճակված: Դարասկզբին արևմտահայության զանգվածային տեղահանության, հալածանքների և կոտորածների պատճառով արևմտահայերենի գործառնության ոլորտը զգալիորեն փոքրանում և մասնատվում է. արևմտահայությունը զրկվում է իր բնօրրանից, ցրվում աշխարհով մեկ: Այս իսկ պատճառով էլ արևմտահայերենը շարունակում է գործառնել տարբեր գաղթավայրերում՝ Լիբանանում, Հունաստանում, Ֆրանսիայում, Ամերիկայում, Կանադայում և այլուր:

Հակառակ արևմտահայերենի, գրական արևելահայերենը դառնում է պետական լեզու և բուռն զարգացում ապրում: Նրանով ստեղծվում է գեղարվեստական և դիտական հարուստ գրականություն, գրվում են բազմաթիվ աշխատություններ՝ նվիրված արևելահայերենի այս կամ այն հարցի մանրազնին և ամբողջական ուսումնասիրությանը, գնալով ավելի ու ավելի են հղկվում և մշակվում արևելահայերենի գործառնության տարբեր ոլորտներն ու գիտանունային (տերմինային) համակարգերը: Հատկապես վերջին շրջանում սերտ կապեր են հաստատված մայր հայրենիքի և սփյուռքի միջև. դրանք էլ ավելի են խթանում երկու գրականների լեզվական երևույթների փոխազդեցությանն ու փոխներթափանցմանը, այնպես որ, անհրաժեշտություն է զգացվում երկու լեզվավիճակների ոչ միայն խորազնին նկարագրության, այլև զուգադրության:

Նշենք, որ տարբեր լեզուների քերականական տարբեր համակարգերի զուգադրական քննությունը շատ բանով է հարստացնում լեզվի մասին մեր ունեցած իմացությունը: Այս տեսակետից հայոց լեզվի

գրական երկու տարբերակների լեզվական զանազան համակարգերի զուգադրությունը նույնպես շատ կարևոր է՝ հասկապես արդի հայերենի ընդհանրական ուսումնասիրության համար: Այդ կարևորությունը առանձնապես նշանակալից է դառնում, երբ միմյանց հետ զուգադրում ենք մեր լեզվի երկու տարբերակների հնչերանգները:

Արևելահայ միջավայրում արևմտահայ գրական տարբերակով արտասանված ցանկացած խոսք իսկույն տարբերակվում է. արևելահայը արագ է կողմնորոշվում, որ խոսողը գրական արևմտահայերենով հաղորդակցվող հանրության ներկայացուցիչ է: Բնականաբար հետաքրքիր է պարզել՝ արդյո՞ք այդ տարբերակվածությունը բացատրվում է արևելահայերենի և արևմտահայերենի միայն հնչյունական, բառային, ձևաբանական ու շարահյուսական տարբերություններով, թե՞ այն պայմանավորված է նաև հնչերանգով, այսինքն՝ ձայնի տոնով, ուժգնությամբ և տևողությամբ:

Հայտնի է, որ արևելահայ և արևմտահայ գրականների հնչյունական համակարգերը տարբեր են. արևելահայերենը ներկայանում է եռաշարք բաղաձայնական համակարգով, իսկ արևմտահայերենը՝ երկշարք, որոնց ներսում միաժամանակ տեղի է ունենում բաղաձայնական տեղաշարժ՝ արևելահայերենի ձայնիկները արևմտահայերենում խլանում են, իսկ խուլերը՝ ձայնեղանում. երևույթ, որն արդեն իսկ ղգալի զանազանություն է առաջացնում երկու տարբերակների արտասանություններում: Կան նաև բառային տարբերություններ՝ սա-աս, նրանք-անոնք, գնալ-երթալ և այլն, ձևաբանական տարբերություններ՝ սեռական և բացառական հոլովների տարբեր կազմությունները ի-ու, ից-են հոլովիչների միջոցով, սահմանական ներկայի տարարնույթ կազմությունները և այլն:

Նշված տարբերությունները հանգամանալից և հարուստ փաստական նյութի հիման վրա ուսումնասիրված են Ա. Սարգսյանի 1985 թ. լույս տեսած «Արևելահայ և արևմտահայ գրական լեզուներ» աշխատության մեջ: Սա առաջին կարևոր աշխատությունն է, որում միմյանց հետ զուգադրվում են և մեկնաբանվում արևելահայերենի ու արևմտահայերենի հնչույթային, բառային, ձևաբանական և շարահյուսական մակարդակների համապատասխան միավորները: Մեզ համար առանձնապես հետաքրքիր է աշխատության հնչույթաբանության բաժինը, ուր հեղինակը, արևելահայ և արևմտահայ գրականությունից քաղված անհրաժեշտ վիճակագրական նյութի վրա հիմնվելով, ուսումնասիրում է երկու տարբերակների հնչույթների և վանկերի մի շարք յուրահատկություններ ու

հանդում հետաքրքիր եզրակացությունների: Այսպես, ըստ համապատասխան հաշվարկների, հեղինակը պարզում է երկու տարբերակների ձայնավոր և բաղաձայն հնչույթների փոխհարաբերությունը համակարգում ու շարանքում (տեքստում): Արևելահայերենի համակարգում ձայնավորները կազմում են ողջ հնչույթային կազմի 14 %-ը, իսկ բաղաձայնները՝ 86 %-ը: Արևմտահայերենում այս հարաբերությունը փոխվում է, ձայնավորները կազմում են 19 %, իսկ բաղաձայնները՝ 81 %: Հակառակ համակարգի, շարանքում արդեն այս տարբերությունները վերանում են՝ երկուսում էլ ձայնավորները կազմում են շարանքում ողջ հնչույթային կազմի 41 %-ը, իսկ բաղաձայնները՝ 59 %-ը (էջ 49): Այս փաստերից էլ ելնելով՝ Սարգսյանը հանգում է այն եզրակացությանը, որ համակարգում երկու գրականներն էլ պատկանում են լեզուների բաղաձայնական խմբին, իսկ շարանքում՝ մոտենում են ձայնավորական խմբին (էջ 83):

Ուշագրավ է նաև Ա. Սարգսյանի երկու գրականների վանկատիպերի փոխհարաբերության ուսումնասիրությունը: Կառուցվածքային 9 տեսակի: վանկատիպերի մեջ բաց վանկերը կազմում են 54 %, իսկ փակերը՝ 46 %: Երկու տարբերակներում էլ բոլորից հաճախ հանդիպում են բաղաձայն + ձայնավոր և բաղաձայն + ձայնավոր + բաղաձայն վանկատիպերը: Առաջինը երկուսում էլ կազմում է ողջ վանկատիպերի 49 %-ը, երկրորդը արևելահայերենում կազմում է 35 %, իսկ արևմտահայերենում՝ 34 % (էջ 64—66):

Ա. Սարգսյանը, խոսելով երկու տարբերակների խոսքի տեղություն կամ տեմպերի մասին, գտնում է, որ արևելահայերենում այն ավելի արագ է, քան արևմտահայերենում (էջ 78): Մեր ուսումնասիրությունը մեզ բերել է այլ եզրակացություն, որ խոսքի տեմպը երկուսում էլ միմյանցից չի տարբերվում:

Նույնը պետք է ասել նաև Ա. Սարգսյանի այն դրույթի մասին, որ ս-ով և զ-ով սկսվող բաղաձայնական կապակցություններով բառերը արևմտահայերենում միշտ արտասանվում են բառասկզբի ը-ով՝ (էջ 63, 79): Ինչպես կերևա հետագա շարադրանքից, այս հարցում մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում դրանք միշտ արտասանվում են առանց ը-ի, իսկ արևմտահայերենում՝ մեծամասամբ ը-ով, մասամբ էլ՝ առանց ը-ի:

Ընդհանուր եզրակացությունների մեջ Ա. Սարգսյանը երկու տարբերակներին բնորոշ ինչու-որ հարցումների հիմնական տոնի շարժման փոփոխությունները ընդհանրացնում է և տարածում հնչադասություն-

ների ողջ համակարգի վրա: Նա գրում է. «Արևելահայերենի բարձրացող-իջնող-բարձրացող կամ իջնող-բարձրացող հիմնական տոնի շարժման կորագծերը»: Սակայն իրականում, ինչպես ցույց է տալիս ուսումնասիրությունը, երկու տարբերակներում էլ հնչադասության վերջում տոնը կարող է լինել ինչպես իջնող, այնպես էլ բարձրացող:

Պետք է նշել, որ արևմտահայերենի հնչերանգը բոլորովին ուսումնասիրված չէ: Հակառակ արևմտահայերենի, դրախառն արևելահայերենի հնչերանգի և շեշտի վերաբերյալ վերջին տարիներս լուրջ աշխատանքներ են կատարվել, որոնք ամփոփված են ԳՍ. Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի կիրառական լեզվաբանության բաժնի կողմից 1978 թ. հրատարակած «Հնչերանգը և շեշտը ժամանակակից հայերենում» ժողովածուի մեջ. հեղինակներ՝ Ա. Արաճյան, Ս. Ղուկասյան, Ա. Խաչատրյան և Ռ. Թոխմախյան: Ա. Արաճյանը ուսումնասիրել է պատմողական և հրամայական հնչադասությունների հնչերանգը, Ս. Ղուկասյանը՝ առանց հարցական բառի հարցումների հնչերանգը, Ա. Խաչատրյանը՝ բացականչական հնչադասությունների հնչերանգը, իսկ Ռ. Թոխմախյանը հետադուտել է հայերենի շարույթային շեշտի առանձնահատկությունները: Թոխմախյանը գրական արևելահայերենի բառային, շարույթային և ֆրազային շեշտերի մասին իր կատարած հետադուտությունները ամբողջացրել և ի մի է բերել 1984 թ. հրատարակած «Ժամանակակից հայերենի շեշտաբանությունը» աշխատության մեջ: Նշենք, որ հայերենի հնչերանգային զուգադրության առաջին փորձը կատարել են Ա. Խաչատրյանը և Մ. Գալուստովան: Հեղինակները հայերենի հարցական նախադասությունների հնչերանգը զուգադրել են անգլերենի հետ:

Ներկա աշխատանքում մենք հնչերանգի մասին եղած տեսությունները չենք նկարագրում, որովհետև այդ խնդրին համագամանալից անդրադարձել ենք մեր թեկնածուական դիսերտացիայի մեջ². մասնավորապես որ հայերենական լեզվաբանական գրականության մեջ նման աշխատություններ չատ կան:

Եթե գրական արևելահայերենի հնչերանգը ուսումնասիրելը առանձնակի դժվարություն չի հարուցում, ապա դրությունը զգալիորեն փոփոխվում է արևմտահայերենի դեպքում: Զուգադրություն կատարելիս՝ դժ-

¹ Ա. Խաչատրյան, Մ. Գալուստովա, Հարցական նախադասությունների հնչերանգը հայերենում և անգլերենում, «Լրաբեր», № 7, 1982, էջ 19—27:

² Ս. Վ. Ղուկասյան, Հարցման համակարգը և առանց հարցական բառի հարցման հնչերանգը ժամանակակից հայերենում (թեկ. դիս.), Երևան, 1979, էջ 41—51:

վարություն է առաջացնում հատկապես այն խնդիրը, թե որ գաղթօջախի արևմտահայերենը պետք է վերցնել որպես նմուշ, որովհետև, ինչպես արդեն նշել ենք, արևմտահայերենը գործառվում է շատ գաղթավայրերում: Բնականաբար այդ նմուշը պետք է լինի այն գաղթօջախի արևմրտահայերենը, որտեղ այն պահպանված է շատ ավելի անաղարտ ու մաքուր ձևով և ավելի զործուն է որպես հաղորդակցման միջոց: Այդպիսի վայր է, անշուշտ, Բեյրութը, որտեղ կա երկու հարյուր հազար հայություն, կան առաջնային և երկրորդական հայկական վարժարաններ, հայությունն էլ տանը ու հասարակական վայրում միմյանց հետ հաղորդակցվում է արևմտահայերենով: Ահա այս հանգամանքները հաշվի առնելով էլ՝ դրական արևմտահայերենի հնչերանգն ուսումնասիրելու և արևելահայերենի հետ զուգադրելու համար՝ մենք ընտրեցինք Բեյրութում գործառվող արևմտահայերենը:

Աշխատանքում առաջին անգամ է ուսումնասիրվում գրական արևմրտահայերենի հնչերանգը և զուգադրվում գրական արևելահայերենի հետ: Այս իսկ պատճառով էլ մենք ուսումնասիրել և միմյանց հետ զուգադրել ենք երկու տարբերակների երկու սմննակարևոր հաղորդակցական տիպերի հնչերանգները՝ պատմողականի և հարցականի. ընդ որում հարցական նախադասություններից վերցրել ենք միայն ինչու-որ հարցումները, որովհետև վերջիններս հաղորդակցման ժամանակ ավելի հաճախ են հանդես գալիս: Պատմողական հնչադասությունների տակ առանձնացվել են երեք ենթատեսակներ՝ բուն պատմողական, փաստագրական պատմողական և ցուցադրական պատմողական. ինչու-որ հարցումների տակ առանձնացվել է արդեն չորս ենթատեսակ, որոնց անվանել ենք ինչու-որ-1, ինչու-որ-2, ինչու-որ-3 և ինչու-որ-4: Հետադոտության ընթացքում այս բոլոր ենթատեսակների հնչերանգները երկու տարբերակներում առանձին-առանձին ուսումնասիրվել և զուգադրվել են միմյանց հետ:

Այսպիսով, մեր առջև դրված են եղել ուսումնասիրության հետևյալ խնդիրները.

1) Փորձառական-հնչյունաբանական եղանակով որոշել, թե մոտավոր ինչ սահմաններում են փոփոխվում գրական արևելահայերենի պատմողական հնչադասությունների կարևոր ձայնհատկանիշները:

2) Որոշել, թե մոտավոր ինչ սահմաններում են փոփոխվում գրական արևմտահայերենի պատմողական հնչադասությունների կարևոր ձայնհատկանիշները:

3) Պարզաբանել դրական արևելահայերենի և արևմտահայերենի համապատասխան հնչերանգների նմանությունները կամ տարբերությունները:

4) Որոշել, թե մոտավոր ինչ սահմաններում են փոխվում դրական արևելահայերենի ինչու-որ հարցման տարբեր շեշտակառուցվածքային հարաբերություն ունեցող հնչադասությունների հիմնական ձայնհատկանիշները:

5) Որոշել, թե մոտավոր ինչ սահմաններում են փոխվում դրական արևմտահայերենի ինչու-որ հարցման տարբեր շեշտակառուցվածքային հարաբերություն ունեցող հնչադասությունների հիմնական ձայնհատկանիշները:

6) Վեր հանել դրական արևելահայերենի և արևմտահայերենի ինչու-որ հարցման տարբեր շեշտակառուցվածքային հարաբերություն ունեցող հնչադասությունների իմաստատարերակիչ ձայնհատկանիշները:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգային զուգադրությանը կատարելու համար ընտրվել է համապատասխան փորձառական նյութ. արևելահայերենինը՝ հաշիկ Դաշտենցի «Ռանչպարների կանչը» գրքից (Երևան, 1978 թ.), իսկ արևմտահայերենինը՝ Երվանդ Պարսումյանի «Ծագել ի ծագ» գրքից (Բեյրութ, 1977 թ.):

Երկու գրականների տեղումթյունների մասին հստակ գաղափար կազմելու նպատակով ընտրվել են նաև միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հնչադասություններ: Այս դեպքում որպես նախահիմք վերցվել է արևմտահայերենը, այսինքն՝ արևմտահայերենին բնորոշ նույն հնչյունական կազմն ունեցող հնչադասությունները հիմք են ծառայել արևելահայերենի համար: Այսպիսի օրինակների որոշ մասն էլ կազմել ենք ինքներս՝ դիտակ արևմտահայի հետ խորհրդակցելով:

Միմյանց հետ զուգադրվել են երկու տարբերակների պատմողական հնչադասությունների և ինչու-որ հարցումների հնչերանգները: Պատմողականի տակ առանձնացվել և ուսումնասիրվել է երեք ենթատեսակ՝ բուն պատմողական, փաստագրական պատմողական և ցուցադրական պատմողական: Բուն պատմողական են այնպիսի հնչադասությունները, որոնց միջոցով խոսողը դիմացինին հաղորդում է ինչ-որ տեղեկություն, որն է կատարված, կատարվող կամ կատարվելիք իրողության կամ եղելության մասին (Երկար օրեր անցան): Փաստագրական են այնպիսի պատմողական հնչադասությունները, որոնց միջոցով խոսողը արձանագրում է որն է փաստ, առարկա կամ երևույթ (Տնակը պատրաստ է): Ցուցադրական են այնպիսիները, որոնց միջոցով խոսողը դիմացինի ուշադրությունը հրավիրում է ինչ-որ առարկայի, երևույթի և այլնի վրա (Սա ծաղիկ է):

Ինչու-որ հարցման տակ առանձնացրիլ և ուսումնասիրել ենք չորս ենթատեսակ, որոնց համապատասխանաբար անվանում ենք ինչու-որ-1,

ինչու-որ-2, ինչու-որ-3 և ինչու-որ-4: Ինչու-որ-1-ի դեպքում հարցական դերանունը գտնվում է հնչադասության սկզբում (Ո՞վ է այս մարդը), ինչու-որ-2-ի դեպքում՝ կենտրոնում (Առավոտյան ո՞ւր էիր գնացել), ինչու-որ-3-ի դեպքում՝ նախավերջին դիրքում (Քո պահանջածը ի՞նչ էր), ինչու-որ-4-ի դեպքում արդեն հարցական դերանունը խնդնություն հանդես է գալիս որպես առանձին հնչադասություն (Որտե՞ղ, Ծ՞րբ և այլն):

Նշենք, որ միջուկ է կոչվում այն վանկը, որի վրա դրվում է հնչադասության գլխավոր շեշտը, նախամիջուկ՝ միջուկին նախորդող վանկը, ետմիջուկ՝ միջուկին հաջորդող վանկը: Ուսումնասիրության ընթացքում այս երեք վանկերի վրա հատուկ ուշադրություն է դարձվել՝ որպես հընչ-հրանդի ձևավորման կարևոր հատվածների:

Ձայնագրման համար ամեն մի հաղորդակցական տիպից վերցվել է որոշակի քանակությամբ, օրինակ. պատմողականի համար յուրաքանչ-յուր տարբերակից ընտրվել է 25 նախադասություն, ինչու-որ հարցման համար՝ 40 նախադասություն: Ուսումնասիրված նախադասությունների ցանկը բերվում է համապատասխան բաժինների նկարագրության սկզբում: Ընտրված նախադասությունները հիմնականում 4—6 վանկանի են, սակայն կան նաև ավելի վանկեր ունեցող օրինակներ:

Ձայնագրությունները կառավրվել են ՀՄՍՀ ԳԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի փորձառական հնչյունաբանության փորձասրահում (լաբորատորիա). ձայնագրվել են 3-ական տղամարդ հաղորդավարներ: Արևելահայերենի հնչերանգն ուսումնասիրելու համար ձայնագրվել են Երևանում ծնված, միջնակարգ և բարձրագույն կրթություն ստացած 25—35 տարեկան երիտասարդներ, արևմտահայերենինը՝ Բեյրութում ծնված, հայերենով տարրական և միջնակարգ կրթություն ստացած 18—20 տարեկան հայ երիտասարդներ, որոնք բոլորն էլ տանը և դրսում (հայկական միջավայրում) հաղորդակցվել են հայերենով: Ձայնագրման պահին բեյրութահայերը սովորում էին Երևանի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններին կից նախապատրաստական կրթաճյուղում (Ֆակուլտետ): Որպես արևելահայ հաղորդավարներ հանդես են եկել Սուրեն Գրիգորյանը (1-ին հաղ.), Հովհաննես Զաքարյանը (2-րդ հաղ.) և Զավեն Աբրահամյանը (3-րդ հաղ.), իսկ որպես արևմտահայ հայ հաղորդավարներ հանդես են եկել Պետրոս Սաքալետյանը (1-ին հաղ.), Խաչիկ Փանոսյանը (2-րդ հաղ.) և Սեպուհ Ավետիսյանը (3-րդ հաղ.):

Փորձառական ուսումնասիրությունը նույնպես կատարվել է ԳԱՀր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի փորձառական հնչյունաբանության փորձասրահում՝ հայրենական լեզվաբանության մշակած ուս. եղանակի (մեթոդիկայի) համաձայն: Ելնելով համապատասխան մեթոդիկայից՝ կատարվել է ձայնագրված հնչադասությունների լսողական վերլուծություն: Լսողական վերլուծությանը մասնակցել են արևելահայերենի և արևմտահայերենի 3-ական լավ գիտակներ: Լսողական վերլուծության ընթացքում ունենդիրների առջև դրվել են որոշակի խնդիրներ, որոնք շարագրված են հաջորդ գլխում:

Ձայնաբանական վերլուծության համար անհրաժեշտ հնչապատկերները (ինտոնոգրամա) դարձյալ ստացվել են ԳԱՀր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի փորձառական հնչյունաբանության փորձասրահում՝ հնչագրիչ (ինտոգրաֆ) կոչվող սարքի օգնությամբ: Երկու տարբերակների հնչերանգային դուգադրությունը իրագործելու նպատակով՝ պատմողական հնչադասությունների հետադոտման համար ստացվել և ուսումնասիրվել է 150 հնչապատկեր³, ինչու-որ հարցումներին՝ 240 հնչապատկեր՝ ընդամենը՝ 390 հնչապատկեր:

Հնչապատկերը տալիս է ձայնի հետևյալ սկզբնական հատկանիշները. հիմնական տոնի հաճախականությունը (ՀՏՀ), ուժգնությունը և տևողությունը: Սկզբնական նշված հատկանիշների հիման վրա մենք ուսումնասիրել ենք հնչերանգի հետևյալ երկրորդական հատկանիշները:

1) Հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը:

2) Հնչադասության առավելագույն հաճախականության տեղայնացումը:

3) Հնչադասության նվազագույն հաճախականության տեղայնացումը:

4) Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով) որոշվում է հնչադասության առավելագույն և նվազագույն հաճախականությունների հարաբերությամբ):

5) Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով) (որոշվում է միջուկի սկզբի և վերջի հաճախականությունների հարաբերությամբ):

6) Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով) (որոշվում է նույն ձևով):

³ Տե՛ս Ս. Ղուկասյան, Հարցական նախադասությունների հնչերանգը, «Հնչերանգը և շեշտը ժամանակակից հայերենում», Երևան, 1978, էջ 80—81:

7) Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածա-
վալը (կիսատոննոով) (որոշվում է նույն ձևով. երբ այս հատկության
թվային արժեքի առջև դրվում է + նշանը՝ դա նշանակում է, որ հաճա-
խականությունը վերջին վանկում աճող է, իսկ երբ դրվում է — նշանը՝
նվազող է):

8. Հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը
(նկատի ունենք հենց հնչադասության սկզբի հաճախականության բա-
ցարձակ մեծությունը):

9) Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը:

10) Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (որոշվում է ամե-
նամեծ և ամենափոքր ուժգնությունների տարբերությամբ):

11) Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը:

12) Հնչադասության առավելագույն ուժգնության սեղանացումը:

13) Հնչադասության նվազագույն ուժգնության տեղանայացումը:

14) Ողջ հնչադասության տեղությունը:

15) Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը (որոշվում է
հնչադասության ողջ տեղության և վանկերի քանակի հարաբերու-
թյամբ):

16) Միջուկային վանկի տեղությունը:

17) Միջուկային վանկի տեղության (ՄՎՏ) հարաբերությունը
վանկի միջին տեղությանը (ՎՄՏ):

Բերված ձայնհատկանիշներից առավել կարևորները երկու տար-
բերակներում էլ ներկայացված են առանձին աղյուսակների տեսքով:
Ձայնի հաճախականությունը նշող հատկությունները շարանքում նկա-
րագրվում են միայն կիսատոնների միջոցով, իսկ աղյուսակում այդ հատ-
կությունները բերվում են նաև հց-երի միջոցով, որովհետև կլինեն հե-
տազոտողներ, որոնց կհետաքրքրի տվյալ ձայնհատկանիշի հենց հց-
ային մեծությունը: Ուսումնասիրվող հնչադասության ձայնհատկանիշ-
ները երկու տարբերակներում առանձին-առանձին ներկայացվելուց
դատ, տրվում են նաև ընդհանուր աղյուսակի տեսքով: Այս աղյուսակում
կողք-կողքի տրվում են երկու գրականների առաջին հաղորդավարների
արժեքները և բոլոր հրեքի միջին թվաբանականները: Պատմողական
հնչադասությունների դեպքում հաճախ արևելահայերենում որպես մի-
ջուկ հանդես է գալիս տվյալ հնչադասության մի վանկը, իսկ արևմտա-
հայերենում՝ մեկ ուրիշը. այս իսկ պատճառով էլ ընդհանուր աղյուսա-
կում բերվող արևելահայերենի և արևմտահայերենի միջուկային վան-

կերի տեղում թյունների միջև զգալի տարբերություն է նկատվում: Նման դեպքերում չպետք է կարծիք, թե միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հնչադասություններում արևելահայերենի միջուկի տեղում թյունը տարբերվում է արևմտահայերենից: Այսպիսի թյունը մացությունից խուսափելու համար՝ միայն արևելահայերենի և միայն արևմտահայերենի ցուցադրվող աղյուսակներում պատմողական հնչադասությունների համապատասխան վանկերի վրա դրվում են 1, 2, 3 թվերը, որոնք ցույց են տալիս, թե տվյալ հաղորդավարի դեպքում հնչադասության որ վանկն է հանդես գալիս որպես միջուկ: Աշխատանքում բերված է ձայնհատկանիշների 57 աղյուսակ: Բացի վեցերորդ բերված ձայնհատկանիշներից, տուանձին-աուանձին՝ վանկ առ վանկ ուսումնասիրվել են նաև յուրաքանչյուր հնչադասության հիմնական տոնի հաճախականության, ուժգնության և տեղումնության փոփոխությունները: Ինչպես հաճախականության զանազան ձայնածավալները որոշելիս, այնպես էլ այստեղ հիմնական տոնի արժեքները վերցվել են ոչ թե բացարձակ, այլ հարաբերական ձևով, այսինքն՝ յուրաքանչյուր վանկի սկզբի և վերջի հաճախականությունների հարաբերությամբ: Այսպիսով, յուրաքանչյուր հնչադասության ՀՏՀ շարժումը որոշվել է կիսատոնների միջոցով: Որոշակի հաճախականությունների հարաբերությունից միշտ ստացվում են կայուն,

$$\begin{aligned} & \text{անփոփոխ արժեքներ, ասենք՝} \frac{80 \text{ Հց}}{70 \text{ Հց}} = \frac{160 \text{ Հց}}{110 \text{ Հց}} = \frac{160 \text{ Հց}}{140 \text{ Հց}} = \\ & = 2 \text{ կիսատոն կամ} \quad \frac{120 \text{ Հց}}{90 \text{ Հց}} = \frac{150 \text{ Հց}}{100 \text{ Հց}} = \frac{210 \text{ Հց}}{160 \text{ Հց}} = \\ & = \frac{290 \text{ Հց}}{160 \text{ Հց}} = 5 \text{ կիսատոն: Այս կատարվում է հատուկ աղյուսակի} \end{aligned}$$

միջոցով, ուր տրված են համապատասխան հաճախականությունների հարաբերությունները՝ կիսատոններով արտահայտված: Այսպես ենք վարվել, որովհետև՝ ա) տոնի փոփոխության մասին լրիվ գաղափար են տալիս ոչ թե բացարձակ, այլ հարաբերական արժեքները և բ) այս կերպ բոլոր հաղորդավարների համար ստացվում են կայուն արժեքներ և հնարավոր է նրանց բոլորի ՀՏՀ փոփոխությունը ներկայացնել մեկ գծագրի միջոցով: Այնտեղ, ուր տոնը բարձրացող է, կիսատոնները վերցվում են դրական (+) արժեքով, ուր իջնող է՝ բացասական (—):

Վանկերի տեղումնության փոփոխության մասին ավելի ճշգրիտ գաղափար կազմելու համար՝ վերցվել է տվյալ վանկի տեղումնության և հնչադասության վանկի միջին տեղումնության հարաբերությունը (քանի որ կան

արագ խոսող և դանդաղ խոսող հաղորդավարներ, ուստի այս հարաբերությունները տալիս են ավելի ճիշտ արժեքներ):

Այս ամենից հետո վանկ առ վանկ կազմվել են բոլոր հնչադասությունների ՀՏՀ հարաբերական արժեքների աղյուսակները (երեք հաղորդավարների համար): Յուրաքանչյուրի համար հանվել են նաև ընդհանուր արժեքներ, որոնք որոշվել են մասամբ վիճակագրական, մասամբ ներմբռնումային (ինտուիցիոն) մոտեցումով:

Կազմված աղյուսակների հիման վրա տրվում են առանձին նկարագրվող երկու տարբերակների հնչադասությունների ՀՏՀ գծագրերը՝ որպես հնչերանգի ամենակարևոր բաղադրիչի: Առանձին հնչադասությունների զուգադրվող ձայնհատկանիշների հետ մեկտեղ, նկարագրության համապատասխան մասում միևնույն գծագրի վրա տրվում են նաև երկու գրականների առաջին հաղորդավարների և ընդհանրացված արժեքների հիման վրա կազմված ՀՏՀ շարժման փոփոխությունները:

Յուրաքանչյուր հաղորդավարի ՀՏՀ գծագրերը երկու տարբերակներում էլ ներկայացվել են տարբեր կորերով. գիծ-կետ (—.) կորը երկու տարբերակներում էլ ընտրվել է առաջին հաղորդավարի համար, գիծ-երկու կետ (—..—) կորը՝ երկրորդի, միայն կետերը (....)՝ երրորդի և վերջապես հոծ գիծը՝ ընդհանուրի: Երկու տարբերակների ՀՏՀ շարժումը միևնույն գծագրի վրա ներկայացնելիս՝ գիծ-կետ (—.) կորը ընտրվել է արևելահայ առաջին հաղորդավարի համար, գիծ-երկու կետ (—..—) կորը՝ արևելահայ ընդհանուրի, միայն կետերը (....)՝ արևմտահայ առաջին հաղորդավարի համար և վերջապես հոծ գիծը արևմտահայ ընդհանուրի: Բացի ձայնորդներից, մնացած բաղաձայնակիր հատվածներում տոնի շարժումը տրվում է ընդհատվող գծիկներով (— — —), երովհետև այդ հատվածներում ձայնալարերը չեն թրթռում, և տոնը բացակայում է: Գծագրերում բոլոր վանկերի տեղությունները վերցվել են միմյանց հավասար, որովհետև մենք կամեցել ենք ցույց տալ ոչ թե հնչադասության վանկերի տեղությունների փոփոխությունը, այլ ինչպես է տարբեր հաղորդավարների հիմնական տոնը փոփոխվում յուրաքանչյուր վանկի ներսում՝ դրանով իսկ գաղափար կազմել տվյալ հնչադասության ընդհանուր հնչերանգային կորագծի մասին: Այլ կերպ լինել էլ չէր կարող, որովհետև տվյալ հնչադասության միևնույն վանկերի տեղությունները տարբեր հաղորդավարների մոտ տարբեր են: Աշխատանքում ներկայացված է ՀՏՀ փոփոխության 57 գծագիր:

Բուն պատմողական հնչադասություններից, որպես գլխավոր ենթատեսակի, ուսումնասիրվել և միմյանց հետ զուգադրվել են երկու տար-

բերականների միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող 5-ական հնչադասությունների ձայնհատկանիշները, փաստագրականից՝ 3-ական, ցուցադրականից՝ 2-ական: 3-ական հնչադասությունների ձայնհատկանիշներ են ուսումնասիրվել և միմյանց հետ զուգադրվել նաև ինչու-որ-1-ից, 3-ական՝ ինչու-որ-2-ից, 2-ական՝ ինչու-որ-3-ից:

Առանձին հնչադասությունների համապատասխան ձայնհատկանիշները երկու տարբերակներում զուգադրելիս՝ տրվում են դրանց ոչ միայն եզրային արժեքները, այլև հրեք հաղորդավարներինը միաժամանակ, որպեսզի ցույց տրվի, թե տվյալ հատկության երրորդ մեծությունը ավելի շատ եզրային որ արժեքին է մոտիկ (նվազագույնին, թե առավելագույնին): Այսպես, արևելահայերենում «Ո՛ւր գնաց» հարցման առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16 կիսատոն, երրորդինը՝ 17 էֆսաառն, իսկ արևմտահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարներինը՝ 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11 կիսատոն. զուգադրելիս նշում ենք ոչ թե արևելահայերենում հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 13—17 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—11 կիսատոն, այլ արևելահայերենում հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 13—16—17 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—9—11 կիսատոն:

Որոշակի քանակությամբ առանձին հնչադասությունների երկու տարբերակների ձայնհատկանիշները ուսումնասիրելուց և զուգադրելուց բացի՝ ուսումնասիրվել և զուգադրվել են հետևյալ ենթատեսակի ձայնագրված բոլոր հնչադասությունների ընդհանրացված արժեքները, ընդ որում երկու տարբերակներում հաղորդավար առ հաղորդավար տրվում են տվյալ ձայնհատկանիշի եզրային և հիմնական արժեքները, ապա նոր կատարվում է զուգադրություն: Զուգադրվում են երկու տարբերակների համապատասխան ձայնհատկանիշի հիմնական արժեքները: Այն թվային մեծությունները, որոնք տվյալ շարքում շատ ավելի հաճախ են գալիս, դրանք և տվյալ ձայնհատկանիշի համար վերցվում են որպես հիմնական կամ միջին արժեքներ: Երկու գրականների հնչերանգը որոշակի քանակությամբ առանձին հնչադասությունների և ընդհանրացված տվյալների ձևով նկարագրելը շատ նպատակահարմար է և ունի ճանաչողական մեծ արժեք: Այն հատկապես օգտակար է հայերենի (և՛ արևելահայերենի, և՛ արևմտահայերենի) հնչերանգը այլ լեզուների հնչերանգի հետ զուգադրելու ժամանակ: Հետազոտողը կարող է աշխատանքում

ուսումնասիրված հնչադասությունների տվյալները վերցնել և ...
դրել մեկ ուրիշ լեզվի համապատասխան հնչադասությունների տվյալ-
ների հետ: Անհրաժեշտության դեպքում նա կարող է զուգադրել ոչ միայն
առանձին հնչադասությունների, այլև ընդհանրացված տվյալները, որն,
իհարկե, ավելի արժեքավոր է: Ներկա ուսումնասիրության տվյալները
կարող են օգտագործվել նաև խոսող (արեւելահայերենով կամ արեւմտա-
հայերենով) հաշվագրիչներ (հաշվիչ մեքենաներ) ստեղծելու ժամանակ,
որովհետեւ աշխատանքում բերվում են հնչերանգը կազմող կարևոր ձայն-
հատկանիշների սահմանային և հիմնական արժեքները:

Նախքան տվյալ ենթատեսակի ձայնհատկանիշների բնութագիրը
տալը, համապատասխան մասում (նկարագրության սկզբում) որոշվում
և տրվում է, թե տվյալ դեպքում հաճախականությունների ինչ միջա-
կայքում է փոփոխվում յուրաքանչյուր հաղորդավարի ձայնը: Հաղոր-
դավարի ձայնի հաճախականությունների միջակայքը մենք անվանում
ենք ձայնապահման: Նրկու տարբերակների ձայնհատկանիշները զուգա-
դրելիս՝ միշտ հաշվի է առնվում, թե տվյալ հաղորդավարը ինչպիսի
ձայնասահման ունի՝ բարձր, թե ցածր: Զուգադրելիս՝ միշտ վերցվում են
միևնույն ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների արժեքները:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀՆՁՆՐԱՆԳԱՅԻՆ ՋՈՒԳԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱՌԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. ԼՍՈՂԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Լսողական վերլուծության ժամանակ ունենդիրները: առջև դրվել են հետևյալ խնդիրները.

1) Տվյալ հնչադասության արտասանությունը ճիշտ է, թե ոչ, այսինքն՝ դրա հնչումը համապատասխանում է արևելահայերենի ու արևմտահայերենի արտասանական նորմաներին:

2) Տվյալ հնչադասությունը հարցում է, թե հաստատում:

3) Ո՞րն է հնչադասության գլխավորաշեշտ վանկը կամ միջուկը:

4) Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հրկվանկանի և եռավանկանի հարցական դերանունների դեպքում ո՞ր վանկի վրա է դրվում հարցաշեշտը:

5) Որոշել տոնի շարժման ուղղությունը:

6) Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչադասությունների վերջին վանկում տոնը բարձրացող է, թե իջնող:

Լսողական վերլուծության ընթացքում պարզվեց հետևյալը.

1) Բացի հինգից (որոնք ճիշտ չէին ընթերցվել), մնացած բոլոր հաստատական և հարցական հնչադասությունները հրկու տարբերակների համար էլ ընկալվեցին որպես նորմատիվ: Սխալ ընթերցված հնչադասությունները հետագա ուսումնասիրության շին ենթարկվել:

2) Բոլոր հաստատական հնչադասություններն առանց տարակուսանքի ընկալվեցին որպես հաստատում, իսկ հարցականները՝ որպես հարցում:

3) Ունենդիրները ճիշտ են որոշել նաև ձայնագրված բոլոր հնչադասությունների գլխավորաշեշտ վանկի դիրքը: Հարցական դերանունների՝ դրանով իսկ հարցաշեշտի դիրքից կախված՝ ունենդիրները հրկու պրականներում հստակ տարբերեցին ինչու-որ հարցման շորս հնչիրան-

դային կառույցներն էլ՝ ինչու-որ-1 (Քանի՞ տարեկան հս), ինչու-որ-2 (Նամակ ո՞վ գրեց), ինչու-որ-3 (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է), ինչու-որ-4 (Ե՞րբ, Որքա՞ն):

4) Լսողական վերլուծության ժամանակ նշվեց, որ արևելահայերենում աշխատանքում օգտագործված երկվանկանի և հոավանկանի հարցական դերանունների դեպքում հարցաշեշտը միշտ դրվում է վերջին վանկի ձայնավորի վրա: Արևմտահայերենում պատկերը այսպես միօրինակ չէ. այնտեղ նույնպես հիմնականում հարցաշեշտը դրվում է վերջին վանկի ձայնավորի վրա, սակայն արձանագրվեց 5 օրինակ, որոնցում հարցաշեշտը դրվում է առաջին վանկի վրա, ինչպես՝ Ո՞րքան (1-ին հաղ.), Ի՞նչպես (1-ին հաղ.), Ի՞նչու (2-րդ հաղ.), Աշխատանքդ ի՞նչպես է (1-ին հաղ.), Նամակը ո՞րուն տամ (2-րդ հաղ.):

5) Ունկնդիրները նշեցին, որ պատմողական հնչադասությունների հիմնական տոնի շարժումը երկու տարբերակներում էլ հիմնականում բարձրացող-իջնող է, սակայն արևելահայերենում առանձնացվեց երկու հնչադասություն՝ Քեզ բաժին չմնաց (3-րդ հաղ.) և Ուշ իրիկուն է (3-րդ հաղ.), որոնք ունեն միայն իջնող տոն, իսկ արևմտահայերենում՝ մեկը՝ Հիմա կրնաս խօսիլ (1-ին հաղ.): Արևմտահայերենում պատմողական հնչադասությունների մեղեդին մեծամասամբ սկսվում է բարձրացող տոնով, սակայն առանձնացվեց 5 օրինակ, որոնց մեղեդին սկսվում է իջնող տոնով, ապա նոր բարձրանում-իջնում է. դրանք են՝ Երկար պատմեց (3-րդ հաղ.), Աթոռը շտապով ներկեց (3-րդ հաղ.), Սպիտակ մազեր ունիս (3-րդ հաղ.), Քեզ տուն կրնամ հասցնել (1-ին հաղ.), Աշնան երեկո է (1-ին հաղ.):

Նշվեց, որ ինչու-որ հարցման հիմնական տոնը արևելահայերենում մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Արևմտահայերենում առանձնացվեց ինչու-որ-1 հարցման 4 օրինակ, որոնց հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենի պես բարձրացող-իջնող է. դրանք են՝ Ի՞նչ գիրք կարդաց (2-րդ հաղ.), Ինչո՞ւ կխնդաս (2-րդ հաղ.), Ի՞նչ է ծագիւդ (3-րդ հաղ.), Ի՞նչ պատահեցաւ (3-րդ հաղ.): Երկու տարբերակներում էլ ինչու-որ հարցման մեղեդին մեծամասամբ սկսվում է բարձրացող տոնով, սակայն արձանագրվեցին դեպքեր, երբ այն սկսվում է իջնող տոնով: Արևելահայերենում այսպիսիք են հետևյալները՝ Ո՞վ փանդեց (2-րդ հաղ.), Ի՞նչ պատահեց Քեզ (3-րդ հաղ.), Ո՞վ է այս մաշկը (3-րդ հաղ.), իսկ արևմտահայերենում այդպիսիք են հետևյալները՝ Ո՞ւր տեսաւ Սեփրին (1-ին հաղ.), Ո՞վ փանդած է (1-ին հաղ.):

6) խողական վերլուծությունը ցույց տվեց, որ երկու գրականների պատմողական հնչադասությունների վերջին վանկում տոնը իջնող է կամ հավասար: Արևելահայերենում ինչու-որ հարցումների վերջին վանկում տոնի շարժումը իջնող է կամ հավասար, իսկ արևմտահայերենում, բացի 4 օրինակից, որոնք արդեն վերևում նշել ենք, այն միայն բարձրացող է: Ուսումնասիրված մյուս օրինակների վերջին վանկի տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է:

Աշխատության մյուս մասերում խողական վերլուծության տվյալների մասին չի խոսվում (շարադրանքի անհարմարության պատճառով), սակայն ինչպես ձայնարանական վերլուծություն, այնպես էլ զուգադրություն կատարելիս միշտ հաշվի են առնվել խողական վերլուծության արդյունքները:

2. ԶԱՅՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

2. 1. ՊԱՏՄՈՂԱԿԱՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՅՆԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ԶՈՒԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅ ԵՎ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐՈՒՄ

Արևելահայ և արևմտահայ գրական տարբերակների պատմողական հնչադասությունների հնչերանգային զուգադրությունը իրագործելու նպատակով՝ ընտրել ենք պատմողական հնչադասությունների երեք տեսակ, որոնց համապատասխանաբար անվանում ենք՝ բուն պատմողական հնչադասություններ, փաստագրական պատմողական հնչադասություններ: Բուն պատմողական են այնպիսի հնչադասությունները, որոնց միջոցով խոսողը դիմացինին հաղորդում է ինչ-որ տեղեկություն, որն է կատարված, կատարվող կամ կատարվելիք իրողություն կամ եղելություն: Այսպիսի հնչադասություններում ստորագրյալը հիմնականում արտահայտվում է բայի դիմավոր ձևերով (Երկար օրեր տնցան, Ձեռքը դրեց ճակատիս): Փաստագրական են այնպիսի պատմողական հնչադասությունները, որոնց միջոցով խոսողը արձանագրում է որևէ փաստ, առարկա կամ երևույթ (Տնակը պատրաստ է, Ուշ աշուն է): Այսպիսի հնչադասություններում ստորագրյալը հիմնականում բաղադրյալ է: Իսկ ցուցադրական են այնպիսի պատմողական հնչադասությունները, որոնց միջոցով խոսողը դիմացինի ուշադրությունը հրավիրում է ինչ-որ առարկայի, երևույթի և այլն վրա: Այսպիսի հնչադասություններում ենթական անպայման արտահայտվում է որևէ ցուցական գերանունով, և ավելի հաճախ այդ դերով հանդես են գալիս սա, դա, այս, այդ ցուցական գերանունները (Սա ծաղիկ է, Դա գեղեցիկ է): Առանձնացնելով այս երեք

տեսակի պատմողական հնչադասությունները՝ մենք ոչ մի երաշխիք չունենք, որ սրանց հնչերանգները արևելահայերենում և արևմտահայերենում տարբեր են, մենք երաշխիք չունենք նաև, որ դրանց հնչերանգները տարբեր են միևնույն տարբերակի, ասինք՝ արևելահայերենի կամ արևմտահայերենի ներսում: Դեռ ավելին, մենք ավելի շատ հակված ենք այն մտքին, որ պատմողական հնչադասությունների այս տեսակների հնչերանգները միևնույն տարբերակի ներսում իրար հիմնականում նման են: Այնուամենայնիվ ապացուցել, որ այս տեսակների հնչերանգները իրար նման են, նույնպես շատ կարևոր է, մանավանդ դրանցում խոսողի հաղորդակցական նպատակադրումը միմյանցից բուրո՞վին տարբեր է:

Փորձառական նյութի հոսնա-ձայնաբանական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում պատմողական հնչադասությունների դեպքում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—170 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 100—220 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է, երրորդինը՝ 80—150 սահմաններում, որը 11 կիսատոն է: Իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—160 հց սահմաններում, որը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 110—280 հց սահմաններում, որը 16 կիսատոն է, սակայն չունենք ոչ մի հնչադասություն, որի ձայնի հաճախականության նվազագույն աստիճանը լինի 110 հց, իսկ առավելագույնը՝ 280 հց, միայն մեկ հնչադասության դեպքում է (լոնտոն ուսանելու եկած եք), որ առավելագույն հաճախականությունը 280 հց է, այն էլ այս դեպքում նվազագույն հաճախականությունը կազմում է 130 հց, այսինքն «լոնտոն ուսանելու եկած եք» հնչադասության ձայնասահմանը փոփոխվում է 280 հց

$\frac{280 \text{ հց}}{130 \text{ հց}} = 13$ կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 100—220 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է:

Ինչպես ցույց են տալիս արևելահայ և արևմտահայ հաղորդավարների ձայնասահմանային թվային մեծությունները, զուգադրության ժամանակ ավելի նպատակահարմար է ուղադրություն դարձրել այն հաղորդավարների վրա, որոնց ձայնասահմանները փոփոխվում են հաճախականության միատեսակ սահմաններում:

Բուն պատմողական հնչադասություններից ձայնադրել են 19-ական օրինակ՝ որպես առավել տիպականի, իսկ մյուսներից՝ 2—4: Ընտրել ենք

նաև այնպիսի հնչադասութիւններ, որոնք արեւելահայերենում և արեւմրտահայերենում ունենան միեւնոյն հնչյունական տեսքը, որովհետեւ նման մոտեցման դեպքում ուսումնասիրութիւնը լինում է ավելի հիմնավոր ու ճշգրիտ:

2. 1. 1. Բուն պատմողական հնչադասութիւն: Այս տեսակի հնչերանգն ուսումնասիրելու համար ընտրել ենք հետևյալ հնչադասութիւնները: Բերում ենք դրանց ցանկը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում:

Արեւելահայերեն

1. Երկար պատմեց:
2. Շատ երկար կարգաց:
3. Երկար օրեր անցան:
4. Սարսափ անցավ քաղաքով:
5. Սպիտակ մազեր ունես:
6. Երկար ճամփա անցավ:
7. Անդրանիկը ետ նայեց:
8. Նա քեզ նկատեց:
9. Նա քեզ նկատեց:
10. Հասավ Բասենի դաշտ:
11. Անդոն գործի անցավ:
12. Մթնոլորտը պայծառացավ:
13. Աթոռը շտապով ներկեց:
14. Զեռքը դրեց ճակատիս:
15. Գեղեցիկ կին էր Սոսնն:
16. Եկել ես ճնշուկ տեսնելու:
17. Մեկնումեկը մահ է արգեն:
18. Սոսն բռնեց Սերոբի թևը:
19. Մորուք Կարոն թռավ ձիուց:

Արեւմտահայերեն

1. Երկար պատմեց:
2. Շատ երկար կարգաց:
3. Երկար օրեր անցան:
4. Սարսափ անցաւ քաղաքով:
5. Սպիտակ մազեր ունիս:
6. Ուշացած ճամփորդ ես:
7. Երկար ճամփա անցաւ:
8. Արտակ գործի անցաւ:
9. Քեզ տուն կրնամ հասցնել:
10. Լոնտոն ուսանելու եկած եք:
11. Հայաստան պիտի երթաս:
12. Զեռքը դրաւ ճակատիս:
13. Հիմա կրնաս խօսիլ:
14. Երեկ ինձմէ նեղուեցաք:
15. Մնացեալը ես պատմեմ:
16. Մեկնումեկը մահ է արգեն:
17. Մթնոլորտը պայծառացաւ:
18. Երկար ճամփայ անցաւ:
19. Աթոռը շտապով ներկեց:

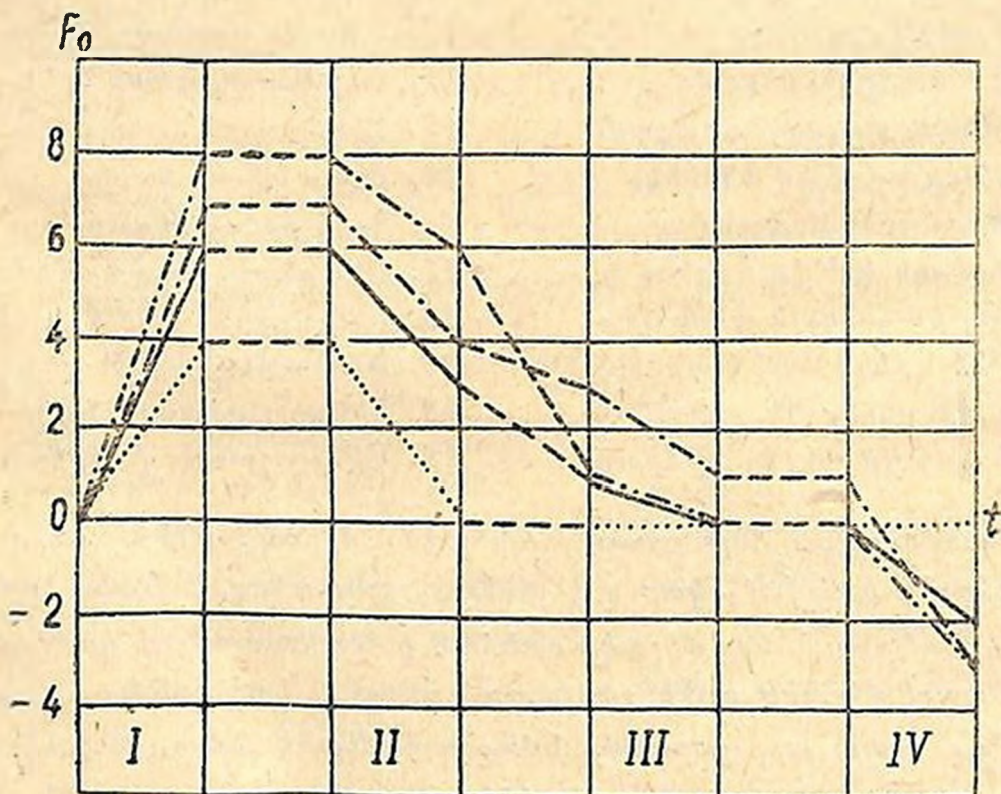
Պատմողական հնչադասութիւններում միջուկի տոնի շարժումը, նրա դիրքից կախված, կարող է լինել ինչպես աճող, այնպես էլ նվազող. այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասութիւն կեսից դեպի ձախ, ապա միջուկի տոնի շարժումը աճող է, երբ գտնվում է կեսից դեպի աջ, ապա այդ շարժումը նվազող է: Այս կանոնը, իհարկե, բացարձակ չէ և հաճախ կարող են լինել շեղումներ, որոնց մասին ավելի հանդամանորեն կխոսենք շարադրանքի ընթացքում:

Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգային զուգադրությունը ճշգրիտ կատարելու համար՝ փորձառական նյութում ընտրել ենք այնպիսի պատմողական հնչադասություններ, որոնք երկու տարբերակներում էլ ունեն միևնույն հնչյունական տեսքը: Այժմ առանձին-առանձին առաջին հինգ հնչադասությունները կնկարագրենք և կզուգադրենք միմյանց հետ, ապա կնկարագրենք և կցուցադրենք բոլոր հնչադասությունների ի մի բերված արժեքները, ապա նոր կհանդենք վերջնական եզրակացությունների:

ԱՌՍՆՁԻՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արևելահայերեն

1. Երկար պատմեց: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին երկու հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժումը (երեք հաղորդավարների համեմատությամբ) տրված է նկ. 1-ում: Հոծ դժով ներկայացված է, այսպես ասած, ընդհանուր կորի շարժումը:

Նկ. 1. Հիմնական տոնի շարժումը «Երկար պատմեց» հնչադասությունում:

Նկարագրվող հնչադասության նախամիջուկում տոնի շարժումը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ բարձրացող է, միջուկում՝ իջնող: Նամիջուկում առաջին երկուսի դեպքում իջնող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 120, երրորդինը՝ 80 (հաճախականության մակարդակի տակ հասկանում ենք տվյալ կետի հաճախականության մեծությունը): Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ծայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ծայնածավալը — 3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 2, երրորդինը՝ — 4: «Երկար պատմեց» հնչադասության մեջ որպես միջուկ հանդես է գալիս երկրորդ՝ — կառ վանկը: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ծայնածավալը 3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 8, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ծայնածավալը — 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 3, երրորդինը՝ 0: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է առաջին (Եր) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (մեց) վանկում: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում հաճախականությունը իր նվազագույն աստիճանին է հասնում հենց երկրորդ վանկում և այդպես էլ շարունակվում է մինչև վերջ:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, երկրորդինը՝ 36, երրորդինը՝ 31: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ծայնածավալը 15 դբ է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 5: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (Եր) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (—մեց) վանկում:

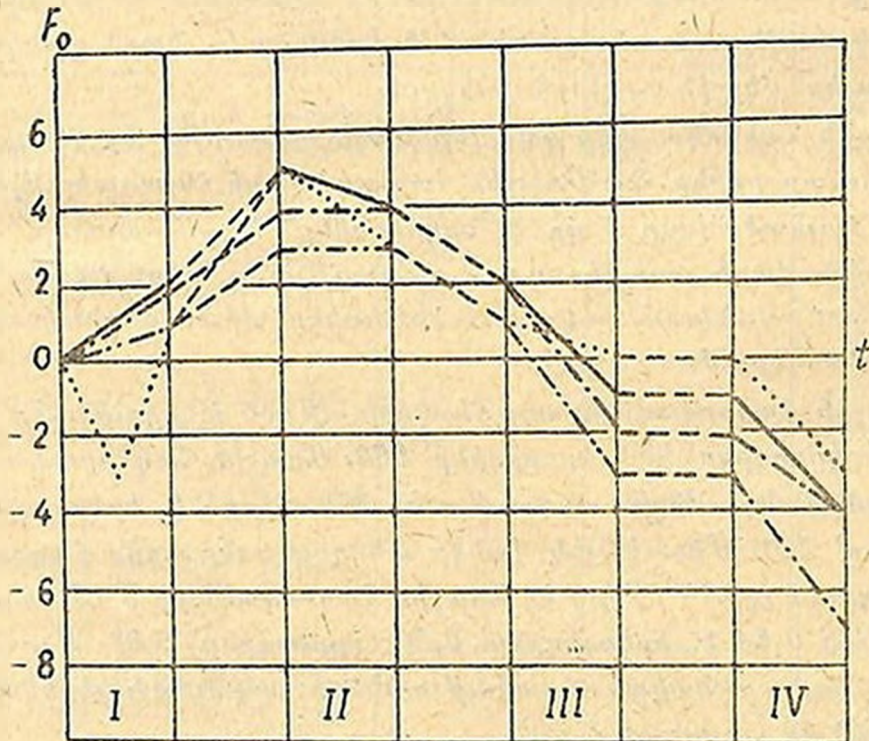
Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղողությունը 920 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1080, երրորդինը՝ 1000: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղողությունը 230 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 270, երրորդինը՝ 250: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղողությունը 220 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 240, երրորդինը՝ 210: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,96 է, երկրորդինը՝ 0,89, երրորդինը՝ 0,84: Այս հնչադասության ծայնաբանական հատկությունները արեհիւհայերինում միասին տրված են աղյուսակ 1-ում:

«Ներկաւ սլաւմեց» ննշադասության ձայնհատկանիշները արեւելահայերէնում

Հաղորդաւորներ	I	II	III
Զայնաբանական հատկութիւններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածաւալը (հց-ով և կիլատոններով)	$\frac{150}{90} = 9$	$\frac{190}{100} = 11$	$\frac{100}{80} = 4$
Միջուկի հաճախականության առժան ձայնածաւալը (հց-ով և կիլատոններով)	$\frac{150}{130} = -3$	$\frac{190}{170} = -2$	$\frac{100}{80} = -4$
Եւամիջուկային վանկի հաճախականության հիմնական ձայնածաւալը (հց-ով և կիլատոններով)	$\frac{130}{110} = 3$	$\frac{190}{120} = 8$	$\frac{80}{60} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածաւալը (հց- ով և կիլատոններով)	$\frac{110}{90} = -4$	$\frac{120}{100} = -3$	$\frac{80}{60} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծաւալը (դր-ով)	15	7	5
Հնչադասության առավելագոյն ուժգ- նութիւնը (դր-ով)	35	36	31
Ողջ հնչադասության տևողութիւնը (մվրկ-ով)	920	1080	1000
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղութիւնը (մվրկ-ով)	230	270	250
Միջուկային վանկի տևողութիւնը (մվրկ-ով)	220	240	210
ՄՎՏ հարաբերութիւնը ՎՄՏ	0,96	0,89	0,84

Արևմտահայերեն

1. Երկար պատմեց: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևմտահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող- իջնող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող. ընդ որում առաջին՝ -եւ վանկում տոնը հասնում է իջնել-բարձրանալու Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 2-ում:

Նկ. 2. Հիմնական տոնի շարժումը «Երկար պատմեց» հնչադասությունում:

Արևմտահայերենում «Երկար պատմեց» հնչադասության նախամիջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների տոնի շարժումը բարձրացող է, իսկ երրորդինը՝ իջնող-բարձրացող: Միջուկում տոնի շարժումը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-հավասար է, իսկ երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, ընդ որում ձայնաբանական հատկությունները հաշվելիս՝ միջուկում կատարվող տոնի նվազման շափսը ավելացնում ենք ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալի թվային մեծությանը: Ետմիջուկում բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տոնի շարժումը իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադաս-

սության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 160, երրորդինը՝ 140: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ծայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 8: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ծայնածավալը $+2$ կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ $+4$: Առաջին և երրորդ հաղորդավաճնների եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ծայնածավալը 5 կիսատոն է, իսկ երկրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ծայնածավալը -2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ -4 , երրորդինը՝ -3 : Երեք հաղորդավարների դիպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ ($-$ կար) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին ($-$ մեց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ծայնածավալը 8 դբ է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ ($-$ կար) վանկում, իսկ մյուս երկուսինը՝ միաժամանակ առաջին և երկրորդ վանկերում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 1000 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 930, երրորդինը՝ 960: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 250 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 233: Երրորդինը՝ 240: Միջուկային վանկի տեղությունը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ 210 մ/վրկ է: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,84 է, երկրորդինը՝ 0,90, երրորդինը՝ 0,88: Այս հնչադասության ծայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 2-ում:

Ձուգադրություն

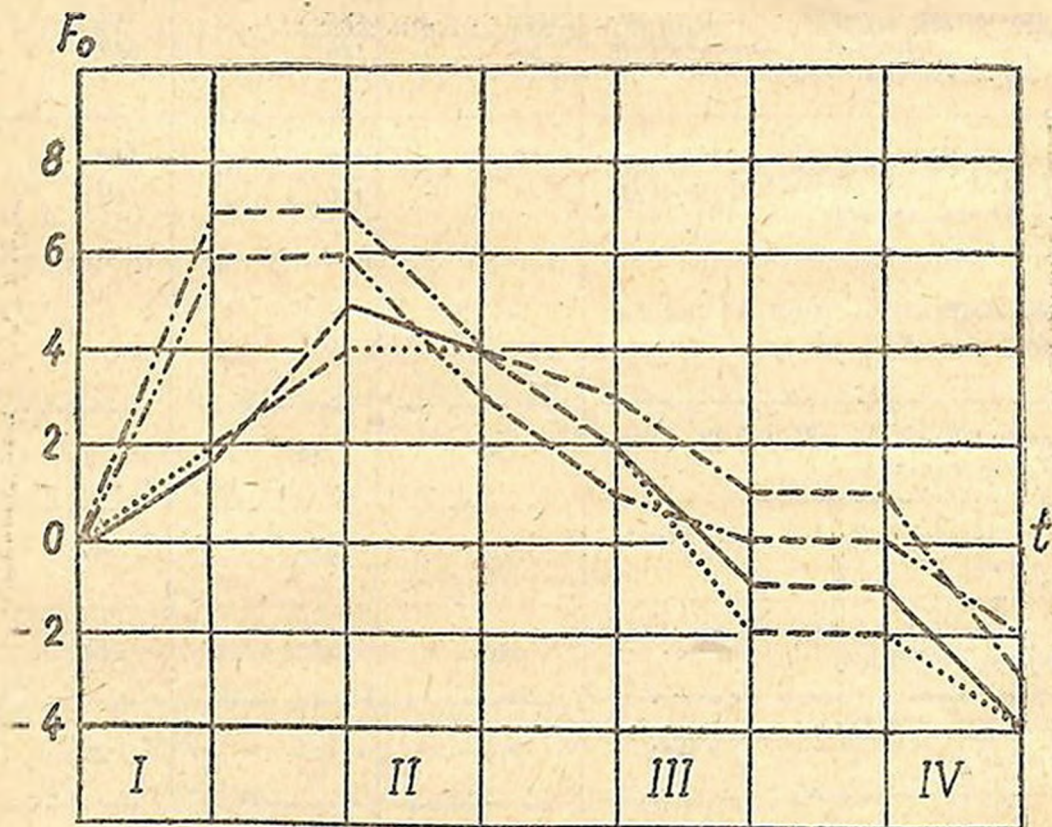
«Երկար պատմեց» պատմողական հնչադասության արևելահայերենի և արևմտահայերենի ծայնահատկանիշների զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ նրանցում կան տարբերություններ, սակայն դրանք բնութագրական չեն, որովհետև ոչ բոլոր հնչադասությունների դեպքում են նման դրսևորում ստանում: Այսպես, արևելահայերենում հիմնական տոնի շարժումը կամ բարձրացող-իջնող է, կամ բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում կամ բարձրացող-իջնող է, կամ իջնող-բարձրացող-իջնող: Ինչպես տեսնում ենք, արևմտահայերենում երրորդ հաղորդավարի հիմնական տոնի շարժումը իջնող-բարձրացող-իջնող է և

«ԵՐԿԱՐ պատմեց» հնչադասության ծայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնարական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{120}{60} = 7$	$\frac{210}{110} = 11$	$\frac{190}{120} = 8$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{120}{110} = 2$	$\frac{210}{170} = 4$	$\frac{190}{150} = 4$
Խառնուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{90} = 5$	$\frac{210}{140} = 7$	$\frac{190}{140} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{140}{110} = -4$	$\frac{140}{120} = -3$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	8	10	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	36	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1000	930	960
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	250	233	240
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	210	210	210
ԽՎՏ հարարերությունը ՎՄՏ	0,84	0,9	0,88

սկզբունքորեն աւարելիւմ է մշուսներից, բայց այդ սուրջեկտիվ երևույթ է և պայմանավորված է հնչադասութեան տվյալ արտասանութեամբ: Չի բացաւում, որ արեւելահայերենում նույնպէս «Նրկար պատմեց» հնչադասութեանը կարող է ունենալ նման արտասանութիւն: Այս հնչադասութեան ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը միասնաբար՝ արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տրված է նկ. 3-ում (գծագրում ներկայացված են միայն առաջին հաղորդավարների և ընդհանուր արժեքներով կառուցված կորերը):

Ձուգադրութիւնից ի հայտ է գալիս, որ արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի միջուկներում տոների շարժումը տարբեր է. արեւելահայերենում միայն իջնող է, իսկ արեւմտահայերենում բարձրացող-հավասար կամ բարձրացող-իջնող: Արեւելահայերենի նախամիջուկում տոներ միայն բարձրացող է, իսկ արեւմտահայերենում առաջին և երկրորդ հա-

Նկ. 3. «Նրկար պատմեց» հնչադասութեան հիմնական տոնի շարժումը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում:

դորդաւարների դեպքում բարձրացող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող: Նամիջուկում տոնի շարժումը երկու դեպքում էլ իջնող է:

Ձայնի հաճախականութիւնը ներկայացնող ձայնհատկանիշներից դժւար է ասել, թե նրանցից որեւէ մեկը կատարում է տարբերակիչ դեր՝ շնայած կան որոշ տարբերութիւններ: Հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածաւալը երկու տարբերակներում համարյա ունի միանման արժեքներ. արեւելահայերենում՝ 4—9—11 կիսատոն, իսկ արեւմտահայերենում՝ 7—8—11: Միջուկի հաճախականութեան ձայնածաւալը արեւելահայերենում միայն իջնող է՝ —4— —3— —2 կիսատոն, իսկ արեւմտահայերենում՝ բարձրացող՝ +2— +4— +4: Իրականում արեւմտահայերենում տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է, սակայն նպատակահարմարութեան համար միջուկի տոնի նվազման մեծութիւնը ավելացրել ենք նամիջուկային վանկի տոնի նվազման մեծութեանը: Ինչպես տեսնում ենք, միջուկի հաճախականութեան ձայնածաւալները արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տարբեր են, որը նրանց հնչերանգների տարբերակման դործում սկզբունքային տարբերութիւն է առաջացնում: Նամիջուկային վանկի հաճախականութեան նվազման ձայնածաւալները նույնպես սկզբունքորեն միմյանցից չեն տարբերւում. արեւելահայերենում փոփոխւում է 0—3—8 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 5—5—7: Հնչադասութեան վերջին վանկի հաճախականութեան ձայնածաւալը նույնպես սկզբունքորեն միմյանցից տարբեր չէ. արեւելահայերենում այն փոփոխւում է —4— —3— —0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ —4— —3— —2:

Ուժգնութեան պարամետրերը նույնպես երկու տարբերակներում համընկնում են: Առավելագույն ուժգնութիւնը արեւելահայերենում փոփոխւում է 31—35—36 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 34—34—36: Հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնածաւալը արեւելահայերենում փոփոխւում է 5—7—15 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 7—8—10: Առավելագույն ուժգնութիւնը երկու դեպքում էլ տեղայնանում է առաջին կամ երկրորդ վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջում:

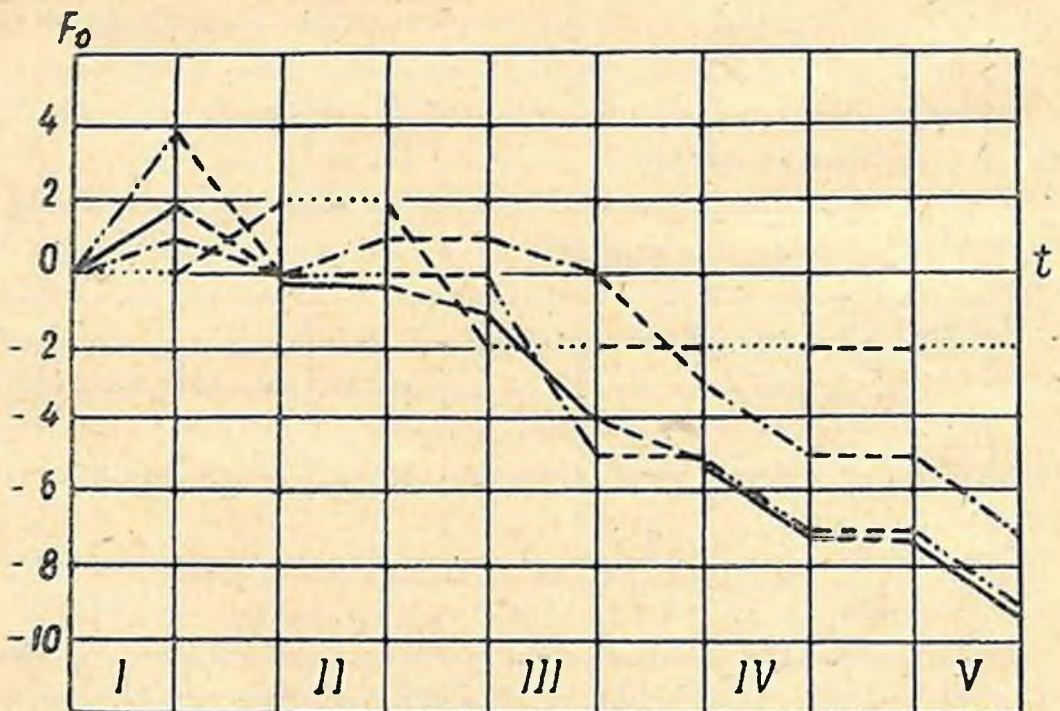
Տեղութեան պարամետրերի զուգադրութիւնից պարզւում է, որ դրանք նույնպես հիմնականում երկու տարբերակներում համընկնում են: Այսպես, ողջ հնչադասութեան տեղութիւնը արեւելահայերենում փոփոխւում է 920—1000—1080 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 930—960—1000: Հնչադասութեան վանկի միջին տեղութիւնը արեւելահայերենում փոփոխւում է 230—250—270 մ/վրկ սահմաններում,

իսկ արևմտահայերենում՝ 233—240—250: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ 210մ/վրկ է, իսկ արևմտահայերենում՝ 210—220—240: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,84—0,89—0,96 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,84—0,88—0,9:

Ինչպես տեսնում ենք, զուգադրված համարյա բոլոր ձայնհատկանիշներն էլ (բացի միջուկի հաճախականության ձայնածավալից) տատանվում են փոփոխելիության միատեսակ սահմաններում: «Ծրկար պատմեց» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնհատկանիշների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 3-ում: Զուգադրվում են միայն առաջին հաղորդավարների տվյալները և բոլոր երեքի միջին թվաբանականները:

Արևելահայերեն

2. Շատ երկար կարդաց: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-

Նկ. 4. Հիմնական տոնի շարժումը «Շատ երկար կարդաց» հնչադասությունում:

իջնող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար. ընդ որում տոնը հավասար սկսում է շարժվել երրորդ (կառ) վանկի կեսից սկսած: Բերված հնչադասության շՏՇ շարժման ուղղությունը (երեք հաղորդավարների համեմատությամբ) տրված է նկ. 4-ում:

Նախամիջուկում տոնի շարժումը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող է, իսկ երկրորդի դեպքում՝ իջնող: Միջուկում տոնի շարժումը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ իջնող է (որպես միջուկ հանգես է գալիս-կառ վանկը), ետմիջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 130 հց է, երկրորդինը՝ 160, երրորդինը՝ 90: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 8 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 1 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 5, երրորդինը՝ — 4: Որպես «Շատ երկար կարգաց» հնչադասության միջուկ հանգես է գալիս երրորդ (—կառ) վանկը: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 2, երրորդինը՝ 0: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երրորդինը՝ 0: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ (—եր) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (—ղաց) վանկում: Լինում են դեպքեր, երբ առավելագույն կամ նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միանգամից մի քանի վանկում: Այսպես, երկրորդ հաղորդավարի դեպքում առավելագույն հաճախականությունը (200 հց) միաժամանակ տեղայնանում է և՛ առաջին, և՛ երկրորդ վանկերում, իսկ երրորդ հաղորդավարի դեպքում նվազագույն հաճախականությունը է միաժամանակ տեղայնանում վերջին չորս վանկերում:

Առավելագույն ուժգնությունը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ 32 դբ է: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 12 դբ է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 8: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ (—եր) վանկում, իսկ երրորդի դեպքում՝ երրորդ (—կառ) վանկում: Նվազագույն ուժգնությունը բոլոր երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (—ղաց) վանկում:

«Եւկար սլաոմեց» հնչադասության ձայնհատկանիշները
առեկլափայերենում և առեմտահայերենում

Հաղորդավարներ Ձայնաբանական հատկություններ	Արեկլահայ		Արեմտահայ	
	1	ընդհա- նուր	1	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	9	8	7	9
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—3	—3	2	3
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կի- սատոներով)	3	4	5	6
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (կի- սատոներով)	—4	—2	—2	—3
Հնչադասության ուժղնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	15	9	8	8
Հնչադասության առավելագույն ուժղ- նությունը (դբ-ով)	35	34	36	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	920	1000	1000	963
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	230	250	250	241
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	220	223	210	210
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,96	0,9	0,84	0,87

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1240 մ/
վրկ է, երկրորդինը՝ 1270, երրորդինը՝ 1180: Առաջին հաղորդավարի
հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 240 մ/վրկ է, երկրորդինը՝
254, երրորդինը՝ 235: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևո-

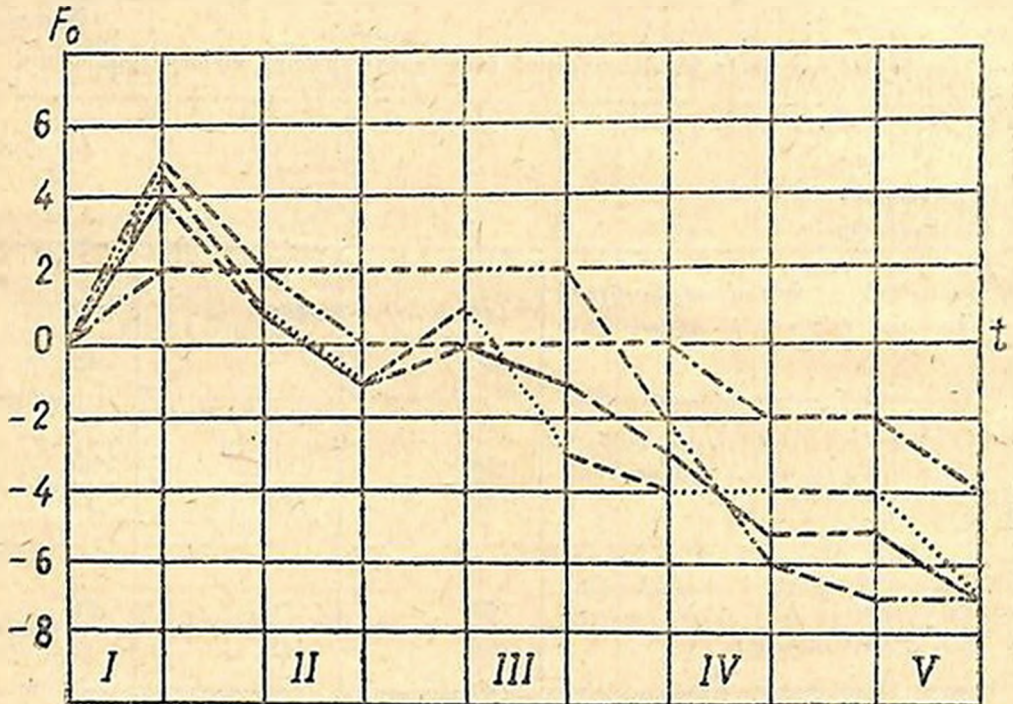
դուրյունը 210 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 220: Առաջին հաղորդաձևարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,88 է, երկրորդինը՝ 0,79, երրորդինը՝ 0,94:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 4-ում:

Աղյուսակ 4			
«Շատ երկար կադաց» հնչադասության ձայնատկանիչները արևելահայերենում			
Հաղորդաձևներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հյ-ով և կիսատոներով)	$\frac{140}{90} = 8$	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{100}{80} = 4$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հյ-ով և կիսատոներով)	$\frac{140}{130} = -1$	$\frac{160}{120} = -5$	$\frac{100}{80} = -4$
Եամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հյ-ով և կիսատոներով)	$\frac{130}{100} = 5$	$\frac{120}{110} = 2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հյ-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{90} = -2$	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության բաժնետվան ձայնածավալը (դր-ով)	12	10	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	32	32	32
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1240	1270	1180
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մվրկ-ով)	240	254	234
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	210	200	220
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,88	0,79	0,94

Արևմտահայերեն

2. Շատ երկար կարգաց: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հրեք հաղորդավարների դեպքում էլ բարձրացող-իջնող է: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 5-ում:

Նկ. 5. Հիմնական տոնի շարժումը «Շատ երկար կարգաց» հնչադասությունում:

«Շատ երկար կարգաց» հնչադասությունը նախամիջուկ շունի, որովհետև, ի տարբերություն արևելահայերենի, արևմտահայերենում որպես միջուկ հանդես է գալիս առաջին (Շատ) վանկը: Միջուկում տոնի շարժումը միայն բարձրացող է, իսկ ետմիջուկում՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 150: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 12: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը +2 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ +5: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 3, երրորդինը՝ 6: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է առաջին (Շատ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (-լաց) վանկում:

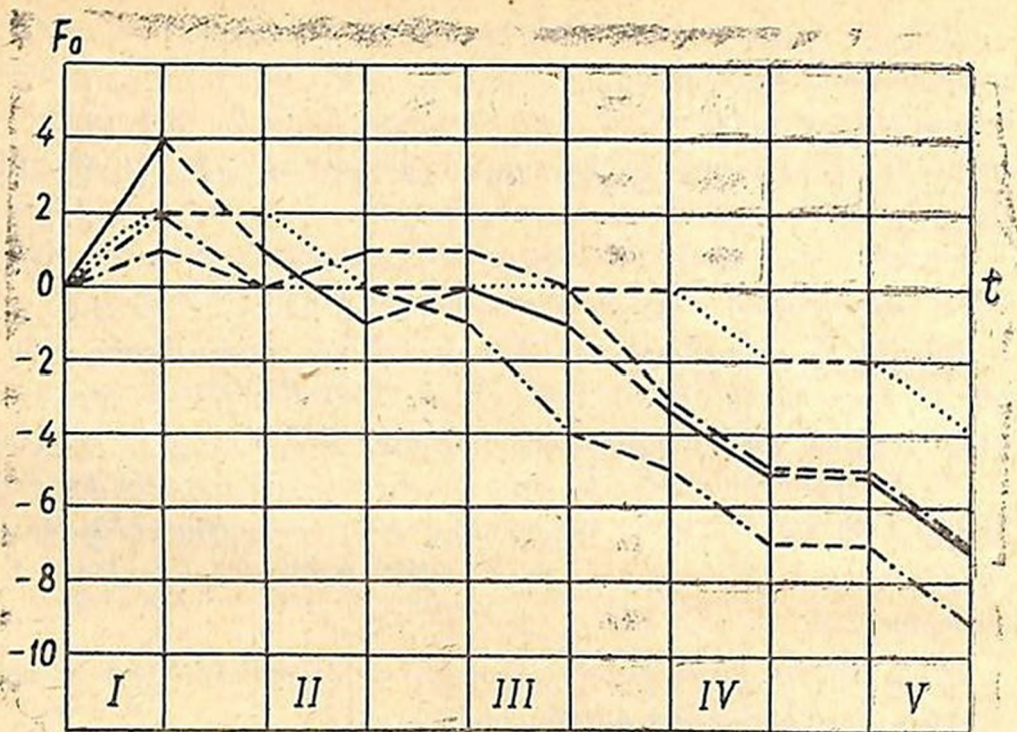
Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 33 դբ է, երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 6 դբ է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 12: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (շաա) վանկում, իսկ երրորդինը՝ երրորդ (-կաւ) վանկում: Նվաղագույն ուժգնությունը բոլոր հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին (-ղաց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 1190 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1230, երրորդինը՝ 1110: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 239 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 246 է, երրորդինը՝ 222: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 350, երրորդինը՝ 310: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,84 է, երկրորդինը՝ 1,42, երրորդինը՝ 1,4:

«Շատ երկար կարդաց» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 5-ում:

Ձուգադրություն

«Շատ կարդաց» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների միջև նույնպես կան զգալի տարբերություններ, սակայն այդ տարբերությունները այս անգամ դարձյալ բնութագրական չեն: Բնութագրական են այն տարբերությունները, որոնք ի հայտ են գալիս բոլոր հնչադասությունների ցանկացած հաղորդավարի արտասանության դեպքում: Արևելահայերենում հիմնական տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է և բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմրտահայերենում՝ միայն բարձրացող-իջնող: Այն, որ արևելահայ հաղորդավարներից մեկի հիմնական տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող-հավասար է, բնութագրական չէ, որովհետև դիտարկումները ցույց են տալիս, որ դա հիմնական արտասանության մի մասնավոր տարբերակ է և շատ մեծ հավանականությամբ կարող է հանդես գալ նաև արևմրտահայերենում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 6-ում (տրվում են միայն առաջին հաղորդավարների և ընդհանուր արժեքներով կառուցված կորերը):

Նկ. 6. «Շատ երկար կարգաց» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

Զուգադրությունից պարզվում է, որ միջուկային տոների շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում տարբեր է: Այս նույնպես բնութագրական չէ, որովհետև պայմանավորված է միջուկների տարբեր դիրքերով. արևելահայերենում որպես միջուկ հանդես է գալիս երրորդ (-կար) վանկը, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջինը (շառ): Արևելահայերենի նախամիջուկում տոնը իջնող է, իսկ արևմտահայերենը նախամիջուկ չունի, համիջուկում երկու դեպքում էլ տոնի շարժումը իջնող է:

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններում կան մասնակի, սակայն ոչ բնութագրական տարբերություններ: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակներում համարյա ունի միանման արժեքներ. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 4—8—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—11—12: Արևելահայերենում միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— —4— —1 կիսա-

«Շատ երկուր կարդաց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{80} = 5$	$\frac{230}{120} = 11$	$\frac{200}{100} = 12$
Միջուկի հաճախականության ամսան ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{200} = 2$	$\frac{230}{200} = 5$	$\frac{200}{150} = 5$
Խոմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{230}{200} = 3$	$\frac{200}{140} = 6$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{130}{120} = -1$	$\frac{120}{100} = -3$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	6	13	12
Հնչադասության վանկի միջին տեղ- դրությունը (մվրկ-ով)	33	35	34
Ողջ հնչադասության տեղությունը (մվրկ-ով)	1190	1230	1110
Հնչադասության վանկի միջին տեղ- դրությունը (մվրկ-ով)	289	246	222
Միջուկային վանկի տեղությունը (մվրկ-ով)	200	350	310
ՄՎՏ հարարերությունը ՎՄՏ	0,84	1,42	1,4

տոնն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +2— +5— +5: Ինչ-
պես տեսնում ենք, արևելահայերենում միջուկի տոնի շարժումը իջնող
է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող: Ետմիջուկային վանկի հաճա-
խականության նվազման ձայնածավալը երկու տարբերակներում էլ
ունի համարյա միատեսակ պատկեր. արևելահայերենում այն փոփոխ-
վում է 0—2—5 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝
2—3—6: Նույնը կարելի է ասել նաև հնչադասության վերջին վանկի
հաճախականության ձայնածավալի մասին. արևելահայերենում այն փո-

փոխվում է —2— —2—0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —3— —2— —1:

Ուժգնության պարամետրերի զուգադրությունից նույնպես ի հայտ են գալիս չնչին, մասնակի տարրերություններ: Այսպես, առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ ունի 32 դբ արժեքը, իսկ արևմտահայերենում՝ 33—34—35: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 8—10—12 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—12—13: Առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում տեղանանում է առաջին, երկրորդ և երրորդ վանկերում, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին և երրորդ:

Տեղություն պարամետրերի զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ նրանցում նույնպես չկան սկզբունքային տարբերություններ: Այսպես, ողջ հնչադասության տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 1180—1240—1270 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1110—1190—1230: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 235—240—254 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 222—239—246: Միջուկային վանկի տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 200—210—220 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 200—310—350: Ինչպես տեսնում ենք, այս դեպքում արդեն երկու տարբերակներում գլխի տարբերություններ են նկատվում. սա բացատրվում է որպես միջուկ տարբեր վանկերի ընտրությամբ, այսինքն՝ երկու տարբերակներում միջուկների տարբեր հնչյունական կազմով. արևելահայերենում՝ —կառ, արևմտահայերենում՝ շառ: Չմոռանանք նշել, որ արևմրտահայերենում առաջին վանկի (շատ) շեղվածությունը (միջուկայնությունը) արտահայտվել է նաև շ բաղաձայնի տեղության մեծությամբ. արևելահայերենում առաջին երկու հաղորդավարների դեպքում այն կազմում է 110 մ/վրկ, իսկ երրորդի դեպքում՝ 120, սակայն արևմրտահայերենում առաջին երկու հաղորդավարների դեպքում այն 140 մ/վրկ է, իսկ երրորդի դեպքում՝ 110: Ինչպես տեսնում ենք, հնչադասության սկզբում շ-ի տեղությունը արևմտահայերենում 30 մ/վրկով մեծ է արևելահայերենից: Այս նույն պատճառով արևելահայերենում և արևմտահայերենում տարբեր է նաև ՄվՏ հարաբերությունը՝ վՄՏ արևելահայերենում այն փոփոխվում է 0,79—0,83—0,94 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,82—1,4—1,42:

«Շատ երկար կարդաց» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնարանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 6-ում:

Արևելահայերեն

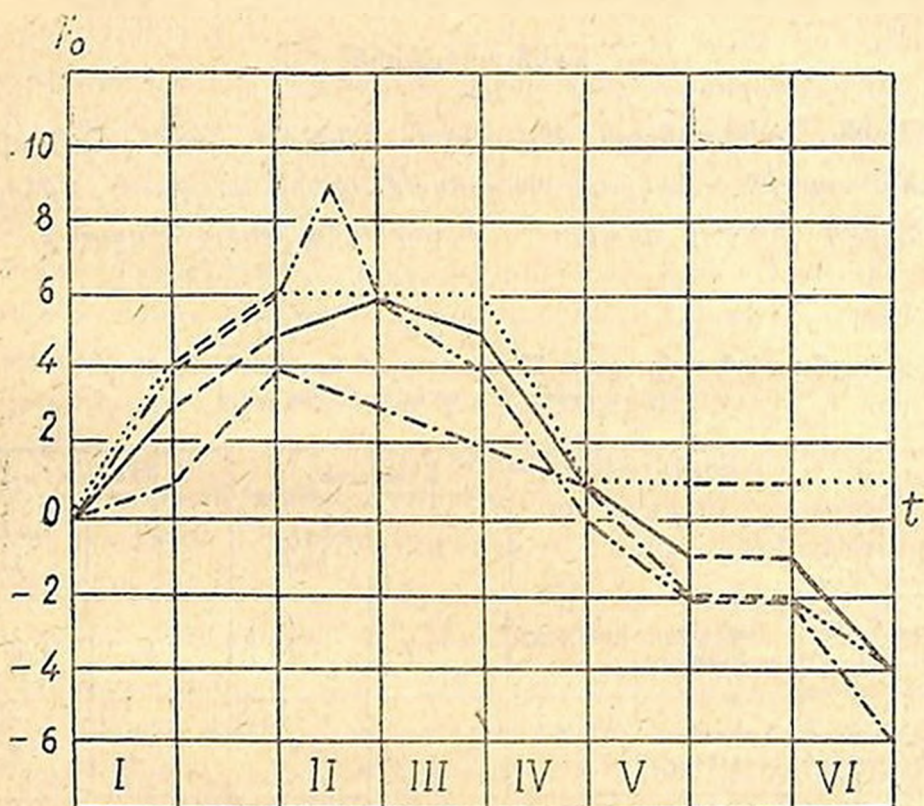
3. Երկար օրեր անցան: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, իսկ երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար. տոներ

Աղյուսակ 6

«Շատ երկար կարդաց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում և արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ Ձայնարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	Ընդհանուր	1	Ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	8	8	5	9
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—1	—3	2	4
Խոսքի միջուկի վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	5	2	2	4
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—2	—1	—2	—2
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	12	10	6	10
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	32	32	33	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1240	1230	1190	1177
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	240	243	239	236
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ)	210	210	200	287
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,88	0,87	0,84	1,22

հավասար սկսում է շարժվել վերջին երկու վանկերում: Նկարագրվող հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 7-ում:

Նկ. 7. Հիմնական տոնի շարժումը «եւկաւ օւեւ անցան» հնչադասությունում:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկը գտնվում է հնչադասության չորրորդ (-բեւ) վանկում, իսկ երկրորդինը՝ երկրորդ (-կաւ) վանկում. այդ իսկ պատճառով միջուկում և նախամիջուկում այս դեպքում ունենք տոնների տարբեր շարժումներ: Նախամիջուկում (-Օ) առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը իջնող է, երկրորդինը (եւ)՝ բարձրացող, երրորդինը (-Ո)՝ հավասար: Միջուկում առաջին և երրորդ հաղորդավարների տոնների շարժումը իջնող է, իսկ երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող: Նամիջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների տոնների շարժումը իջնող է, իսկ երրորդինը՝ հավասար:

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 120 հց է, իսկ երրորդինը՝ 80: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 11 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 5: Առաջին հա-

ղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 1 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +5, երրորդինը՝ —5: Առաջին հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —2, երրորդինը՝ 0: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ (—կար) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին:

Պատմողական հնչադասություններում միջուկը կամ շեշտակիր վանկը արտահայտվում է տարբեր կերպ. կարող է արտահայտվել միայն հիմնական տոնով կամ ուժգնությամբ կամ երկուսով միաժամանակ: Այս հնչադասության առաջին հաղորդավարի արտասանության դեպքում միջուկը արտահայտված է միայն ուժգնությամբ կամ երկուսով միամիջուկը արտահայտված է միայն ուժգնությամբ, որովհետև հիմնական տոնը նվազում է ընդամենը 1 կիսատոնի չափով, որը շատ չնչին է միջուկ առանձնացնելու համար, իսկ ուժգնությունը արդեն բավական ընդգծված է. միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 3 դր-ով մեծ է նախորդ և 6 դր-ով հաջորդ վանկի առավելագույն ուժգնությունից: Երկրորդ հաղորդավարի միջուկը արտահայտված է միայն հիմնական տոնով (այն աճում է 5 կիսատոն): Երրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկը արտահայտվում է ե՛ր հիմնական տոնով, և՛ ուժգնությամբ. ընդ որում միջուկում տոնը նվազում է 4 կիսատոն, իսկ առավելագույն ուժգնությունը արդեն փոքր է նախորդ (3 դր) և հաջորդ (4 դր) վանկերից: Այստեղ արդեն միջուկի առավելագույն ուժգնությունը նախորդ և հաջորդ վանկերին հակադրվում է ոչ թե ուժգնության աճով, այլ նվազումով: Առավելագույն ուժգնությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է չորրորդ (—բե) վանկում, իսկ երրորդ հաղորդավարի դեպքում՝ առաջին (ե): Նվազագույն ուժգնությունը միշտ տեղայնացած է վերջին (—ցա) վանկում: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, մյուս երկուսինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 14 դբ է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 4:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1070 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1220, երրորդինը՝ 1170:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության վանկի տևողությունը 178 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 203, երրորդինը՝ 195: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 150 մ/վրկ է, իսկ

«Ֆեկար օրեր անցան» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

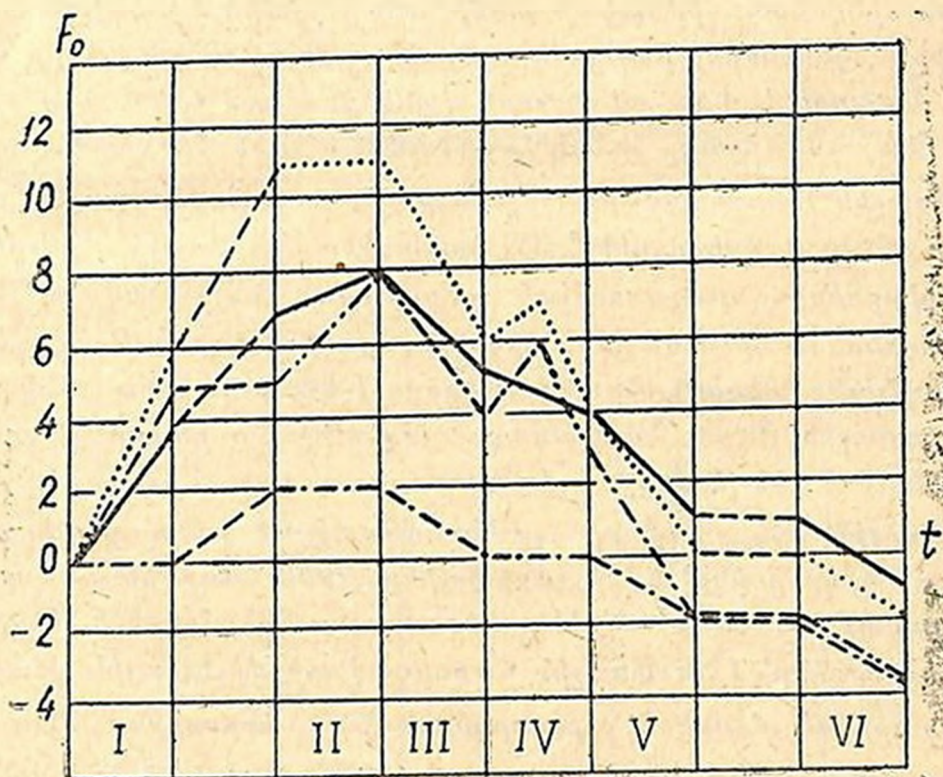
Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{80} = 11$	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{110}{80} = 5$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{130}{120} = -1$	$\frac{200}{150} = 5$	$\frac{110}{80} = -5$
Նոմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{200}{150} = 5$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = -4$	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժղության ձայնածավալը (դր-ով)	14	7	4
Հնչադասության առավելագույն ուժղությունը (դր-ով)	36	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1070	1220	1170
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մվրկ-ով)	178	203	195
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	150	260	150
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	1,28	0,77

երկրորդին՝ 260: Այն, որ երկրորդ հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը դգալի մեծ է մյուս երկուսինից բացատրվում է տարբեր հաղորդավարների տարբեր միջուկներ ունենալով. առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում որպես միջուկ հանդես է գալիս չորրորդ (-րեբ) վանկը, իսկ երկրորդի դեպքում՝ երկրորդը (-կար): Այս նույն պատճառով էլ երկրորդ հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ մեծ է մյուսներից. առաջին հաղորդավարինը 0,84 է, երկրորդինը՝ 1,28, երրորդինը՝ 0,77:

Այս հնչադասության ձայնարանական հատկությունները միասին աղյուսակ 7-ում.

Արևմտահայերեն

3. Երկար օրեր անցան: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, իսկ մյուս երկուսի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող. ընդ որում երկրորդ բարձրացումը կատարվում է շորրորդ (-բեր) վանկում և նույն վանկի սահմաններում էլ սկսում է նվազել: Նկարագրվող հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 8-ում:

Նկ. 8. Հիմնական տոնի շարժումը «Երկար օրեր անցան» հնչադասությամբ:

«Երկար օրեր անցան» հնչադասության նախամիջուկում և միջուկում տոնի շարժումը բարձրացող է, իսկ համիջուկում՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 140, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը +2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +4, երրորդինը՝ +5: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային

վանկի հաճախականությունը նվազման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 4, երրորդինը՝ 5: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականությունը ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երրորդինը՝ — 3: Բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ (—կաբ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (—ցան):

Առաջին հաղորդավարի միջուկը արտահայտվում է հիմնական տոնով և ուժգնությամբ, սակայն հիմնական դերը պատկանում է ուժգնությանը, որովհետև հիմնական տոնի աճը միջուկում շատ փոքր է՝ ընդամենը 2 կիսատոն, իսկ ուժգնության արժեքը 36 դբ է, որը 3 դբ-ով մեծ է նախորդ և 4 դբ-ով հաջորդ վանկից: Մյուս երկու հաղորդավարների դեպքում միջուկը արտահայտվում է միայն հիմնական տոնով:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 34: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 10 դբ է, երկրորդինը՝ 13 դբ: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ (—կաբ) վանկում, իսկ երկրորդինը՝ առաջին (կբ-): Նվազագույն ուժգնությունը բոլորի դեպքում տեղայնանում է վերջին (—ցան) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության առողությունը 1230 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1150, երրորդինը՝ 1060: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին առողությունը 205 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 192, երրորդինը՝ 177: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի առողությունը 230 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 270, երրորդինը՝ 190: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,12 է, երկրորդինը՝ 1,41, երրորդինը՝ 1,07:

«Երկար օրեր անցան» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 8-ում:

Ձուգադրություն

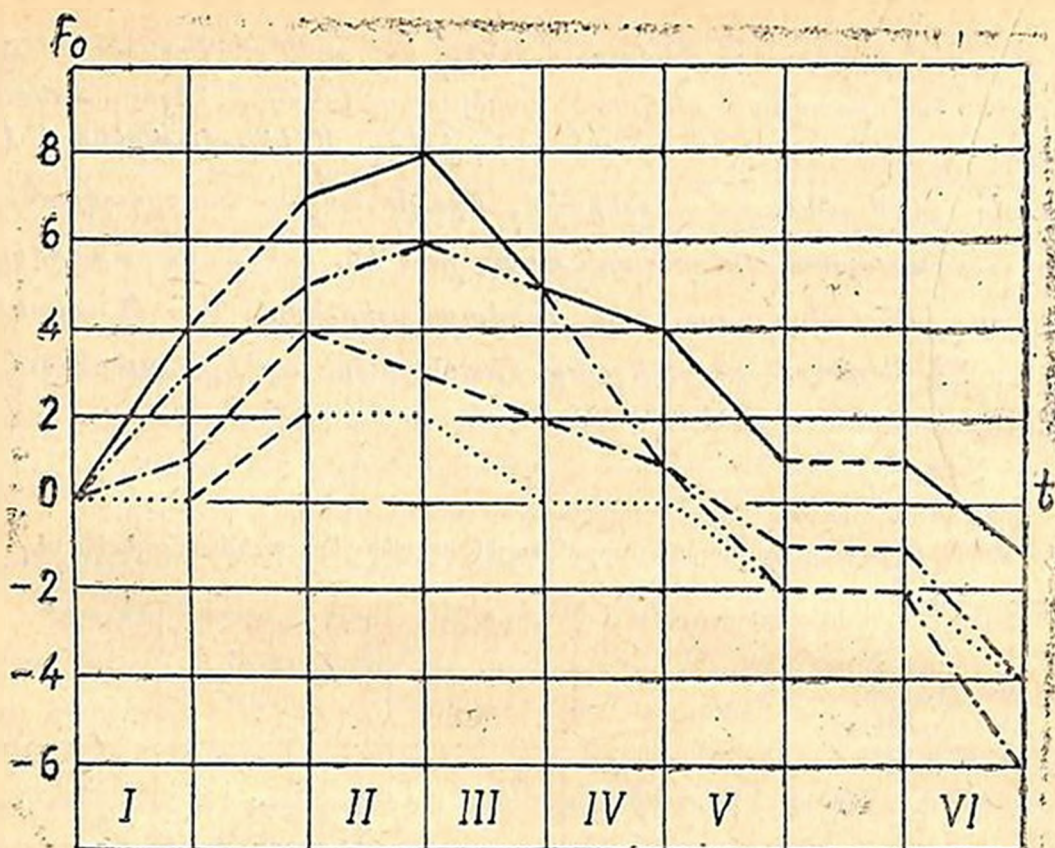
«Երկար օրեր անցան» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների միջև, ինչպես նախորդ դեպքում, այնպես էլ այստեղ, կան զգալի տարբերություններ, սակայն դրանք այս անգամ ևս բնութագրական չեն: Արևելահայերենում ՀՏՀ շարժումը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, երրոր-

դի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-իջնող, իսկ արևմտահայերենում այն առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, մյուս երկուսի դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Արևելահայերենում ՀՏՀ տարբեր շարժումները սուբյեկտիվ, միայն տվյալ հաղորդավարների ընդունող արտասանական որոշակի տարբերակ են, որոնք չի բացառվում, որ կարող են հանդես գալ նաև արևմտահայերենում: Այս հնչադասութ-
յան ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 9-ում:

Աղյուսակ 8

«եկար օրեր անցան» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնութանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{80} = 5$	$\frac{230}{110} = 13$	$\frac{220}{100} = 13$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{230}{190} = 4$	$\frac{220}{170} = 5$
Եռմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{230}{180} = 4$	$\frac{220}{170} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{120}{110} = -2$	$\frac{120}{100} = -3$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	10	13	10
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	36	35	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1230	1150	1060
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	205	192	177
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	230	270	190
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,12	1,41	1,07

Նկ. 9. «Երկար օրեր անցան» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

Այս դեպքում արևելահայերենի և արևմտահայերենի նախամիջուկում և միջուկում տոների շարժումը տարբեր է, որովհետև նրանցում որպես միջուկ հանդես են եկել տարբեր վանկեր: Արևելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում բոլոր հաղորդավարների դեպքում՝ բարձրացող է: Արևելահայերենի երկրորդ հաղորդավարի դեպքում որպես միջուկ հանդես է եկել երկրորդ (-կար) վանկը: Արևմտահայերենում նույնպես որպես միջուկ է հանդես գալիս այդ նույն վանկը: Այս նույն պատճառով արևելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում նախամիջուկում տոնի շարժումը իջնող է, իսկ երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող: Ետմիջուկում տոնի շարժումը երկու տարբերակում էլ իջնող է:

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններում նկատվող մասնակի տարբերությունները նույնպես բնութագրական չեն: Այստեղ դարձյալ հնչադասության հաճախականության

ձայնածավալը երկու տարբերակներում համարյա ունի միանման արժեքներ. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 5—11—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—13—13: Արևելահայերենում միջուկի հաճախականության ձայնածավալը ունի —5— —1 և +5 կիսատոն արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ +2— +4— +5: Այն, որ արևելահայերենում միջուկային հաճախականության ձայնածավալը ունի մինուսային և պլյուսային արժեքներ, բացասվում է միջուկների տարբեր վանկերում տեղադրմամբ. արդեն առիկ է, որ արևելահայերենում առաջին երրորդ հաղորդավարների միջուկները գտնվում են երրորդ (-եր) վանկում, իսկ երկրորդին՝ երկրորդ (կար): Արևմտահայերենում երեք հաղորդավարների միջուկներն էլ գտնվում են երկրորդ (-կար) վանկում, այս իսկ պատճառով արևելահայ երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը իր արժեքով մոտ է արևմտահայերենին: Երկրորդային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 0—3—5 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 2—4—5: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը նույնպես երկու տարբերակներում համարյա տարբերություններ չունի. արևելահայերենում այն փոփոխվում է —4— —2 —0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —3— —2— —2:

Ուժգնության պարամետրերի զուգադրությունը մեզ տալիս է մյուսներին համանման պատկեր: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 34—34—36 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 34—35—36: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 4—7—14 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 10—10—13: Առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է չորրորդ (-եր) վանկում, իսկ երրորդի դեպքում՝ առաջին (եր): Արևմտահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է չորրորդ (-եր) վանկում, իսկ երրորդի դեպքում՝ առաջին (եր): Արևմտահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է երկրորդ (-կար) վանկում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ առաջին: Նվազագույն ուժգնությունը երկու տարբերակում էլ տեղայնանում է վերջին (-ցար) վանկում:

Տևողության պարամետրերի զուգադրությունը, ինչպես միշտ, այս դեպքում նույնպես մեզ բնութագրական ոչինչ չի տալիս: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 1070—1170—

—1220 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1060—1150—
—1230: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արևելահայերենում
փոփոխվում է 178—195—203 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտա-
հայերենում՝ 177—192—205: Միջուկային վանկի տեղությունը արևե-
լահայերենում փոփոխվում է 150—150—260 մ/վրկ սահմաններում,
իսկ արևմտահայերենում՝ 190—230—270: Այստեղ նկատվող տարբե-
րությունները կապված են արևելահայերենում և արևմտահայերենում
որպես միջուկ հանդես եկող տարբեր վանկերով: Արևելահայերենում
երկրորդ հաղորդավարի միջուկի տեղությունը 260 մ/վրկ է և մոտ է
արևմտահայերենի միջուկի տեղությանը, որովհետև այստեղ նույնպես
որպես միջուկ հանդես է եկել նույն երկրորդ (-կաբ) միջուկը: Չմոռա-
նանք նշել, որ արևմտահայերենում միջուկի ձևավորման գործում շատ
կարևոր դեր է կատարել նաև միջուկային վանկի ա ձայնավորի տեղ-
ությունը (150 մ/վրկ), որը 30 մ/վրկ-ով մեծ է մյուս միջուկների
ձայնավորների տեղությունից: Մեղ թվում է, որ արևելահայերենի
երկրորդ հաղորդավարի դեպքում նույնպես միջուկային ձայնավորի
տեղությունը կարևոր դեր է կատարել միջուկի ձևավորման գործում:
Այս նույն պատճառով տարբերություն է նկատվում նաև արևելահայ և
արևմտահայ ՄՎՏ և ՎՄՏ հարաբերությունների միջև. արևելահայերե-
նում այն ունի 0,77—0,84—1,28 արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝
1,07—1,12—1,41:

«Նրկար օրեր անցան» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ
ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը արված է աղյու-
սակ 9-ում:

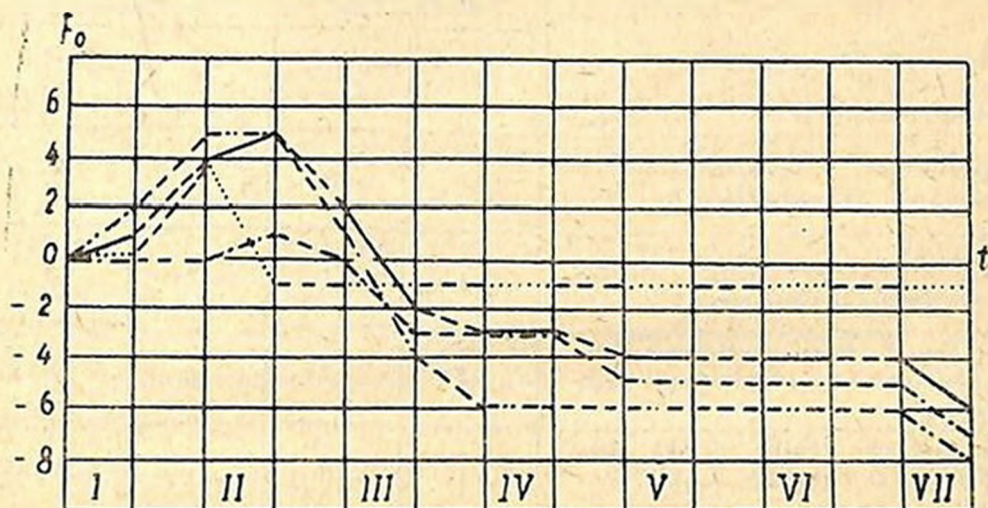
Արևելահայերեն

4. Մարտալի անցավ Բաղաբով: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման
ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է,
երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող, երրորդի դեպ-
քում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար, բնդ որում երկրորդ հաղորդավարի
դեպքում տոնը հավասար շարժվում է հինգերորդ և վեցերորդ վանկերում,
իսկ երրորդի դեպքում՝ երրորդ վանկի սկզբից սկսած մինչև վերջ: Բնդ-
ված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 10-ում:

Նախամիջուկում (սաբ-) առաջին և երրորդ հաղորդավարների տոնի
շարժումը հավասար է, երկրորդինը՝ բարձրացող: Միջուկում (-սալի)
առաջին և երկրորդ հաղորդավարների տոնի շարժումը բարձրացող է,
երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող: Նտմիջուկում (-ան) առաջին և երկրորդ

հաղորդավարների տոնի շարժումը իջնող է, երրորդինը՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 90: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը

Նկ. 10. Հիմնական տոնի շարժումը «Սարսափ անցավ ֆաղափով» հնչադասությունում:

8 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 5: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը +1 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +3, երրորդինը՝ +5: Իրականում երրորդ հաղորդավարի միջուկի տոնը բարձրացող-իջնող է. 4 կիսատոն բարձրանում է, 5 կիսատոն՝ իջնում: Ուսումնասիրության հարմարության նպատակով միջուկում կատարվող տոնի նվազումը, ինչպես միշտ, այստեղ ևս, տեղափոխել ենք համիջուկային վանկ: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 9 կիսատոն: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը —2 կիսատոն է, երրորդինը՝ 0: Այս հնչադասության առաջին հաղորդավարի միջուկը արտահայտվում է միայն ուժգնության միջոցով (28 դբ), որը 4 դբ-ով մեծ է հաջորդ վանկի առավելագույն ուժգնությունից: Պետք է ասել, որ այս հաղորդավարի դեպքում կարևոր դեր է կատարում նաև համիջուկային վանկում տոնի 4 կիսատոնով նվազումը: Երկրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկի արտահայտման գործում կարևոր դեր է կատարում միջուկում տոնի 3 կիսատոնով աճը և համիջուկում՝ 9 կիսատոնով նվազումը: Ուժգնությունը այստեղ դեր չի կատարում: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկն արտահայտվում է ինչպես միջուկում

«Երկար օրեր անցան» հնչադասության ձայնատկանիչները
արևմտահայերենում և արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Ձայնարանական հատկություններ				
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	11	9	5	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—1	—3	2	3
Խոմբջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	3	3	2	3
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—4	—2	—2	—2
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	14	8	10	11
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	36	35	36	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը, (մվրկ-ով)	1070	1153	1230	1147
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մվրկ-ով)	178	187	205	191
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	150	150	230	230
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	0,81	1,12	1,2

տոնի 4 կիսատոն աճով և 5 կիսատոն նվազումով, այնպես էլ ուժգնությամբ. միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 30 դր է, որ 3 դր-ով փոքր է Խոմբջուկինից (նախամիջուկի առավելագույն ուժգնությունը 29 դր է)։

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 29 դր է, երկրորդինը՝ 34 դր, երրորդինը՝ 33 դր։ Առաջին հաղորդավարի հնչա-

դասության ուժգնության ձայնածավալը 17 դբ է, երկրորդինը՝ 9, երրորդինը՝ 4: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (սառ-) վանկում, իսկ երրորդինը՝ երրորդ (տե-): Նվազագույն ուժգնությունը տեղայնանում է բոլոր հաղորդավարների դեպքում վերջին (-բոլ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1350 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1400, երրորդինը՝ 1420: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 193 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 203: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 260 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 240, երրորդինը՝ 250: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,35 է, երկրորդինը՝ 1,2, երրորդինը՝ 1,29: Երրորդ հաղորդավարը մասնագիտությամբ դերասան լինելու պատճառով «Սարսափ անցավ քաղաքով» հնչադասության սարսափի ահավորությունը արտասանության ժամանակ շատ որոշակիորեն ընդգծել է, որն առաջին հերթին արտահայտվել է առաջին և բաղաձայնի տևողության զգալի մեծացմամբ. երրորդ հաղորդավարի և բաղաձայնի տևողությունը 170 մ/վրկ է, իսկ մյուսներինը՝ 80 մ/վրկ: Ինչպես տեսնում ենք, երրորդ հաղորդավարի ա-ի տևողությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների համապատասխան բաղաձայնների տևողությունից կրկնակիից ավելի է: Ընդհանրապես մեր փորձերը ցույց են տալիս, որ հուզական արտասանության ժամանակ ինչպես ա, այնպես էլ շ, ձ, ծ, ց բաղաձայնների տևողությունը զգալիորեն աճում է: Այս բաղաձայնների տևողությունը հատկապես աճում է բացականչական նախադասությունների արտասանության ժամանակ:

«Սարսափ անցավ քաղաքով» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 10-ում:

Արևմտահայերեն

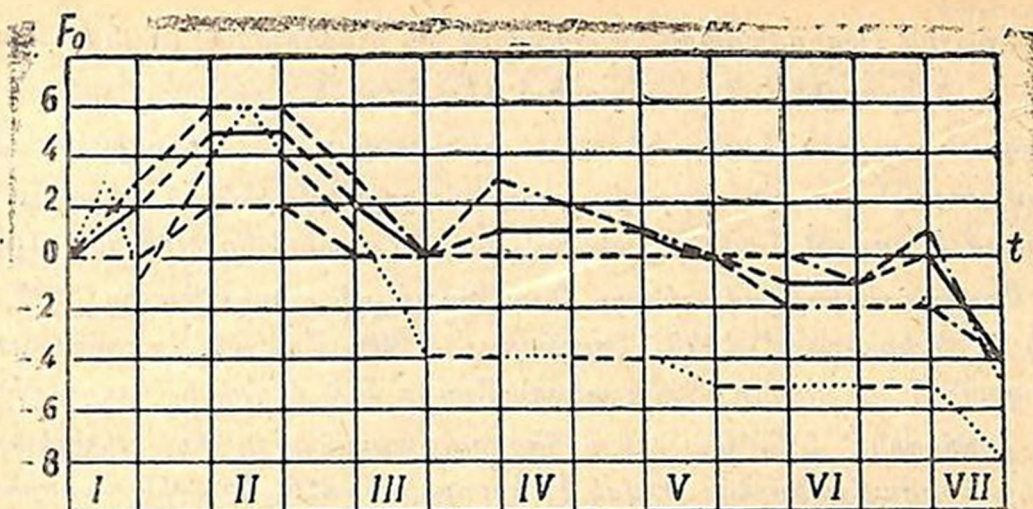
4. Սարսափ անցավ քաղաքով: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, իսկ երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է շարժվում չորրորդ և հինգերորդ վանկերում: Բերվող հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 11-ում:

«Սարսափ անցավ Բաղաֆով» հնչադասության ձայնհատկանիշների արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չափաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{130}{80} = 8$	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{110}{80} = 5$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{130}{120} = 1$	$\frac{200}{170} = 3$	$\frac{110}{90} = 4$
Ետմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{130}{160} = 5$	$\frac{200}{120} = 9$	$\frac{110}{80} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	17	9	4
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	29	34	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1350	1400	1420
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	193	200	203
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	260	240	250
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,35	1,2	1,23

«Սարսափ անցավ քաղաքով» հնչադասության նախամիջուկում առա-
ջին հաղորդավարի տոնի շարժումը հավասար է, երկրորդինը՝ բարձրա-
ցող, երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող. միջուկում առաջին և երկրորդ հա-
ղորդավարների տոնի շարժումը բարձրացող է, երրորդինը՝ բարձրա-
ցող-իջնող. ետմիջուկում բոլոր երեքի դեպքում էլ տոնի շարժումը
իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայ-

Նկ. 11. Հիմնական տոնի շարժումը «Սարսափ անցավ ֆադաֆով» հնչադասությունում:

նաժառանգվել է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 160: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնաժառանգվելը +2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +3, երրորդինը՝ +7: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժառանգվելը 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 6, երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգվելը -2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ -5, երրորդինը՝ -3: Առավելագույն հաճախականությունը բոլոր հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է երկրորդ (-սափ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (-ֆով): Առաջին հաղորդավարի միջուկը հիմնականում արտահայտվում է վանկի առավելագույն ուժգնությամբ (32 դբ), որը 4 դբ-ով մեծ է հաջորդ վանկի առավելագույն ուժգնությունից. նախորդ վանկի առավելագույն ուժգնությունը նույնպես 32 դբ է: Տոնի աճը այստեղ կատարում է երկրորդական դեր, այն աճում է 2 կիսատոնով: Երկրորդ հաղորդավարի միջուկը արտահայտվում է տոնի աճով (3 կիսատոն) և ետմիջուկում տոնի նվազումով (6 կիսատոն), ուժգնության տարբերությունը նախորդ և հաջորդ վանկերից շատ չնչին է՝ 2 դբ և 1 դբ: Երրորդ հաղորդավարի միջուկը արտահայտվում է միջուկում տոնի աճով (7 կիսատոն) և ետմիջուկում տոնի նվազումով (9 կիսատոն): Ուժգնությունը նույնպես այստեղ որոշակի դեր է կատարում. միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 1 դբ-ով փոքր է նախամիջուկինից և 3 դբ-ով մեծ՝ ետմիջուկինից:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 5 դբ է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, երկրորդինը՝ 33, երրորդինը՝ 35: Առավելագույն ուժգնությունը բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ գտնվում է առաջին (-սար) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (-ֆով):

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1400 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1450, երրորդինը՝ 1440: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 233 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 242, երրորդինը՝ 240: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 250 մ/վրկ է, երրորդինը՝ 270: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,07 է, երկրորդինը՝ 1,12, երրորդինը՝ 1,04:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 11-ում:

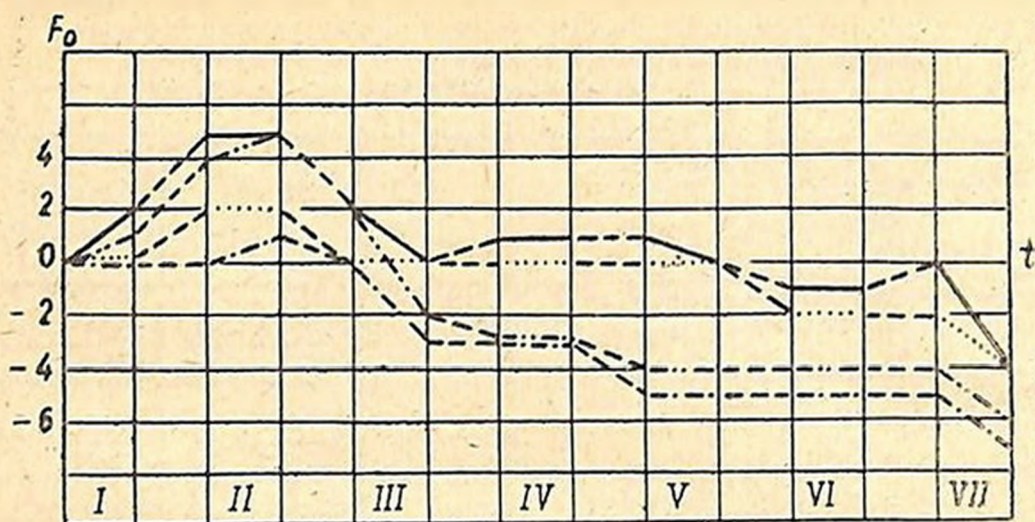
Զուգադրություն

«Սարսափ անցավ քաղաքով» հնչադասության արևելահայ և արևմրտահայ ձայնաբանական հատկությունների միջև նույնպես կան տարբերություններ, որոնք ինչպես մյուս դեպքերում, այս անգամ ևս բնութագրական չեն: Արևելահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տարբեր հաղորդավարների դեպքում տարբեր է, առաջին հաղորդավարի դեպքում այն բարձրացող-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմրտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Ինչպես մյուս դեպքերում, այստեղ ևս երկու տարբերակներում նկատվող ՀՏՀ շարժման տարբերությունները բացատրվում են հաղորդավարների սուբյեկտիվ որոշակի տրամադրվածությամբ. արևելահայերենում հանդես եկող հնչերանգային տարբերակը հանդիստ կարող է հանդես գալ արևմտահայերենում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 12-ում:

**«Սարսափ անցավ քաղաքով» ննչադասության ձայնհատկանիշները
արևմտահայերենում**

Հաղորդավարներ Ձայնարանական հատկություններ	I	II	III
Ննչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{80} = 5$	$\frac{230}{120} = 11$	$\frac{220}{100} = 13$
Սիջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{230}{200} = 3$	$\frac{220}{150} = 7$
Խոմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{230}{160} = 6$	$\frac{220}{130} = 9$
Ննչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{160}{120} = -5$	$\frac{120}{100} = -3$
Ննչադասության ուժղության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	5	7	11
Ննչադասության առավելագույն ուժղ- ությունը (դր-ով)	32	33	25
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1400	1450	1440
Ննչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	203	207	206
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	250	270	250
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,22	1,31	1,21

«Սարսափ անցավ քաղաքով» հնչադասության նախամիջուկում տոնի-
շարժումը արևելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների
դեպքում հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող, իսկ արևմտահա-
յերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ հավասար է, երկրորդի
դեպքում՝ բարձրացող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Միջուկում
ինչպես արևելահայերենում, այնպես էլ արևմտահայերենում տոնի շար-
ժումը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող է, իսկ

Նկ. 12. «Սաբսափ անցավ ֆաղափով» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելաանայերենում և արևմտահայերենում:

երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Նտմիջուկում տոնի շարժումը երկու տարբերակներում էլ միշտ իջնող է:

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնարանական հատկություններում նկատվող մասնակի տարբերությունները այս դեպքում նույնպես բնութագրական չեն: Այստեղ, ևս հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակներում քիչ է տարբերվում մեկը մյուսից. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 5—8—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—11—13: Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է +1— +3— +4 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +2— +3— +7: Իրականում արևելահայերենի երրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնը միջուկում 4 կիսատոն բարձրանում է, 5 կիսատոն՝ իջնում, արևմտահայերենի երրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկում տոնը 7 կիսատոն բարձրանում է, 2 կիսատոն իջնում, սակայն հարմարության համար երկու տարբերակներում էլ միջուկում կատարվող տոնի նվազման մեծությունը ավելացրել ենք ետմիջուկում կատարվող տոնի նվազման մեծությանը: Նտմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 5—5—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 2—6—9: Հնչադասության վերջին

վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —2— —2 —0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —5— —3— —2: Առավելագույն հաճախականությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է երկրորդ (-սալի) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (-ֆոլ): Արևելահայ երրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնը իր նվազագույն աստիճանին է հասնում հինգ երկրորդ (-սալի) վանկի վերջում և իր մեծությունը չի փոխում մինչև հնչադասության ավարտը:

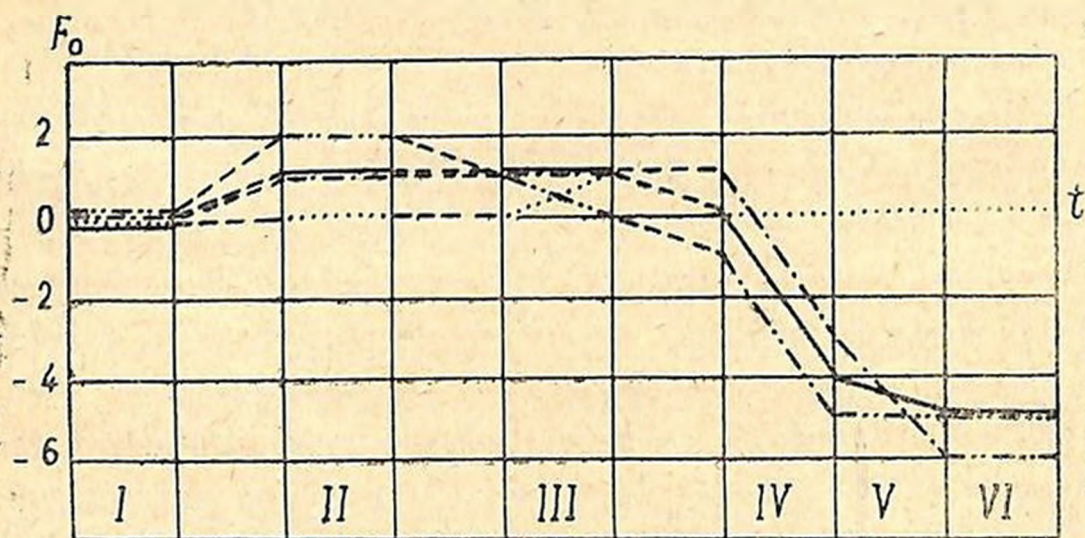
Ուժղնության պարամետրերի զուգադրությունը ինչպես միշտ, այս անգամ ևս բնութագրական ոչինչ չի տալիս: Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 29—33—34 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 32—33—35: Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 4—9— —17 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—7—11: Արևելահայերենում առավելագույն ուժղնությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է առաջին (սառ-) վանկում, երբեքդի դեպքում՝ երրորդ (աֆ-), իսկ արևմտահայերենում՝ միայն առաջին վանկում: Նվազագույն ուժղնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է վերջին (-ֆոլ) վանկում:

Այս հնչադասության տեղությունը պարամետրերի զուգադրությունը նույնպես շոշափելի ոչինչ չի տալիս: Ողջ հնչադասության տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 1350—1400—1420 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1400—1440—1450: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 193— —200—203 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 203— —206—207: Միջուկային վանկի տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 240—250—260 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 250—250—270: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում ունի 1,2—1,23—1,35 արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 1,21—1,23—1,31:

«Մարտափ անցալ քաղաքով» հնչադասության արևելահայ և արևմրտահայ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 12-ում:

Արևելահայերեն

5. Սպիտակ մագեր ունես: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար. ընդ որում երրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնը երրորդ (-մա-) վանկում 1 կիսատոն բարձրանում է և հաջորդ վանկում (-գեր) 1 կիսատոն իջնում, մյուս վանկերում այն շարժվում է հավասար: Կարելի է ասել, որ երրորդ հաղորդավարի դեպքում տեղը սկզբից մինչև վերջ շարժվում է հավասար, որովհետև նշված բարձրացում-իջեցումները շատ շնչին են: Արևելահայերենում բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ Սպիտակ բառը վանկատվել է սպի-տակ ձևով, այսինքն՝ բառասկզբում ս-ից առաջ ը չի արտասանվում: Ինչպես կատենենք, արևմտահայերենում արտասանության այսպիսի միօրինակություն չկա: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 13-ում:

Նկ. 13. Հիմնական տոնի շարժումը «Սպիտակ մագեր ունես» հնչադասությունում:

Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը հավասար է, երկրորդ հաղորդավարինը՝ իջնող, երրորդինը՝ բարձրացող: Միջուկում բոլոր հրեքի դեպքում էլ իջնող է, ետմիջուկում՝ առաջին հաղորդավարինը իջնող է, մյուս երկուսինը՝ հավասար:

«Սարգսի անցավ Բաղաֆով» հնչադասության ձայնհատկանիշները
արևելահայերենում և արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ Չափարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	ընդհա- նուր	1	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	3	8	5	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	1	3	2	4
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կի- սատոներով)	5	6	2	6
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	—2	—1	—2	—3
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	17	10	5	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	29	32	32	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1350	1390	1400	1430
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	193	199	203	205
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	260	250	250	257
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,35	1,26	1,29	1,25

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադա-
սության սկզբում 140 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 80: Առաջին
հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7
կիսատոն է, երկրորդինը՝ 8, երրորդինը՝ 2: Առաջին հաղորդավարի մի-
ջուկի հաճախականության ձայնածավալը —4 կիսատոն է, երկրորդինը՝
—5, երրորդինը՝ —2: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի
հաճախականության նվազման ձայնածավալը 3 կիսատոն է, մյուս եր-

կուսինը՝ 0: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնա-
ծավալը բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ 0 է: Առաջին հաղորդավարի
միջուկը արտահայտվում է տոնի ուժգնության միջոցով: Միջուկում տոնը
նվազում է 4 կիսատոն, իսկ համիջուկում՝ 3 կիսատոն: Միջուկի առա-
վելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, որը 1 դբ-ով փոքր է նախամիջուկինից
և 5 դբ-ով մեծ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի միջուկը նույն-
պես արտահայտվում է տոնով և ուժգնությամբ: Միջուկում տոնը նվա-
զում է 5 կիսատոն, իսկ առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 1 դբ-
ով փոքր է նախամիջուկինից և 7 դբ-ով մեծ է համիջուկինից: Երրորդ հա-
ղորդավարի միջուկը նույնպես արտահայտվում է տոնով և ուժգնու-
թյամբ. ընդ որում որպես հիմնական միջոց հանդես է գալիս ուժգնու-
թյունը, որովհետև միջուկում տոնը նվազում է ընդամենը 2 կիսատոն,
իսկ առավելագույն ուժգնությունը 33 դբ է և 5 դբ-ով մեծ է նախամի-
ջուկինից և 1 դբ-ով համիջուկինից:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է,
երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 33: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության
ուժգնության ձայնածավալը 9 դբ է, մյուս երկուսինը՝ 8: Առաջին և
երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում
է երկրորդ (մա-) վանկում, երրորդինը՝ չորրորդ (-գեբ), նվազագույնը
առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին
(-նես) վանկում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ նախավերջին (ու-):

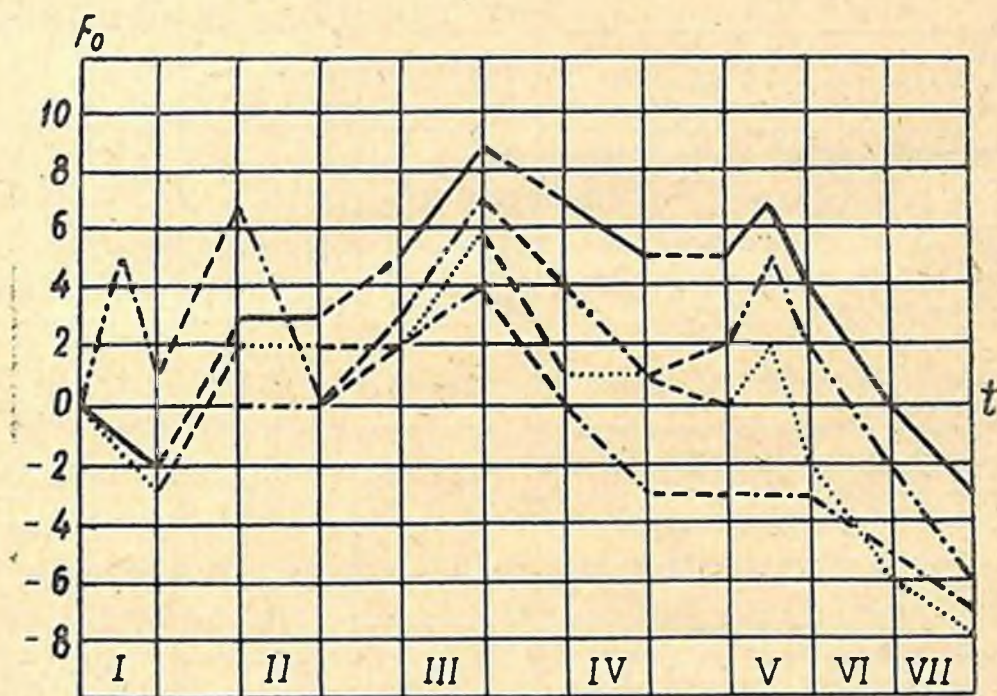
Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ողջ հնչադասության տեղու-
թյունը 1200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1260: Առաջին և երրորդ հաղորդա-
վարների հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 200 մ/վրկ է,
երկրորդինը՝ 210, երրորդինը՝ 200: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարա-
բերությունը ՎՄՏ 0,95 է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 1:

«Սպիտակ մազեր ունես» հնչադասության ձայնաբանական հատ-
կությունները միասին արված են աղյուսակ 13-ում:

Արևմտահայերեն

5. Սպիտակ մազեր ունիս: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղ-
ղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-
իջնող է, իսկ մյուս երկուսի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-
իջնող. ընդ որում առաջին հաղորդավարի դեպքում հնչադասության
սկզբում տոնը հավասար շարժվում է միայն առաջին (սպի-) վանկում:
Այստեղ առաջին հաղորդավարի ՀՏՀ շարժումը սկսվում է ի ձայնավո-

րից սկսած, այսինքն՝ որպես հնչադասության սկիզբ հանդես է գալիս սպի- վանկը, մյուս հաղորդավարների դեպքում որպես առաջին վանկ հանդես է գալիս ըս- վանկը. փաստորեն առաջին հաղորդավարը սպիտակ բառը վանկատում է սպի-տակ, իսկ մյուս երկուսը՝ ըս-սպի-տակ ձևով: Նկարագրվող հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 14-ում:

Նկ. 14. Հիմնական տոնի շարժումը «Սպիտակ մագեր ունիս» հնչադասությունում:

Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնի շարժումը հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող: Միջուկում տոնի շարժումը միշտ բարձրացող է, ետմիջուկում՝ իջնող:

«Սպիտակ մագեր ունես» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{150}{100} = 7$	$\frac{170}{110} = 8$	$\frac{90}{80} = 2$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{150}{120} = -4$	$\frac{150}{110} = -5$	$\frac{90}{80} = -2$
Խամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{110}{110} = 0$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{100}{100} = 0$	$\frac{110}{110} = 0$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	9	8	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	36	35	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1200	1250	1200
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մվրկ-ով)	200	210	200
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	190	210	200
ՄՎՏ հաղաբերությունը ՎՄՏ	0,95	1	1

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 120, երրորդինը՝ 150: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը +3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +6, երրորդինը՝ +4: Առաջին հաղորդավարի Խամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 3 կիսատոն է, երկրոր-

դինը և երրորդինը՝ 5: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 4: Առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է — տակ վանկում, իսկ նվազագույնը — նիս՝ վերջին վանկում: Այստեղ բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկը արտահայտվում է միջուկում տոնի աճով, համիջուկում՝ նվազումով և ուժգնությամբ: Այսպես, բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկի առավելագույն ուժգնությունը (34 դբ, 32 դբ, 34 դբ) 8 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից:

Առավելագույն ուժգնությունը բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ 34 դբ է: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 9 դբ է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է — տակ վանկում, իսկ երկրորդինը՝ — զե՛ր վանկում: Նվազագույն ուժգնությունը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (— նիս) վանկում:

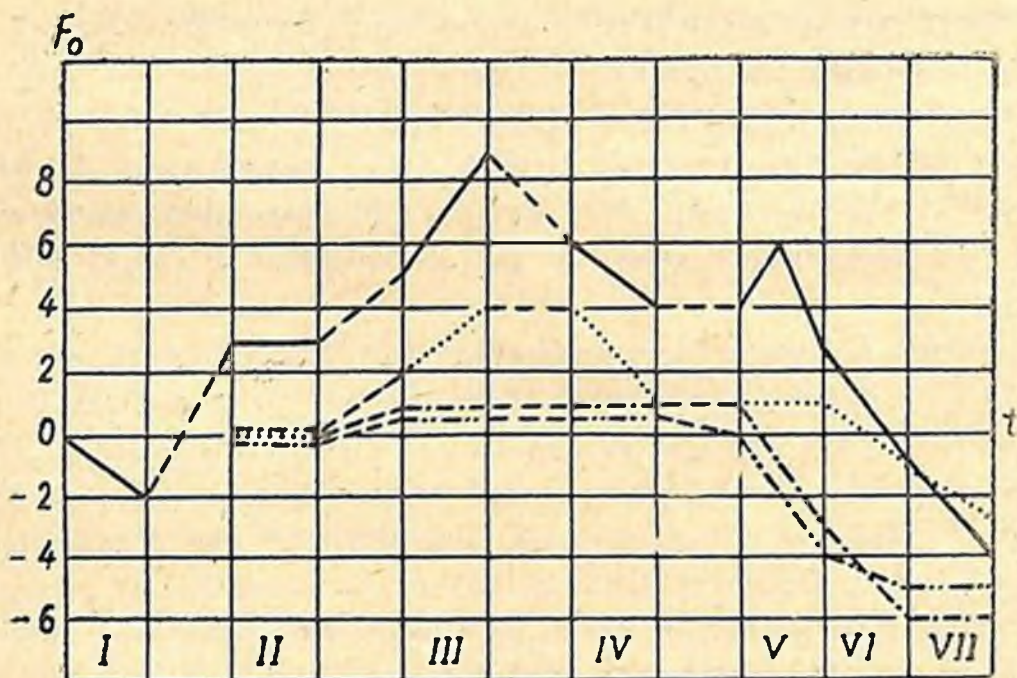
Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ողջ հնչադասության տեղությունը 1240 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1250: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 207 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 179, երրորդինը՝ 177: Այստեղ, ինչպես տեսնում ենք, երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների ողջ հնչադասության տեղությունը մեծ է առաջինից, սակայն նրանց հնչադասության վանկի միջին տեղությունը փոքր է առաջինից: Սրա պատճառը այն է, որ առաջին հաղորդավարը սպիտակ բառը արտասանել է սպի-տակ, իսկ երկրորդ և երրորդ հաղորդավարները՝ ըս-պի-տակ ձևով, այսինքն՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում հնչադասության վանկերի քանակը 6 է, իսկ մյուսների դեպքում՝ 7: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 240 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 260, երրորդինը՝ 270: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,16 է, երկրորդինը՝ 1,45, երրորդինը՝ 1,53:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 14-ում:

Զուգադրություն

Ինչպես բոլոր մյուս դեպքերում, այնպես էլ «Սպիտակ մազեր ունես» հնչադասության դեպքում արևելահայ ձայնաբանական հատկությունների միջև ոչ մի սկզբունքային տարբերություն չկա: Եղած հնչերանգային տարբերություններն այնպիսին են, որ հեշտությամբ կարող են

գրսևորվել թե՛ մեկում, թե՛ մյուսում: Հիմնական տոնի շարժման ուղղությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն հավասար-բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 15-ում:

Նկ. 15. «Սպիտակ մագեր ունես» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում տոնի շարժումը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, մյուս երկուսի դեպքում՝ բարձրացող: Միջուկում արևելահայերենում տոնի շարժումը միայն իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն բարձրացող: Պատկերը այսպիսին է, որովհետև արևելահայերենում որպես միջուկ հանդես է գալիս -գեր վանկը, իսկ արևմտահայերենում՝ -տակ վանկը: Նամիջուկում արևելահայ առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ հավասար, իսկ արևմտահայերենում միայն իջնող է:

«Ապիտակ մագիր ունես» ճնշադասության ձայննատկանիչները արևմտահայերենում

Չափաբանական հատկություններ	I	II	III
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{260}{130} = 12$	$\frac{210}{100} = 13$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{260}{180} = 6$	$\frac{210}{170} = 4$
Ուժմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{260}{190} = 5$	$\frac{210}{160} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{160}{130} = -4$	$\frac{110}{100} = -2$
Հնչադասության ուժղնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	9	7	10
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	34	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	1240	1250	1240
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	207	179	177
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	240	260	270
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,16	1,45	1,53

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնհատկանիշների
 զուգադրությունը այս անգամ նույնպես մեզ սկզբունքային ոչինչ չի
 տալիս: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահա-
 յերենում փոփոխվում է 2—7—8 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտա-
 հայերենում՝ 7—12—13: Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը
 արևելահայերենում փոփոխվում է —5— —4— —2 կիսատոն սահման-
 ներում, իսկ արևմտահայերենում՝ +3— +6: Այն, որ արևելահայերենի
 միջուկում տոնը իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող, պայ-

մանավորված է նրանցում որպես միջուկ հանդես եկող տարրերի վանկերով. արեւելահայերենի միջուկն է -զեւ վանկը, իսկ արեւմտահայերենինը՝ -տակ վանկը: Նաոմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արեւելահայերենում ունի 0—0—3 կիսատոնն արժեքները, իսկ արեւմտահայերենում՝ 3—5—5 կիսատոնն: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արեւելահայերենում 0 է, իսկ արեւմտահայերենում՝ —2— —2— —4 կիսատոնն: Առավելագույն հաճախականությունը երկու տարբերակում էլ տեղայնանում է -տակ վանկում, իսկ նվազագույնը՝ ու վանկից սկսած:

Ուժգնության պարամետրերի զուգադրությունից ստանում ենք նույնպիսի պատկեր, ինչպես նախորդների դեպքում: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում ունի 33—35—36 դբ արժեքները, իսկ արեւմտահայերենում բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ այն ունի 34 դբ մեծությունը: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 8—8—9 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 7—9—10: Առավելագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է մա- վանկում, երրորդի դեպքում՝ -զեւ վանկում, իսկ արեւմտահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարներինը տեղայնանում է -տակ վանկում, երրորդի դեպքում՝ -զեւ վանկում: Նվազագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է վերջին (-ես) վանկում:

Տեղություն պարամետրերի զուգադրությունը, ինչպիսի բոլոր մյուս դեպքերում, այս անգամ ևս համարյա ցույց է տալիս միատեսակ պատկեր: Ողջ հնչադասության տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 1200—1200—1260 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 1240—1240—1250: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 200—200—210 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 177—179—207: Այն, որ արեւմտահայերենում երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 177 և 179 մ/վրկ է, բացատրվում է հնչադասությունների տարբեր վանկերի քանակ ունենալով. առաջին հաղորդավարի վանկերի քանակը 6 է, որովհետեւ սպիտակ բոլոր նա վանկարկում է սպի-տակ ձեռք, իսկ երկրորդինը և երրորդինը՝ 7 է, որովհետեւ նրանք սպիտակ

բառը վանկարկում են ըս-պի-տակ ձևով: Փաստորեն ստացվում է, որ արևելահայերենում սպիտակ և նման բառերը արտասանվում են մեկ ձևով՝ սպի-տակ, իսկ արևմտահայերենում համանման բառերը ունեն արտասանման երկու տարբերակ. սպի-տակ և ըս-պի-տակ: Արևելահայերենում միջուկային վանկի տեղադրումը փոփոխվում է 150—200—210 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 240—260—270, Այստեղ նույնպես երկու տարբերակներում տեղադրումների տարբերություն է նկատվում. արևելահայերենում որպես միջուկ հանդես է գալիս -գեռ վանկը, իսկ արևմտահայերենում՝ -տակ վանկը: Այս իսկ պատճառով նրանցում տարբեր է նաև ՄՎՏ և ՎՄՏ հարաբերությունները. արևելահայերենում այն ունի 0,95—1—1 լարժքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 1,16—1,45—1,53 արժեքները:

«Սպիտակ մազեր ունես» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 15-ում:

ԸՆԴՀԱՆՐԱՅՎԱԾ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև այժմ արևելահայերենում և արևմտահայերենում առանձին-առանձին ուսումնասիրեցինք ու միմյանց հետ զուգադրեցինք այնպիսի հինգ հնչադասությունների ձայնաբանական հատկությունները, որոնք երկու տարբերակներում էլ բնական միևնույն հնչյունական կառուցվածքը: Հիմա կփորձենք ի մի բերել և ընդհանրացնել մեր ուսումնասիրած բոլոր բուն պատմողական հնչադասությունների տվյալները:

Հիմնական տոնի շարժման ուղղությունը

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ արևելահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հիմնականում բարձրացող-իջնող է, սակայն տոնը հաճախ մի շարք վանկերում շարժվում է նաև հավասար, որը և առաջացնում է զգալի տարատեսակություններ: Այսպիսով, արևելահայերենի մեր ուսումնասիրած նյութում տոնի շարժումը ունի հետևյալ պատկերը (փակագծում համապատասխան տարբերակից բերում ենք մեկ օրինակ).

1. բարձրացող-հավասար-իջնող (Քեզ բաժին չմնաց, 1-ին հաղ.),
2. հավասար-բարձրացող-իջնող (Անդրանիկը ետ նայեց, 2-րդ հաղ.),
3. հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Քեզ բաժին չմնաց, 3-րդ հաղ.),

«Սպիտակ մազեր ունև» հնչադասության ձայնհատկանիշները
արևելահայերենում և արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	ընդհանուր	1	ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	7	6	7	11
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—4	—4	3	4
Խոմբիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	3	1	3	4
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ծայնածավալը (կիսատոներով)	0	0	—2	—3
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դբ-ով)	9	8	9	9
Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը (դբ-ով)	36	35	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1200	1220	1240	1243
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	203	207	183
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	190	200	240	257
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,95	0,98	1,16	1,38

4. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Հասալ Բասինի դաշտ, 3-րդ հաղ.),
5. բարձրացող-իջնող (Շատ երկար կարդաց, 2-րդ հաղ.),
6. բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար (Երկար օրեր անցան, 3-րդ հաղ.),
7. բարձրացող-հավասար-իջնող (Անդրանիկը հտ նայեց, 3-րդ հաղ.),

8. բարձրացող-իջնող-հավասար (Երկար ճամփա անցավ, 2-րդ հաղ.),
9. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Աթոռը շտապով ներկեց, 2-րդ հաղ.),
10. հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար (Սպիտակ մազեր ունես, 1-ին հաղ.),
11. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Շատ երկար կարդաց, 3-րդ հաղ.),
12. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Մթնոլորտը պայծառացավ, 3-րդ հաղ.),
13. հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Աթոռը շտապով ներկեց, 3-րդ հաղ.),
14. հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Գեղեցիկ կին էր Սոսեն, 1-ին հաղ.),
15. հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող (Եկել ես ճնճղուկ տեսնելու, 1-ին հաղ.),
16. բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար (Եկել ես ճնճղուկ տեսնելու, 2-րդ հաղ.),
17. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար (Սոսեն բռնեց Սերոբի թևը, 3-րդ հաղ.):

Նշված 17 դեպքերից ավելի հաճախ հանդիպում է 5-րդը, այսինքն՝ երբ տոնի շարժման ուղղութիւնը դուրս բարձրացող-իջնող է (10 անգամ), այնուհետև 1-ինը, երբ տոնի շարժման ուղղութիւնը բարձրացող-հավասար-իջնող է (8 անգամ), հետո՝ 9-րդը և 11-րդը (4 անգամ), այնուհետև մյուսները՝ 1—3 անգամ: Ուսումնասիրված հնչադասութիւնների մեջ միայն մեկ դեպք ունենք, երբ տոնի շարժման հիմնական ուղղութիւնը իջնող է՝ 3-րդը, մյուս բոլոր դեպքերում տոնի շարժման հիմնական ուղղութիւնը բարձրացող-իջնող է:

Արեւմտահայերեն

Արեւմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը ցուցաբերում է այսպիսի պատկեր.

1. բարձրացող-իջնող (Սարսափ անցաւ քաղաքով, 2-րդ հաղ.),
2. իջնող-բարձրացող-իջնող (Երկար պատմեց, 3-րդ հաղ.),
3. հավասար-իջնող-հավասար (Աթոռը շտապով ներկեց, 1-ին հաղ.),
4. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Սպիտակ մազեր ունիս, 2-րդ հաղ.),

5. իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Աթոռը շտապով ներկեց, 3-րդ հաղ.),
6. հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար (Երկար ճամփայ անցաւ, 1-ին հաղ.),
7. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Երկար օրեր անցան, 2-րդ հաղ.),
8. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Երկար ճամփայ անցաւ, 3-րդ հաղ.):
9. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Մթնոլորտը պայծառացաւ, 1-ին հաղ.),
10. բարձրացող-հավասար-իջնող (Մթնոլորտը պայծառացաւ, 2-րդ հաղ.),
11. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Մթնոլորտը պայծառացաւ, 3-րդ հաղ.),
12. բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող (Մնացեալը ես պատմեմ, 1-ին հաղ.),
13. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Մնացեալը ես պատմեմ, 3-րդ հաղ.),
14. հավասար-բարձրացող-իջնող (Ուշացած ճամփորդ ես, 2-րդ հաղ.)
15. հավասար-իջնող (Հիմա կրնաս խօսիլ, 2-րդ հաղ.),
16. բարձրացող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող (Հիմա կրնաս խօսիլ, 2-րդ հաղ.),
17. բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Ձեռքը դրաւ ճակատիս, 2-րդ հաղ.),
18. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Սարսափ անցաւ քաղաքով, 3-րդ հաղ.),
19. իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Սպիտակ մազեր ունիս, 3-րդ հաղ.),
20. հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող (Քեզ տուն կրնամ հասցնել, 1-ին հաղ.),
21. բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Քեզ տուն կրնամ հասցնել, 3-րդ հաղ.),
22. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Լոնտոն ուսանելու եկած ես, 1-ին հաղ.),
23. բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Լոնտոն ուսանելու եկած ես, 2-րդ հաղ.),

24. բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող (Լոնտոն ուսանելու եկած հս, Յ-րդ հաղ.):

Զուգադրություն

Արևելահայերենում ոչ մի դեպք չկա, ուր հնչադասությունը սկսվեր իջնող տոնով, արևմտահայերենում ունենք այդպիսի երեք դեպք: Երկու դեպք էլ ունենք, ուր տոնի շարժման հիմնական ուղղությունը իջնող է (չհաշված հնչադասության տոնի հավասար շարժումները)՝ Յ-րդը և 16-րդը: Արևմտահայերենում նշված օրինակներից բոլորից հաճախ հանդիպում է 14-ը՝ (8 անգամ), ուր տոնի շարժման ուղղությունը հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, հետո գալիս է 7-ը (7 անգամ), ուր տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող է, հետո՝ 1-ը (5 անգամ), ուր տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է և 8-ը՝ (5 անգամ)՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող, մյուս տեսակները հանդիպում են 1—3 անգամ, Արևմտահայերենում ունենք տոնի շարժման 25 տարբերակ, իսկ արևելահայերենում՝ 17 տարբերակ. փաստ, որը ցույց է տալիս, որ արևմտահայերենը հնչերանգային բազմաղանությամբ ավելի հարուստ է:

Միջուկի արտահայտությունը

Ուսումնասիրության ընթացքում որոշակի ուշադրություն ենք դարձրել նաև միջուկի արտահայտմանը: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ միջուկը հիմնականում արտահայտվում է հիմնական տոնի և ուժգնության միջոցով. ընդ որում միջուկի ընդգծումը կատարվում է տոնի և ուժգնության փոփոխությամբ նախամիջուկում, միջուկում և հտմիջուկում: Կան դեպքեր, որ տոնը ղգալիորեն փոփոխվում է և՛ նախամիջուկում, և՛ միջուկում, և՛ հտմիջուկում: Կան դեպքեր, որ տոնը նախամիջուկում անփոփոխ է մնում և փոփոխվում է միայն միջուկում ու հտմիջուկում. կան դեպքեր էլ, որ անփոփոխ է հտմիջուկում և փոփոխվում է միջուկում ու նախամիջուկում: Տոնը կարող է փոփոխվել միայն նախամիջուկում, միջուկում և հտմիջուկում ու մյուսներում մնալ անփոփոխ: Նման ձևով ուժգնության հակադրությունը միջուկում կատարվում է հետևյալ կերպ. 1) այն մեծ է և՛ նախամիջուկինից, և՛ հտմիջուկինից, 2) այն մեծ է միայն մեկից և հավասար մյուսին, 3) այն

փոքր է երկուսինից, 4) այն փոքր է մեկից և հավասար մյուսին, 5) այն մեծ է մեկից և փոքր մյուսինից: Պետք է նկատի ունենալ, որ այս պարամետրերից (տոն և ուժգնություն) մեկը միշտ հանդես է գալիս որպես միջուկի արտահայտման գլխավոր միջոց, իսկ մյուսը՝ երկրորդական: Տոնը հանդես է գալիս որպես միջուկի արտահայտման միջոց, երբ նրա մեծությունը 2 կիսատոն է կամ 2-ից մեծ, իսկ ուժգնությունը 2 դր է կամ 2-ից մեծ: Բոլորից հաճախ միջուկը արտահայտվում է և՛ տոնով, և՛ ուժգնությամբ. թե այդ հակադրությունը կատարվում է նախամիջուկում, միջուկում, համիջուկում կարևոր չէ, կարևորն է այն, որ գոնե մի կետում հակադրություն առաջանա. հակադրությունը կարող է առաջանալ միաժամանակ բոլոր կետերում: Առայժմ դժվար է պարզաբանել, թե ինչու է տվյալ դեպքում միջուկը տվյալ արտահայտությունը ստանում, որովհետև այդ մեր ուսումնասիրության հիմնական նպատակը չէ: Այս հարցը լուծելու համար անհրաժեշտ է կատարել շատ խոր և մանրազնին ուսումնասիրություն: Որպես առաջին հայացքից նկատված երևույթ կարող ենք ասել, որ այն դեպքում, երբ միջուկի արտահայտման գործում տոնը դեր չի կատարում, ապա այդ դեպքում որպես արտահայտման միջոց հանդես է գալիս ուժգնությունը:

Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը

Արևելահայերեն

Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը նկարագրել ենք կիսատոներով, այսինքն՝ հարաբերական արժեքներով, սակայն ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հաղորդավարից հաղորդավար նույնպես այդ արժեքները փոփոխվում են: Այսպես, առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 2—14 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Քեզ բաժին չմնաց), իսկ առավելագույնը՝ 14 (Մթնոլորտը պայծառացավ): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 5—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Երկար ճամփա անցավ), իսկ

առավելագույնը՝ 13 կիսատոնն է (Մեկնումը մահ է արդեն): Այն հիմնականում փոփոխվում է 10—12 կիսատոնն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 2—11 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոնն է (Սպիտակ մազեր ունես), իսկ առավելագույնը՝ 11 կիսատոնն (Անդրանիկը ետ նայեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—7 կիսատոնն սահմաններում:

Առևտրահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 4—12 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոնն է (Աթուր շտապով ներկեց), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Մթնոլորտը պայծառացավ): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 5—7 կիսատոնն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 8—14 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոնն է (Ձեռքը դրաւ ճակտիս), իսկ առավելագույնը՝ 14 (Մեկնումը մահ է արդեն): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 11—13 կիսատոնն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 8—13 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոնն է (Երկար պատմեց), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Սարսափ անցաւ քաղաքով): Այն հիմնականում փոփոխվում է 10—12 կիսատոնն սահմաններում:

Զուգադրություն

Դժվար չէ նկատել, որ պատմողական հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը նվազագույնը ընդունում է 2 կիսատոնն արժեք, իսկ առավելագույնը՝ 14: Այս եզրային սահմանների ներսում էլ հենց փոփոխվում են մյուս բոլոր արժեքները և՛ արեւելահայերենում, և՛ արեւմտահայերենում: Արեւելահայ երրորդ հաղորդավարի արժեքները համընկնում են արեւմտահայ առաջին հաղորդավարի արժեքների հետ՝ 5—7 կիսատոնն: Արեւելահայ երկրորդ հաղորդավարի արժեքները (10—12 կիսատոնն) համընկնում են արեւմտահայ երկրորդ (11—13 կիսատոնն) և երրորդ (10—12 կիսատոնն) արժեքների հետ: Առանձին դիրք են գրավում արեւելահայ առաջին հաղորդավարի արժեքները՝ 7—10 կիսատոնն: Եթե

ավելի ընդհանրացնենք, ապա կստացվի, որ երկու տարբերականներում էլ հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը հիմնականում փոփոխվում է 5—13 կիսատոն սահմաններում: Կարող ենք իզրակացնել, որ այս պարամետրով նրանց հնչերանգները միմյանցից չեն տարբերվում:

Հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում

Ա. բնականայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100—140 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (երկար պատմեց), առավելագույնը՝ 140 (Սպիտակ մազեր ունես): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 110—120 հց սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Երկար ճամփա անցավ), առավելագույնը՝ 160 (Շատ երկար կարգաց): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 120—150 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—110 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց է (Անդրանիկը ետ նայեց), առավելագույնը՝ 110 (Սոսեն բռնեց Սերբի թեր): Այն հիմնականում փոփոխվում է 80—100 հց սահմաններում:

Նկատելի է, որ առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության սկզբի մակարդակը նրանց ձայնի հաճախականության ստորին աստիճանին չի հասնում: Առաջին հաղորդավարի հաճախականության ստորին աստիճանը 80 հց է, իսկ հաճախականության մակարդակը՝ 100: Երկրորդ հաղորդավարի հաճախականության ստորին աստիճանը 100 հց է՝ իսկ հաճախականության մակարդակը՝ 120: Ի տարբերություն առաջին երկուսի՝ երրորդ հաղորդավարինը հասնում է՝ երկու դեպքում էլ ընդունում է 80 հց արժեքը:

Ա. բնատանայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 90—120 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 90 հց է (Լոնտոն ուսանելու եկած ես), առավել-

լագույնը՝ 120 (Զեռքը դրաւ ճակտիս): Այս հիմնականում փոփոխւում է 90—100 հց սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը փոփոխւում է 120—170 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծութիւնը 120 հց է (Սպիտակ մազեր ունիս), առավելագույնը՝ 170 (Սարսափ անցաւ քաղաքով): Այն հիմնականում փոփոխւում է 140—160 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը փոփոխւում է 120—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծութիւնը 120 հց է (Երկար օրեր անցան), առավելագույնը՝ 160 (Սարսափ անցաւ քաղաքով): Այն հիմնականում փոփոխւում է 120—150 հց սահմաններում:

Արեւմտահայերենում ոչ մի հաղորդավարի դեպքում հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը նրա ձայնի հաճախականութեան ստորին աստիճանին չի հասնում: Առաջին հաղորդավարի հաճախականութեան ստորին աստիճանը 80 հց է, իսկ հաճախականութեան մակարդակը՝ 90 հց. երկրորդ հաղորդավարի ձայնի հաճախականութեան ստորին աստիճանը 110 հց է, իսկ հաճախականութեան մակարդակը՝ 120 հց, երրորդ հաղորդավարի ձայնի հաճախականութեան ստորին աստիճանը 100 հց է, իսկ հաճախականութեան մակարդակը՝ 120 հց:

Զուգադրութիւն

Ինչպես արեւելահայերենում, այնպես էլ արեւմտահայերենում միանման ձայնածաւալ ունեցող հաղորդավարների դեպքում հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը ընդունում է միատեսակ արժեքներ. մի դեպքում այն փոփոխւում է 80—120 հց սահմաններում, մյուս դեպքում՝ 120—170: Փաստորեն 170 հց-ը առավելագույն այն սահմանային արժեքն է, որից այն կողմ պատմողականի հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը չի անցնում:

Միջուկի հաճախականութեան ձայնածաւալը Արեւմտահայերեն

Միջուկի հաճախականութեան ձայնածաւալը ցուցաբերում է շատ տարաբնույթ պատկեր. այն աճող է, նվազող և հավասար: 54 հնչադաս-

սություններից 35-ի դեպքում նվազող է, 2-ի դեպքում՝ աճող, 10-ի դեպքում՝ հավասար: Հարց է ծագում՝ ո՞ր դեպքում է, որ միջուկի հաճախականության ձայնածավալը աճող է, և ո՞ր դեպքում՝ նվազող: Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ եռբառանոց հնչադասություններում, երբ միջուկը գտնվում է առաջին բառի սահմաններում, ապա տոնը աճող է, մյուս դեպքերում՝ նվազող: Տոնը միշտ նվազող է, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության վերջին վանկում: «Երկար պատմեց» հնչադասության դեպքում միջուկը գտնվում է երկրորդ՝ -կա- վանկում և տոնը նվազող է. կարծես մեր նկատած օրինաչափությունը հակասում է այս դեպքը: Հարց է ծագում. արդյո՞ք միշտ է այսպես: Այս հարցին պատասխանելու համար հարկավոր է առանձին և խոր ուսումնասիրություն կատարել: Այն դեպքում, երբ միջուկի տոնը նվազող է՝ առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —10— —1 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —10 կիսատոն է (Մթնոլորտը պայծառացավ), առավելագույնը՝ —1 կիսատոն (Շատ երկար կարգաց), Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —9— —1 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —9 կիսատոն է (Մեկնումը մահ է արդեն), առավելագույնը՝ —1 (Գեղեցիկ կին էր Սոսեն): Այն այս դեպքում նույնպես փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —6— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —6 կիսատոն է (Անդրանիկը հտ նայեց) առավելագույնը՝ —2 (Գեղեցիկ կին էր Սոսեն): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Եթե ընդհանրացնենք, ապա կարող ենք ասել, որ հիմնականում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության մեջտեղում կամ նրանից աջ, ապա տոնը նվազող է, երբ գտնվում է մեջտեղից դեպի ձախ, ապա միջուկի տոնը աճող է: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ, եթե միջուկում տոնը աճում է, ապա աճում է +2— +5 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Ի հակադրություն արևելահայերենի, արևմտահայերենում միջուկի տոնը մեծամասամբ բարձրացող է. 53 հնչադասություններից միջուկի

հաճախականության ձայնածավալը 40-ի դեպքում աճող է, 2-ի դեպքում՝ նվազող, 11-ի դեպքում՝ հավասար: Այստեղ նույնպես, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության վերջին վանկում, ապա նրա տոնը նվազող է. ունենք այդպիսի միայն մեկ դեպք (Ձեռքը դրաւ ճակատիս, 3-րդ հաղ.): Նույնիսկ այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության կենտրոնում կամ անգամ աջ, ապա նրա տոնը կա՛մ հավասար: Այսպես, «Արտակ գործի անցաւ» հնչադասության միջուկում (-ծի) առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տոնը հավասար է, երրորդի դեպքում՝ աճող (2 կիսատոն). «Հիմա կրնաս խօսիլ» հնչադասության միջուկում (-նաս) առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տոնը հավասար է, երրորդի դեպքում՝ աճող (2 կիսատոն). «Հիմա կրնաս խօսիլ» հնչադասության միջուկում (-նաս) առաջին հաղորդավարի տոնը հավասար է, մյուս երկուսինը՝ աճող է (3 և 5 կիսատոն). «Լոնտոն ուսանելու եկած եք» հնչադասության միջուկում (լու) երկրորդ հաղորդավարի տոնը աճող է (5 կիսատոն), իսկ մյուս երկուսինը՝ հավասար: Միայն մեկ դեպք կա, որ միջուկը գտնվում է հնչադասության կենտրոնից էլ աջ և նրանում տոնը նվազող է: Այդ կատարվում է «Մնացեալը ես պատմեմ» հնչադասությունում, ուր առաջին հաղորդավարի միջուկի տոնը նվազող է (2 կիսատոն), մյուս երկուսինը՝ հավասար: Մյուս բոլոր դեպքերում միջուկը գտնվում է հնչադասության առաջին բառի սահմաններում, ուր և տոնը միայն աճող է:

Զուգադրություն

Որպես նկատված ընդհանուր երևույթ, կարող ենք ասել, որ արևելահայերենի միջուկում ընդհանուր առմամբ տոնը նվազող է, իսկ արևմրտահայերենում՝ աճող: Սակայն այս երևույթը միանշանակ ձևով բոլոր դեպքերում չի գործում, ինչպես տեսանք, շեղումներ լինում են:

Ետմիջուկային վանկի հանաժառանգության նվազման ձայնածավալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 0—6 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծություն 0 է (Սոսեն բռնեց Սերոբի թևը), առավելա-

գույնը՝ 6 կիսատոն (Եկել ես ճնճղուկ տեսնելու): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 2—5 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 0—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Սպիտակ մազեր ունես), առավելագույնը՝ 9 կիսատոն (Հասավ Բասենի դաշտ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 2—6 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 0—7 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Երկար պատմեց), առավելագույնը՝ 7 կիսատոն (Աթոռը շտապով ներկեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 0—5 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 0—5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Երկար ճամփայ անցաւ), առավելագույնը՝ 5 կիսատոն (Երկար պատմեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 1—3 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 0—8 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Մթնոլորտը պայծառացաւ), առավելագույնը՝ 8 կիսատոն (Մնացեալը ես պատմեմ): Այն ավելի շատ փոփոխվում է 3—6 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 0—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Աթոռը շտապով ներկեց առավելագույնը՝ 9 կիսատոն (Հիմա կրնաս խօսիլ): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 2—7 կիսատոն սահմաններում:

Ջուզադուրյուն

Նկատելի է, որ պատմողական հնչադասություններում ինչպես արեւելահայ, այնպես էլ արեւմտահայ ետմիջուկում տոնը չի աճում, այն կամ մնում է անփոփոխ, կամ նվազում է: Այն հաղորդավարից հաղոր-

դավար որոշ տարբերություններ տալիս է, սակայն հիմնականում փոփոխվում է 0—7 կիսատոն սահմաններում:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —10— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —10 կիսատոն է (Մթնոլորտը պայծառացավ), առավելագույնը՝ 0 (Սոսեն բռնեց Սերորի թևը): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —9— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —9 է (Հասավ Բասենի դաշտ), առավելագույնը՝ 0 կիսատոն (Անդոն գործի անցավ): Այն հիմնականում փոփոխվում է —6— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —4— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —4 կիսատոն է (Նա քեզ նկատեց), առավելագույնը՝ 0 (Գեղեցիկ կին էր Սոսեն): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է —2— 0 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —4— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Աթուր շտապով ներկեց), առավելագույնը՝ —4 կիսատոն (Ուշացած ճամփորդ ես): Այն հիմնականում —2 կիսատոն է:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —6— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Մեկնումը մահ է արդեն), առավելագույնը՝ —6 կիսատոն (Երեկ ինձմէ նեղուեցաք): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —3 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —7— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —7 կիսատոն է (Ուշացած

ճամփորդ ես), առավելագույնը՝ —2 (Քեզ տուն կրնամ հասցնել): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —3 կիսատոն սահմաններում:

Պատմողական հնչադասությունների վերջին վանկի հաճախակա-
նությունը ձայնաժալալը նույնպես միշտ իջնադ է և մեծամասամբ փո-
փոխվում է —6— —2 կիսատոն սահմաններում:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-
թյունը փոփոխվում է 29—38 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն
մեծությունը 29 դբ է (Եկել ես ճնճղուկ տեսնելու), առավելագույնը՝ 38
(Քեզ բաժին չմնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—36 դբ սահ-
մաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-
թյունը փոփոխվում է 31—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն
մեծությունը 31 դբ է (Եկել ես ճնճղուկ տեսնելու), առավելագույնը՝ 36
(Երկար պատմեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—35 դբ սահ-
մաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-
թյունը փոփոխվում է 32—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն
մեծությունը 32 դբ է (Հիմա կրնաս խօսիլ), առավելագույնը՝ 36 (Երկար
օրեր անցան): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դբ սահմաննե-
րում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-
թյունը փոփոխվում է 32—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն
մեծությունը 32 դբ է (Ուշացած ճամփորդ ես), առավելագույնը՝ 36
(Մեկնումը մահ է արդեն): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ
սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությու-
նը փոփոխվում է 32—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մե-
ծությունը 32 դբ է (Աթուր շտապով ներկեց), առավելագույնը՝ 36 (Երեկ
ինձմէ նեղուեցար): Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—35 դբ սահ-
մաններում:

Զուգադրություն

Քերված տվյալները հստակորեն ցույց են տալիս, որ հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում ընդունում է համանման արժեքներ ու հիմնականում փոփոխվում է 32—35 դր սահմաններում:

Հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը փոփոխվում է 2—18 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 դր է (Հասավ Բասենի դաշտ), առավելագույնը՝ 18 (Գեղեցիկ կին էր Սոսեն): Այն հիմնականում փոփոխվում է 9—15 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը փոփոխվում է 5—11 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 դր (Աթուր շտապով ներկեց), առավելագույնը՝ 11 (Զեռքը դրեց ճակատիս): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը փոփոխվում է 4—20 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 դր (Նա քեզ նկատեց), առավելագույնը՝ 20 (Սոսեն բռնեց Սերորի թևը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—10 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը փոփոխվում է 4—11 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 դր է (Երեկ ինձմէ նեղուեցաք), առավելագույնը՝ 11 (Զեռքը դրաւ ճակատիս): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալը փոփոխվում է 1—13 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 1 դր է (Աթուր շտապով ներկեց), առավելագույնը՝ 13 (Հայաստան պիտի հրթաս): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 6—15 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 դբ է (Աթուր շտապով ներկեց), առավելագույնը՝ 15 (Հիմա կրնաս խօսիլ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 8—12 դբ սահմաններում:

Զուգադրություն

Երբ ուշադրությամբ նայում ենք ձեռքի տակ կղած տվյալներին, ապա նկատում ենք, որ հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը նույնպես արևելահայերենում և արևմտահայերենում փոփոխվում է որոշակի սահմաններում՝ 6—12 դբ: Մեր նշած եզրային արժեքները շատ հազվադեպ են հանդիպում:

Եզրակացություն

1. Պատմողական հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում հիմնականում բարձրացուցիչն ու է, սակայն հնչադասության որոշ վանկերում տոնը հաճախ շարժվում է հավասար, որը ՀՏՀ շարժման ուղղության մեջ ղգալի տարբերակվածություն է առաջացնում: Այս տեսակետից ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևմտահայերենում ավելի բաղձաղան է և հարուստ:

2. Միջուկը և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում արտահայտվում է տոնի և ուժգնության փոփոխությունների միջոցով. ընդ որում էական չէ՝ այդ փոփոխությունները կատարվում են միջուկում, նախամիջուկում, ետմիջուկում, թե բոլորում միաժամանակ, կարևորն այն է, որպեսզի մի կեսում հակադրություն առաջանա (տոնի կամ ուժգնության կամ երկուսինը միաժամանակ): Այն դեպքում, երբ տոնը միջուկում, նախամիջուկում և ետմիջուկում մնում է անփոփոխ, ապա անպայման հակադրություն է առաջանում նշված վանկերի ուժգնությունների միջև:

3. Արևելահայերենի միջուկում տոնը կարող է լինել աճող և նվազող. այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության կենտրոնից դեպի ձախ՝ տոնը աճող է, դեպի աջ՝ տոնը նվազող է: Պետք է նկատի ունենալ, որ այս օրինաչափությունը բացարձակ ձևով չի գործում, լինում են նաև շեղումներ:

Արևմտահայերենում, ի տարբերություն արևելահայերենի, միջու-

կում տոնը հակում ունի աճելու: Հնչադասության մեջտեղից դեպի ձախ գտնվող վանկերում (ոչ վերջինում)՝ հատկապես նախավերջին վանկում տոնը հարող է հաև նվազել, սակայն այդ նվազումը կատարվում է շատ շնչին շարժով՝ առավելագույնը — 3 կիսատոն: Այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության վերջին վանկում, տոնը անհրաժեշտաբար երկու տարբերակներում էլ խոնոլ է: Երկու տարբերակների հնչերանգների միջև նկատված միակ էական տարբերությունը նրանց միջուկների տոների նշված տարբերակվածությունն է:

4. Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը մեծամասամբ խոսողի ձայնի հաճախականության ստորին աստիճանին չի հասնում, նվազագույնը գոնե 10 հց-ով տարբերվում է. վեց հազորդավարներից միայն մեկի դեպքում է (արևելահայ), որ դրանք համընկել են: Այն ցածր ձայնասահման ունեցող հազորդավարների դեպքում փոփոխվում է 80—120 հց սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 120—170 հց:

5. Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը ինչպես արևելահայերենում, այնպես էլ արևմտահայերենում ընդունում է միատեսակ արժեքներ. ցածր ձայնասահման ունեցող հազորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է միջինը 5—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 10—12:

6. Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում և՛ աճող է, և՛ նվազող: Այն դեպքում, երբ աճում է, ապա աճում է միջինը 2—5 կիսատոն սահմաններում, երբ նվազում է, ապա դարձյալ 2—5 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերենում այն հիմնականում աճող է՝ միջինը 2—5 կիսատոն սահմաններում:

7. Նամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում և արևմտահայերենում կամ մնում է անփոփոխ, կամ նվազում է. միջինը այն ընդունում է 0—7 կիսատոն արժեքները:

8. Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը նույնպես արևելահայերենում և արևմտահայերենում փոփոխվում է միատեսակ ձևով: Այն միշտ նվազող է և միջինը ընդունում է —6— —2 կիսատոն արժեքները:

9. Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում ցուցաբերում է միատեսակ պատկեր՝ փոփոխվելով միջինը 32—35 դբ սահմաններում:

10. Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը դարձյալ երկու տարբերակներում հանդես է բերում միևնույն պատկերը: Այն միջինը փոփոխվում է 6—12 դր սահմաններում:

11. Միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հնչադասությունների տևողությունների հետադոտությունը ցույց է տալիս, որ հնչադասության ընդհանուր տևողությամբ արևելահայերենը և արևմտահայերենը միմյանցից չեն տարբերվում:

Միջուկի տևողությունը նույնպես երկու տարբերակներում սկզբունքային տարբերություն ցույց չի տալիս:

12. «Սպիտակ մազեր ունես» հնչադասության սկզբում արևելահայ և ոչ մի հաղորդավարը չի արտասանում, իսկ արևմտահայ հաղորդավարներից մեկը չի արտասանում, երկուսը արտասանում են՝ փաստ, որը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում այլևս սալ հնչյունակապակցությունից առաջ ը չի արտասանվում, իսկ արևմտահայերենում այս երեւիլույթը վերջնական նորմավորում չի ստացել:

2. 1. 2. Փաստագրական պատմողական հնչադասություն: Փորձառական նյութի հոսնաձայնաբանական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում՝ փաստագրական պատմողական հնչադասությունների դեպքում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—170 հց սահմաններում, որը կազմում է 13 կիսատոն, սակայն շունենք ոչ մի հնչադասություն, որի հաճախականության նվազագույն աստիճանը լինի 80 հց, իսկ առավելագույնը՝ 170 հց, միայն մեկ հնչադասության դեպքում է (Աշնան երեկո է), որ առավելագույն հաճախականությունը կազմում է 170 հց, այն էլ այս դեպքում նվազագույն հաճախականությունը 100 հց է, այսինքն՝ «Աշնան երեկո է» հնչադասության ընդհանուր ձայնասահմանը փոփոխվում է $\frac{170 \text{ հց}}{100 \text{ հց}} = 9$ կիսատոն

սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 100—220 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է, երրորդինը՝ 80—140 հց սահմաններում, որը 10 կիսատոն է:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը դրսևրվում է 80—150 հց սահմաններում, որը 11 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 110—250 հց սահմաններում, որը 15 կիսատոն է, սակայն շունենք ոչ մի հնչադասություն, որի հաճախականության նվազագույն աստիճանը լինի 110 հց, իսկ առավելագույնը՝ 250 հց. միայն մեկ հնչադասության դեպքում է (Տնակը պատրաստ է), որ առավելագույն հաճախականու-

թյունը 250 հց է, այն էլ այս դեպքում նվազագույն հաճախականությունը 120 հց է, այսինքն՝ «Տնակը պատրաստ է» հնչադասության ընդհանուր ձայնասահմանը փոփոխվում է $\frac{250 \text{ հց}}{120 \text{ հց}} = 13$ կիսատոն սահմաններում,

երրորդինը՝ գտնվում է 160—200 հց սահմաններում, որը 12 կիսատոն է:

Այս ենթատեսակի հնչեբանգն ուսումնասիրելու համար ընտրել ենք հետևյալ չորս հնչադասությունները: Բերում ենք դրանք արևելահայերենում և արևմտահայերենում.

Արևելահայերեն

1. Օտար քանդակ է:
2. Աշնան երեկո է:
3. Ուշ իրիկուն է:
4. Տնակը պատրաստ է:

Արևմտահայերեն

1. Օտար քանդակ է:
2. Աշնան երեկո է:
3. Ուշ իրիկուն է:
4. Տնակը պատրաստ է:

Ինչպես տեսնում ենք, ընտրված հնչադասությունները արևելահայերենում և արևմտահայերենում ունեն միևնույն հնչյունական տեսքը, որը շատ կողմերով հնչտացնում է մեր աշխատանքը: Այժմ առանձին-առանձին կնկարագրենք և կզուգադրենք միմյանց հետ առաջին երեք հնչադասությունները, իսկ վերջում իրար հետ կհամեմատենք արդեն ընդհանուր արժեքները:

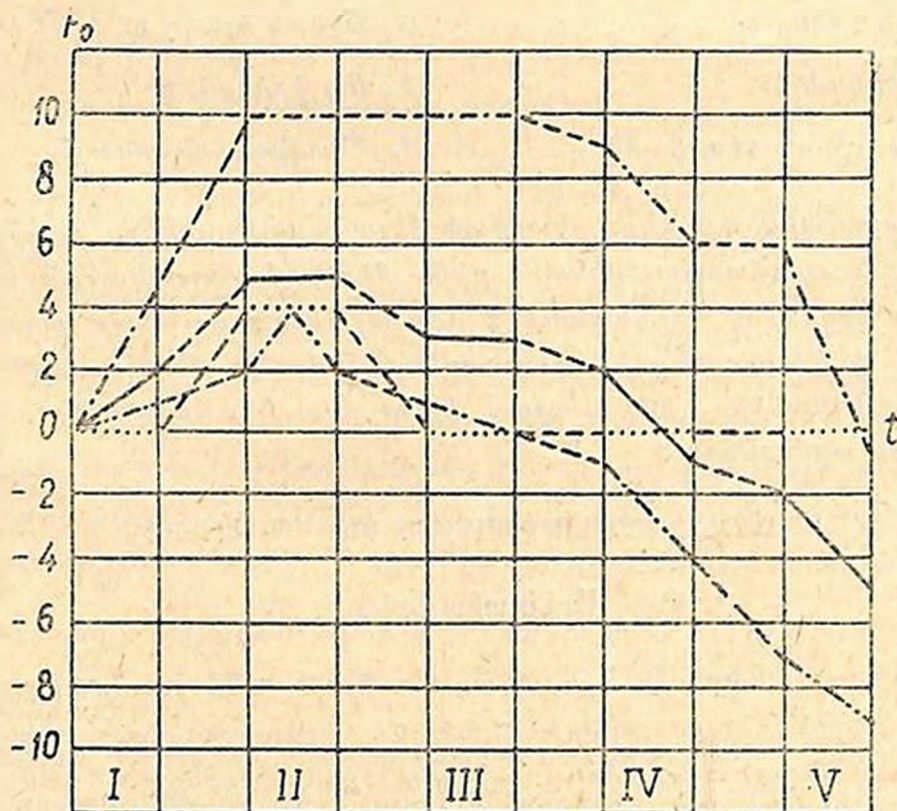
ԱՌԱՆՁԻՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԿԵԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արևելահայերեն

1. Օտար քանդակ է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժումը տրված է նկ. 16-ում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում (բաճ-) տոնի շարժումը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող. միջուկում (-դա) առաջին երկուսի դեպքում՝ իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար. հոմիջուկում (-կէ) դարձյալ առաջին երկուսի դեպքում իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 160, երրորդինը՝ 80: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը — 11 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 4: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 4 կիսատոն է, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —5, երրորդինը՝ 0: Այս հնչադասության առաջին հաղորդավարի միջուկն արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով. բնդ որում նախամիջուկում տոնը անփոփոխ է, միջուկում այն նվազում է 4 կիսա-

Նկ. 16. Հիմնական տոնի շարժումը «Ցառ Բանդակ Է» հնչադասությունում:

տոն, իսկ համիջուկում՝ 7: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, որը 1 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 12 դբ-ով՝ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի՝ միջուկի արտահայտման դորժումը նույնպես կարևոր դեր են կատարում միջուկի 4 կիսատոնով և համիջուկի 5 կիսատոնով տոնի նվազումը: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ

է, որը 3 դր-ով մեծ է նախամիջուկինից և 9 դր-ով՝ համիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի միջուկի արտահայտման գործում նույնպես կարևոր դեր են կատարում տոնն ու ուժգնությունը. ընդ որում տոնով հակադրությունը ստեղծվում է միայն նախամիջուկում, ուր տոնը նվազում է 4 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 26 դր է, որը փոքր է նախամիջուկինից և 6 դր-ով մեծ համիջուկինից: Բոլոր հրեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնա-նում է երկրորդ (-տար) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (-կէ):

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 32 դր է, երկրորդինը՝ 34, երրորդինը՝ 31: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 12 դր է, երկրորդինը՝ 9, երրորդինը՝ 11: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնաձայնում է երրորդ (բան-) վանկում, իսկ երրորդինը՝ երկրորդ (-տար) վանկում: Նվազագույն ուժգնությունը բոլոր դեպքում էլ տեղայնաձայնում է վերջին (-կէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ուժգնության հնչադասության տեղությունը 940 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1060, երրորդինը՝ 880: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 188 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 212, երրորդինը՝ 176: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 140 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 160, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,74 է, երկրորդինը՝ 0,72, երրորդինը՝ 0,68:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 16-ում:

Արևմտախայերեն

1. Օտար բանդակ է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղու-թյունը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Առաջին հաղորդավարի տոնը հավասար շարժվում է առաջին (0-) և նախավերջին (դա-) վանկերում: Բերվող հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղ-ղությունը ներկայացված է նկ. 17-ում:

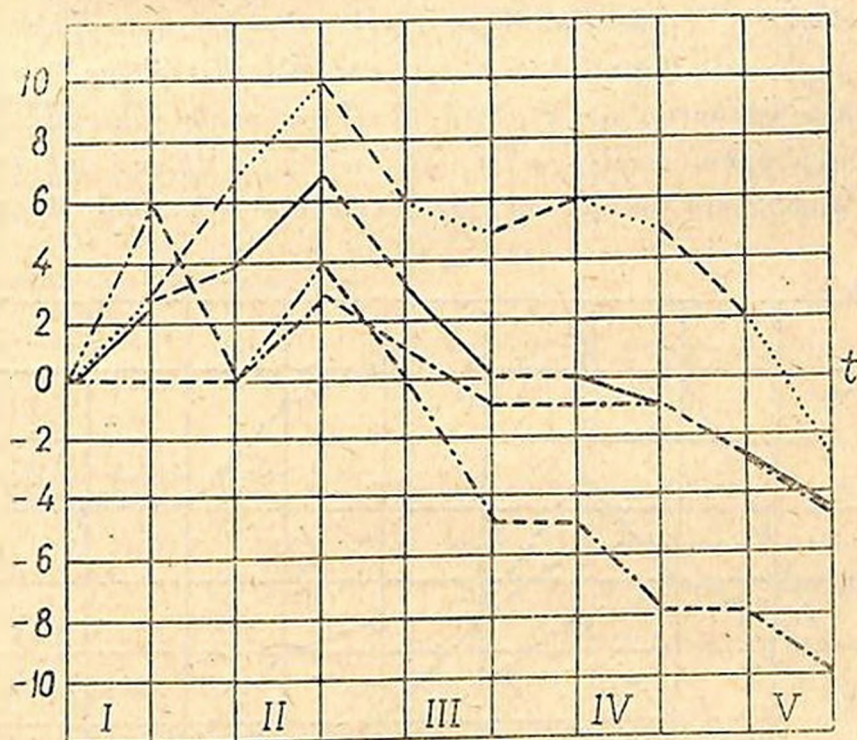
«Օտար քանդակ է» հնչադասության նախամիջուկում (0-) առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը հավասար է, երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող. միջուկում (-տար) այն միշտ բարձրացող է, համիջուկում (բան-)՝ իջնող:

«Օտար բանդակ է» հնչադասության ձայնատկանիչները առեւտրանայեւեում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{150}{80} = 11$	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{100}{80} = 4$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{150}{120} = -4$	$\frac{160}{130} = -4$	$\frac{80}{80} = 0$
Խոփիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{130}{100} = 5$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = -7$	$\frac{130}{100} = -5$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	12	9	11
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	32	34	31
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մվրկ-ով)	940	1060	880
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մվրկ-ով)	188	212	176
Միջուկային վանկի տևողությունը (մվրկ-ով)	140	160	120
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,74	0,72	0,68

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 130, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 12: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը +3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +4, երրորդինը՝ +6: Առաջին հաղորդավարի Խոփիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 3 կիսատոն է, երկրոր-

դինը՝ 9, երրորդինը՝ 5: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժալալը — 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 2, երրորդինը՝ — 7: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկն արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը շարժվում է հավասար, միջուկում աճում է 3 կիսատոն, համիջուկում՝ նվազում 4: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, որը 5 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից, 3 դբ-ով՝ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնալ հակադրություն է ստեղծվում երեք վանկերում էլ. նախամիջուկում աճում է 6 կիսատոն, միջուկում՝ 4, համիջուկում՝ 9: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 2 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից, 4 դբ-ով՝ համիջուկինից:

Նկ. 17. Հիմնական տոնի շարժումը «Յուսու Բանդակ Լ» հնչադասությունում:

Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնացած է (-տաբ) վանկում, նվազագույնը՝ վերջին (-կէ):

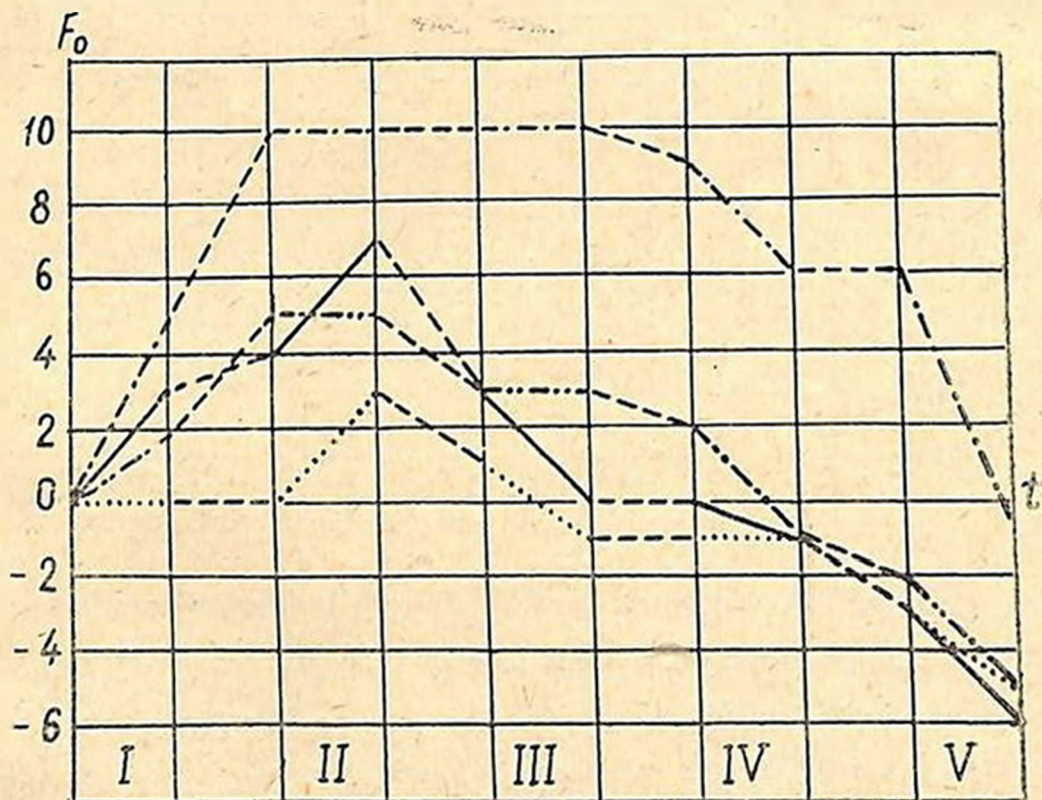
Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 8:

Առաջին և երկրորդ հազորգավարների ողջ հնչադասության տևողությունը 920 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 900: Առաջին և երկրորդ հազորգավարների հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 184 մ/վրկ է, երրորդինը՝ 180: Առաջին հազորգավարի միջուկային վանկի տևողությունը 230 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 220, երրորդինը՝ 190: Առաջին հազորգավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,25 է, երկրորդինը՝ 1,2, երրորդինը՝ 1,06:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկութիւնները միասին տրված են աղյուսակ 17-ում:

Ձուգադրություն

«Օտար քանդակ է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկութիւնների միջև անշուշտ տարբերութիւններ կան, սակայն, մեզ թվում է, որ այդ տարբերութիւնները նրանց հնչիւրանգների տարբերակման գործում բնութագրական չեն: ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը երկու տարբերակներում համարյա միատեսակ է՝ իհարկե տարբեր վանկերում տոնալ տաբեր փոփոխութիւններով: Արևելահայե-

Նկ. 18. «Օտար քանդակ է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

«Օտար Բանդակ I» հնչադասության ձայնատկանիչները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{230}{110} = 13$	$\frac{200}{100} = 12$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{230}{180} = 4$	$\frac{200}{140} = 6$
կամփոփության վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{230}{140} = 9$	$\frac{200}{150} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = -4$	$\frac{120}{110} = -2$	$\frac{150}{100} = -7$
Հնչադասության ուժեղության ձայնածավալը (դր-ով)	7	12	8
Հնչադասության առավելագույն ուժեղությունը (դր-ով)	35	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/րկ-ով)	920	920	900
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/րկ-ով)	184	184	180
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/րկ-ով)	230	220	190
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,25	1,2	1,06

րենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմրտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 18-ում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում տոնի շարժումը արեւելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում անփոփոխ է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող, իսկ արեւմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում անփոփոխ է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող. արեւելահայերենի միջուկում այն առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար, իսկ արեւմտահայերենում՝ բոլոր երեքի դեպքում էլ բարձրացող է. ետմիջուկում, բացի արեւելահայ երրորդ հաղորդավարից, ուր տոնի շարժումը հավասար է, մնացած բոլոր դեպքերում այն իջնող է: Այն, որ արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի նշված երեք վանկերից հատկապես նախամիջուկում և ետմիջուկում տոնը այսպիսի տարաբնույթ պատկեր է ցուցաբերում, բացատրվում է նրանցում որպես միջուկ հանդես եկող տարբեր վանկերով. արեւելահայերենի միջուկն է նախավերջին՝ դա վանկը, իսկ արեւմտահայերենը՝ երկրորդ՝ աաւ վանկը:

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաքանական հատկություններում նույնպես նկատվում են մասնակի տարբերություններ, որոնք ունեն իրենց սուբյեկտիվ պատճառը և բնութագրական չեն: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակներում էլ համարյա միատեսակ է. արեւելահայերենում այն փոփոխվում է 4—11—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 7—12—13 կիսատոն: Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է —4— —4 —0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ +3— +4— +6 կիսատոն: Ինչպես տեսնում ենք, արեւելահայերենի միջուկում տոնը նվաղող է, իսկ արեւմտահայերենում՝ աճող: Սա բացատրվում է նրանցում որպես միջուկ հանդես եկող տարբեր վանկերով. արեւելահայերենի միջուկն է նախավերջին (—դա) վանկը, իսկ արեւմտահայերենինը՝ երկրորդ (—աաւ) վանկը: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 0—5—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 3—5—9 կիսատոն: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է —7— —5 —0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ —7— —4 —2 կիսատոն: Առավելագույն հաճախականությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է երկրորդ (—աաւ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (—կէ) վանկում:

Ուժգնության պարամետրերը նույնպես միմյանցից քիչ են տար-

բերվում: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 31—32—34 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 34—34—35: Հնչադասության ուժգնության ձայնաժապավղ արևելահայերենում փոփոխվում է 9—11—12 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 7—8—12: Արևելահայերենում հնչադասության առավելագույն ուժգնությանը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է առաջին (—0) վանկում, երրորդի դեպքում՝ երկրորդ (—աաբ) վանկում: Նվաղագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է վերջին վանկում:

Տևողության պարամետրերի մեջ նկատվող տարբերությունները դարձյալ սուրյեկտիվ են և օբյեկտիվ բնույթ չեն կրում: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 880—920—920, իսկ արևմտահայերենում՝ 900—920—920: Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 176—188—212 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 180—184—184: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 120—140—160 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 190—220—230: Միջուկային վանկերում նկատվող այս տարբերությունը բացատրվում է երկու տարբերակներում որպես միջուկ հանդես եկող տարբեր վանկերով: Այս նույն պատճառով նրանցում տարբեր է նաև ՄՎՏ և ՎՄՏ հարաբերությունը. արևելահայերենում այն ունի 0,68—0,72—0,74 արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 1,06—1,2—1,25:

«Օտար քանդակ է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 18-ում:

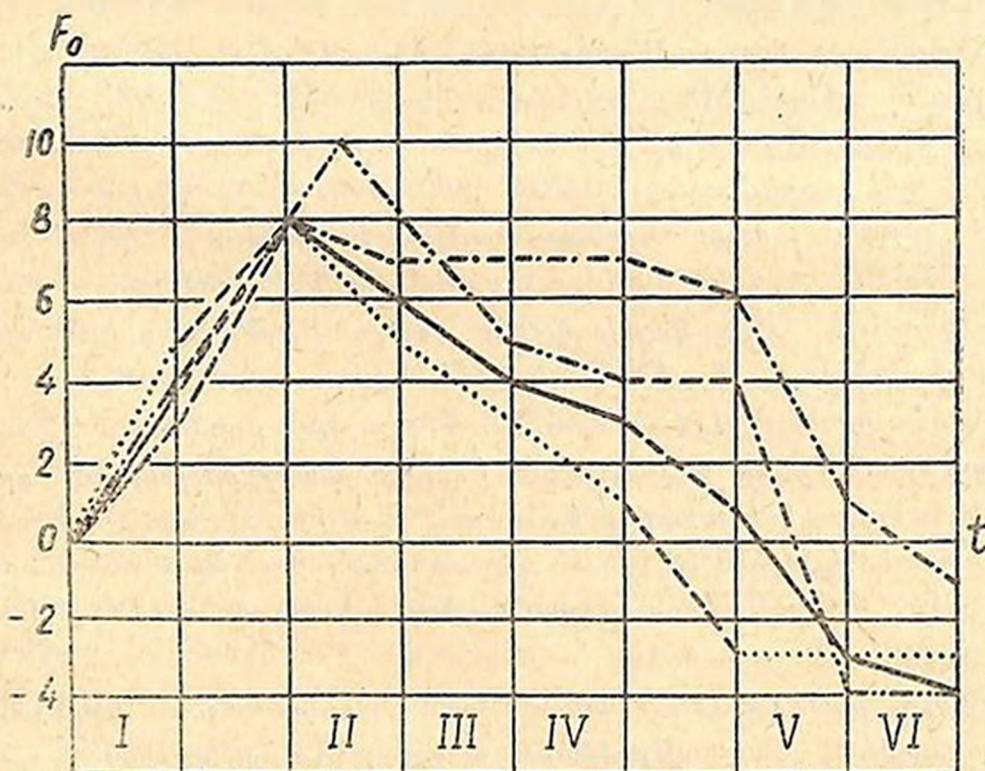
Արևելահայերեն

2. Աշնան երեկո է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար: Առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է շարժվում երրորդ և չորրորդ վանկերում, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ միայն վերջին վանկում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 19-ում:

«Աշնան երեկո է» հնչադասության նախամիջուկում (բն—) առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող. միջուկում (—կո) բոլոր հիմքի դեպքում էլ իջնող է. ետմի-

ջուկում (-է) տոնը առաջին հաղորդավարի դեպքերում իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մականդակը հնչադասության սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 130, երրորդինը՝ 90: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը — 11 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 4: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 4 կիսատոն է, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի

Նկ. 19. Հիմնական տոնի շաբժումը «Աշնան Երեկո է» հնչադասությունում:

հաճախականության նվազման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 0: Այս հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը համընկնում է համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալի հետ: Այստեղ նույնպես միջուկը միշտ արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը հավասար է, միջուկում այն նվազում է 7 կիսատոն, համիջուկում՝ 2: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, որ 2 դբ-ով փոքր է նախամիջուկինից և 4 դբ-ով մեծ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը իջնում է 1 կիսատոն, միջուկում՝ 8 կիսատոն, համիջուկում՝ 0: Միջուկի առավելագույն

«Յոթաբ Բանդակ է» հնչադասության ձայնատվանիշները արևելաճայերենում և
արևմտաճայերենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	11	9	7	11
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—4	—3	3	4
Խամփջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	7	4	3	6
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—7	—4	—4	—4
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	12	11	7	9
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	32	32	35	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	940	960	920	913
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	188	192	184	183
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	140	230	213
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,74	0,71	1,25	1,17

ուժգնությունը 34 դր է, որը 2 դր-ով փոքր է նախամիջուկինից և 7 դր-ով՝ մեծ՝ Խամփջուկինից։ Երկրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկի արտահայտման զերծում կարևոր գեր է կատարել նաև միջուկի տևողությունը՝ այն 70 մ/վրկ-ով մեծ է մյուսներից։ Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկի տեղը նվազում է 2 կիսատոն, միջուկինը՝ 4, Խամփջուկինը 0։ Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 31 դր է, որը 3 դր-ով փոքր է նախամիջուկինից և հավասար Խամփջուկինին։

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 38 դբ է, երկրորդինը՝ 36, երրորդինը՝ 35: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 6 դբ է, երկրորդինը՝ 9 դբ, երրորդինը՝ 4 դբ: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է չորրորդ (-բ-) վանկում, երրորդինը՝ երրորդ (ե-) վանկում: Հնչադասության նվազագույն ուժգնությունը տեղայնանում է բոլոր երեքի դեպքում էլ վերջին (ե) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 980 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1080, երրորդինը՝ 970: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 163 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 180, երրորդինը՝ 162: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 270: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,23 է, երկրորդինը՝ 1,5, երրորդինը՝ 1,23:

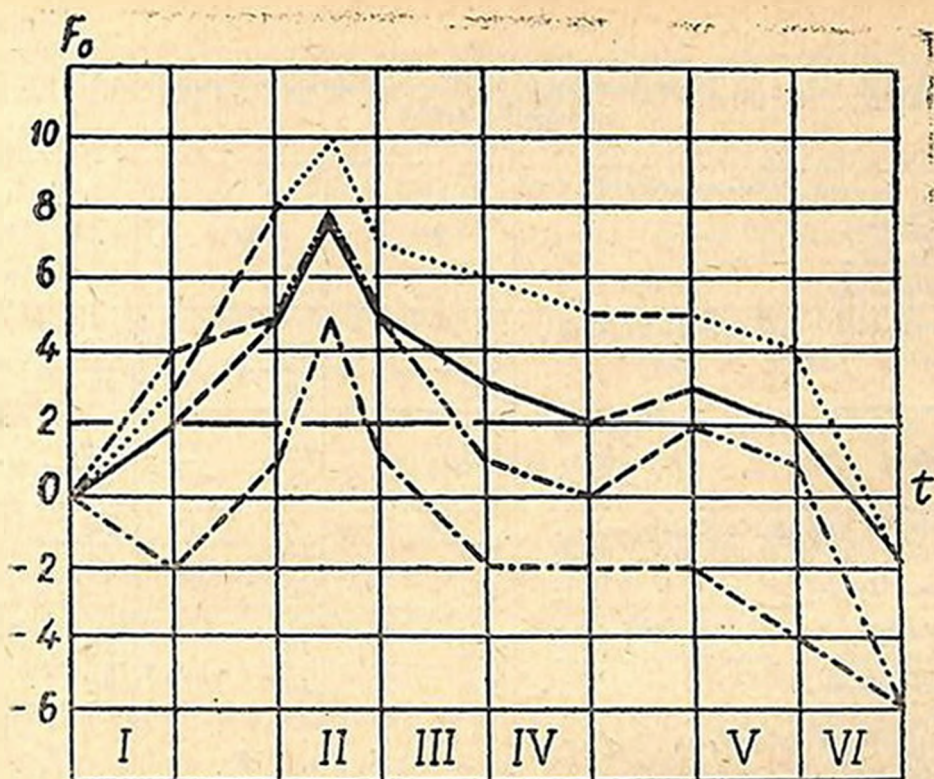
Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 19-ում:

Արևմտահայերեն

2. Աջնան երեկո է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը սկզբում իջնող է միայն առաջին (աշ-) վանկում և հավասար միայն չորրորդ (-բ-) վանկում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 20-ում:

«Աշնան երեկո է» հնչադասության նախամիջուկում (-բ-) առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող. առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկում (-կո) այն իջնող է, երկրորդինում՝ բարձրացող-իջնող. եամիջուկում (է) բոլոր երեքի դեպքում էլ տոնը իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 11 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 12: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +2, երրորդինը՝ —1: Առաջին հաղորդավարի եամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 8, երրորդինը՝ 6: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին

Նկ. 20. Հիմնական տոնի շարժումը «Աշնան երեկո է» հնչողաստրությունում:

վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 7, երրորդինը՝ — 6: Առաջին հաղորդավարի միջուկն արտահայտվում է տոնով և ուժգնությամբ: Նախամիջուկում տոնը հավասար է, միջուկում այն նվազում է 2 կիսատոն, ետմիջուկում նույնպես: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 29 դբ է, որը 1 դբ-ով փոքր է նախամիջուկինից և 4 դբ-ով մեծ ետմիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի միջուկն արտահայտվում է միայն տոնով. նախամիջուկում տոնը նվազում է 1 կիսատոն, միջուկում աճում է 2, ետմիջուկում դարձյալ նվազում է 8 կիսատոն: Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 33 դբ է, որը 1 դբ-ով փոքր է նախամիջուկինից և 1 դբ-ով մեծ ետմիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը նվազում է 1 կիսատոն, իսկ ետմիջուկում՝ 6: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 1 դբ-ով փոքր ետմիջուկինից: Առավելագույն հաճախականությունը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տեղայնանում է երկրորդ (— հաճ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (է):

«Աշնան երեկո է» հնչադասության ձայնհատկանիշների հատկությունները
արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{220}{100} = 13$	$\frac{140}{80} = 10$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{160}{110} = -7$	$\frac{160}{100} = -8$	$\frac{100}{80} = -4$
Նաժիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{110}{100} = 2$	$\frac{100}{100} = 0$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{100}{100} = 0$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	6	9	4
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	38	36	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	980	1020	970
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ)	163	180	162
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	270	280
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,23	1,5	1,23

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-
թյունը 35 դր է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի
հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 10 դր է, երկրորդինը՝ 2 դր,
երրորդինը՝ 3 դր: Առավելագույն ուժգնությունը երեք հաղորդավարների
դեպքում էլ տեղայնանում է երրորդ (ն-) վանկում, նվազագույնը առա-
ջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին վան-
կում, երրորդի դեպքում՝ չորրորդ (-րն) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1080 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1020, երրորդինը՝ 1000: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 167: Միջուկային վանկի տևողությունը բոլոր երեքի դեպքում էլ 200 մ/վրկ է: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հայտնաբերությունը ՎՄՏ 1,11 է, երկրորդինը՝ 1,18, երրորդինը՝ 2:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 20-ում:

Զուգադրություն

Այս դեպքում նույնպես երկու տարբերակների հնչերանգների միջև սկզբունքային տարբերություն չենք տեսնում: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի ՀՏՀ շարժման ուղղությունը բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, մյուս երկուսի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Այստեղ նկատվող տարբերությունները հիմնականում կապված են միջուկային հատվածի հետ: Արևելահայերենի միջուկում տոնը միշտ իջնող է՝ այն էլ զգալիորեն, իսկ արևմտահայերենում և՛ բարձրացող է, և՛ իջնող. բնդ որում այս իջեցումները շատ շնչին են: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 21-ում:

«Աշնան երեկո է» հնչադասության արևելահայերենի նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է, մյուս երկուսի դեպքում՝ իջնող, արևմտահայերենում նույնպես պատկերը այսպիսին է. արևելահայերենի միջուկում տոնը միշտ իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող. արևելահայերենի ետամիջուկում տոնը առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող է, մյուս երկուսի դեպքում՝ հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ բոլոր դեպքում էլ իջնող է:

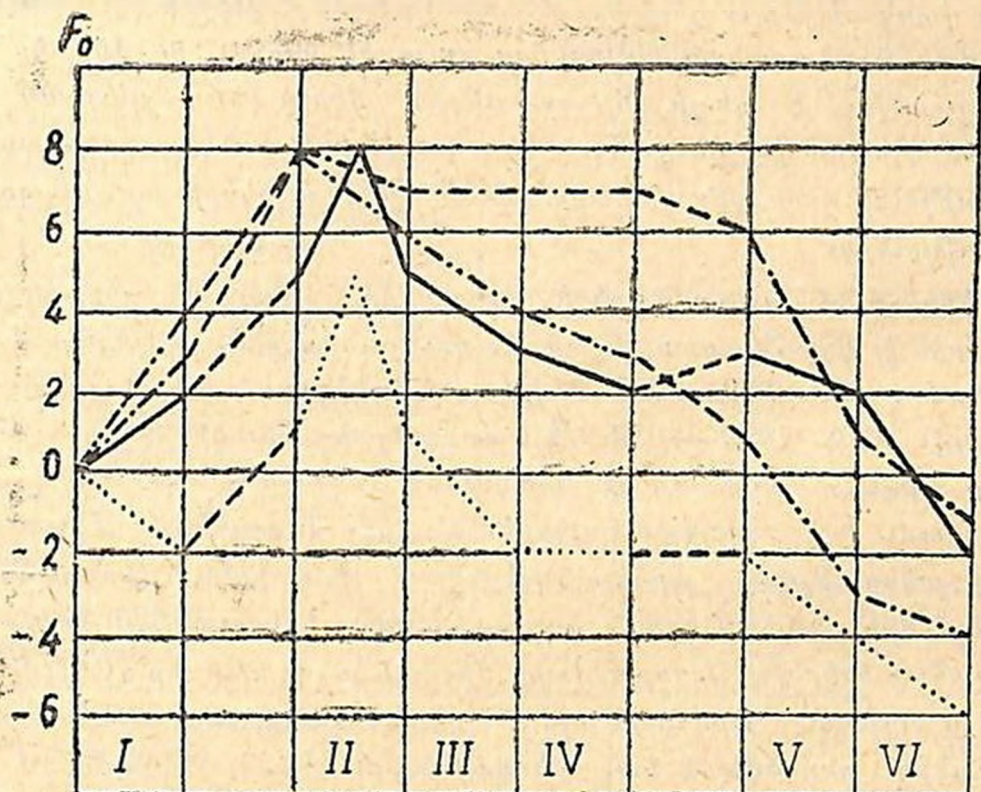
Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններում նկատվող տարբերությունները հիմնականում կապված են միջուկային և ետամիջուկային հատվածներում երևան եկող տարբերությունների հետ: Հնչադասության հաճախականության ձայնաժամկետը

«Աշնան երեկո է» ճեշագաստոյան ձայնհատկանիշները արևմտահայերէնում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկութիւններ			
Հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{150}{80} = 11$	$\frac{230}{110} = 13$	$\frac{200}{100} = 12$
Միջուկի հաճախականութեան աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{100}{20} = -2$	$\frac{170}{160} = +2$	$\frac{150}{140} = -1$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականութեան նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{90}{80} = 2$	$\frac{170}{110} = 8$	$\frac{140}{100} = 6$
Հնչադասութեան վերջին վանկի հաճախականութեան ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{160}{110} = -7$	$\frac{140}{100} = -6$
Հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնածավալը (դր-ով)	10	2	3
Հնչադասութեան առավելագույն ուժգնութիւնը (դր-ով)	35	34	34
Ողջ հնչադասութեան տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	1080	1020	1000
Հնչադասութեան վանկի միջին տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	180	170	167
Միջուկային վանկի տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	200	200	200
ՄՎՏ հարաբերութիւնը ՎՄՏ	1,11	1,18	2

Երկու տարբերակներում էլ ունի միատեսակ պատկեր. արեւելահայերէնում այն փոփոխւում է 9—10—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերէնում՝ 11—12—13: Արեւելահայերէնում միջուկի հաճախականութեան ձայնածավալը փոփոխւում է —8— —7— 4— կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերէնում՝ —2— —1— ÷2: Ինչպէս տեսնում ենք, արեւելահայերէնի միջուկում տոնը միայն նվազում է (զգալիորեն), իսկ արեւմտահայերէնում՝ և՛ աճում է, և՛ նվազում. ընդ որում,

եթե նվազում է, ապա շատ քիչ: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 0—
—0—2 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 2—6—8,

Նկ. 21. «Աշնան երեկո է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում:

Ինչպես տեսնում ենք, եթե արեւելահայերենի միջուկում տոնը շատ է նվազում, իսկ ետմիջուկում՝ քիչ, ապա արեւմտահայերենում հակառակն է՝ միջուկում տոնը քիչ է նվազում (կամ աճում է), իսկ ետմիջուկում՝ շատ: Քանի որ հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակներում էլ համընկնում է ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալի հետ, ապա այդ մասին չենք խոսի:

Ուժգնության պարամետրերում նկատվող տարբերությունները, ինչպես միշտ, այս անգամ ևս կրում են սուբյեկտիվ բնույթ: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 35—
—36—38 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 34—34—35: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 4—6—9 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 2—3—10:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է երրորդ (-ն-) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ բացի արևմտահայ երրորդ հաղորդավարից, որը տեղայնանում է չորրորդ (-րն-) վանկում, մյուս դեպքերում տեղայնանում է վերջին (է) վանկում: Ստացված փորձառական տվյալները ցույց են տալիս, որ միջուկը որքան շարժվում է դեպի հնչադասության վերջը (այս դեպքում այն գտնվում է նախավերջին վանկում), այստեղ վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը շատ քիչ է տարբերվում մյուս վանկերի առավելագույն ուժգնությունից:

Տեղոգության պարամետրերի պատկերը երկու տարբերակներում այսպիսին է: Ողջ հնչադասության տեղոգությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 970—980—1080 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1000—1020—1080: Հնչադասության վանկի միջին տեղոգությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 162—163—180 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 167—170—180: Միջուկային վանկի տեղոգությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 200—200—270 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 200—200—200: Արևելահայ երկրորդ հաղորդավարի միջուկի տեղոգությունը 70 մ/վրկ-ով մեծ է մյուսներից, որովհետև այս դեպքում միջուկը բացի տոնից և ուժգնությունից ընդգծվել է նաև տեղոգությամբ: Արևելահայերենում ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ ունի հետևյալ արժեքները՝ 1,23—1,23—1,5, իսկ արևմտահայերենում՝ 1,11—1,18—2:

«Աշնան երևիլո է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 21-ում:

Արևելահայերեն

3. Ուշ իրիկուն է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար-իջնող-հավասար: Առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է շարժվում երկրորդ և երրորդ վանկերում, երկրորդի դեպքում՝ երրորդ վանկում, երրորդի դեպքում՝ առաջին և վերջին վանկերում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 22-ում:

«Ուշ իրիկուն է» հնչադասության նախամիջուկում (-րի-) առաջին

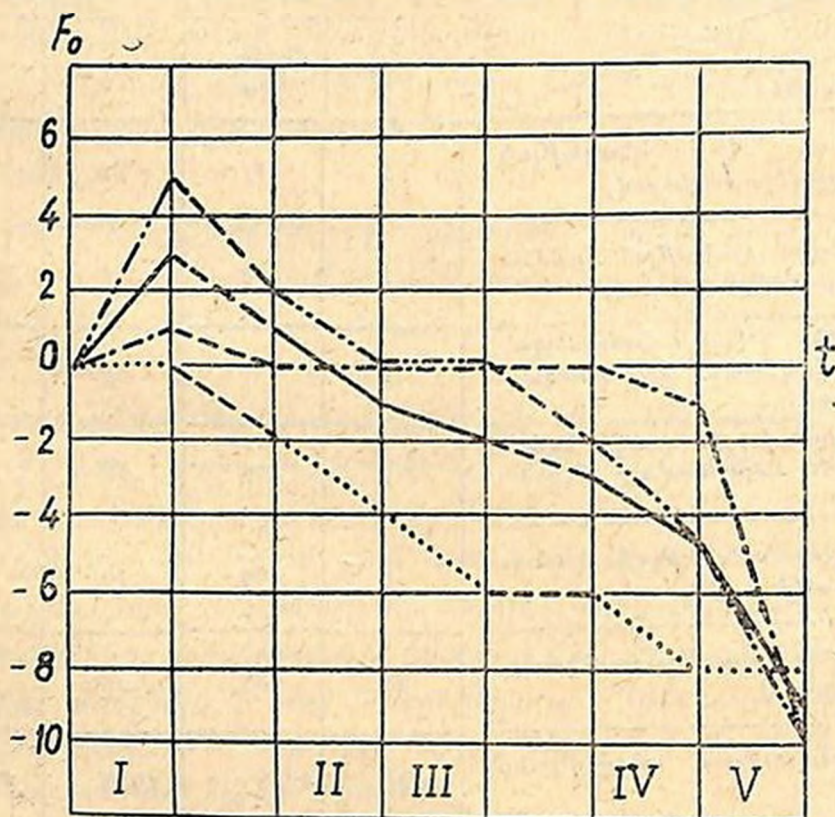
«Աճառն երեկո է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելաճայերենում և արևմտաճայերենում

Հաղորդավարներ Չայնարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	ընդհա- նուր	1	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	9	11	11	12
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—7	—6	—2	—1
Եռմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	2	1	2	5
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	—2	—1	—2	—5
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	6	6	10	5
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	38	36	35	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	980	1010	1080	1033
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	163	168	180	172
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	223	200	200
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,23	1,32	1,11	1,43

Հաղորդավարի դեպքում տոներ հավասար է, երրորդի դեպքում՝ իջնող-
միջուկում (—կու)՝ բուրրի դեպքում՝ իջնող է. եռմիջուկում (նէ)՝ առաջին
երկուսի դեպքում՝ իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հաճախականության մակար-
դակը հնչադասության սկզբում 150 հց է, երրորդինը՝ 120: Առաջին հա-
ղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 10 կի-

սատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը —1 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —5, երրորդինը՝ —2: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի հնչադասու-

Նկ. 22. Հիմնական տոնի շարժումը «Ուշ իրիկում է» հնչադասությունում:

թյան վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը —9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —5, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի միջուկն արտահայտվում է հիմնականում ետմիջուկում ստեղծված տոնալ հակադրության միջոցով. նախամիջուկում տոնը անփոփոխ է, միջուկում նվազում է 1 կիսատոն, ետմիջուկում՝ 9 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 26 դբ է, որը 2 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և ետմիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում դարձյալ տոնը անփոփոխ է, միջուկում և ետմիջուկում այն նվազում է 2-ական կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 5 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 4 դբ-ով ետմիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը նվազում է 2 կիսատոն, միջուկում՝ դարձյալ 2 կիսատոն, իսկ ետմիջուկում մնում է անփոփոխ: Միջուկի առավելագույն

ուժգնությունը 28 դր է, որը 2 դր-ով մեծ է նախամիջուկինից և 8 դր-ով՝ եամիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում միջուկի արտահայտման հիմնական միջոցը ուժգնությունն է:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 27 դր է, երկրորդինը՝ 31, երրորդինը՝ 30: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 3 դր է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (ուշ) վանկում, երկրորդինը՝ վերջին (նէ) վանկում, նվազագույնը՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ երրորդ (-րի-) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 770 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 840, երրորդինը՝ 750: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 154 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 168, երրորդինը՝ 150: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տեղությունը 170 մ/վրկ է, երրորդինը՝ 180: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,1 է, երկրորդինը՝ 1,01, երրորդինը՝ 1,2:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 22-ում:

Արևմտահայերեն

3. Ուշ իրիկուն է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար շարժվում է երրորդ և չորրորդ վանկերում: Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 23-ում:

«Ուշ իրիկուն է» հնչադասության առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում (-րի) տոնը հավասար է, երկրորդինում և երրորդինում՝ բարձրացող. միջուկում (-կու) առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող. եամիջուկում (նէ)՝ բոլորի դեպքում էլ նվազող է:

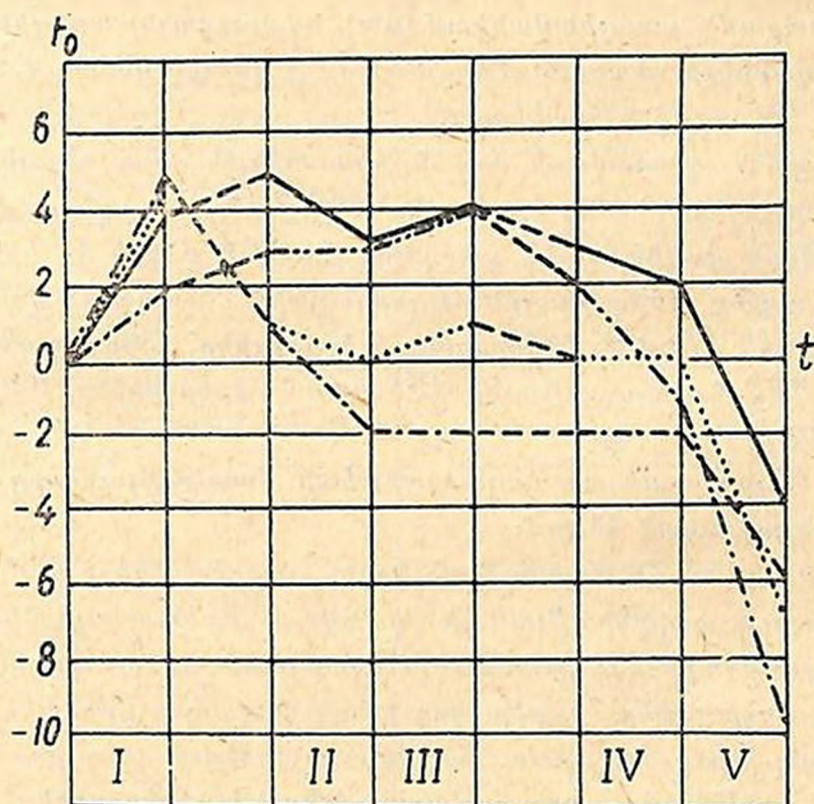
Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 180, երրորդինը՝ 150: Առա-

«Ուշ իրիկուն է» հնչադասության ձայնատկանիչները արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{90} = 10$	$\frac{220}{100} = 13$	$\frac{120}{80} = 7$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{150} = -1$	$\frac{170}{130} = -5$	$\frac{90}{80} = -2$
Խոսքի վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{90} = 9$	$\frac{130}{100} = 5$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{90} = -9$	$\frac{130}{100} = -5$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դբ-ով)	3	5	10
Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը (դբ-ով)	27	31	30
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	770	840	750
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	154	168	150
Միջուկի վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	170	170	180
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,1	1,01	1,2

ջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 11 կիսատոն է, երրորդինը՝ 12: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը 0 է, երկրորդինը՝ —3 կիսատոն, երրորդինը՝ —1: Առաջին հաղորդավարի Խոսքի վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 9 կիսատոն, երրորդինը՝ 7 կիսատոն: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը իր արժեքներով նույնանում է

նախորդի հետ: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկն արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով, իսկ երրորդինը՝ միայն տոնի: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում և միջուկում տոնը անփոփոխ է, իսկ համիջուկում՝ նվազում է 4 կիսատոն: Միջուկի առա-

Նկ. 23. Հիմնական տոնի շարժումը «Ուշ իրիկուն է» հնչադասությունում:

վելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, որը հավասար է նախամիջուկինին և 5 դբ-ով մեծ է ետմիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը աճում է 1 կիսատոն, միջուկում՝ նվազում է 2 կիսատոն, ետմիջուկում՝ 9 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 5 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 4 դբ-ով՝ ետմիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը աճում է 1 կիսատոն, միջուկում նվազում է 1 կիսատոն, ետմիջուկում՝ 7 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 28 դբ է, որը հավասար է նախամիջուկինին և 1 դբ-ով մեծ է ետմիջուկինից:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, երկրորդինը՝ 34, երրորդինը՝ 29: Առաջին և երկրորդ հաղոր-

դավարների հնչադասության ուժգնության ձայնաժամվալը 5 դր է, երրորդինը՝ 2 դր: Առավելագույն ուժգնությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում տեղայնանում է բոլոր վանկերում, բացի վերջինինից, երկրորդ հաղորդավարի դեպքում տեղայնանում է չորրորդ (-կու) վանկում, երրորդի դեպքում՝ առաջին վանկում (ուշ), նվաղագույնը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին վանկում, երկրորդի դեպքում՝ երրորդ (-րի) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 860 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 800, երրորդինը՝ 790: Առաջին հաղորդավարի հրնչադասության վանկի միջին տևողությունը 172 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 160, երրորդինը՝ 158: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 160 մ/վրկ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 150: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,93 է, երկրորդինը՝ 0,94, երրորդինը՝ 0,95:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 23-ում:

Նկարագրված հնչադասության երկու տարբերակների հնչերանգների մեջ համարյա տարբերություն չի նկատվում: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի ՀՏՀ շարժման ուղղությունը բարձրացող-հավասար-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող, երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար, արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող, երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Այս հրնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 24-ում:

«Ուշ իրիկուն է» հնչադասության արևելահայերենի նախամիջուկում տոնը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում հավասար է, երրորդի դեպքում՝ իջնող, արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող. արևելահայերենի միջուկում տոնը բոլորի դեպքում իջնող է, արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, մյուսների դեպքում իջնող. արևելահայերենի ետմիջուկում տոնը առաջին երկուսի դեպքում իջնող է, երրորդի դեպքում հավասար, իսկ արևմտահայերենում միշտ իջնող է:

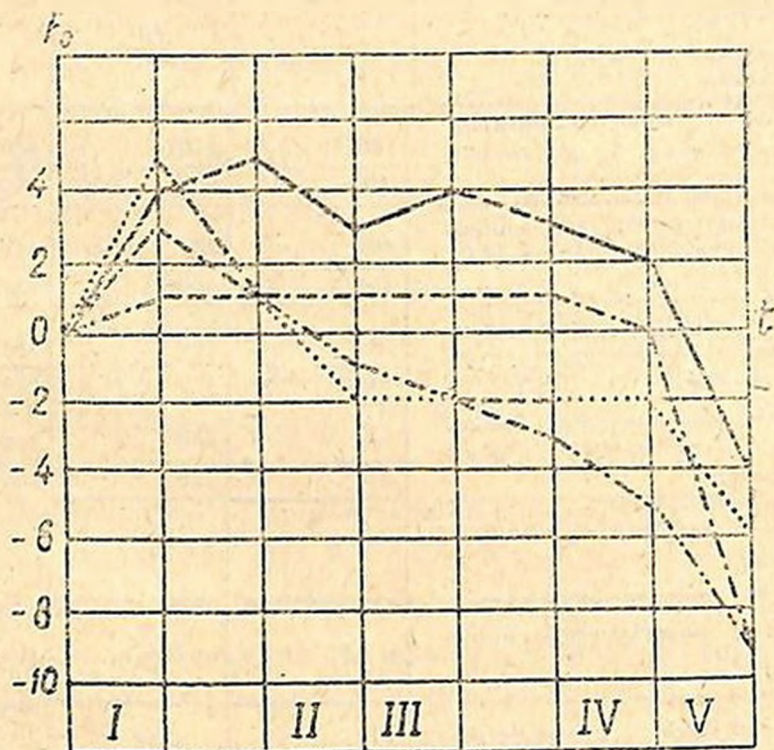
Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող հատկություններում նկատվում են մասնակի տարբերություններ: Հնչադասության հաճախականության ձայնաժամվալը արևելահայերենում փոփոխվում է 7—10—13

«Ուշ իրիկուն է» ճնշադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հ-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{150}{80} = 11$	$\frac{220}{120} = 11$	$\frac{200}{100} = 12$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հ-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{100}{100} = 0$	$\frac{230}{200} = -3$	$\frac{160}{150} = -1$
Ետմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հ- ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = 4$	$\frac{200}{120} = 9$	$\frac{150}{100} = 7$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (հ-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = -4$	$\frac{200}{120} = -9$	$\frac{150}{100} = -7$
Հնչադասության ուժղության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	5	5	2
Հնչադասության առավելագույն ուժղ- ությունը (դբ-ով)	32	34	29
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	860	800	790
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	172	160	158
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	160	150	150
Միջ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,93	0,94	0,95

կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 11—11—12: Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —5— —2— —1 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —3— —1 —0: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 0—5—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—7—9: Հնչադասության վերջին վանկն այստեղ համընկնում է ետմիջուկի հետ:

Ուժգնության պարամետրերի զուգադրությունը ցույց է տալիս այսպիսի պատկեր. հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 27—30—31 դր սահմաններում, իսկ արև-

Նկ. 24. «Ուշ իրիկուն է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

մըտահայերենում՝ 29—32—34, հնչադասության ուժգնության ձայնաժալալը արևելահայերենում փոփոխվում է 3—5—10 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 2—5—5: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայ առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է առաջին (ուշ) վանկում, երրորդի դեպքում՝ վերջին (նե) վանկում, արևմտահայերենում առաջին երկուսի դեպքում՝ շրրորդ (-կու) վանկում, երրորդի դեպքում՝ առաջին (ուշ) վանկում:

Երկու տարբերակների տևողության պարամետրերի զուգադրությունը այս անգամ ևս օբյեկտիվ ոչինչ չի տալիս: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 750—770—840 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 790—800—860, Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 150—

—154—168 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 158—
—160—172: Միջուկային վանկի տեղադրությունը արևելահայերենում փո-
փոխվում է 170—170—180 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայե-
րենում՝ 150—150—160: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերե-
նում փոփոխվում է 1,01—1,1—1,2 սահմաններում, իսկ արևմտահա-
յերենում՝ 0,93—0,94—0,95:

«Ուշ իրիկուն է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայ-
նաբանական հատկությունների զուգադրությունը միասին տրված է աղ-
յուսակ 24-ում:

ԸՆԳՆՆՐԱՅՎԱԾ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՄԵԿԵԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնական տոնի շարժումը

Արևելահայերեն

Փաստագրական պատմողական հնչադասություններում հիմնական
տոնի շարժումը ցուցաբերում է այսպիսի պատկեր.

1. բարձրացող-հավասար-իջնող (Աշնան երեկո է, 1-ին հաղ.),
2. բարձրացող-իջնող (Օտար քանդակ է, 2-րդ հաղ.),
3. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Օտար քանդակ է, 3-րդ հաղ.),
4. բարձրացող-իջնող-հավասար (Աշնան երեկո է, 3-րդ հաղ.),
5. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Ուշ իրիկուն է, 2-րդ հաղ.),
6. հավասար-իջնող-հավասար (Ուշ իրիկուն է, 3-րդ հաղ.),
7. հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող (Տնակը պատրաստ է, 2-րդ հաղ.):

Այս յոթից մեր ուսումնասիրած նյութում բոլորից շատ հանդիպում
են առաջինը (4 անգամ) և երկրորդը (3 անգամ): Մյուս տեսակներից
հանդիպել է մեկ կամ երկու օրինակ:

Արևմտահայերեն

Արևմտահայերենում հիմնական տոնի շարժման պատկերը այս-
պիսին է.

1. բարձրացող-իջնող (Տնակը պատրաստ է, 2-րդ հաղ.),
2. բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Ուշ իրիկուն է, 1-ին հաղ.),

«Ուշ իրիկուն է» ճնշադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում և
արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	10	10	11	11
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—1	—3	0	—1
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	9	5	4	7
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—9	—5	—4	—7
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դր-ով)	3	6	5	4
Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը (դր-ով)	27	29	32	32
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	770	787	860	817
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	154	157	172	163
Միջուկային վանկի տևողությունը	170	173	160	153
ՄՎՏ հարարկությունը ՎՄՏ	1,1	1,1	0,93	0,94

3. իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Աշնան երեկո է, 1-ին հաղ.),

4. հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Օտար քանդակ է, 1-ին հաղ.):

5. բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Օտար քանդակ է, 3-րդ հաղ.),

6. հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող (Տնակը սլաքաբաժն է, 1-ին հաղ.):

Հիմնական տոնի փոփոխության այս վեց դեպքերից բոլորից հաճախ հանդիպում են առաջինը (5 անգամ) և երկրորդը (3 անգամ): Մյուսներից հանդիպել է մեկական օրինակ:

Զուգադրություն

Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հիմնական տոների շարժումների զուգադրությունը ցույց է տալիս համարյա միատեսակ պատկեր: Երկու տարբերակներում էլ տոնի շարժումը հիմնականում բարձրացող-իջնող է: Արևելահայերենում ունենք օրինակ (6-րդը), երբ տոնի շարժման հիմնական ուղղությունը իջնող է, չնայած այն սկսվում է հավասար տոնով (հավասար-իջնող-հավասար): Արևմտահայերենի 3-րդ օրինակում տոնը սկզբում է իջնում, սակայն հետո բարձրանում է, ապա նորից իջնում: Իջնող տոները սովորաբար մեր ուսումնասիրած նյութում քիչ են հանդիպում:

Հնչադասության հանախականության ձայնաձավալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաձավալը փոփոխվում է 9—11 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 11 (Օտար քանդակ է): Այն հիմնականում ընդունում է 10 կիսատոն արժեքը:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաձավալը փոփոխվում է 9—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ 13 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում ընդունում է 12 կիսատոն արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաձավալը փոփոխվում է 4—10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոն է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 10 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաձավալը փոփոխվում է 5—11 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝

նվազագույնը 5 կիսատոնն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ 11 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—11 կիսատոնն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգը փոփոխվում է 11—13 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոնն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 13 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում ընդունում է 13 կիսատոնն արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգը փոփոխվում է 11 — — 12 կիսատոնն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոնն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ 12: Այն հիմնականում ընդունում է 12 կիսատոնն արժեքը:

Զուգադրություն

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգը երկու տարբերակներում էլ ցույցաբերում է նույնանման պատկեր: Այն ինչպես արեւիահայ, այնպես էլ արեւմտահայ ձայնի ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է 7—11 կիսատոնն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 9 — — 13 կիսատոնն սահմաններում: Ընդհանրապես նկատելի է, որ փաստագրական պատմողական հնչադասություններում հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգը իր սահմանային գոտու մեջ ավելի բարձր արժեքներ է ընտրում, քան բուն պատմողականի դեպքում:

Հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում Արեւելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100—150 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 150 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում ընդունում է 110 հց արժեքը:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 130—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 130 հց է (Տնակը պատրաստ է), առավելա-

գույնը՝ 160 (Օտար քանդակ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 180—150 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—120 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 120 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 90—110 հց սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100 — 110 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 110 (Ուշ իրիկուն է): Այն այս երկու արժեքներից բացի ուրիշ արժեքներ չի ընդունել:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 130—180 հց, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 130 հց է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 180 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 140—160 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—150 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 150 (Ուշ իրիկուն է): Այն մեր ուսումնասիրած նյութում նշված երկուսից բացի այլ արժեքներ չի ընդունում. ընդ սրում հրեք անգամ հանդիպում է 120 հց, իսկ մեկ անգամ՝ 150 հց:

Զուգադրություն

Ձայնի ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը հիմնականում երկու տարբերակներում էլ ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է 100—120 հց սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 130—160: Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ ձայնաբանական այս հատկությունը հայոց լեզվի գրական երկու տարբերակներում էական տարբերություններ չի տալիս:

Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը Արևելահայերեն

Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենի մեր ուսումնասիրած նյութում բացի մեկ դեպքից (որտեղ այն զրո է), մյուս դեպքերում նվազող է, որովհետև միշտ այն գտնվում է հնչադասության մեջտեղից դեպի աջ:

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —7— —1 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —7 կիսատոն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ —1 (Օտար քանդակ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —8— —4 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —8 կիսատոն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ —4 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —6— —4 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —4— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —4 կիսատոն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 0 (Օտար քանդակ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —4— —2 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Արևմտահայերենում միջուկի հաճախականության ձայնածավալը կ'աճող է, կ'նվազող, չնայած միջուկը միշտ գտնվում է հնչադասության մեջտեղից դեպի աջ. 12 օրինակներից յոթի դեպքում այն աճում է, չորսի դեպքում՝ նվազում, մեկի դեպքում այն մնում է 0:

Այն դեպքում, երբ միջուկի տոնը աճող է՝ առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 0— ÷4 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 կիսատոն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ +4 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է +2— +4 կիսատոն սահմաններում:

Առաջին հաղորդավարի ընթերցած օրինակների մեջ ունենք մեկ դեպք (Աշնան երեկո է), ուր միջուկի հաճախականության ձայնածավալը նվազում է՝ —2 կիսատոն:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $+2 - +7$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+2$ կիսատոն է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ $+7$ (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է $+2 - +5$ կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի արտասանած օրինակների մեջ կա մեկ դեպք ևս (Ուշ իրիկուն է), ուր միջուկի հաճախականության ձայնածավալը նվազում է՝ -3 կիսատոն:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $+5 - +6$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+5$ կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ $+6$ (Օտար քանդակ է):

Այս դեպքում ունենք երկու օրինակ (Աշնան երեկո է, Ուշ իրիկուն է), ուր միջուկի հաճախականության ձայնածավալը նվազող է՝ երկու դեպքում էլ այն նվազում է -1 կիսատոն:

Զուգադրություն

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը ղգալի տարբերվում է արևմտահայերենից: Արևելահայերենում բացի մեկ դեպքից այն միշտ ընդունում է բացասական արժեքներ, այսինքն՝ նրանում տոնը նվազող է: Արևմտահայերենում այն ընդունում է ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական արժեքներ, այսինքն՝ նրանում տոնը կ' նվազող է, կ' աճող: Արևելահայերենում միջուկը միշտ գտնվում է նախավերջին վանկում, այսինքն՝ հնչադասության կեսից դեպի ձախ, ուստի և միջուկում տոնը միշտ նվազող է: Արևմտահայերենում բացի մեկ դեպքից (Օտար քանդակ է), ուր բոլոր հաղորդավարներն էլ որպես միջուկ առանձնացրել են երկրորդ (-տաբ) վանկը, մյուս դեպքերում միջուկը գտնվում է նախավերջին վանկում, ապա նրանում տոնը կա՛մ աճող է, կա՛մ նվազող. բնդ ուրում աճում է $2 - 7$ կիսատոն, իսկ նվազում է $1 - 3$: Ինչպես տեսնում ենք, արևմտահայերենի միջուկում տոնը ավելի շատ հակում ունի աճելու, նույնիսկ այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է նախավերջին վանկում: Ճիշտ է, այս դեպքում տոնը կարող է նաև նվազել, բայց շատ քիչ՝ ընդամենը $1 - 3$ կիսատոն: Արևմտահայերենում բացառություն է կազմում վերջին վանկը (որպես միջուկ), ուր տոնը հիմնականում նվազող է:

Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 2—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 9 (Աշնան երեկո է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 3—7 կիսատոն սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 0—5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 5 կիսատոն (Օտար քանդակ է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 2—5 կիսատոն սահմաններում։

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 0—5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 կիսատոն է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 5 (Տնակը պատրաստ է)։ Այն այս դեպքում միայն ընդունում է 0 և 5 կիսատոն արժեքները։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 2 — 5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 5 (Տնակը պատրաստ է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 2—4 կիսատոն սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 2—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է) առավելագույնը՝ 9 (Ուշ իրիկուն է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 2—4 կիսատոն սահմաններում։

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 1 — 7 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 1 կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ 7 (Ուշ իրիկուն է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 2 — 6 կիսատոն սահմաններում։

Զուգադրություն

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ եռմիջուկային վանկի նվազման ձայնածավալը մեր լեզվի երկու տարրերակներում համարյա տարրերություններ չի տալիս. ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է միջինը 2 — 5 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 2—7: Այստեղ երևույթը ցուցաբերում է այնպիսի պատկեր, ինչպես բուն պատմողական հնչադասությունների դեպքում:

Հնչադասության վերջին վանկի հանախականության ձայնածավալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —9— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —9 կիսատոն է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ —2 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —7— —3 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —5 կիսատոն է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ 0 (Ուշ իրիկուն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —5 կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ 0 (Աշնան երեկո է), (Տնակը պատրաստ է): Այն այս դեպքում ընդունում է 0 և 5 կիսատոն արժեքները:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —5 կիսատոն է (Տնակը պատրաստ է), առավելագույնը՝ —2 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում փոփոխվում է —4— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —9— —2 կիսատոն սահմաններում: Այն հիմնականում փոփոխվում է —7— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —7— —6 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —7 կիսատոն է (Օտար քանդակ է), առավելագույնը՝ —6 (Աշնան երեկո է): Այս դեպքում այն ուրիշ արժեքներ չի ընդունում:

Ձուգադրություն

Արևելահայերենի և արևմտահայերենի այս ձայնաբանական հատկության զուգադրությունից պարզվում է, որ նրանցում տարբերություններ կան, սակայն ոչ էական, որովհետև տարբերվող երեւոյթը ոչ բոլոր հաղորդավարների մոտ է նկատվում, ուստի եղած տարբերությունը բացատրվում է տվյալ հաղորդավարի սուբյեկտիվ տրամադրվածությամբ: Այսպես, արևմտահայ երրորդ հաղորդավարի վերջին վանկի տոնը նվազում է 6 — 7 կիսատոն, իսկ մյուսների մոտ (արևելահայ և արևմտահայ) տոնը հիմնականում նվազում է 2 — 5 կամ 7 կիսատոն սահմաններում: Ընդհանրապես այս դեպքում նույնպես տոնը նվազում է այն սահմաններում, որպիսին գործում է բուն պատմողական հնչադասությունների դեպքում:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 27—38 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 27 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 38 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—37 դբ սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 31—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 31 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 36 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 30—35 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 30 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 35 (Աշնան հրեկո է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 32—35 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 32 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 35 (Աշնան հրեկո է)։ Այն այս երկուսից բացի այլ արժեքներ չի ընդունում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 34—36 սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 34 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 36 (Տնակը պատրաստ է)։ Այն այս երկուսից բացի այլ արժեքներ չի ընդունում։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 29—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 29 դբ է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 36 (Տնակը պատրաստ է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—36 դբ սահմաններում։

Ձուգադուրյուն

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը նվազագույն արժեք է ընդունում Ուշ իրիկուն է հնչադասությունում։ Եվ սա պատահական չէ, որովհետև այս հնչադասության ձայնավորները (ու և ի) բացի է-ից ունեն ավելի փոքր հզորություն։ Ընդհանրապես հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փաստագրական պատմողական հնչադասությունների դեպքում նույնպես արևելահայերենում և արևմտահայերենում առանձնակի շեղումներ չի տալիս և փոփոխվում է հիմնականում 32—35 դբ սահմաններում։

Հնչադասության ուժգնության ձայնաժալար

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժալար

փոփոխվում է 3—14 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 դր է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 14 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—12 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 5—9 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 դր է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 9 (Աշնան երեկո է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—9 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 4—11 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 դր է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 11 (Օտար քաղաք է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—10 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 5—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 դր է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 10: Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—9 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 2—14 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 դր է (Աշնան երեկո է), առավելագույնը՝ 14 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—11 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 2—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 դր է (Ուշ իրիկուն է), առավելագույնը՝ 10 (Տնակը պատրաստ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—9 դր սահմաններում:

Զուգադրություն

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փաստագրական պատմողական հըն-

չադասությունների դեպքում նույնպես համարյա չի տարբերվում արեւմտահայերենից: Երկու տարբերակներում էլ այն հիմնականում փոփոխվում է 6—12 դր սահմաններում:

Եզրակացություն

1. Հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկու տարբերակներում էլ հիմնականում բարձրացող-իջնող է: Կան դեպքեր, երբ հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը սկսվում է իջնող կամ հավասար տոնով, ապա նոր սկսում է բարձրանալ ու իջնել, կան դեպքեր էլ, երբ հիմնական տոնի շարժումը մինչև վերջ իջնող է:

2. Արեւելահայ և արեւմտահայ փաստագրական պատմողական հնչադասություններում նույնպես միջուկն արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով: Այն կարող է արտահայտվել նաև միայն տոնով կամ միայն ուժգնությամբ:

3. Արեւելահայ փաստագրական պատմողական հնչադասությունների միջուկում տոնը միշտ նվազող է, որովհետև այն դառնում է նախափերջին վանկում. արեւմտահայերենում միջուկը դառնում է հնչադասության և երկրորդ և նախափերջին վանկում: Այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է երկրորդ վանկում՝ տոնը անհրաժեշտաբար աճող է, երբ գտնվում է նախափերջին վանկում՝ տոնը աճում է և նվազում. ընդ որում նվազումը շատ քիչ է կատարվում՝ առավելագույնը — 3 կիսատոն:

4. Հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում ընդունում է միատեսակ արժեքներ. ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է միջինը 80—120 հց սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 120—160 հց սահմաններում:

5. Փաստագրական պատմողական հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը բուն պատմողականի հետ համեմատած փոփոխվում է միջինից ավելի բարձր սահմանների ներսում: Այն ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 12—13 կիսատոն սահմաններում:

6. Արեւելահայերենում միջուկի հաճախականության ձայնածավալը միշտ նվազող է՝ միջինը 2—5 կիսատոն, արեւմտահայերենում այն կարող է լինել աճող՝ միջինը 2—5 կիսատոն և նվազող՝ 1—3 կիսատոն:

7. Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնա-
ծավալը արևելահայերենում այս անգամ նույնպես կամ մնում է անփո-
փոխ, կամ նվազում է. միջինը այն ընդունում է 0—7 կիսատոն ար-
ժեքները:

8. Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածա-
վալը հաղորդավարից հաղորդավար տարբեր է, սակայն եթե ընդհան-
րացնենք, կարող ենք ասել, որ այն միշտ նվազող է և երկու տարբե-
րակներում էլ միջինը ընդունում է —6— —2 կիսատոն արժեքները:

9. Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերե-
նում ստանում է համարյա միևնույն արժեքները և միջինը փոփոխվում
է 32—35 դբ սահմաններում:

10. Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը այս անգամ ևս
երկու տարբերակներում փոփոխվում է միջինը 6—12 դբ սահման-
ներում:

11. Արևելահայ հնչադասության ողջ տևողությունը փաստադրական
պատմողական հնչադասությունների դեպքում նույնպես չի տարբերվում
արևմտահայերենից:

2. 1. 3. Ցուցադրական պատմողական հնչադասություն: Ձայնա-
բանական սովյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայե-
րենում ցուցադրական պատմողական հնչադասությունների դեպքում
առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը փոփոխվում է 80—170 հց
սահմաններում, որը 13 կիսատոն է, երկրորդ հաղորդավարինը՝ 100—
—200 հց սահմաններում՝ 12 կիսատոն, երրորդ հաղորդավարինը՝
80—120 հց սահմաններում՝ 7 կիսատոն:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը փո-
փոխվում է 80—120 հց սահմաններում, որը 7 կիսատոն է, երրոր-
դինը՝ 110—230 հց սահմաններում՝ 13 կիսատոն, երրորդինը՝ 100—
180 հց սահմաններում՝ 10 կիսատոն:

Այս ենթատեսակի հնչերանգն ուսումնասիրելու համար ընտրել ենք
հետևյալ երկու հնչադասությունները, որոնք արևելահայերենում և արև-
մրտահայերենում ունեն միևնույն հնչյունական տեսքը:

Արևելահայերեն

1. Սա տաճար է:
2. Սա անապատ է:

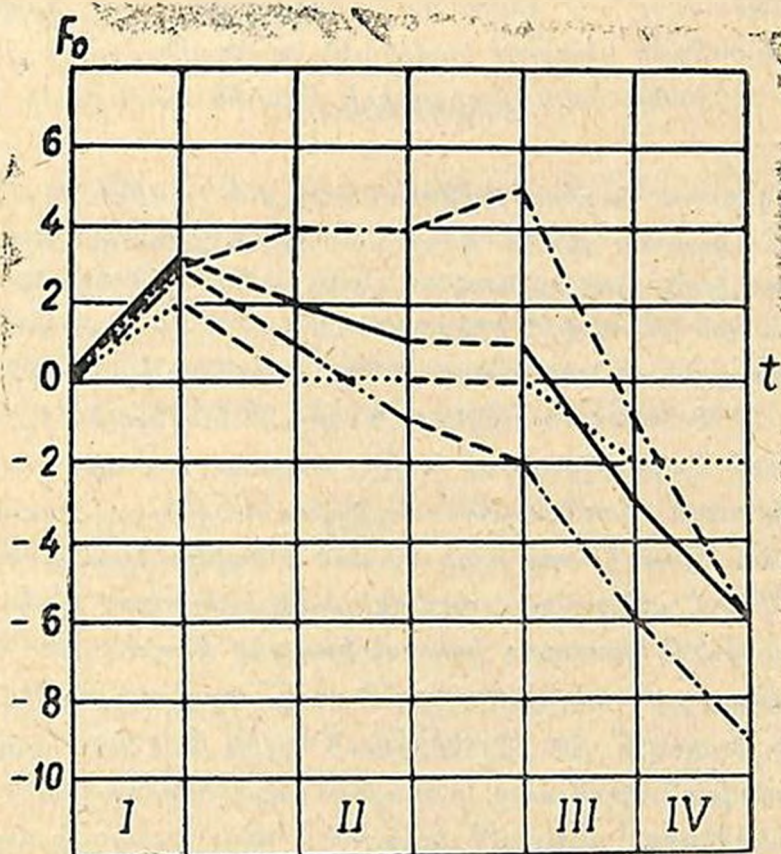
Արևմտահայերեն

1. Աս տաճար է:
2. Աս անապատ է:

Բերված հնչադասությունների միջև եղած միակ տարբերությունը ցուցական դերանունների մեջ է. արևելահայերենում այն ունի սա հընչյունական տեսքը, իսկ արևմտահայերենում՝ աա տեսքը: Այժմ անցնենք այս հնչադասությունների հնչերանգների առանձին-առանձին նկարագրությանը:

Արևելահայերեն

1. Սա տանաւ է — Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 25-ում:

Նկ. 25. Հիմնական տոնի շարժումը «Սա տանաւ է» հնչադասությունում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում (տա-) տոնի շարժումը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող,

երրորդի դեպքում՝ իջնող-հավասար. միջուկում (-նա) առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար-իջնող: Երկրորդում (-րէ) առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում՝ իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 130 հց է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 90: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 10 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 6 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 5, երրորդինը՝ — 2: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի նվազման ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 3, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 3, երրորդինը՝ 0: Այս հնչադասության դեպքում համիջուկն ու վերջին վանկը համընկնում են, ուստի և նրանց ձայնածավալների թվային արժեքները իրար հավասար են:

Այստեղ բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկի արտահայտման գործում կարևոր դեր են կատարում տոնն ու ուժգնությունը: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը աճում է 1 կիսատոն, միջուկում 1 կիսատոն աճում է, 6 կիսատոն՝ նվազում, համիջուկում այն նվազում է 5 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, որը 3 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից, 5 դբ-ով՝ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը նվազում է 4 կիսատոն, միջուկում՝ 5 կիսատոն, համիջուկում՝ 3 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, որը 2 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից, 5 դբ-ով՝ համիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում և համիջուկում տոնը նվազում է 2 կիսատոն, իսկ համիջուկում մնում է անփոփոխ: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 30 դբ է, որը 2 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից, 6 դբ-ով՝ համիջուկինից: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երրորդ (-նա) վանկում, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ երկրորդ (աա-) վանկում: Նվազագույն հաճախականությունը բոլոր երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (-րէ) վանկում:

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, երրորդինը՝ 32 դբ: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հըն-

չադասության ուժգնության ձայնածավալը 5 դբ է, երրորդինը՝ 8: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է նախաձերձին (-նա) վանկում, երրորդինը՝ առաջին (սա) վանկում, իսկ նվազագույնը բոլորի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (րէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 740 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 910, երրորդինը՝ 880: Առաջին հաղորդավարի հընչադասության վանկի միջին տևողությունը 185 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 228, երրորդինը՝ 220: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 220 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 230, երրորդինը՝ 210: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,19 է, երկրորդինը՝ 1,01, երրորդինը՝ 0,95:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 25-ում:

Արևմտահայերեն

1. Առ տաճար է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող. ընդ որում տոնը հավասար շարժվում է երկրորդ (տա-) վանկում: Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 26-ում:

«Առ տաճար է» հնչադասության նախամիջուկում (տա-) առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը իջնող-հավասար է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող, երրորդինը՝ հավասար. միջուկում (-նա)՝ առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը հավասար է, մյուսներինը՝ բարձրացող. ետմիջուկում (-րէ) բոլորի դեպքում էլ տոնի շարժումը իջնող է:

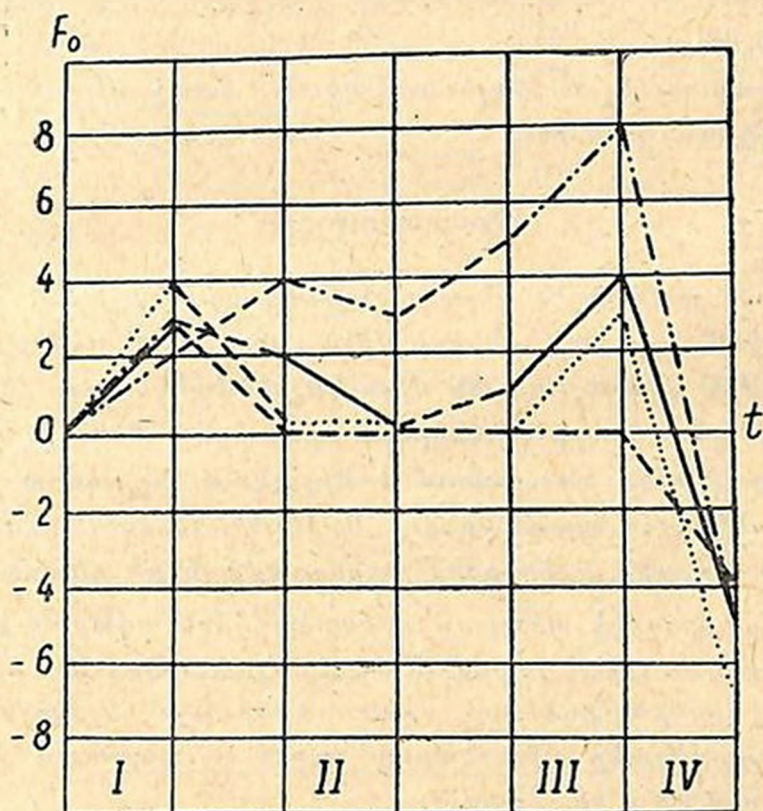
Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը 0 է, երկրորդինը՝ +4 կիսատոն, երրորդինը՝ +3: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին

«Սա անապատ է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հյ-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{80} = 13$	$\frac{200}{110} = 10$	$\frac{120}{80} = 7$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{120} = -6$	$\frac{160}{120} = -5$	$\frac{120}{80} = -7$
Ծամիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{120}{110} = 2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = -7$	$\frac{120}{110} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժղնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	11	8	12
Հնչադասության առավելագույն ուժղ- նությունը (դբ-ով)	33	32	36
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	810	920	850
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	162	184	170
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	190	200
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,23	1,03	1,18

վանկի ձայնածավալը — 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —13, երրորդինը՝ —10: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկն արտահայտվում է տոնի և ուժղնության միջոցով: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը նվազում է 3 կիսատոն, միջուկում՝ շարժվում է հավասար, ետմիջուկում՝ նվազում է 4 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժղնությունը 34 դբ է, որը 1 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 6 դբ-ով՝ ետմիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը 2 կիսատոն աճում է և 1 կիսատոն՝ իջնում, միջուկում աճում է 4 կիսատոն, ետմի-

ջուկում՝ նվազում է 13 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, որը 1 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 6 դբ-ով՝ համիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը շարժվում է հավասար, միջուկում՝ աճում է 3 կիսատոն, համիջուկում՝ նվազում է 10 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, որը 1 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 3 դբ-ով՝ համիջուկինից: Առաջին հաղորդավարի առա-

Նկ. 26. Հիմնական տոնի շարժումը «Աս տանաւ է» հնչադասութիւնում:

վելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ (տա-) վանկում, երկրորդինը և երրորդինը՝ երրորդ (-նա) վանկում: Նվազագույն հաճախականությունը բոլոր երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (-ւն) վանկում:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 36: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնածավալը 6 դբ է, երրորդինը՝ 3: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն ուժգնությունը տե-

ղայնանում է երրորդ (-նա) վանկում, նվազագույնը՝ վերջին (-ւէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 850 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 790, երրորդինը՝ 730: Առաջին հաղորդավարի հրնչադասության վանկի միջին տևողությունը 213 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 198, երրորդինը՝ 183: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 220, երրորդինը՝ 180: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,94 է, երկրորդինը՝ 1,11, երրորդինը՝ 0,98:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 26-ում:

Զուգադրություն

«Սա (աս) տաճար է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների միջև տարբերություններ կան, որոնք առաջին հերթին դրսևորվում են միջուկային վանկերում: ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկու տարբերակներում միատեսակ ձևով չի դրսևորվում. այդ տարբերությունը առաջանում է միջուկում ալլակերպ տոնալ կառուցվածք ունենալու պատճառով: Արևելահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող: Հիմնական սոնի շարժման ուղղության դեպքում, ինչպես տեսնում ենք, տարբերությունները ակնառու են: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 27-ում:

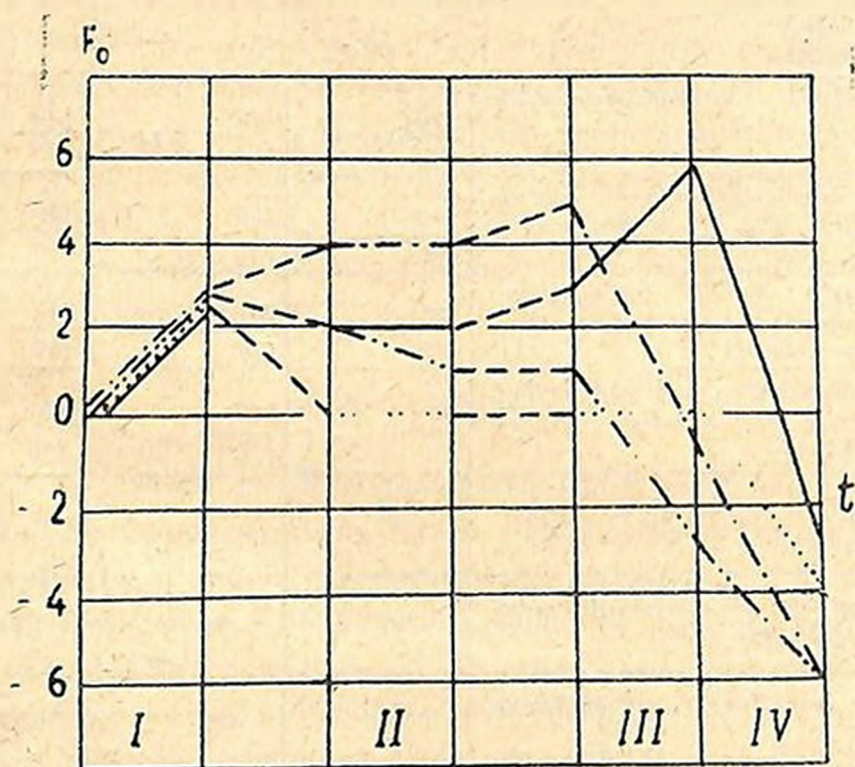
Այս հնչադասության նախամիջուկում տոնի շարժումը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող, երրորդի դեպքում՝ իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ իջնող-հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար. արևելահայերենի միջուկում առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող, ետմիջուկում բացի արևելահայ երրորդ հաղորդավարից, ուր տոնի շարժումը հավասար է, մյուս բոլոր դեպքերում այն իջնող է:

«Աս անապատ է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավորներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{200}{110} = 10$	$\frac{170}{100} = 9$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{90} = -2$	$\frac{200}{190} = 10$	$\frac{150}{150} = 0$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = 2$	$\frac{200}{110} = 10$	$\frac{150}{100} = 7$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{200}{110} = -10$	$\frac{150}{100} = -7$
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դր-ով)	6	9	7
Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը (դր-ով)	34	31	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	730	820	770
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	146	164	154
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	170	170	180
ՄՎՏ հարարերությունը ՎՄՏ	1,16	1,04	1,17

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններում նկատվող տարբերությունները դրսևորվում են հիմնականում միջուկը և ետմիջուկը բնութագրող ձայնածավալներում: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը հրկու տարբերակներում էլ համարյա փոփոխվում է միատեսակ ձևով. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 4—10—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 7—10—13: Միջուկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —6—5—2 կիսատոն սահման-

ներում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0— +3— +4 կիսատոն: Ինչպես տեսնում ենք, երկու տարբերակներում էլ որպես միջուկ հանդես է եկել միևնույն նախաձերձին (-նա) վանկը, սակայն արևելահայե-

Նկ. 27. «Սա (աւ) տանաւ է» հնչադասութեան հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

րենում միջուկի տոնի շարժումը նվազող է, իսկ արևմտահայերենում՝ աճող: Նյութի միջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 0—3—5 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—10—13: Նկատելի է, որ արևելահայերենի ետմիջուկում տոնը շատ ավելի քիչ է նվազում, քան արևմտահայերենում: Սա բացատրվում է նրանով, որ արևելահայերենի միջուկում տոնը արդեն զգալի նվազում է, ուստի ետմիջուկում քիչ է նվազում, իսկ արևմտահայերենում, քանի որ միջուկում տոնը աճում է, ուստի ետմիջուկում այն շատ ավելի է նվազում: Հնչադասութեան վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —5— —3— 0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —13— —10— —4:

Այս հնչադասութեան ուժղնութեան պարամետրերը, ինչպես միշտ,

այս անգամ ևս միմյանցից քիչ են տարբերվում: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 32—35—35 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 34—34—36: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 5—5—8 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 3—6—6: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը բացի արևելահայ երրորդ հաղորդավարից, որինը տեղայնանում է առաջին (սա) վանկում, մնացած դեպքերում այն տեղայնանում է նախավերջին (նա) վանկում: Հնչադասության նվազագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է վերջին (ռէ) վանկում:

Երկու տարբերակների տեղության պարամետրերում տարբերություններ կան, սակայն ոչ էական: Ողջ հնչադասության տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 740—880—910 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 730—790—850: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 185—220—223 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 183—198—213: Միջուկային վանկի տեղությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 210—220—230 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 180—200—220: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում ընդունում է 0,95—1,01—1,19 արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,94—0,98—1,11:

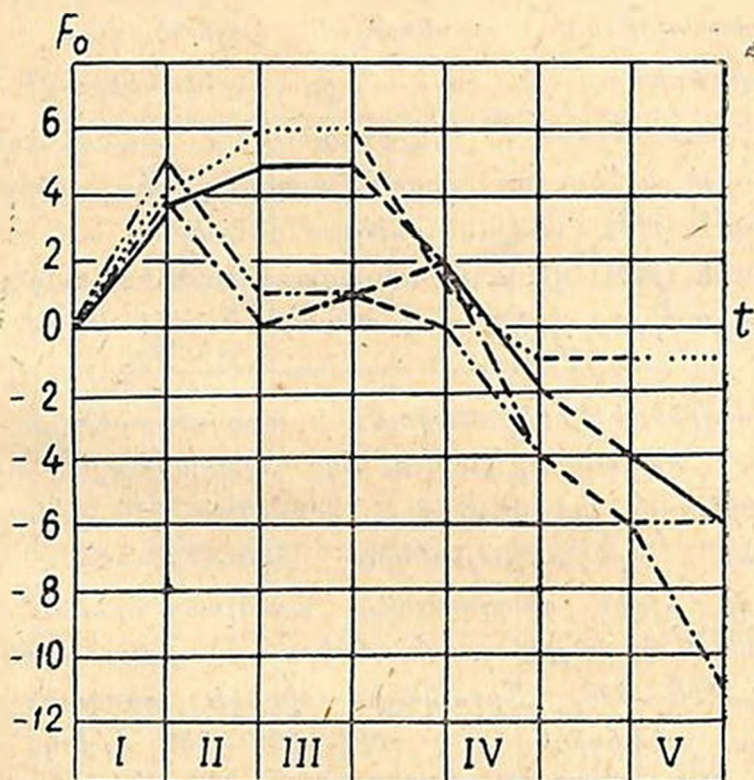
«Սա (աս) տաճար է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնարանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 27-ում:

Արևելահայերեն

2. Սա անապատ է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 28-ում:

«Սա անապատ է» հնչադասության նախամիջուկում (նա-) առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնի շարժումը բարձրացող է, երկրորդի

և երրորդի դեպքում՝ հավասար. միջուկում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող.

Նկ. 28. Հիմնական տոնի շարժումը «Սա անասլատ է» հնչեղաստեքյոմում:

համիջուկում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող-հավասար, երրորդի դեպքում՝ հավասար:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մեկարդակը հնչադասության սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 90: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժառվալը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնաժառվալը — 6 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —5, երրորդինը՝ —7: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժառվալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 2, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառվալը —7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —2, երրորդինը՝ 0: Միջուկը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ արտահայտվում է տոնի և ուժգնության միջոցով: Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը աճում է 1 կիսատոն, միջուկում աճում է 1 կիսատոն և նվազում

«Մու (աս) անապատ է» հնչադասության ձայնհատկանիշները
արևելախայեբենում և արևմտախայեբենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Չնշադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	13	10	7	9
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	—6	—6	—2	—1
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	7	3	2	6
Չնշադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—7	—3	—2	—6
Չնշադասության ուժգնության ձայնածավալը (դբ-ով)	11	10	6	7
Չնշադասության առավելագույն ուժգնությունը (դբ-ով)	33	34	34	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	810	860	730	773
Չնշադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	162	172	146	155
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	197	170	173
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,23	1,15	1,16	1,12

6 կիսատոն, Էտմիջուկում այն նվազում է 7 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, որը հավասար է նախամիջուկինին և 10 դբ-ով մեծ է ետմիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոներ շարժվում է հավասար, միջուկում նվազում է 5 կիսատոն, ետմիջուկում՝ 2 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 32 դբ է, որը 2 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 8 դբ-ով՝ ետմիջուկինից:

Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում և եամիջուկում տոնը շարժվում է հավասար, իսկ միջուկում՝ նվազում է 7 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 31 դր է, որը 5 դր-ով փոքր է նախամիջուկինից և 7 դր-ով մեծ՝ եամիջուկինից: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է շտրորդ (-ալ) վանկում, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ երկրորդ (ա-) վանկում: Նվազագույն հաճախականությունը բոլորի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (-տէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության առողությունը 810 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 920, երրորդինը՝ 850: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին առողությունը 162 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 184, երրորդինը՝ 170: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի առողությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 190, երրորդինը՝ դարձյալ 200 մ/վրկ: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,23 է, երկրորդինը՝ 1,03, երրորդինը՝ 1,18:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 28-ում:

Արևմտահայերեն

2. Աս անապատ է: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող-հավասար-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող: Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 29-ում:

«Աս անապատ է» հնչադասության նախամիջուկում (-ա-) տոնը բոլորի դեպքում էլ շարժվում է հավասար, միջուկում առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնը իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող, երրորդի դեպքում՝ հավասար, եամիջուկում տոնը միշտ իջնող է:

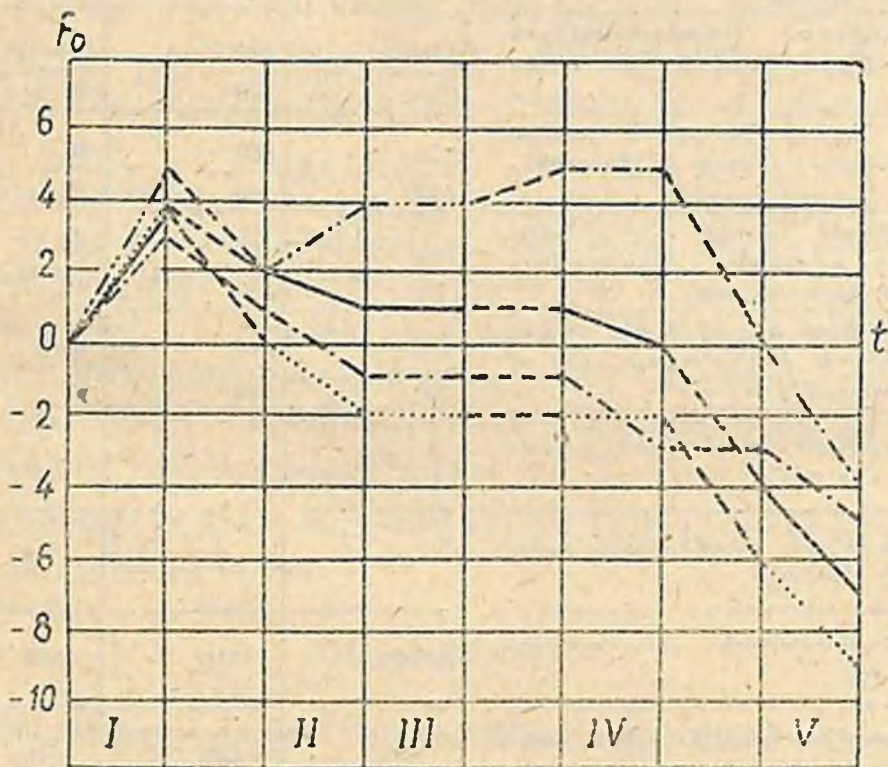
Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 140: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +1, երրորդինը՝ 0: Առաջին հաղորդավարի եամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրոր-

«Սա տանաւ է» հինշադասության ձայնհատկանիշները արեւելանայեցեանում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Զայնաբանական հատկութիւններ			
Հնշադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{90} = 10$	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{100}{80} = 4$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{120} = -6$	$\frac{160}{120} = -5$	$\frac{90}{80} = -2$
Խումիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{90} = 5$	$\frac{120}{100} = 3$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնշադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{90} = -5$	$\frac{120}{100} = -3$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնշադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	5	5	8
Հնշադասության առավելագույն ուժգնութիւնը (դր-ով)	35	35	32
Ողջ հնշադասության տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	740	910	880
Հնշադասության վանկի միջին տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	185	228	220
Միջուկային վանկի տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	220	230	210
ՄՎՏ հարաբերութիւնը ՎՄՏ	1,19	1,01	0,95

դինը՝ 10, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի հնշադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —10, երրորդինը՝ —7: Երեք հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկն արտահայտւում է տոնի և ուժգնության միջոցով: Առաջին հաղորդավարի դեպքում նախամիջուկում տոնը շարժւում է հավասար, միջուկում և համիջուկում նվազում է 2-ական կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնութիւնը 34 դր է, որը 1 դր-ով մեծ է նախամիջուկինից և 6 դր-ով՝ համիջուկինից: Երկրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը

շարժվում է հավասար, միջուկում աճում է 1 կիսատոն, ետմիջուկում նվազում է 10 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 30 դբ է, որը հավասար է նախամիջուկինին և 8 դբ-ով մեծ է ետմիջուկինից: Երրորդ հաղորդավարի նախամիջուկում և միջուկում տոնը շարժվում է

Նկ. 29. Հիմնական տոնի շարժումը «Աս անապատ է» հնչադասությունում:

հավասար, իսկ ետմիջուկում նվազում է 7 կիսատոն: Միջուկի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, որը 1 դբ-ով մեծ է նախամիջուկինից և 7 դբ-ով՝ ետմիջուկինից: Հնչադասության առավելագույն հաճախականությունը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է առաջին (աւ) վանկում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ երկրորդ (ա-) վանկում: Նվազագույն հաճախականությունը երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է վերջին (-տէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 31, երրորդինը՝ 35: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 6 դբ է, երկրորդինը՝ 9, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (աւ) և չորրորդ (-պա) վանկերում, երկրորդինը՝

առաջին, հրրորդինը՝ չորրորդ: Հնչադասության նվազագույն ուժգնությունը միջտ տեղայնանում է (-տէ) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 730 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 820, երրորդինը՝ 770: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 146 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 164, երրորդինը՝ 154: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 170 մ/վրկ է, երրորդինը՝ 180 մ/վրկ: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,16 է, երկրորդինը՝ 1,04, երրորդինը՝ 1,17:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 29-ում:

Զուգադրություն

Այս դեպքում նույնպես երկու տարբերակների հնչերանգների միջև եղած տարբերությունը բացատրվում է միջուկային վանկերի տարբեր տոնալ կառուցվածքով: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի ՀՏՀ շարժման ուղղությունը բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար, երրորդինը՝ բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարներինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող: Ինչպես տեսնում ենք, հիմնական տոնի շարժումների մեջ զգալի տարբերություններ է նկատվում, որը դրսևորվում է նախավերջին՝ միջուկային վանկում: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար՝ արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 30-ում: Այս դեպքում արևելահայ և արևմտահայ հնչադասությունների հնչյունական կազմը քիչ տարբեր է. արևելահայերենում առաջին և երկրորդ վանկերի միջև բաղաձայն չկա ու տոնը չի ընդհատվում, իսկ արևմտահայերենում կա և տոնը ընդհատվում է: Գծագրի վրա արևմտահայերենի տոնի շարժումը տալիս ենք այնպես, ինչպես արևելահայերենի դեպքում այդ հատվածը ոչ մի գծով չենք նշում և առաջին վանկի տոնի շարժումը շարունակում ենք երկրորդ վանկից սկսած:

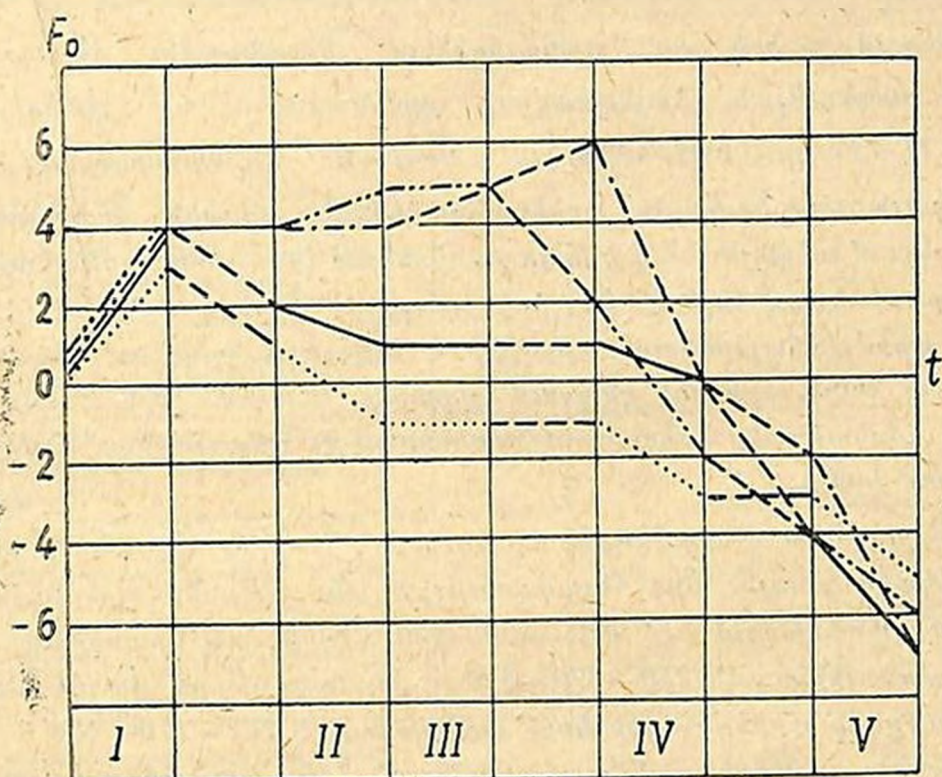
Այս հնչադասության արևելահայերենի նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի դեպքում տոնի շարժումը բարձրացող է, մյուս երկուսի դեպքում՝ հավասար, իսկ արևմտահայերենում այն միշտ հավասար է.

«Աս տաճար է» ննչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{120}{80} = 7$	$\frac{230}{110} = 13$	$\frac{180}{100} = 10$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{100}{100} = 0$	$\frac{230}{180} = 4$	$\frac{180}{150} = 3$
Ծամբիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = 4$	$\frac{230}{110} = 13$	$\frac{180}{100} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{80} = -4$	$\frac{230}{110} = -13$	$\frac{180}{100} = -1$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	6	6	3
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	34	36	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	850	790	730
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	213	198	183
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	220	180
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,94	1,11	0,98

արևելահայերենի միջուկում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ տոնը բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող, երրորդի դեպքում՝ հավասար. արևելահայերենի ետմիջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տոնը իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ միշտ իջնող է:

Չայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններում նկատվող էական տարբերությունները հանդես են գալիս

Նկ. 30. «Սա (աս) անապատ է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

Հիմնականում միջուկում: Հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգության արևելահայերենում փոփոխվում է 7—10—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 7—9—10: Միջուկի հաճախականության ձայնաժառանգության արևելահայերենում փոփոխվում է —7— —6— —5 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —2— —0— —1: Ինչպես տեսնում ենք, միջուկի հաճախականության ձայնաժառանգության արևելահայերենում և արևմտահայերենում ղգալի տարբերություններ է ցուցաբերում. արևելահայերենում այն բավական նվազում է, իսկ արևմտահայերենում կամ աճում է, կամ շատ քիչ նվազում: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժառանգության արևելահայերենում փոփոխվում է 0—2—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 2—7—10: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգության արևելահայերենում փոփոխվում է —7— —2— 0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —10— —7— —2:

Ուժգնության պարամետրերում այս դեպքում նույնպես համարյա տարբերություններ չեն նկատվում: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 32—33—36 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 31—34—35: Հնչադասության ուժգնության ձայնաժալալը արևելահայերենում փոփոխվում է 8—11—12 դբ սահմաններում՝ 6—7—9: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում տեղայնանում է երկրորդ վանկում (ա-), երկրորդի դեպքում՝ չորրորդ վանկում (ալա-), երրորդի դեպքում՝ երրորդ վանկում (նա-), իսկ արևմտահայերենում՝ առաջինի և երկրորդի դեպքում՝ առաջին վանկում (աա), երրորդի դեպքում՝ չորրորդ վանկում (ալա-): Նվազագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ տեղայնանում է վեցերորդ վանկում (-տէ):

Տևողության պարամետրերում նկատվող տարբերությունները ունեն սուբյեկտիվ բնույթ: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 810—850—920 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 730—770—820: Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 162—170—184 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 146—154—164: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 190—200—200 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 170—170—180: Արևելահայերենում ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ փոփոխվում է 1,03—1,18—1,23 սահմաններում, արևմտահայերենում՝ 1,04—1,16—1,17:

«Սա (աս) անապատ է» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների ղուգադրությունը տրված է աղ. 30-ում:

Եզրակացություն

1. Ի հակադրություն բուն և փաստագրական պատմողական հնչադասությունների, ղուգադրական պատմողական հնչադասություններում միջուկը հիմնականում գտնվում է նախափնջին վանկում: Այս պատճառով էլ արևելահայերենի միջուկի տոնային կառուցվածքը տարբերվում է արևմտահայերենից. արևելահայերենում միջուկի տոնը միայն նվազող է՝ միջինը 4 — 7 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում և՛ աճող է (1—5 կիսատոն), և՛ նվազող (1—2 կիսատոն): Այս փաստով է,

«Սա (աս) տանաւ չ» հնչադասութեան ձայնհատկանիշները
արեւելահայերէնում և արեւմտահայերէնում

Հաղորդավարներ	Արեւմտահայ		Արեւելահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը (կիսատոններով)	10	9	7	10
Միջուկի հաճախականութեան աճման ձայնածավալը (կիսատոններով)	—6	—4	0	2
Խումիջուկային վանկի հաճախականութեան նվազման ձայնածավալը (կիսատոններով)	5	3	4	9
Հնչադասութեան վերջին վանկի հաճախականութեան ձայնածավալը (կիսատոններով)	—5	—3	—4	—9
Հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնածավալը (դր-ով)	5	6	6	5
Հնչադասութեան առավելագույն ուժգնութիւնը (դր-ով)	35	34	34	35
Ողջ հնչադասութեան տեղութիւնը (մ/վրկ-ով)	740	843	850	790
Հնչադասութեան վանկի միջին տեղութիւնը (մ/վրկ-ով)	185	211	213	198
Միջուկային վանկի տեղութիւնը (մ/վրկ-ով)	220	220	200	200
ՄՎՏ հարաբերութիւնը ՎՄՏ	1,19	1,05	0,94	1,01

որ արեւելահայերենի ցուցադրական պատմողական հնչադասութիւններէ ճնշերանգը տարբերվում է արեւմտահայերենից:

2. Փաստորին արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի պատմողական հնչադասութիւններէ ճնշերանգների միմյանց նման լինելը կամ միմյանցից տարբերվելը կախված է միջուկի դիրքից. երբ միջուկը գտնվում է հնչադասութեան մեջտեղից դեպի ձախ, ապա նրանց ճնշերանգները միշտ իրար նման են, որովհետեւ երկու տարբերակներում էլ միջուկում

տոնը միշտ բարձրացող է, երբ միջուկը գտնվում է միջտեղից դեպի ձախ (չհաշված վերջին վանկը), ապա նրանց հնչերանգները միմյանցից միշտ տարբեր են, որովհետև այս դեպքում արևելահայերենի միջուկում տոնը միշտ նվազող է, իսկ արևմտահայերենի միջուկում՝ ավելի հաճախ աճող է. քան նվազող. ընդ որում նվազում է շատ քիչ (1—3 կիսատոն):

3. Ցուցադրական պատմողական հնչադասությունների մյուս ձայնաբանական հատկությունները նման են առաջին երկուսին, ուստի չկրկնվելու համար դրանք նորից չենք բերում:

2. 2. ԻՆՉՈՒ-ՈՐ ՀԱՐՑՄԱՆ ՁԱՅՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՐՆՈՒԹԱԳԻՐԸ
ԵՎ ՋՈՒԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅ ԵՎ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅ
ԳՐԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐՈՒՄ

Ինչու-որ կամ դերանվանական հարցումները հաղորդակցական գործընթացում շատ կարևոր դեր են կատարում և ունեն գործածության բավական մեծ հաճախականություն: Դժվար չէ նկատել, որ ինչու-որ հարցումը երկու տարբերակներում ունի գործառական, կառուցվածքային և բաղադրական տարբերություններ: Մի շարք հարցական դերանուններ, որոնք գործառում են արևելահայերենում, արևմտահայերենում բացակայում են կամ փոխարինվում ուրիշներով: Արևելահայերենում նույն գործառությամբ հանդես են գալիս և՛ ինչքա՞ն (ինչքա՞ն ճանապարհ ես անցել), և՛ ուրքա՞ն (Որքա՞ն ճանապարհ ես անցել) հարցական դերանունները, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն ուրքա՞նը (Որքա՞ն ճանապարհ անցած ես): Ինչքա՞ն եանապարհ անցած ես ձեր արևմտահայերենում գործածական չէ: Եթե արևելահայերենում տեղ ցույց տալու նպատակով գործառում են և՛ ո՞ւր, և՛ ուրե՞նչ հարցական դերանունները, ընդ որում միմյանց նկատմամբ գտնվելով լրացական բաղադրական հարաբերության մեջ, այսինքն՝ շարժում և ուղղվածություն ցույց տվող բայերի հետ գործածվում է միայն ո՞ւր-ը (Ո՞ւր ես գնում), իսկ կայուն տեղային վիճակ ցույց տվող բայերի հետ՝ ուրե՞նչ-ը (Ուրե՞նչ ես ապրում), ապա արևմտահայերենում երկու դեպքում էլ հանդես է գալիս ո՞ւր դերանունը (Ո՞ւր կերթաս, Ո՞ւր կապրիս): Չմոռանալով, որ արևմտահայ խոսակցական լեզվում ուրե՞նչ իմաստով կարող է գործածվել նաև ուրե՞նչ դերանունը (Ուրե՞նչ կապրիս):

Արևելահայերենում գործառում են նաև ո՞րեհուրդ և քանի՞ երրորդ դերանունները, արևմտահայերենում՝ միայն քանի՞ երրորդը, սակավ դեպքերում նաև ո՞րերորդը. արևելահայերենում՝ քանի՞սը և քանի՞ հատ

դերանունները, արևմտահայերենում՝ միայն քանի՞ հատ-ը. արևելահայերենում՝ ինչո՞ւմ և ինչի՞ մեջ դերանունները, արևմտահայերենում՝ ինչի՞ մեջ-ը: Վերջիններիս մեջ նույնպես կատարվում է որոշակի բաշխական հարաբերություն, որը այստեղ չենք դիտարկում՝ թողնելով հետագա ավելի մանրագնին ուսումնասիրության համար: Եվ վերջապես, եթե արևելահայ և արևմտահայ գրական տարբերակները դիտենք մեկ ընդհանուր լեզվական կառուցվածք, համակարգ (որի իրավունքը իհարկե ունենք), ապա ո՞ւմ և ուրո՞ւմ դերանունները նույնպես միմյանց նկատմամբ կգտնվեն լրացական բաշխական հարաբերության մեջ՝ արևելահայերենում գործառում է միայն ո՞ւմ-ը, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն ուրո՞ւմ-ը: Այս տեսակետից մյուս մի շարք հարցական դերանունների մեջ նույնպես գործում է որոշակի բաշխական հարաբերություն, որը այստեղ չի քննարկվի՝ դարձյալ թողնելով հետագա ուսումնասիրության:

Ինչու-որ հարցման շարադասությունը նույնպես երկու տարբերակներում զգալիորեն զանազանվում է: Արևելահայերենում դերշայով և օժանդակ բայով արտահայտված ստորոգյալով նախադասության մեջ հանգույցը դրվում է անմիջապես հարցական դերանունից հետո (Ո՞ւմ է բերել), իսկ արևմտահայերենում այն անպայման դրվում է դերբայից հետո (Ո՞ւմ բերած է): Ինչու-որ հարցման մյուս կառուցվածքներում համարյա շարադասական տարբերություններ չեն նկատվում: Եթե նախադասության ստորոգյալը բաղադրյալ է, արևմտահայերենի շարադասությունը հիմնականում նման է արևելահայերենին (Ի՞նչ է ծրագիրդ, Ի՞նչ գույնի է ծաղիկը և այլն):

Ինչու-որ հարցման հնչերանգն հետազոտելու համար, ինչպես արդեն ասել ենք, առանձնացվել է ինչու-որ հարցման չորս ենթատեսակ, որոնց պայմանականորեն անվանել ենք ինչու-որ-1, ինչու-որ-2, ինչու-որ-3 և ինչու-որ-4: Ինչու-որ-1 է կոչվում այն հարցումը, որի հարցական դերանունը գտնվում է հնչադասության սկզբում (Ի՞նչ պատահեց քեզ, Ո՞րտեղ է գյուղացին), ինչու-որ-2-ինը՝ կենտրոնում (Ճրագը ո՞ւմ փչեց, նամակն ո՞ւմ տամ), ինչու-որ-3-ինը՝ նախավերջին՝ հանգույցին նախորդող դիրքում (Իմ մեղքս ո՞րն է, Աշխատանքդ ինչպե՞ս է). ինչու-որ-4-ը առանձին, միայն հարցական դերանունով կազմված հարցումն է (Ե՞րբ, որտե՞ղ և այլն):

Ինչու-որ-1-ից ձայնագրել ենք 17-ական հնչադասություն՝ որպես առավել տիպականի, մյուս ենթատեսակներից 5—10 օրինակ: Աշ-

խատել ենք ընտրել նաև այնպիսի հնչադասություններ, որոնք արևելահայերենում և արևմտահայերենում ունենան միևնույն հնչյունական տեսքը, որպեսզի հետազոտությունը ավելի ափսոսու և ճշգրիտ լինի:

2. 2. 1. Ինչու-որ-1 հարցում: Այս հարցման հնչերանգն ուսումնասիրելու համար ձայնագրել են հետևյալ հնչադասությունները: Բերում ենք դրանց ցանկը արևելահայերենում և արևմտահայերենում.

Արևելահայերեն

1. Ո՞ւր գնաց:
2. Ո՞վ տարալ:
3. Խ՞նչ գիրք կարդաց:
4. Քանի՞ տարեկան ես:
5. Ինչպե՞ս անցար գիտը:
6. Խ՞նչ է ծրագիրդ:
7. Ո՞վ է այս մարդը:
8. Խ՞նչ պատահեց քեզ:
9. Ո՞վ քանդեց:
10. Ո՞վ է մոմել:
11. Որքա՞ն ես ապրելու:
12. Որտեղի՞ց է բխում:
13. Որտե՞ղ է գյուղացին:
14. Ո՞րն է այն տագնապը:
15. Ինչո՞ւ շուտ հեռացար:
16. Ե՞րբ այդքան շուտ սպիտակեցիր:
17. Ինչպիսի՞ մարդկանց հանդիպեցիր:

Արևմտահայերեն

1. Ո՞ւր դնաց:
2. Ո՞վ տարաւ:
3. Խ՞նչ գիրք կարդաց:
4. Քանի՞ տարեկան ես:
5. Ինչպե՞ս անցար գիտը:
6. Խ՞նչ է ծրագիրդ:
7. Ո՞վ է սա մարդը:
8. Խ՞նչ պատահեցաւ ինծի:
9. Ո՞վ քանդած է:
10. Ո՞վ մոմեր է:
11. Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ:
12. Ինչպիսի՞ տղայ կը փնտրեա:
13. Ինչո՞ւ մաղերդ թաց եմ:
14. Ո՞րն է այն տագնապը:
15. Ինչո՞ւ կխնդաս:
16. Ո՞ւր տեսար Սերոբին:
17. Ե՞րբ կըրնամ նկարս առնել:

Մեր բերած օրինակներում հարցական դերանվան վանկերի քանակից կախված հարցաշեշտը ընկնում է ինչպես հնչադասության առաջին վանկի, այնպես էլ երկրորդ և երրորդ վանկերի վրա, որից հարցման տոնի շարժումը հետաքրքիր փոփոխություն է ենթարկվում:

Արևելահայերեն

Փորձառական նյութի հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում ինչու-որ-1 հարցումների դեպքում առաջին հաղորդավարի ձայնաստիճանը դառնում է 80—200 հց միջափայլում, որը 16 կի-

սատոն է, երկրորդինը՝ 110—320 հց, որը 19 կիսատոն է, երրորդինը՝ 80—210 հց, որը 17 կիսատոն է:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը պահվում է 100—200 հց միջակայքում, որը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 120—350 հց, որը 19 կիսատոն է, երրորդինը՝ 110—340 հց, որը 20 կիսատոն է, սակայն ոչ մի հնչադասություն չունենք, որի հաճախականության նվազագույն աստիճանը լինի 110 հց, իսկ առավելագույնը՝ 340 հց. միայն մեկ հնչադասության դեպքում է (Ո՞վ մոմեր է), ուր առավելագույն հաճախականությունը 340 հց է, իսկ նվազագույնը՝ 140 հց, այսինքն՝ նշված հնչադասության մեջ հաղորդավարի ձայնասահմանը 16 կիսատոն է: 110 հց նվազագույն հաճախականությունն ենք «Ո՞վ է սա մարդը» հնչադասությունում, ուր առավելագույն հաճախականությունը 260 հց է, այսինքն՝ նշված հնչադասությունում հաղորդավարի ձայնաշարը 15 կիսատոն է:

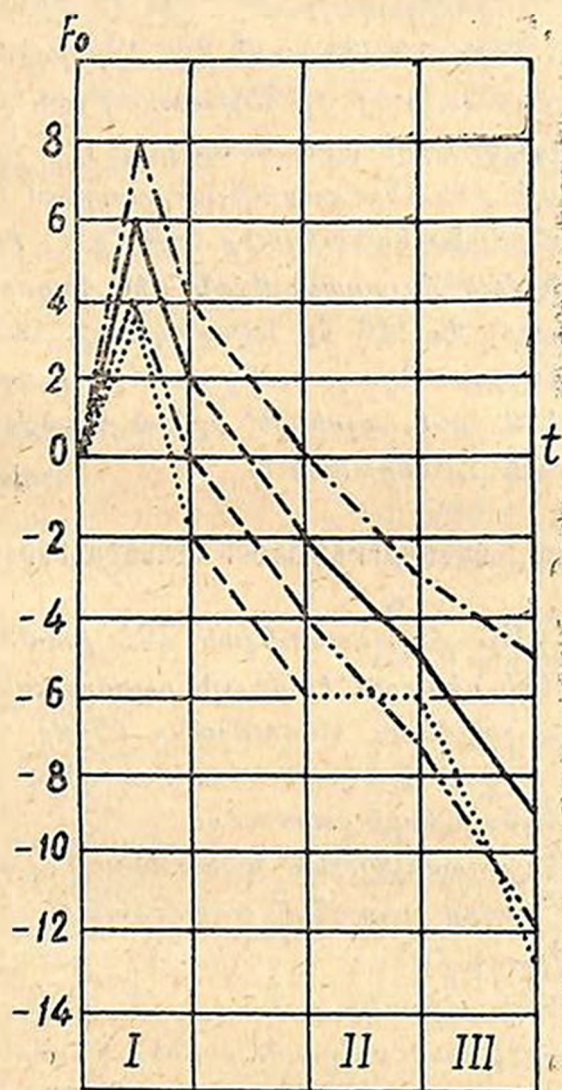
ԱՌԱՆՁԻՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԿԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ո՞ւր գնաց — Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հրեք հաղորդավարների դեպքում էլ միայն բարձրացող-իջնող է: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը (Նրեք հաղորդավարների համեմատությամբ) տրված է նկ. 31-ում: Հոծ գծով ներկայացված է, այսպես ասած, ընդհանուր կորի շարժումը:

«Ո՞ւր գնաց» հնչադասությունը նախամիջուկ չունի, որովհետև, ինչպես ցույց են տալիս լսողական և փորձառական վերլուծության տվյալները որպես միջուկ հանդես է գալիս հնչադասության հենց առաջին վանկը, ուստի նախամիջուկի տոնի շարժման մասին խոսելն ավելորդ է: Միջուկում տոնի շարժումը բոլոր հրեք հաղորդավարների դեպքում էլ բարձրացող-իջնող է: Միջուկում 1-ին հաղորդավարի տոնը բարձրանում է 8 կիսատոն, մյուս երկուսինը՝ 4-ական կիսատոն, առաջին երկուսի տոնը իջնում է 4 կիսատոն, իսկ երրորդինը՝ 6: Ետմիջուկում տոնի շարժումը միայն իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 170 (հաճախականության մակարդակի տակ հասկանում ենք տվյալ կետի հաճախականության մեծությունը): Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16, իսկ երրորդինը՝ 17: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման

ձայնածավալը 8 կիսատոն է, հրկրորդինը և երրորդինը՝ 4: Առաջին և հրկրորդ հաղորդավարների ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 11 կիսատոն է, երրորդինը՝ 10: Նշենք, որ մի-

Նկ. 31. Հիմնական տոնի շարժումը «Ո՛ւր գնաց» հնչադասությունում:

ջուկի հաճախականության նվազման միծուխյունը նույնպես մտցրել ենք ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալի մեջ: Այդպես ավելի նպատակահարմար է, որովհետև այդ կերպ իմանում ենք, թե միջուկի ամենաբարձր կետից սկսած մինչև հաջորդ վանկի ավարտը տոնը անմիջապես որքան է նվազում: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2

կիսատոն է, երկրորդինը՝ —5, երրորդինը՝ —7: Բոլոր երեք հաղորդավարների առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միջուկային (H°r) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին (նաց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 32: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածալալը 2 դբ է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին՝ միջուկային վանկում, իսկ երրորդինը՝ վերջին (նաց) վանկում: Այս տարարնույթ տեղայնացման պատճառն այն է, որ «Ո՛ւր գնաց» հնչադասության վերջին վանկի ա ձայնավորը մյուսներից շատ ավելի հզոր է և երկրորդ հաղորդավարի արտասանության ժամանակ իրեն զգացնել է տալիս:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 670 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 630, երրորդինը՝ 640: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 223 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 210, երրորդինը՝ 213: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 160 մ/վրկ է (միայն ձայնավորի տևողությունը 110 մ/վրկ է), երկրորդինը՝ 170 (միայն ձայնավորի տևողությունը 110 մ/վրկ է), երրորդինը՝ 160 (միայն ձայնավորի տևողությունը 110 մ/վրկ է): Ինչպես տեսնում ենք, երեք հաղորդավարների դեպքում էլ միջուկային վանկի միայն ձայնավորի տևողությունը 110 մ/վրկ է, որը իր տևողությամբ համարյա հավասարվում է վերջին վանկի տևողությանը (առաջին հաղորդավարի վերջին վանկի ձայնավորի տևողությունը 120 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 140, երրորդինը՝ 100): Իսկ վերջին վանկի տևողությունը, ինչպես գիտենք, սովորաբար շատ ավելի մեծ է, քան մյուսներինը: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,72 է, երկրորդինը՝ 0,81, երրորդինը՝ 0,75: Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները արեւելահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 31-ում:

Արեւմտահայերեն

1. Ո՛ւր գնաց: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ միայն բարձրացող-իջնող-բարձրացող է: Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 32-ում:

Արեւմտահայերենում նույնպես «Ո՛ւր գնաց» հնչադասությունը նա-

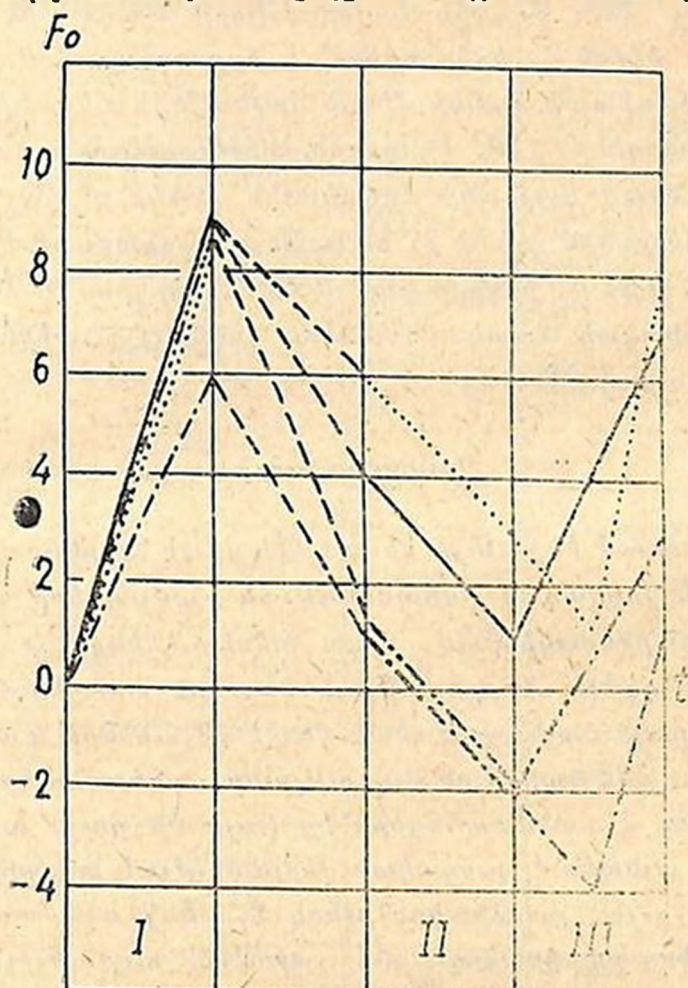
«Ո՞ւր գնաց» ննչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

Հաղորդավարների	I	II	III
Զայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{190}{90} = 13$	$\frac{250}{100} = 16$	$\frac{210}{80} = 17$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{190}{120} = 8$	$\frac{250}{200} = 4$	$\frac{210}{170} = 4$
Ծամիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{190}{100} = 11$	$\frac{250}{130} = 11$	$\frac{210}{120} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{90} = -2$	$\frac{120}{100} = -5$	$\frac{120}{80} = -7$
Հնչադասության ուժղության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	2	5	10
Հնչադասության արավելագույն ուժղ- ությունը (դբ-ով)	34	35	32
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	670	630	640
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	223	210	213
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	160	170	160
ՄՎՏ հարարերությունը ՎՄՏ	0,72	0,81	0,75

խամիջուկ չունի: Միջուկում տոնի շարժումը միայն բարձրացող է, ետ-
միջուկում՝ իջնող-բարձրացող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման
սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 190, երրորդինը՝ 140: Առաջին և երկ-
րորդ հաղորդավարների հնչադասության հաճախականության ձայնածա-
վալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի միջուկի
հաճախականության աճման ձայնածավալը 6 կիսատոն է, երկրորդինը
և երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի նվազ-

ման ձայնածավալը 8 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 5: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը +5 կիսատոն է, երրորդինը՝ +7:

Նկ. 32. Հիմնական տոնի շարժումը «Ռ՝ւր զնաց» հնչադասությունում:

Բոլոր երեք հաղորդավարների առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միջուկային (ո՞ւր) վանկում: Առաջին հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է երկրորդ (զբ) վանկում, իսկ երկրորդինը և երրորդինը՝ վերջին (նաց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, երկրորդինը՝ 39, երրորդինը՝ 29: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 6 դբ է, երկրորդինը՝ 4, երրորդինը՝ 7: Բոլոր երեք հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է վերջին (նաց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղումը 620 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 630, երրորդինը՝ 680: Առաջին հաղորդավարի հընչադասության վանկի միջին տեղումը 207 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 210, երրորդինը՝ 227: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղումը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ և երրորդինը՝ 160: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի միայն ձայնավորի տեղումը 140 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 120, երրորդինը՝ 110: Ինչպես տեսնում ենք, արևմտահայերենում նույնպես միջուկային վանկի ու ձայնավորի տեղումը բավականին զգալի է: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,97 է, երկրորդինը՝ 0,76, երրորդինը՝ 0,70: Այս հարցման ձայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 32-ում:

Ձուգադրություն

Երբ զուգադրում ենք «Ո՛ւր գնաց» հարցման ձայնաբանական հատկությունները և լսողական վերլուծության տվյալները արևելահայ և արևմտահայ տարբերակներում, ապա տեսնում ենք, որ նրանց հնչերանգների միջև զգալի տարբերություն կա, որն առաջին հերթին դրսևավորվում է որոշակի ձայնաբանական հատկությունների տարբերություններով: Այսպես, ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում միանգամայն տարբեր է արևմտահայերենից (այդ են ցույց տալիս ինչպես փորձառական, այնպես էլ լսողական վերլուծության տվյալները). արևելահայերենում այն բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միասնաբար արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է նկ. 33-ում (զծագրում ներկայացված են միայն առաջին հաղորդավարների և ընդհանուր արժեքներով կառուցված կորերը):

Ձուգադրությունից պարզվում է, որ ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տարբեր է նաև միջուկային վանկերում. արևելահայերենում բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն բարձրացող: Սակայն, ինչպես կտեսնենք, այդ նրանց հնչիրանգների տարբերակման գործում բնութագրական չէ, որովհետև ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևմտահայերենի միջուկում նույնպես կարող է բարձրացող-իջնող լինել, իսկ բարձրացող՝ արևելահայերենում:

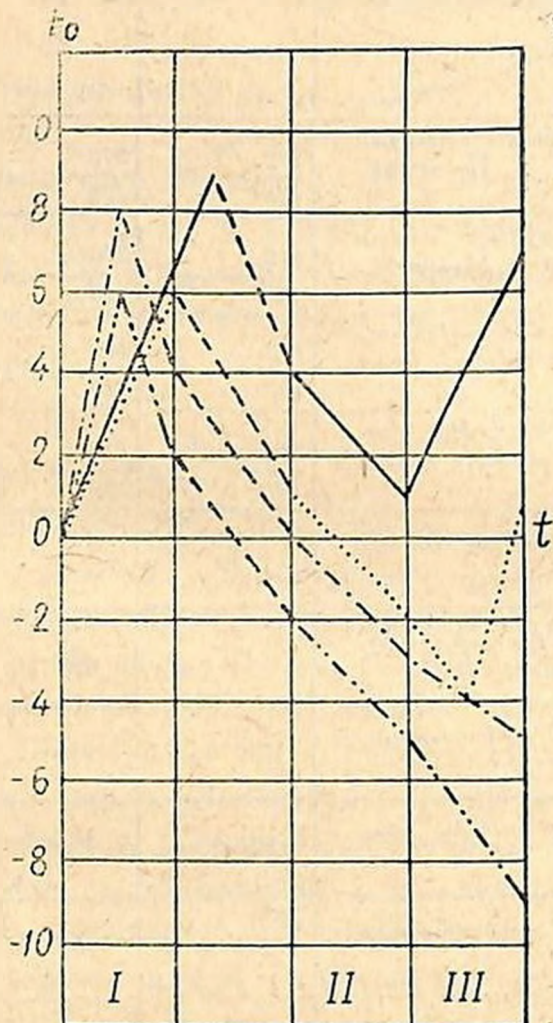
Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկությունների արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակման գործում

«Ո՛ւր գնաց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնարյանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{320}{170} = 11$	$\frac{230}{140} = 9$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{120} = 6$	$\frac{320}{190} = 9$	$\frac{230}{140} = 9$
Խոսքի վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{110} = 8$	$\frac{320}{170} = 11$	$\frac{230}{170} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{130}{100} = +5$	$\frac{220}{170} = +5$	$\frac{220}{150} = +7$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	6	4	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	36	29	39
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	620	630	680
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	207	210	227
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	200	160	160
ՄԻՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,97	0,76	0,70

էական դեր են կատարում հատկապես հնչադասության հաճախականության և հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության և հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալները: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 13—16—17 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—9—11 կիսատոն սահմաններում. ընդ որում նվազագույն ձայնածավալների տարբերությունը առաջին հաղորդավարների համեմատությունից է ստացվում, որը կազմում է 4 կիսատոն, իսկ առավելագույնը՝ երրորդ-

ներից, որը կազմում է 8 կիսատոն: Այսպիսով, արևելահայերենի «Ո՛ւր գնաց» հարցման հնչադասության ձայնածավալը 4—8 կիսատոն մեծ է արևմտահայերենից: Այստեղ հաղորդավարների ձայնային սուր-

Նկ. 33. «Ո՛ւր ես գնում» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

յեկտիվ գործոնները ոչ մի դեր չեն կատարում, որովհետև արևելահայերենում հնչերանգը միայն բարձրացող-իջնող է, և հաճախականության նվազումը հասնում է ձայնի մարման սահմանային սոստիճանին, իսկ արևմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը բարձրացող-իջնող-բարձրացող լինելու պատճառով հաճախականության փոփոխությունը ձայնի մարման սահմանային արժեքին չհասած նորից բարձրանում է, ուստի և հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը զգալի փոքր է արևելահայերենինից: Արևելահայ և արևմտահայ հնչե-

րանգների տարբերակման գործում վճռական դեր է կատարում հատկապես հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը: Այն արևելահայերենում փոփոխվում է —7— —5— —2 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +5— +5— +7: Չմոռանաք, որ հաճախականության շարժումը արևելահայերենի վերջին վանկում նվազող է (2—7 կիսատոն), իսկ արևմտահայերենինում՝ աճող (5—7 կիսատոն): Այս դեպքում ձայնածավալային նվազագույն տարբերությունը 7 կիսատոն է, որն ստացվում է առաջին հաղորդավարների տվյալների համեմատությունից, իսկ առավելագույնը՝ 14 կիսատոն, որն ստացվում է հրրորդ հաղորդավարների տվյալների համեմատությունից: Այսպիսով, արևմտահայերենի վերջին վանկի ձայնածավալը հարաբերականորեն 7—14 կիսատոն մեծ է արևելահայերենից: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալների մեջ տարբերություն կա. սակայն այն բնութագրական չէ, որովհետև միշտ չէ, որ այսպիսի պատկեր է նկատվում և պայմանավորված է միջուկում տոների տարբեր շարժումներով: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 4—4—8 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6— —9—9: Ինչպես տեսնում ենք, արևելահայերենում երկու հաղորդավար ունեն 4-ական կիսատոն աճման ձայնածավալ, մեկը՝ 8 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում երկուսը ունեն 9 կիսատոն և մեկը՝ 6 կիսատոն: Արևմտահայերենում 4 կիսատոն ունեցող հաղորդավար չկա, սակայն արևելահայերենում կա 8 կիսատոն ունեցող հաղորդավար, որը 2 կիսատոնով մեծ է արևմտահայերենի առաջին հաղորդավարի ձայնածավալից: Հենց այս հանգամանքը մեզ ասում է, որ միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալները նրանց հնչերանգների տարբերակման գործում դեր չեն կատարում: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալները նույնպես նրանց հնչերանգների տարբերակման գործում դեր չեն կատարում: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 10—10—11 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—8—11: Համընկնումները ակնհայտ են:

Ուժգնության պարամետրերի ղուգադրությունը նույնպես մեզ ոչինչ չի ասում: Առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 32—34—35 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 29— —36—39: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 2—5—10 դբ սահմաններում, իսկ արև-

մըտահայերենում՝ 4—6—7: Ինչպես տեսնում ենք, երկու դեպքում էլ ակնհայտ համընկնումներ կան: Թերևս կարելի է ասել, որ ուժգնության հատկություններից նշված հնչադասության հնչերանգների տարբերության գործում էական դեր է կատարում նաև առավելագույն ուժգնության տեղայնացումը: Արևմտահայերենում այն միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արևելահայերենում երկու դեպքում տեղայնացել է առաջին վանկում և մեկ դեպքում՝ վերջին (2-րդ հաղորդավար): Արևմտահայերենում առավելագույն ուժգնության վերջին վանկում տեղայնացման պատճառը հաճախականության վերջին վանկում կատարվող աճն է:

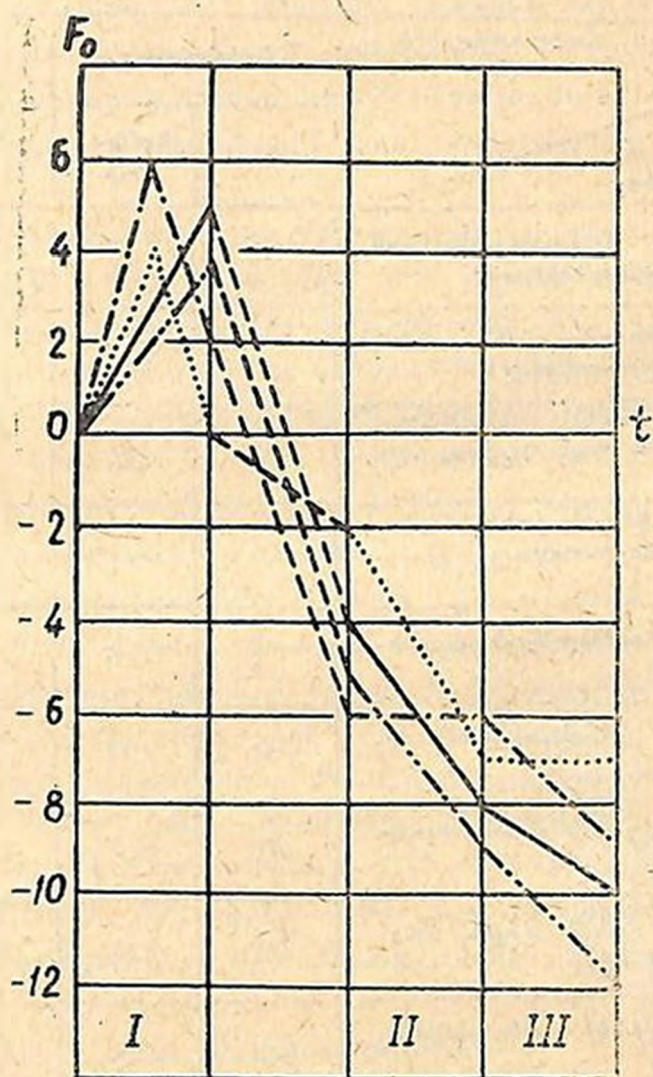
Տևողության պարամետրերի դիտարկումը նույնպես մեզ շոշափելի ոչինչ չի տալիս: Երկու դեպքերում էլ համարյա ունենք նույնատիպ արժեքներ: Այսպես, ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 630—640—670 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 620—630—680: Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 210—213—223 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 207—210—227: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 160—160—170 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 160—160—200: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,72—0,75—0,81 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,70—0,76—0,97: Ինչպես տեսնում ենք, տևողությունը բնութագրող բոլոր հատկությունների դեպքում էլ կան նկատելի համընկնումներ, որից ելնելով էլ պնդում ենք, որ տևողությամբ արևելահայերենի հնչերանգը արևմտահայերենից չի տարբերվում:

«Ուր գնաց» հնչադասության արևելահայ և արևմտահայ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը տրված է աղյուսակ 33-ում: Զուգադրվում են միայն առաջին հաղորդավարների տվյալները և բոլոր երեքի միջին թվաբանականները:

Արևելահայերեն

2. Ո՞վ տառավ: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը նույնպես բոլոր հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է: Բերված հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը (երեք հաղորդավարների համեմատությամբ) տրված է նկ 34-ում:

«Ո՞վ տարավ» հարցումը մյուսի նման նախամիջուկ շունի Մի-
ջուկում տոնի շարժումը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում

Նկ. 34. Հիմնական տոնի շարժումը «Ո՞վ տարավ» ենչադասությունում:

բարձրացող-իջնող է, իսկ երկրորդի դեպքում՝ միայն բարձրացող: Նա-
միջուկում բոլոր երեքի դեպքում էլ տոնի շարժումը իջնող է:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հաճախականության մակար-
դակը հարցման սկզբում 120 հց է, իսկ երկրորդինը՝ 200: Առաջին հա-
ղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 14 կի-
սատոն է, երկրորդինը՝ 15, երրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի մի-
ջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկ-

«Ո՞ւր գնաց» ճիշդագույն ծայնատկանիչները արևելասլեզեցում և արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ Չայնաբանական հատկություններ	Արևմտահայ		Արևելահայ	
	I	Ընդհանուր	I	Ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	13	15	9	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	8	5	6	8
Խամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	11	11	8	8
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—2	—5	+5	+6
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դր-ով)	2	6	6	6
Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը (դր-ով)	34	34	36	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	670	647	620	643
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	223	215	207	215
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	160	163	200	173
ԽՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,72	0,76	0,97	0,81

րորդինը և երրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի Խամիջուկային վանկի նվազման ձայնածավալը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը —2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ —3, երրորդինը՝ 0: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միջուկային (ն⁰վ) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին վանկում (բավ):

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 33: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 8 դբ է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 7: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (ն^oվ) վանկում, իսկ երկրորդինը՝ երկրորդ (տա) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 640 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 580, երրորդինը՝ 500: Ինչպես տեսնում ենք, առաջին և երրորդ հաղորդավարների թվային տվյալների մեջ զգալի մոտ 140 մ/վրկ տարբերություն կա: Լսողական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ, որոշակի հաղորդակցական նպատակներից հլնելով, երրորդ հաղորդավարը շատ ավելի արագ է արտասանել «Ո՞վ տարավ» հարցումը, քան մյուսները: Տվյալ դեպքում երրորդ հաղորդավարին հետաքրքրող հաղորդակցական նպատակը եղել է հիմնականում արագ պատասխան ստանալու ձգտումը: Այստեղ զգացվում է նաև որոշ հետաքրքրասիրության երանգ: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 213 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 193, երրորդինը՝ 166: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 130 մ/վրկ (միայն ձայնավորինը՝ 90 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 120 (միայն ձայնավորինը՝ 70 մ/վրկ), երրորդինը՝ 160 (միայն ձայնավորինը՝ 100 մ/վրկ): Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,61 է, երկրորդինը՝ 0,62, երրորդինը՝ 0,96: Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 34-ում:

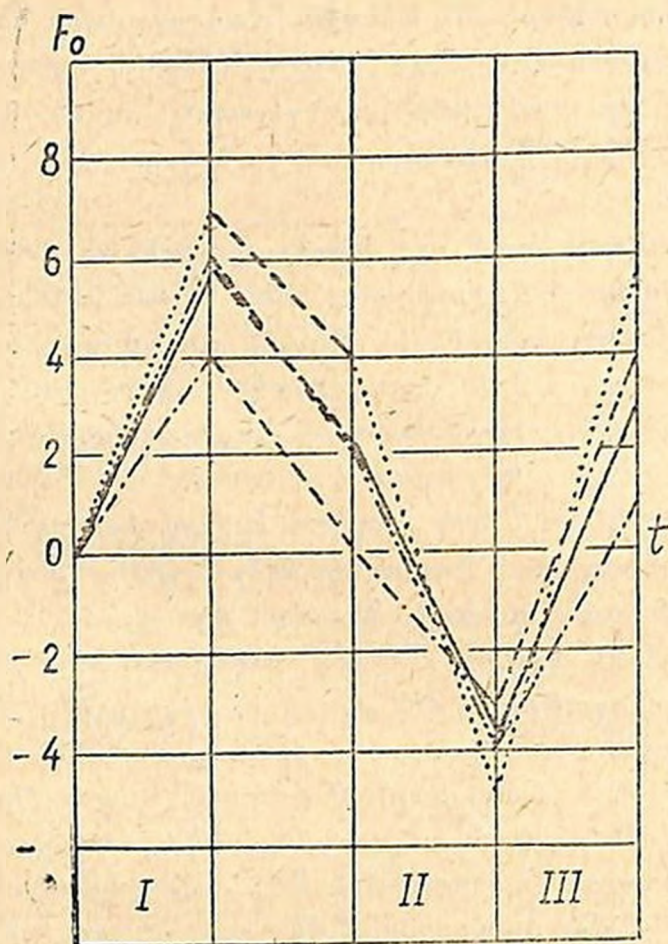
Արևմտահայերեն

2. Ո՞վ տարավ: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հրեք հաղորդավարների դեպքում էլ բարձրացող-իջնող-բարձրացող է: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 35-ում:

«Ո՞վ տարավ» հնչադասությունը նախամիջուկ չունի: Միջուկում տոնի շարժումը միայն բարձրացող է, համիջուկում՝ իջնող-բարձրացող:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 150 հց: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10 կիսատոն, երրորդինը՝ 11 կիսատոն: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը

4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 6, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի ետ-
միջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 7 կի-
սատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի հըն-

Նկ. 35. Հիմնական տոնի շառժումը «Ո՞վ տաբավ» ճնշադատությունում:

չադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը +7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +5, երրորդինը՝ +11: Բոլոր երեք հաղորդա-
վարների առավելագույնը տեղայնանում է առաջին վանկում, իսկ
նվազագույնը՝ երկրորդ: Նշենք, որ առաջին հաղորդավարի վերջին վան-
կի (բավ) առավելագույն հաճախականությունը նույնպես 150 հց է և իր
մեծությամբ հավասարվում է ողջ հնչադասության առավելագույն հա-
ճախականությանը: Ընդհանրապես արևմտահայերենում ինչու-որ հարց-
ման վերջին վանկի առավելագույն հաճախականությունը շատ քիչ է
տարբերվում ողջ հնչադասության առավելագույն հաճախականությու-
նից, որը մեծամասամբ համընկնում է միջուկային վանկի առավելագույն
հաճախականության հետ: Այսպես, ինչպես տեսանք, բերված հարցման:

«Ո՞վ տարավ» ճնշադատության ձայննաակահիշենրը արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{80} = 14$	$\frac{240}{100} = 15$	$\frac{150}{80} = 11$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{120} = 7$	$\frac{250}{200} = 4$	$\frac{150}{120} = 4$
Խամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{90} = 12$	$\frac{250}{120} = 13$	$\frac{150}{80} = 11$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{90}{80} = -2$	$\frac{120}{100} = -3$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դբ-ով)	8	5	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դբ-ով)	34	35	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	640	580	500
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	213	193	166
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	130	120	160
ՄԻՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,61	0,62	0,96

վերջին վանկի առավելագույն հաճախականությունը հավասար է միջուկին, երկրորդ հաղորդավարի վերջին վանկի առավելագույն հաճախականությունը 200 հց է, միջուկինը՝ 260, երրորդ հաղորդավարի վերջին վանկի առավելագույն հաճախականությունը 220 հց է, միջուկինը՝ 230:

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, երրորդինը՝ 34: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը կազմում է 1 դբ: Բոլոր երեք հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առա-

ջին վանկում. ընդ որում առաջին հաղորդավարի վերջին վանկի առաջին խառնուրդն ուժեղությունը հավասար է միջուկինին (34 դբ), իսկ մյուս երկուսինը միջուկինից տարբերվում է 1 դբ-ով, այսինքն՝ կազմում է 34 դբ:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ողջ հնչադասության տեղությունը 580 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 540: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 193 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 180: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տեղությունը 170 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 160, ընդ որում առաջին հաղորդավարի միջուկի միայն ձայնավորի տեղությունը 130 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 110, երրորդինը՝ 120: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,88 է, երկրորդինը՝ 0,89:

«Ո՞վ տարավ» հարցման ձայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում տրված են աղյուսակ 35-ում:

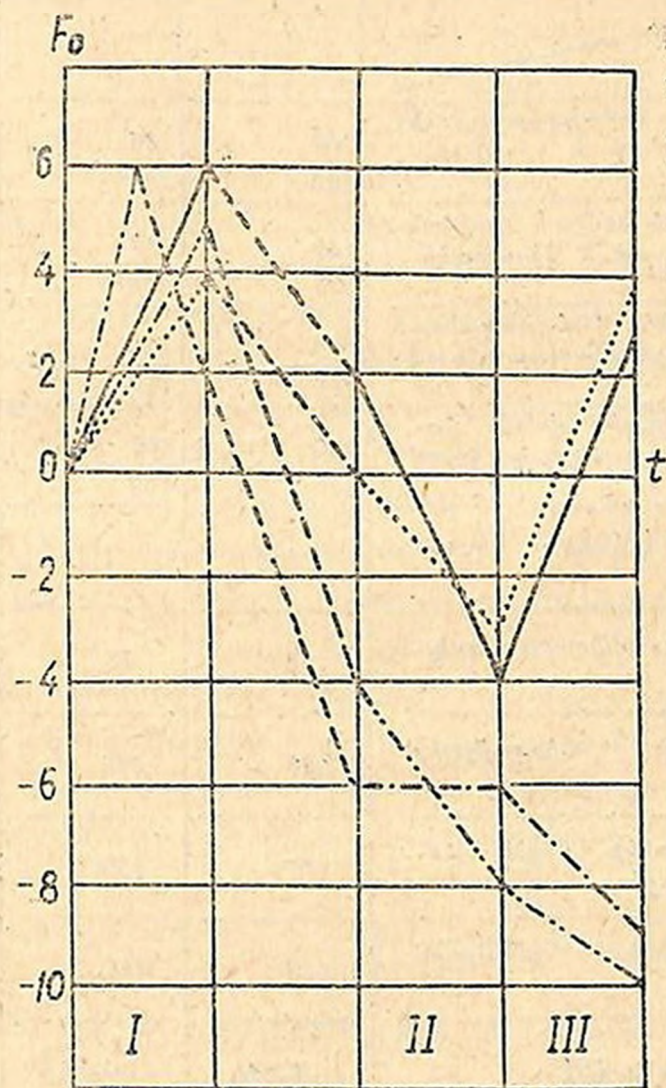
Ձուգադրություն

Երբ «Ո՞վ տարավ» հարցման արևելահայերենին բնորոշ ձայնաբանական հատկությունները և լսողական վերլուծության տվյալները զուգադրում ենք արևմտահայերենի համապատասխան տվյալների հետ, ապա նկատում ենք, որ այս դեպքում նույնպես կա հնչերանգների զգալի տարբերություն: Այսպես, ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում բարձրացող-իջնող է, արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Այդ շարժումը երկու տարբերակների համար ներկայացված է նկ. 36-ում (տրվում են միայն առաջին հաղորդավարների և ընդհանուր արժեքներով կառուցված կորերը):

Ձուգադրությունից պարզվում է, ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տարբեր է նաև միջուկային վանկերում. ընդ որում արևելահայերենում տոնի շարժումը միջուկում երկու հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, մեկի դեպքում՝ միայն բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում բոլոր երեքի դեպքում էլ այն միայն բարձրացող է:

Ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող ձայնաբանական հատկություններից այս դեպքում նույնպես արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակման դործում էական դեր են կատարում հատկապես հնչադասության հաճախականության ձայնածավալները: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 11—14—15 կիսատոն սահմաններում,

իսկ արևմտահայերենում՝ 7—10—11, ինչպես տեսնում ենք, բերված արժեքները միայն մեկ դեպքում են համընկնում՝ այն էլ արևելահայերենի նվազագույն արժեքը համընկնում է արևմտահայերենի առավելագույն արժեքի հետ։ Հնչադասության հաճախականության վերջին

Նկ. 36. «Ո՞վ տառավ» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

վանկի ձայնաժալալը արևելահայերենում փոփոխվում է 0— —3— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ տոնի շարժումը հավասար է կամ նվազող, իսկ արևմտահայերենում՝ +5— +7— +11, այսինքն՝ տոնի շարժումը միայն բարձրացող է։ Այս դեպքում ձայնաժալալային նվազագույն տարբերությունը 5 կիսատոն է, որն ստացվում է առաջին հաղորդավարների տվյալների համեմատությունից, իսկ առավելագույնը՝ 14 կիսատոն, որն ստացվում է երրորդ հաղորդավարների

«Ո՞վ տաՐաւ» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտաեայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{100} = 7$	$\frac{260}{180} = 10$	$\frac{230}{120} = 11$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{120} = 4$	$\frac{260}{180} = 6$	$\frac{230}{150} = 7$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{100} = 7$	$\frac{260}{150} = 10$	$\frac{230}{120} = 11$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{100} = 7$	$\frac{200}{150} = 5$	$\frac{220}{120} = 11$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	1	1	1
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	35	35	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	580	540	580
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	193	180	193
Ետմիջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	170	160	170
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,88	0,89	0,88

տվյալների համեմատությունից: Կատարված համեմատությունները ցույց են տալիս, որ, իրոք, հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայ և արևմտահայ հնչերանգների տարբերակման գործում վճռական դեր է խաղում: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալները համարյա միմյանցից չեն տարբերվում. արևելահայերենում այն ունի 4—4—7 կիսատոն արժեքները, արևմտահայերենում՝ 4—6—7: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալների միջև տարբերություն-

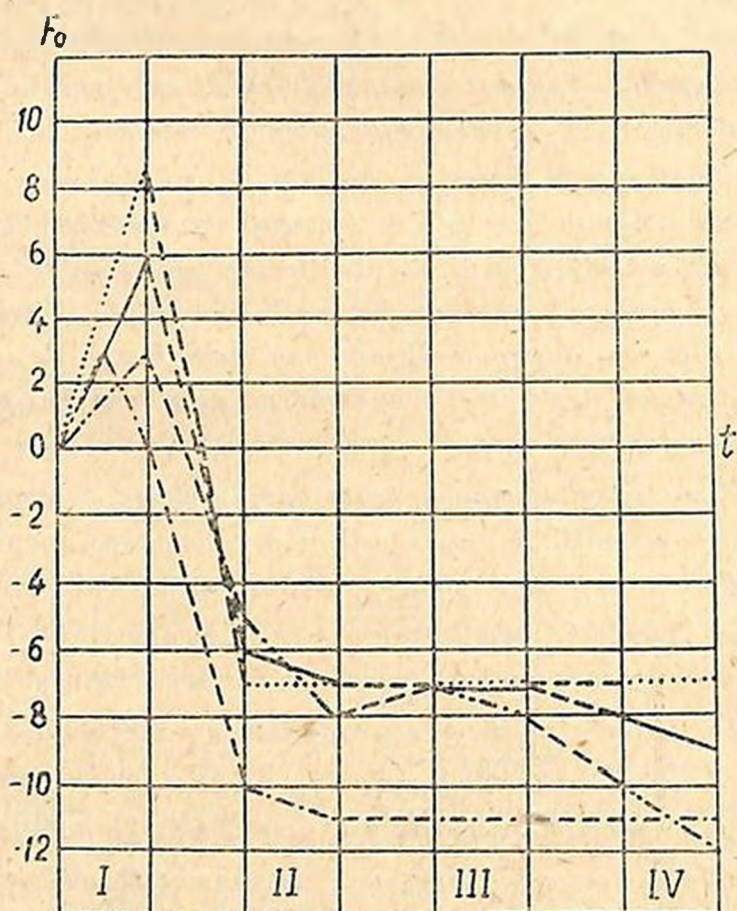
ներ կան: Կարելի է ասել, որ այդ տարբերությունները նրանց հնչերանգների զանազանման մեջ որոշ դեր կատարում են. այն արևելահայերենում ունի 11—12—13 կիսատոն արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 7—10—11:

Առավելագույն ուժգնությունների միջև եղած տարբերությունը շատ չնչին է: Կարելի է ասել համարյա չկա, արևելահայերենում այն ունի 33—34—35 դբ արժեքները, արևմտահայերենում՝ 34—35—35: Հրնշադասության ուժգնության ձայնածավալները արդեն այլ պատկեր են ցույց տալիս. արևելահայերենում այն ունի 5—7—8 դբ արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 1—1—1: Արևմտահայերենում այսպիսի փոքրարժեք ունենալը բացատրվում է այն բանով, որ հիմնական տոնը, շարժվելիս իր նվազագույն աստիճանին չհասած, նորից բարձրանում է: Իսկ այս դեպքում ուժգնությունը շատ փոքր արժեքներ ընդունել չի կարող: Առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է առաջին վանկում, իսկ երկրորդի դեպքում՝ երրորդ վանկում: Արևմտահայերենում բոլոր երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է առաջին (ո՞վ) վանկում. միայն առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը տարբերվում է 1 դբ-ով, իսկ երկրորդ հաղորդավարինը հավասար է առաջինին: Այն որ «Ո՞վ տարավ» և «Ո՞ւր գնաց» հնչադասությունների առավելագույն ուժգնությունների տեղայնացումները իրարից այդպես տարբերվում են, բացատրվում է նրանց ձայնավորային տարբեր կազմ ունենալով:

Տևողության պարամետրերի զուգադրումը ցույց է տալիս հետևյալը: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում ունի 500—580—640 մ/վրկ արժեքները, իսկ արևմտահայերենում՝ 540—580—580: Բերված արժեքների մեջ կարծես թե տարբերություններ են նկատվում, սակայն դրանք խաբուսիկ են, որովհետև տարբերություն կա ինչպես արևելահայ-արևմտահայ արժեքների միջև, այնպես էլ արևմտահայերենի ներսում, որը բացատրվում է, ինչպես արդեն ասել ենք, երրորդ հաղորդավարի (արևելահայ) ունեցած որոշակի հաղորդակցական նպատակադրմամբ: Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 166—193—213 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 180—193—193: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 120—130—160 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 160—

—170—170: ՄՎՏ հարաբերությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 0,61—0,62—0,96 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,88—0,88—0,89: Վերջին երեք ձայնաբանական հատկությունների միջև եղած տարբերությունները սուբյեկտիվ բնույթ ունեն, այսինքն՝ պայմանավորված են տվյալ հաղորդավարի արտասանությամբ և նրանց հնչերանգների զանազանման դորժում էական դեր չեն կատարում:

«Ո՞վ տարավ» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունների ղուգադրությունը արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է աղյուսակ 36-ում: Զուգադրվում են միայն առաջին հաղորդավարների տվյալները և բոլոր երեքի միջին թվաբանականները:

Նկ. 37. Հիմնական տոնի շարժումը «Խ՞նչ գիրք կարդաց» հնչադասությունում:

Արևելահայերեն

3. Խ՞նչ գիրք կարդաց: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը

առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար է (տոնը հավասար է շարժվում վերջին երկու վանկերում), երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Բերված հնչադասության ՇՏ2 շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 37-ում:

«Ի՞նչ դիրք կարդաց» հարցումը նույնպես նախամիջուկ չունի: Միջուկում տոնի շարժումը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, մյուս երկուսի դեպքում՝ միայն բարձրացող: Ծամիջուկում տոնի շարժումը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում իջնող-հավասար է, իսկ երկրորդի դեպքում՝ միայն իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 170 հց է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 120: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 16 կիսատոն է, երրորդինը՝ 15 կիսատոն: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 3 կիսատոն է (առաջին հաղորդավարի տոնը միջուկում բարձրացող-իջնող լինելու պատճառով այն 3 կիսատոն աճում է, նույնքան էլ նվազում), երրորդինը՝ 9: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների ետմիջուկային վանկի նվազման ձայնածավալը 11 կիսատոն է, երրորդինը՝ 16: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնը միանգամից նվազում է մինչև ձայնի նվազագույն սահմանային արժեքին հասնելը, ուստի իր մեծությամբ հավասարվում է հնչադասության հաճախականության ձայնածավալին: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը 0 է, երկրորդինը՝ —3 կիսատոն: Առավելագույն հաճախականությունը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տեղայնանում է միջուկային (Ի՞նչ) վանկում, նվազագույնի տեղայնացումը տարբեր է: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է երկրորդ վանկում (գիր), որից հետո տոնը այդ արժեքից չի շեղվում, իսկ երրորդ հաղորդավարի դեպքում՝ վերջին (դաց) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 32: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 12 դբ է, երկրորդինը՝ 4, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է միջուկային (Ի՞նչ) վանկում, իսկ երկրորդինը՝ երրորդ (կար) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 990 մ/

«Ո՞վ տառավ» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

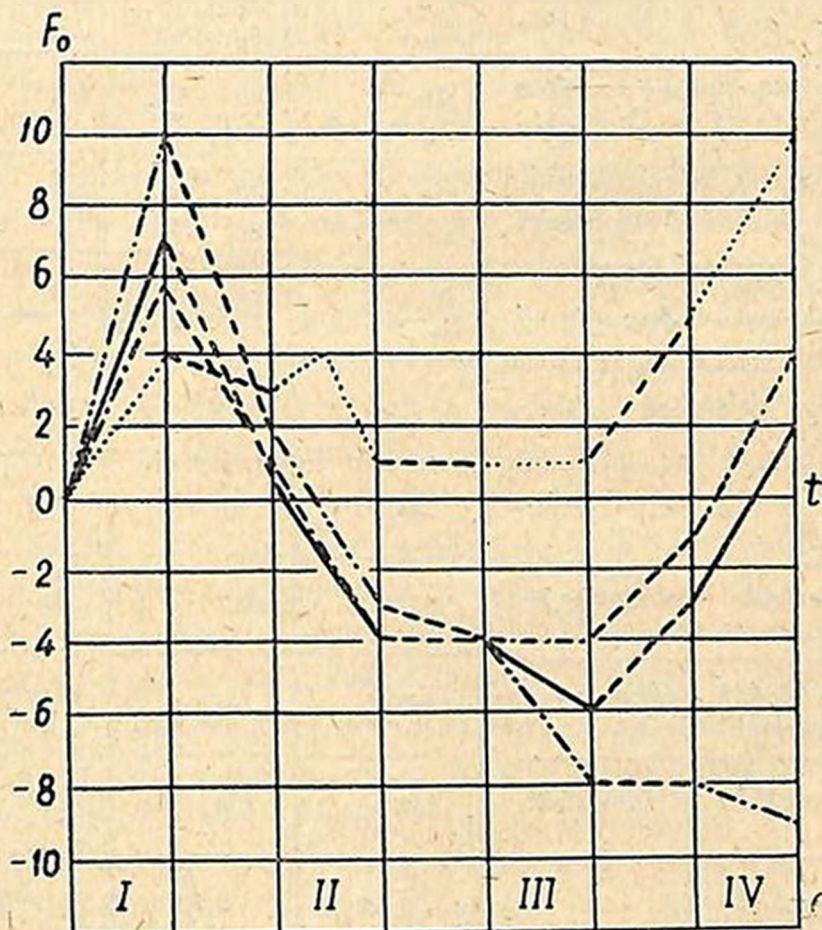
Հաղորդավարներ Ձայնարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհա- նուր	I	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	14	13	7	9
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	7	5	4	6
Ետմիջուկային վանկի հաճախակա- նության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	12	12	7	9
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կի- սատոներով)	—2	—2	+7	+8
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	8	7	1	1
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	34	34	35	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	640	573	580	567
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	213	191	193	187
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	130	137	170	167
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,61	0,73	0,88	0,88

/վրկ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 1020; Առաջին հաղորդավարի հնչա-
դասության վանկի միջին տևողությունը 248 մ/վրկ է, երկրորդինը և
երրորդինը՝ 255; Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողու-
թյունը 210 մ/վրկ է (միայն ձայնավորինը 100 մ/վրկ), երկրորդինը՝ 200
(միայն ձայնավորինը՝ 90 մ/վրկ), երրորդինը՝ 220 (միայն ձայնավո-
րինը՝ 100 մ/վրկ); Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ
0,84 է, երկրորդինը՝ 0,78, երրորդինը՝ 0,86;

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 37-ում:

Արևմտահայերեն

3. Ի՞նչ գիրք կադրաց: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկրորդ հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, առաջինի և եր-

Նկ. 38. Հիմնական տոնի շարժումը «Ի՞նչ գիրք կադրաց» հնչադասությունում:

րորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող: Ինչպես տեսնում ենք, երկրորդ հաղորդավարի տոնի շարժումը մյուսներից տարբեր է և բնորոշ է արևելահայերենին: Լսողական վերլուծության ժամանակ ունկնդիրները ոչ մի արտասովոր բան չտեսան դրանում և դտան, որ այդ նորմայից շեղում չէ և ընդունելի է: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 38-ում:

«ԽՆՀ գիրք կարդաց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{200}{80} = 16$	$\frac{240}{100} = 15$	$\frac{200}{80} = 16$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{200}{170} = 3$	$\frac{240}{200} = 3$	$\frac{200}{120} = 9$
Եռմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{90} = 11$	$\frac{240}{130} = 11$	$\frac{200}{80} = 16$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{80}{80} = 0$	$\frac{120}{100} = -3$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	12	4	10
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	34	32	32
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	990	1020	1020
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	248	255	255
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	210	200	220
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	0,78	0,86

«ԽՆՀ գիրք կարդաց» հարցումը նախամիջուկ չունի: Միջուկում տո-
նի շարժումը միայն բարձրացող է, եռմիջուկում՝ երկրորդ հաղորդավարի
դեպքում՝ իջնող է, մյուս երկուսի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման
սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 140: Առաջին հաղոր-
դավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 9 կիսա-
տոն է, երկրորդինը՝ 18, երրորդինը՝ 11: Երկրորդ հաղորդավարի հա-
ճախականության ձայնածավալը այնքան բարձր է, որով ՀՏՀ շարժման

ուղղութիւնը նման է արեւելահայերենին և տոնը ստորին եզրում համարյա մոտենում է ձայնի նվազման սահմանային արժեքին: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 6 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 10 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 3: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը $+8$ կիսատոն է, երկրորդինը՝ -1 , երրորդինը՝ $+9$: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն հաճախականութիւնը տեղայնանում է առաջին ($h^{\circ}n$) վանկում, իսկ երրորդինը՝ վերջին (qag)։ Ընդ որում վերջին վանկի առավելագույն հաճախականութիւնը 100 հց-ով մեծ է միջուկինից: Չմոռանանք ասել, որ միջուկի հաճախականության աճը շարունակվում է նաև հտմիջուկային վանկում (աճում է 20 հց), ապա նվազում: Առաջին հաղորդավարի նվազագույն հաճախականութիւնը տեղայնանում է երկրորդ (qhr) վանկում, որը իր մեծութիւնը չի փոխում մինչև երրորդ ($lyar$) վանկի ավարտը, երկրորդ հաղորդավարինը՝ վերջին, երրորդինը՝ երկրորդ վանկում, որը իր մեծութիւնը դարձյալ մինչև երրորդ վանկի ավարտը չի փոխվում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույնը տեղայնանում է երրորդ ($lyar$) վանկում, երկրորդինը՝ առաջին ($h^{\circ}n$) և երրորդ ($lyar$) վանկերում, երրորդինը՝ վերջին։ Ընդ որում առաջին հաղորդավարի վերջին վանկի առավելագույն ուժգնութիւնը 1 դբ-ով է տարբերվում հնչադասության առավելագույն ուժգնութիւնից և իր մեծությամբ հավասար է առաջին վանկի առավելագույն ուժգնությանը: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնութիւնը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 32, երրորդինը՝ 35: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 2 դբ է, երկրորդինը՝ 6, երրորդինը՝ 7:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողութիւնը 980 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 920, երրորդինը՝ 870: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողութիւնը 245 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 230, երրորդինը՝ 218: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողութիւնը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 170: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերութիւնը 0,73 է, երկրորդինը՝ 0,87, երրորդինը՝ 0,78:

«Ի՞նչ գիրք կարդաց» հարցման ձայնարանական հատկութիւնները արևմտահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 38-ում:

«ԽՆՀ գիրք կարդաց» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ Ձայնաբանական հատկություններ	I	II	III
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{350}{130} = 18$	$\frac{270}{140} = 11$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{120} = 6$	$\frac{350}{200} = 10$	$\frac{170}{140} = 4$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{100} = 10$	$\frac{350}{170} = 13$	$\frac{190}{160} = 3$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{100} = 8$	$\frac{130}{120} = -1$	$\frac{270}{160} = +9$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	2	6	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	34	32	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	980	920	870
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	245	230	218
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	200	170
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,73	0,87	0,78

Զուգադրություն

«ԽՆՀ գիրք կարդաց» հարցման արևելահայերենին և արևմտահայերենին բնորոշ ձայնաբանական հատկությունների և լսողական տրվյալների զուգադրությունը նրանցում վեր է հանում զգալի տարբերությունների: ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում բարձրացող-իջնող է կամ բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող կամ բարձրացող-իջնող: Արևմտահայ

երկրորդ հաղորդավարի տոնի շարժումը նման է արևելահայերենին, որը ունկնդիրները ընկալեցին որպես կանոնական, սակայն պետք է ասել, որ արևմտահայերենում տոնի նման շարժում սակավադեպ է հանդիպում: Միջուկում տոնի շարժումը արևելահայերենում մի դեպքում բարձրացող-իջնող է, մյուս երկուսում՝ բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում՝ բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ բարձրացող է: Ծամիջուկում տոնի շարժումը արևելահայերենում իջնող-հավասար է կամ իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ իջնող-բարձրացող կամ իջնող: Հիմնական տոնի շարժումը երկու տարբերակների համար ներկայացված է նկ. 39-ում:

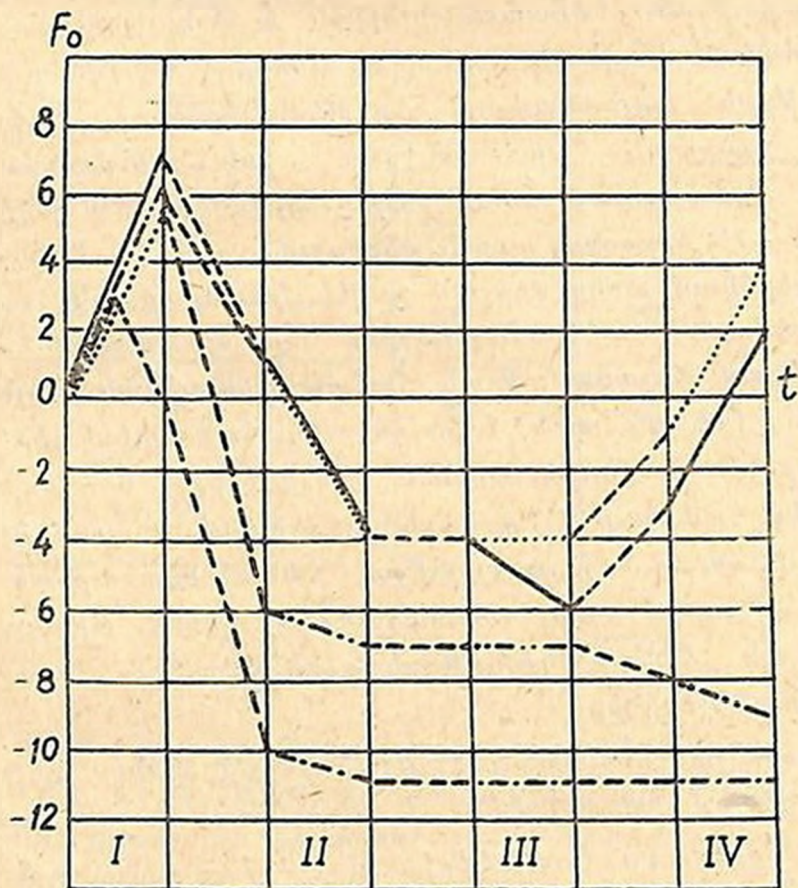
Ձայնի հաճախականությունը բնութագրող ձայնաբանական հատկություններից այս դեպքում նույնպես արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակման գործում էական դեր են կատարում հնչադասության հաճախականության և հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալները: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 15—16—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—11—18: Արևմտահայերենում այն փոփոխվում է ավելի ճիշտ ոչ թե 9—11—18 կիսատոն սահմաններում, այլ՝ 9—11, որովհետև արևմտահայերենում տոնը վերջում ոչ թե բարձրացող է, այլ իջնող, որով և նմանվում է արևելահայերենին: Այս պատճառով է, որ արևմտահայերենում հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը այդքան մեծ է (18 կիսատոն) և իր մեծությամբ նույնիսկ գերազանցել է արևելահայերենի համապատասխան տվյալներին: Այս հանգամանքը նույնպես մեզ համոզում է, որ արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների գործում հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը շատ վճռական դեր է կատարում: Այսպիսով, արևելահայերենի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 4—7 կիսատոն մեծ է արևմտահայերենից:

Հնչադասության հաճախականության վերջին վանկի ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 0—0— —3 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ —1— +8— +9: Ինչպես տեսնում ենք, այս կետում նույնպես երկրորդ հաղորդավարի արժեքը նման է արևելահայերենի արժեքներին. այնպես որ ճիշտ կլինի, եթե այն հաշվի չառնենք: Այսպիսով, վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևմտահայերենում հարաբերականորեն 8—12 կի-

սատոն մեծ է արևելահայերենից, որը, իրոք, հնչիրանգային տարբերակում առաջացնող վճռական գործոն է: Միջուկի հաճախականության անման ձայնածավալների միջև տարբերությունը քիչ է. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 3—3—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—6—10:

Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 11—11—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 3—10—13: Արևմտահայերենում հաղորդավարներից մեկի ալոքան փոքր արժեք ունենալը նույնպես բացատրվում է սուբյեկտիվ հաղորդակցային որոշակի մտադրությամբ: Այնպես որ, վերջին երկու ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ նրանցում համընկնումները բավականին շոշափելի են:

Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունների միջև նույնպես համարյա տարբերություններ չկան. արևելահայերենում այն փոփոխվում

Նկ. 39. «Խնչ գիրք կարդաց» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

է 32—32—34 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում 32—
—34—35: Նույնը կարող ենք ասել նաև հնչադասութեան ուժգնու-
թեան ձայնածավալների մասին. արեւելահայերենում այն փոփոխվում
է 4—10—12 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 2—
—6—7: Թերեւս այլ բան են ցույց տալիս վերջին վանկի առավե-
լագույն ուժգնութեան ցուցանիշները. արեւելահայերենում այն ունի
22—26—28 դր արժեքները, իսկ արեւմտահայերենում՝ 27—33—35:
Արեւմտահայերենում 27 դր երկրորդ հաղորդավարի արժեքն է, որի
տոնի շարժումը նման է արեւելահայերենին՝ այդ պատճառով էլ
վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը հարաբերականորեն
5—13 դր մեծ է արեւելահայերենից, որը, իրոք, նրանց հնչերանգ-
ների տարբերակման կարևոր դրոժոն է: Առավելագույն ուժգնու-
թյունը արեւելահայերենում տեղայնանում է հիմնականում առաջին վան-
կում. միայն երկրորդ հաղորդավարի գեպքում է շեղում տվել և տեղայ-
նացել երրորդ (կար) վանկում, որը 2 դր-ով է մեծ միջուկինից: Արե-
ւմտահայերենում այն արդեն հակում ունի տեղայնանալու վերջին կամ
նախավերջին վանկերում:

Տեւողութեան պարամետրերի զուգադրությունից ստանում ենք այս-
պիսի պատկեր: Ողջ հնչադասութեան տեւողությունը արեւելահայերենում
փոփոխվում է 990—1020—1020 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտա-
հայերենում՝ 870—920—980: Տարբերություններ կան, բայց, մեր
կարծիքով, դրանք որոշիչ չեն: Հնչադասութեան վանկի միջին տեւողու-
թյունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 248—255—255 մ/վրկ
սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 218—230—245: Միջու-
կային վանկի տեւողությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է
200—210—220 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝
170—180—200: ՄվՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արեւելահայերենում
փոփոխվում է 0,78—0,84—0,86 սահմաններում, իսկ արեւմտահա-
յերենում՝ 0,73—0,78—0,87: Ինչպես տեսնում ենք, տեւողութեան
ցուցանիշների մեջ կան և՛ տարբերություններ, և՛ համընկնումներ,
որոնք, անշուշտ, ունեն սուբյեկտիվ, տվյալ հաղորդավարին առանձ-
նահատուկ բնույթ, որովհետև հնչերանգը ուսումնասիրելիս հաղորդա-
վարների սուբյեկտիվ կողմը առաջին հերթին նկատվում է տեւողութեան
տարբերությունների մեջ:

«Ի՞նչ գիրք կարդաց» հնչադասութեան ձայնաբանական հատկություն-
ների զուգադրությունը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տրված

«Ի՞նչ գիրք կարդաց» հնչադասության ծայնատկանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

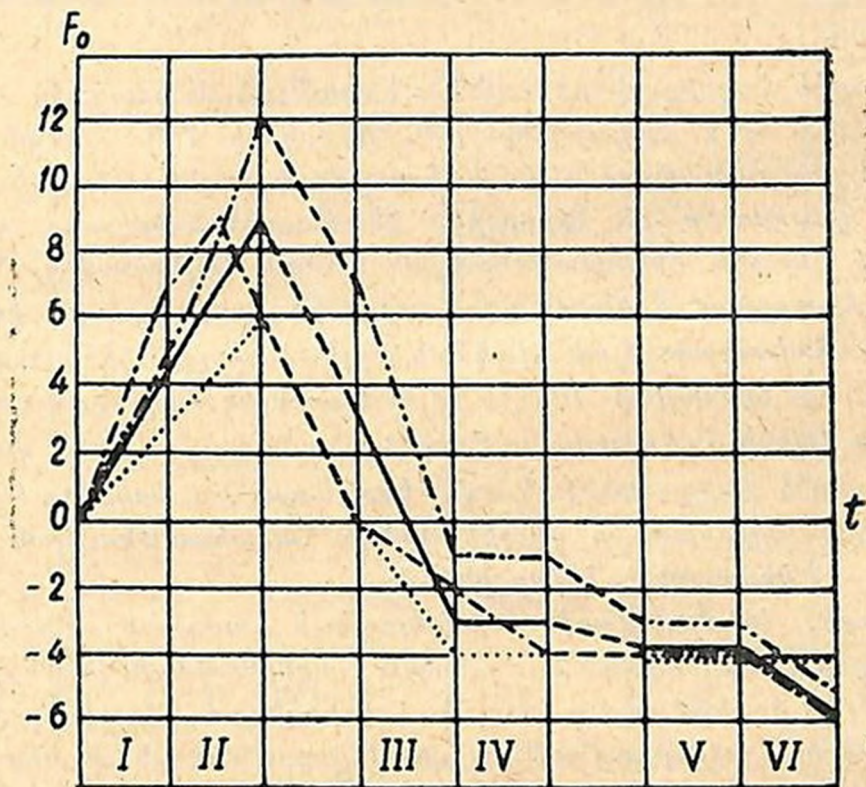
Հաղորդավարներ Ձայնարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհա- նուր	I	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	16	16	9	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	3	5	6	5
Նոմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կի- սատոներով)	11	13	10	7
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	0	—1	+8	+7
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	12	9	2	5
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	34	33	34	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	990	1010	980	925
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	248	250	245	234
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	210	210	180	175
ՄԿՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	0,83	0,73	0,76

է աղյուսակ 39-ում: Զուգադրվում են միայն առաջին հաղորդավարների
տվյալները և բոլոր երեքի միջին թվաբանականները:

Արևելահայերեն

4. Քանի՞ տարեկան ես: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը
առաջին և հորորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող-հա-

վասար է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-իջնող: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում տոնը հավասար է շարժվում վերջին երեք վանկերում: Փաստորեն երրորդ հաղորդավարի ձայնի հաճախականությունը իր նվազագույն արժեքին է հասնում երրորդ վանկում: Ձմռանանք ասել, որ առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում տոնը նախավերջին վանկում շարժվում է հավասար: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 40-ում:

Նկ. 40. Հիմնական տոնի շարժումը «Քանի» տարեկան ես» հնչադասությունում:

Փորձառական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ «Քանի» տարեկան ես» հարցման միջուկը առաջին հաղորդավարի դեպքում գտնվում է առաջին վանկում (Բա), իսկ երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների դեպքում՝ երկրորդ (Նի) վանկում:

Լսողական վերլուծության տվյալները նույնպես միջուկի նման տեղաբաշխում են ցույց տալիս: Ունենդիրները արտասանության երկու տարբերակներն էլ ընկալեցին նորմատիվ: Ասվածից երևում է, որ առաջին հաղորդավարը նախամիջուկ չունի, իսկ մյուս երկուսը ունեն: Նախամիջուկում տոնը բարձրացող է, միջուկում՝ նույնպես: Ետմիջուկում

առաջին հաղորդավարի ղեպքում տոներ բարձրացող-իջնող է, իսկ երկրորդի և երրորդի ղեպքում՝ իջնող: Քանի որ առաջին հաղորդավարի միջուկն առաջին վանկում է, ուստի տոնի բարձրացումը 2 կիսատոնով շարունակվում է նաև հոմիջուկային վանկում, ապա նոր նվազում: Այս ղեպքում տոնի բարձրացման պատճառով հոմիջուկային վանկում տոներ համեմատաբար ավելի քիչ է նվազում (3 կիսատոն): Դրան հակառակ հոմիջուկին հաջորդող վանկում տոներ շատ ավելի է նվազում (8 կիսատոն):

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 120 հց է, երկրորդինը՝ 130, երրորդինը՝ 100: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 14 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 15, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երրորդինը՝ 3 կիսատոն: Առաջին հաղորդավարի հոմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 3 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 10: Թե ինչու է առաջին հաղորդավարի հոմիջուկային վանկի հաճախականության ձայնածավալը այդքան փոքր, այդ մասին արդեն բացատրություն տվել ենք: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երրորդինը՝ 0:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 33 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 34: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 14 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 8: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ (Նի) վանկում, երրորդինը՝ երրորդ (աա) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 900 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1010, երրորդինը՝ 840: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 150 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 168, երրորդինը՝ 140: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 140 մ/վրկ է (միայն ձայնավորինը՝ 80 մ/վրկ է (միայն ձայնավորինը՝ 80 մ/վրկ), երկրորդինը՝ 110 (միայն ձայնավորինը՝ 80 մ/վրկ), երրորդինը՝ 90 (միայն ձայնավորինը՝ 50 մ/վրկ): Առաջին հաղորդավարի և մյուսների տեղության տարբերությունը բացատրվում է այն բանով, որ առաջին հաղորդավարի ղեպքում որպես միջուկային հանդես է գալիս առաջին (Բա) վանկը, իսկ մյուսների ղեպքում՝ (Նի) երկրորդ վանկը: Առաջին հաղորդավարի (Նի) վանկի տեղությունը մոտ

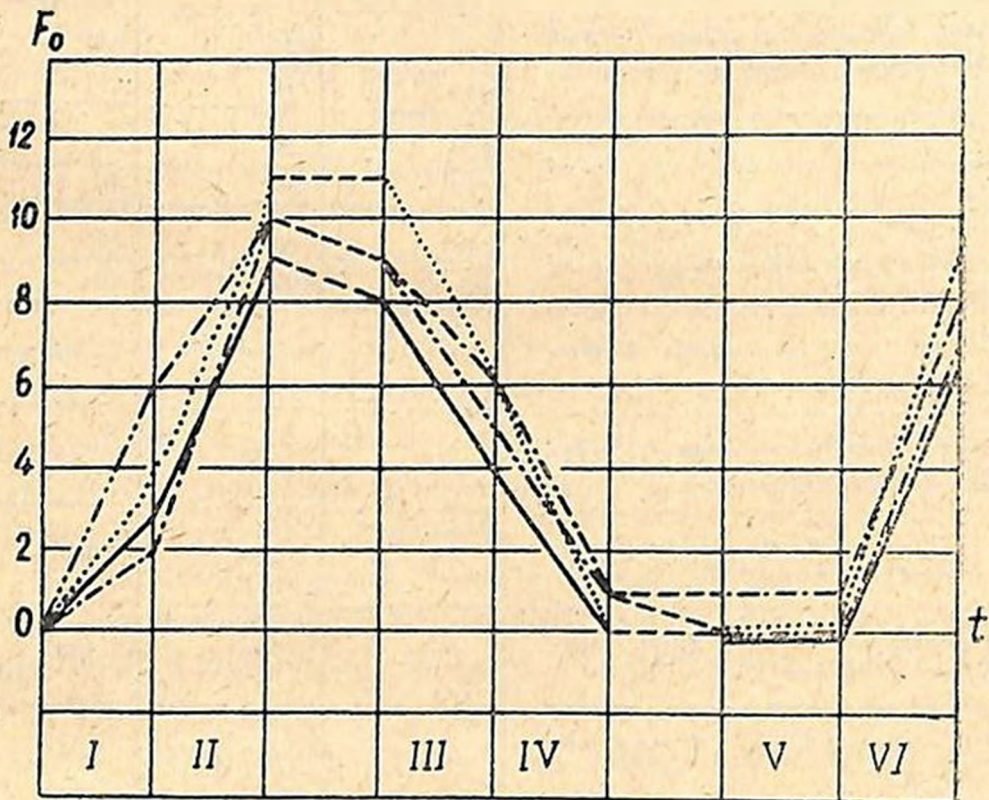
«Քանի» տարեկան էս» հնչադասության ձայնհատկանիշները
արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{200}{90} = 14$	$\frac{250}{100} = 15$	$\frac{140}{80} = 10$
Միջուկի հաճախականության առման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{180}{120} = 7$	$\frac{250}{170} = 7$	$\frac{140}{120} = 3$
Խոմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{200}{170} = 3$	$\frac{250}{120} = 13$	$\frac{140}{80} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{90} = -2$	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	14	8	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	33	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	900	1010	840
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	150	168	140
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	110	90
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,93	0,65	0,64

է մյուսներին և հավասար է 100 մ/վրկ (միայն ձայնավորինը՝ 60 մ/վրկ)։
Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,93 է, երկրորդինը՝
0,65, երրորդինը՝ 0,64։

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին
տրված են աղյուսակ 40-ում։

4. Քանի՞ տարեկան էս: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող է, երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող: Տոնը հավասար է շարժվում միայն նախավերջին (կա) վանկում: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ 41-ում:

Նկ. 41. Հիմնական տոնի շարժումը «Քանի» տարեկան էս» հնչադասությունում:

«Քանի» տարեկան էս» հարցման նախամիջուկը բաղկացած է մեկ վանկից (ֆա): Նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը իջնող է (2 կիսատոն), երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող (6 և 4 կիսատոն): Միջուկում տոնի շարժումը բարձրացող է, ետմիջուկում՝ իջնող-հավասար-բարձրացող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարինը՝ 10, երկրորդինը՝ 11: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճա-

իականության աճման ձայնածավալը 8 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 4, երրորդինը՝ 7: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 4 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 5: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 9: Բոլոր հաղորդավարների առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միջուկային (նի) վանկում: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է չորրորդ (բե) վանկում և նույնությամբ շարունակվում է մինչև վերջին վանկի սկիզբը, իսկ երկրորդինը՝ հինգերորդ (կա)՝ վանկում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 38 դբ է, երկրորդինը՝ 35, երրորդինը՝ 34: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 6 դբ է, երկրորդինը՝ 7: Բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երրորդ (տա) վանկում. ընդ որում երկրորդ հաղորդավարի առաջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը հավասար է հնչադասության առավելագույն ուժգնությանը: Մյուս հաղորդավարների առաջին և երկրորդ վանկերի առավելագույն ուժգնությունը քիչ է տարբերվում ողջ հնչադասության առավելագույն ուժգնությունից:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 1030 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 980, երրորդինը՝ 930: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 172 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 163, երրորդինը՝ 155: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 130 մ/վրկ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 100: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,76 է, երկրորդինը՝ 0,61, երրորդինը՝ 0,65:

«Քանի՞ տարեկան ես» հարցման ձայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 41-ում:

Ձուգադրություն

«Քանի՞ տարեկան ես» հարցման արևելահայերենին և արևմտահայերենին բնորոշ ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունից նույնպես ի հայտ են գալիս զգալի տարբերություններ: Արևելահայերենում հիմնական տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող հավասար է, իսկ արևմտահայերենում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող կամ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող: Նախամիջուկում արևե-

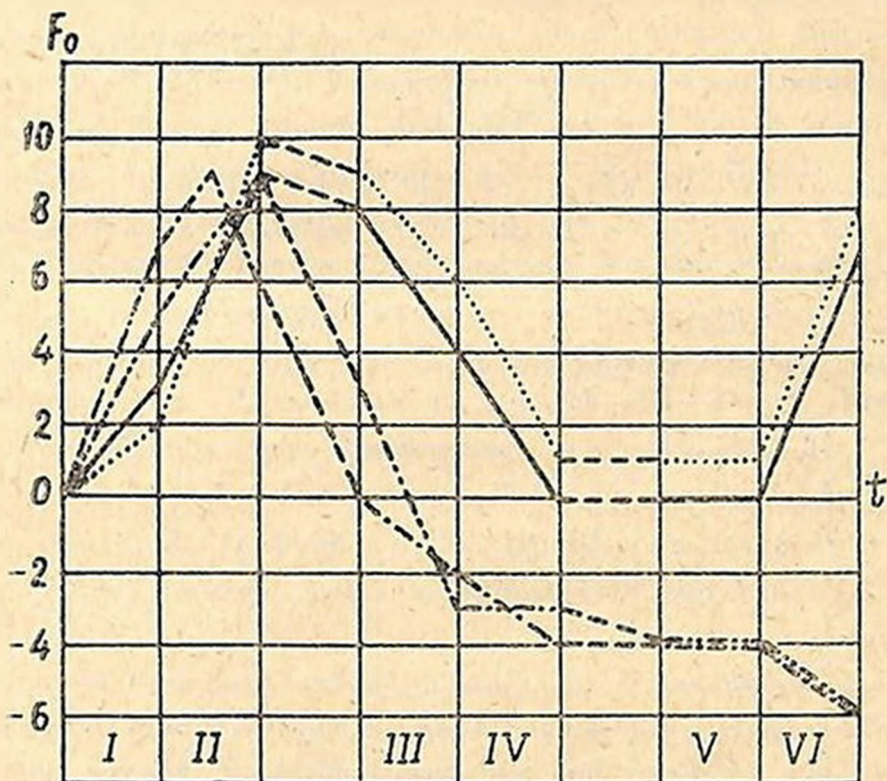
«Քանի՞ տարեկան ես» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Զայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{100} = 8$	$\frac{270}{150} = 10$	$\frac{230}{120} = 11$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{100} = 8$	$\frac{270}{210} = 4$	$\frac{230}{150} = 7$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{160}{130} = 4$	$\frac{270}{200} = 5$	$\frac{230}{170} = 5$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{100} = +7$	$\frac{220}{150} = +7$	$\frac{200}{120} = +9$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դբ-ով)	6	7	6
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դբ-ով)	38	35	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1030	980	930
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	172	163	155
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	130	100	100
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,76	0,61	0,65

լահայերենում տոնը միայն բարձրացող է (առաջին հաղորդավարը նախամիջուկ չունի), իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող և իջնող: Միջուկում տոնի շարժումը երկու դեպքում էլ միայն բարձրացող է: Արևմտահայերենում որպես միջուկ միշտ հանդես է գալիս երկրորդ (նի) վանկը, իսկ արևելահայերենում մի դեպքում որպես միջուկ հանդես է գալիս առաջին (բա) և երկու դեպքում՝ երկրորդ (նի) վանկը: Ետմիջուկում արևելահայերենի տոնի շարժումը իջնող-հավասար է, իսկ արևմտահայերենինը՝ իջնող-հավասար-բարձրացող:

Հիմնական տոնի շարժումը երկու տարբերակներում միասին ներկայացված է նկ. 42-ում:

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը այս դեպքում երկու տարբերակների հնչերանգների տարբերական գործում վճռական դեր է կատարում: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 10 — 14 — 15 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 8 — 10 — 11: Արևելահայերենում

Նկ. 42. «Քանի՞ տարեկան ես» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը հարաբերականորեն 2 — 7 կիսատոն մեծ է արևմտահայերենից:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —2 — —2 — 0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +7 — +7 — +9: Հեշտությամբ կարելի է նկատել, որ արևմտահայերենի վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը հարաբերականորեն 7 — 11 կիսատոն մեծ է արևելահայերենից: Այս դեպքում նույնպես տարբերությունը

տինհայտ է: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալների միջև համարյա տարբերություն չկա. արեւելահայերենում այն փոփոխվում է 3 — 7 — 7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 4 — 7 — 8: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալների միջև զգալի տարբերություն կա. արեւելահայերենում այն փոփոխվում է 3 — 10 — 13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 4 — 5 — 5: Այս տարբերությունը հազիվ թե կարենա լինի, որովհետեւ արեւելահայերենում միջուկից հետո (եւտմիջուկային վանկում) տոնի մեծ անկում է կատարվում, իսկ արեւմտահայերենում այդ անկումը բաշխվում է միջուկին հաջորդող երկու վանկերի վրա՝ կիսով չափ եւտմիջուկային վանկի, կիսով չափ վերջինիս հաջորդողի: Առավելագույն հաճախականությունը երկու դեպքում էլ տեղայնանում է երկրորդ (նի) վանկում: Նվազագույն հաճախականությունը արեւելահայերենում որպէս օրինաչափություն տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արեւմտահայերենում՝ նախաւերջին:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 33—34—34 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 34—35—38: Այս տարբերությունը բնութագրական չէ: Թերեւս ավելի բնութագրական է հնչադասության ուժգնության ձայնածավալների միջև եղած տարբերությունը. արեւելահայերենում այն փոփոխվում է 8—8—14 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում 6—6—7 դբ:

Արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տարբեր են առավելագույն ուժգնության տեղայնացումները. առաջինում այն տեղայնանում է երկրորդ (նի) վանկում, իսկ արեւմտահայերենում՝ երրորդ (տա) վանկում: Տարբեր է վերջին վանկի առավելագույն ուժգնության մեծությունները՝ արեւելահայերենում այն ունի 19—26—27 դբ արժեքները, իսկ արեւմտահայերենում՝ 28—28—34:

Տեղություն պարամետրիի զուգադրությունից պարզվում է հետևյալը: Ողջ հնչադասության տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 840—900—1010 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 930—980—1030: Հնչադասության վանկի միջին տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 140 — 150 — 168 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 155 — 163 — 172: Միջուկային վանկի տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 90 — 110 — 140 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 100 — 100 —

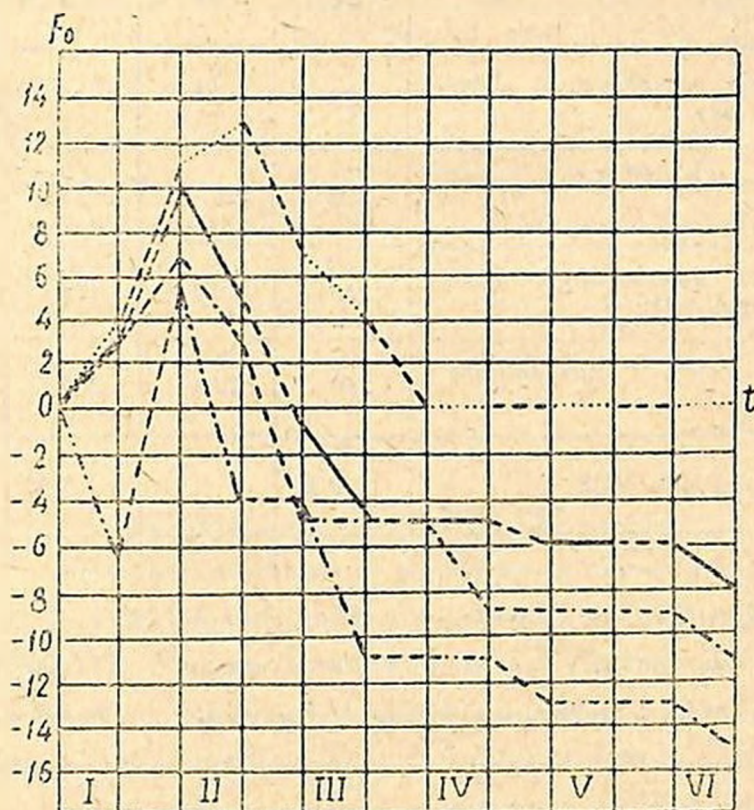
— 130: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,64 — 0,65 — 0,93 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,61 — 0,65 — 0,76:

Ինչպես տեսնում ենք, տեղումբյան բերված տվյալների միջև որոշ տարբերություններ կան, սակայն դրանք այս դեպքում նույնպես էական չեն:

«Քանի՞ տարեկան հս» հնչադասության ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է աղյուսակ 42-ում:

Արևելահայերեն

5. Ինչպե՞ս անցար գետը: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 43-ում:

Նկ. 43. Հիմնական տոնի շարժումը «Ինչպե՞ս անցար գետը» հնչադասությունում:

«Քանի՞ տարեկան էս» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	ընդհանուր	1	ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	14	13	8	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	7	6	8	6
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	3	9	4	5
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—2	—1	+7	+8
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	14	10	6	6
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	33	34	38	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	900	917	1030	980
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	150	153	172	163
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	113	130	110
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,93	0,74	0,76	0,67

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների նախամիջուկում տոներ բարձրացող է, երկրորդում՝ իջնող: Միջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների տոներ բարձրացող-իջնող է, երրորդինը՝ միայն բարձրացող: Ետմիջուկում առաջին և երրորդ հաղորդավարների տոնի շարժումը իջնող-հավասար է, իսկ երկրորդինը՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման

սկզբում 130 հց է, երկրորդինը՝ 220, երրորդինը՝ 80: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 16 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 19, երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 13, երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 9: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը 0 է, երկրորդինը՝ —2 կիսատոն:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 33 դբ է, երկրորդինը՝ 34, երրորդինը՝ 30: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 14 դբ է, երկրորդինը՝ 9, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ վանկում, իսկ երկրորդինը՝ երրորդ:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 1070 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1280, երրորդինը՝ 1080: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 150 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 140, երրորդինը՝ 130: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 150 մ/վրկ է (միայն ձայնավորինը՝ 90 մ/վրկ է), երկրորդինը՝ 140 (միայն ձայնավորինը՝ 90 մ/վրկ), երրորդինը՝ 130 (միայն ձայնավորինը՝ 80 մ/վրկ): Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 9,84 է, երկրորդինը՝ 0,66, երրորդինը՝ 0,72:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին արված են աղյուսակ 43-ում:

Արևմտահայերեն

5. Ինչպե՞ս անցար գետը: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկրորդ հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, իսկ առաջինի և երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող: Երրորդ հաղորդավարի դեպքում՝ տոնը վերջին վանկում 11 կիսատոն բարձրանալուց հետո 2 կիսատոն նվազում է: Այնպես որ, ավելի ճիշտ կլինի ասել, որ տոնի շարժումը այս դեպքում հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող է: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ներկայացված է նկ. 44-ում:

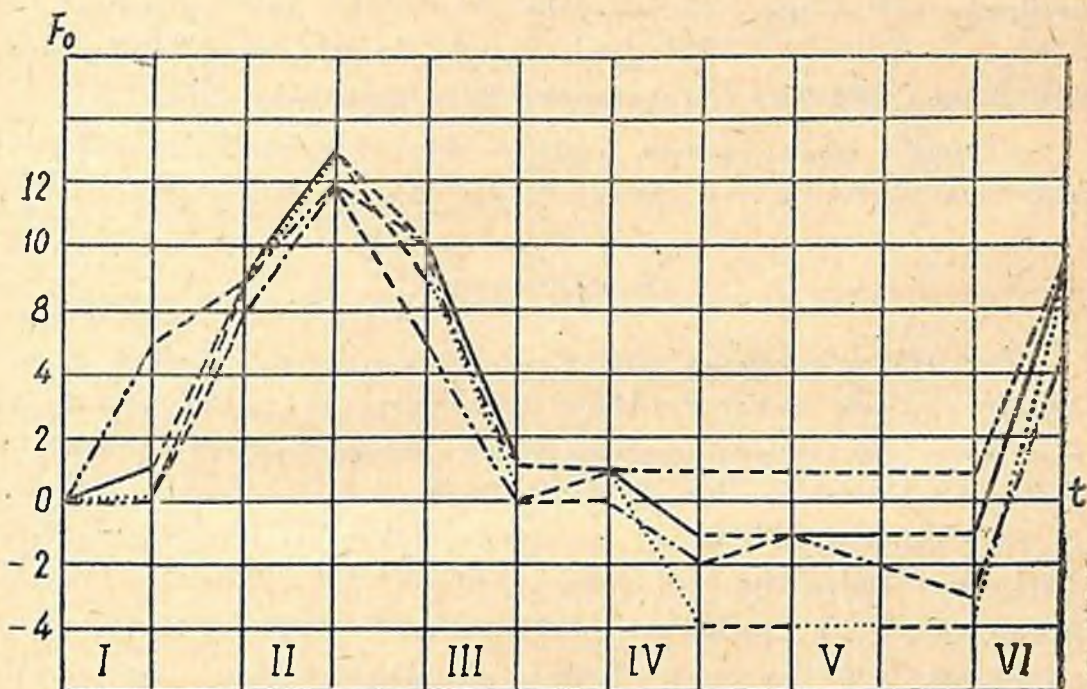
«Ինչպե՞ս անցաւ գետը» հնչադասության ձայնհատկանիշները արեւելահայերէնում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկութիւններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{200}{80} = 16$	$\frac{320}{110} = 19$	$\frac{170}{80} = 13$
Միջուկի հաճախականության աման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{200}{160} = 4$	$\frac{320}{150} = 13$	$\frac{170}{100} = 9$
Խոմփջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{320}{180} = 10$	$\frac{170}{100} = 9$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոններով)	$\frac{80}{80} = 0$	$\frac{110}{100} = -2$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը (դր-ով)	14	9	10
Հնչադասության առավելագույն ուժղնութիւնը (դր-ով)	33	34	30
Ողջ հնչադասության տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	1070	1280	1090
Հնչադասության վանկի միջին տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	178	213	180
Միջուկային վանկի տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	150	140	130
ՄՎՏ հարաբերութիւնը ՎՄՏ	0,84	0,66	0,72

Նախամիջուկում առաջին և երրորդ հաղորդավարների տոնի շարժումը հավասար է, իսկ երկրորդինը՝ բարձրացող: Միջուկում տոնի շարժումը բոլոր երեքի դեպքում էլ բարձրացող է, իսկ ետմիջուկում՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 150: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 14: Առաջին հաղորդավարի միջուկի

հաճախականության աճման ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը և

Նկ. 44. Հիմնական տոնի շարժումը «Ինչպե՞ս անցար զետը» հնչադասությունում:

երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը $\div 7$ կիսատոն է, երկրորդինը՝ $\div 8$, երրորդինը՝ $\div 11$: Առավելագույն հաճախականությունը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տեղայնանում է երկրորդ (պե) վանկում. նվազագույն հաճախականությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում տեղայնանում է բոլոր վանկերում էլ, երկրորդի դեպքում՝ վերջին (տր) վանկում, իսկ երրորդի դեպքում՝ վերջին երեքի վանկերում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, իսկ երկրորդինը և երրորդինը՝ 32: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 5 դբ է, իսկ մյուս երկուսինը՝ 4: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երրորդ (աճ) վանկում, իսկ երրորդինը՝ չորրորդ (ցար) վանկում:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ողջ հնչադասության տևողությունը 1140 մ/վրկ է, իսկ երկրորդինը՝ 1130: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 190 մ/վրկ

է, երկրորդինը՝ 188: Առաջին և երկրորդ հազորդավարների միջուկային վանկի տեղումները 160 մ/վրկ է (առաջինի միայն ձայնավորի տեղումները 100 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 90 մ/վրկ), իսկ երրորդինը՝ 140 (միայն ձայնավորինը՝ 80 մ/վրկ): Առաջին հազորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,84 է, երկրորդինը՝ 0,85, երրորդինը՝ 0,74:

«Ինչպե՞ս անցար գետը» հարցման ձայնաբանական հատկությունները արևմտահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 44-ում:

Ձուգադրություն

Երբ «Ինչպե՞ս անցար գետը» հարցման արևելահայերենին բնորոշ ձայնաբանական հատկությունները զուգադրում ենք արևմտահայերենի հետ, ապա այս դեպքում նույնպես զգալի զանազանություն է նկատվում: Արևելահայերենում տոնի շարժումը հիմնականում բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Արևելահայերենում նախամիջուկում տոնը շարժվում է երեք կերպ՝ բարձրացող-իջնող է, իջնող և բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում երկու կերպ՝ բարձրացող է և հավասար: Արևելահայերենի միջուկում տոնը երկու դեպքում բարձրացող-իջնող է, մեկ դեպքում՝ միայն բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում բոլոր դեպքերում էլ բարձրացող է: Նամիջուկում արևելահայերենում երկու դեպքում տոնը իջնող-հավասար է, մեկ դեպքում՝ իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն իջնող-բարձրացող:

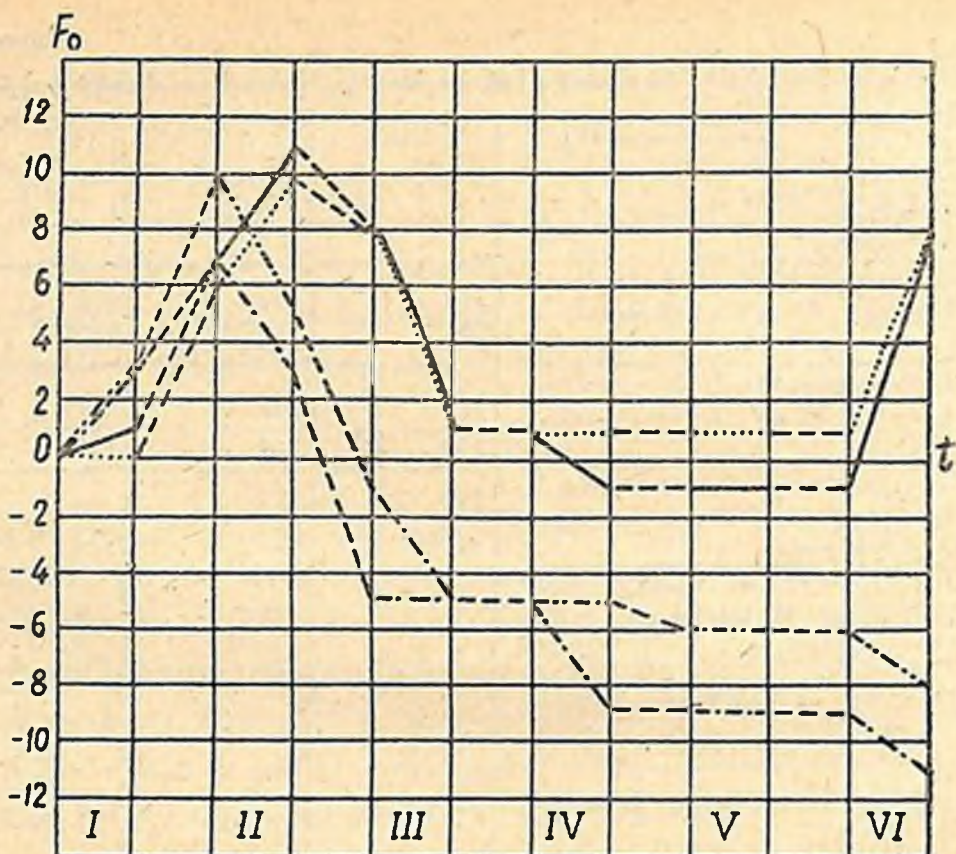
Հիմնական տոնի շարժումը երկու տարբերակներում միասին տրված է նկ. 45-ում:

Ձուգադրությունը ցույց է տալիս, որ մյուս հնչադասությունների պես այս դեպքում նույնպես հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը նրանց հնչերանգների զանազան տարբերակիչ դերծոն է: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 13—16—19 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9 — 12 — 14: Արևելահայերենի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը հարաբերականորեն 4 — 10 կիսատոն մեծ է արևմտահայերենից: Թվում է, թե մեր առածը ճիշտ չէ, որովհետև երբ նայում ենք թվային տվյալներին, ապա տեսնում ենք, որ արևելահայերենում ունենք 13 կիսատոն հաճախականության ձայնածավալ, իսկ արևմտահայերենում՝ 14 և ստացվում է հակառակը, այսինքն՝ արևմտահայերենի հնչադասության հաճախականու-

«Էինչայն»-ի անցսուր զետր»-ի հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{300}{140} = 12$	$\frac{270}{120} = 14$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{300}{220} = 5$	$\frac{270}{150} = 10$
Խոմբիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{300}{170} = 10$	$\frac{270}{150} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{100} = +7$	$\frac{220}{140} = +8$	$\frac{220}{120} = +11$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	5	4	4
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	35	32	32
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1140	1130	1140
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	190	188	190
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	160	160	140
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	0,85	0,74

Բյուրնը 1 կիսատոնով մեծ է արևելահայերենից: Սակայն իրական պատկերը այսպիսին չէ, որովհետև 13 կիսատոնը արևելահայերենում ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարի է պատկանում, որը ստացվել է հետևյալ հաճախականությունների հարաբերությունից՝ $\frac{170 \text{ հց}}{80 \text{ հց}} = 13$ կիսատոն, իսկ 14 կիսատոնը արևմտահայերենում բարձր հաճախականության

Նկ. 45. «Ինչպե՞ս անցար գետը» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

ձայնածավալ ունեցող հաղորդավարի է պատկանում և ստացվել է $\frac{270 \text{ հց}}{120 \text{ հց}} = 14$ կիսատոն հարաբերությունից: Միևնույն ձայնաշար ունեն արևելահայերենի առաջին, երկրորդ և արևմտահայերենի առաջին հաղորդավարները: Երբ այս տեսակետից ենք մոտենում խնդրին (որը և ճիշտ է), ապա տեսնում ենք, որ արևելահայերենի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը միշտ էլ զգալի մեծ է արևմտահայերենից: Փաստորեն միմյանց հետ պետք է զուգադրել արևելահայերենի առաջին կամ երրորդ և արևմտահայերենի առաջին հաղորդավարների տվյալները և կամ էլ արևմտահայերենի երկրորդ կամ երրորդ հաղորդավարների տվյալները, այսինքն՝ արևելահայերենի 13 կամ 16 կիսատոն հաճախականության ձայնածավալի դիմաց արևմտահայերենում ունենք 9 կիսատոն կամ արևելահայերենի 19 կիսատոնի դիմաց արևմտահայերենում ունենք 12 կամ 14 կիսատոն:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է —2—0—0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +7— +8— +11: Բերված թվային տվյալների համեմատությունից երևում է, որ արևմտահայերենի վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը հարաբերականորեն 7—13 կիսատոն մեծ է արևելահայերենից: Ինչպես բոլոր մյուս օրինակներում, այնպես էլ «Ինչպե՞ս անցար գետը» հարցման դեպքում հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը մեր հրկու գրականների հնչերանգների տարբերակման գործում շատ վճռական դեր է կատարում: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալների միջև տարբերությունը շատ չնչին է. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 4—9—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—9—10: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալների միջև նույնպես համարյա տարբերություն չկա. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 9—10—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—10—10: Առավելագույն հաճախականությունը ինչպես արևելահայերենում, այնպես էլ արևմտահայերենում տեղայնանում է երկրորդ (ալե) վանկում: Նշենք, որ արևմտահայերենում վերջին վանկի առավելագույն հաճախականությունը զգալի բարձր է: Նվազագույն հաճախականությունը արևելահայերենում տեղայնանում է առաջին հաղորդավարի դեպքում հինգերորդ (գե) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ վերջին (տը) վանկում, երրորդի դեպքում՝ չորրորդ (ցաբ) վանկում, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ բոլոր վանկերում, երկրորդ դեպքում՝ վերջին (տը), երրորդի դեպքում՝ նախավերջին (գե) վանկում:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 30—33—34 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 32—32—35: Ինչպես նախորդ հարցման, այնպես էլ այս դեպքում զգալի տարբերություն է նկատվում հնչադասության ուժգնության ձայնածավալների միջև. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 9—10—14 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—4—5: Այս տարբերությունը բացատրվում է արևմտահայերենի վերջին վանկի հաճախականության աճով: Առավելագույն ուժգնությունների տեղայնացման մեջ նույնպես որոշ տարբերություններ կան. արևելահայերենում այն տեղայնանում է առաջին հաղորդավարի դեպքում երկրորդ (ալե) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ չորրորդ (զաբ) վանկում, երրորդի դեպքում՝ երրորդ (սան) վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարների

դեպքում՝ երրորդ (սաճ) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ երկրորդ (պե) վանկում:

Տեղողության պարամետրերի մեջ տարբերություններ կան, սակայն դրանք էական չեն, որովհետև պայմանավորված են հաղորդավարների սուբյեկտիվ գործոններով: Ողջ հնչադասության տեղողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 1070—1080—1280 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1130 — 1140 — 1140: Հնչադասության վանկի միջին տեղողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 178 — 180 — 213 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 188 — 190 — 190: Միջուկային վանկի տեղողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 130 — 140 — 150 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 140 — 160 — 160: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,66 — 0,72 — 0,84 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,74 — 0,84 — 0,85:

«Ինչպե՞ս անցար գետը» հարցման ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը արևելահայերենում և արևմտահայերենում տրված է աղյուսակ 45-ում:

ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՎԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև հիմա արևելահայերենում և արևմտահայերենում առանձին-առանձին ուսումնասիրեցինք ու միմյանց հետ զուգադրեցինք այնպիսի հինգ հնչադասությունների ձայնաբանական հատկությունները, որոնք երկու տարբերակում էլ ունենին միևնույն հնչյունական տեսքը: Այժմ փորձենք ի մի բերել և ընդհանրացնել մեկ ուսումնասիրած բոլոր ինչուոր-1 հարցումների տվյալները:

Հիմնական տոնի շարժման ուղղությունը Արևելահայերեն

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հիմնականում բարձրացող-իջնող է, սակայն տոնը հաճախ մի շարք վանկերում շարժվում է նաև հավասար, որն այս դեպքում նույնպես առաջացնում է զգալի տարատեսակություններ: Այսպիսով արևելահայերենի մեր ուսումնասիրած նյութում տոնի շարժումը ունի հետևյալ պատկերը (փակագծում համապատասխան տարբերակից բերում ենք մեկ օրինակ).

1) բարձրացող-իջնող (Որտե՞ղ է դյուղացին, 2-րդ հաղ.),

«Ինչպե՞ս անցար գետը» հնչադասության ձայննատկանիչները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

Հաջորդավորներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհանուր	I	ընդհանուր
Չայնարահայտան հատկություններ				
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	16	16	9	12
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	4	9	9	8
Խոմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (կիսատոներով)	12	10	9	10
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	0	—1	+7	+9
Հնչադասության ուժղություն ձայնածավալը (դր-ով)	14	11	5	4
Հնչադասության առավելագույն ուժղությունը (դր-ով)	33	32	35	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1070	1143	1140	1136
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	178	190	190	189
Միջուկային վանկի տևողությունը	150	140	160	153
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,84	0,74	0,84	0,81

- 2) բարձրացող-իջնող-հավասար (Ի՞նչ է ծրագիրդ, 3-րդ հաղ.),
 3) բարձրացող-հավասար-իջնող (Ինչպե՞ս անցար գետը, 2-րդ հաղ.),
 4) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Ո՞վ է այս մարդը, 1-ին հաղ.),
 5) հավասար-իջնող-հավասար (Ի՞նչ պատահեց քեզ, 3-րդ հաղ.),
 6) իջնող (Ո՞վ քանդեց, 1-ին հաղ.),

7) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Որտեղի՞ց է մխում, 3-րդ հաղ.),

8) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար (Ո՞րն է այն տագնասլը (2-րդ հաղ.),

9) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար-իջնող (Ի՞նչ է ծրագիրդ, 2-րդ հաղ.):

Նշված 9 դեպքերից ավելի հաճախ հանդիպում է 2-րդը, այսինքն՝ երբ տոնի շարժման ուղղությունը բարձրացող-իջնող-հավասար է (16 անգամ), այնուհետև 1-ինը, երբ տոնի շարժման ուղղությունը բարձրացող-իջնող է (9 անգամ), հետո՝ 3-րդը (4 անգամ), հետո՝ 7-րդը (3 անգամ), իսկ մյուսները հանդիպում են 1—2 անգամ: Հետազոտված նյութում միայն մեկ դեպք ունենք, երբ տոնի շարժումը միայն իջնող է՝ 6-րդը, երկու օրինակ էլ ունենք, երբ տոնի շարժումը հավասար-իջնող-հավասար է: Փաստորեն այս դեպքում նույնպես տոնի շարժման հիմնական ուղղությունը իջնող է, մյուս բոլոր դեպքերում տոնի շարժման ընդհանուր ուղղությունը բարձրացող-իջնող է, որովհետև միջուկից հետո կատարվող իջեցումները շատ չնչին են:

Արևմտահայերեն

Արևմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ցուցաբերում է այսպիսի պատկեր.

1) բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ինչո՞ւ մաղերդ թաց են, 2-րդ հաղ.),

2) բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող (Ի՞նչ պատահեցաւ ինձի, 1-ին հաղ.),

3) բարձրացող-իջնող (Ի՞նչ է ծրագիրդ, 3-րդ հաղ.),

4) իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող (Ե՞րբ կըրնամ նկարս առնել, 1-ին հաղ.),

5) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-հավասար-բարձրացող (Ի՞նչ պատահեցաւ ինձի, 2-րդ հաղ.),

6) հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող (Ինչպիսի՞ տղայ կըփնտրես, 1-ին հաղ.),

7) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ, 3-րդ հաղ.),

8) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ո՞վ քանդած է, 2-րդ հաղ.),

9) իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ինչո՞ւ կըխնդաս, 2-րդ հաղ.),

10) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Ո՞ւր գնաց, 1-ին հաղ.),

11) բարձրացող-հավասար-բարձրացող (Ո՞վ մոմեր է, 3-րդ հաղ.),

12) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող (Ինչպիսի՞նք ուղայ կըփնտրես, 3-րդ հաղ.),

13) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող (Ինչպիսի՞նք ուղայ կըփնտրես, 2-րդ հաղ.),

14) հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Ինչպե՞ս անցար գետը, 3-րդ հաղ.):

Նշված տարրերակներին բոլորին շատ հանդիպում է 1-ինը (18 անգամ), երբ տոնի շարժման ուղղութիւնը բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, այնուհետև 2-րդը (8 անգամ), երբ տոնի շարժման ուղղութիւնը բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող է, հետո՝ 3-րդը (4 անգամ), հետո՝ չորրորդը (3 անգամ), այնուհետև 1—2 օրինակ հանդիպում են մյուսները: Ունենք չորս դեպք, երբ հնչադասութիւնը սկսվում է իջնող տոնով: Կա չորս դեպք, երբ տոնը ունի արեւելահայերենին բնորոշ շարժում, այսինքն՝ բարձրացող-իջնող է, սակայն ունկնդիրները տոնի այսպիսի շարժումը սխալ չհամարեցին և ընդունեցին արեւմտահայերենին բնորոշ: Մեկ օրինակ էլ ունենք, երբ տոնի շարժումը բարձրացող-հավասար-բարձրացող է (11-րդը): Արձանագրված երկու դեպք էլ կա, երբ տոնի շարժումը վերջին վանկի հիմնական բարձրացումից հետո 2 կիսատոնով նվազում է (10-րդը և 14-րդը): Այսպիսով, բացի ինը օրինակից, մնացած բոլոր դեպքերում տոնի շարժման ընդհանրացված ուղղութիւնը արեւմտահայերենում բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, որովհետև այս դեպքում նույնպես միջուկից հետո կատարվող բարձրացումները շատ շնչին են:

Զուգադրութիւն

Զուգադրութիւնը ցույց է տալիս, որ ինչու-որ-1 հարցման հիմնական տոնի շարժման ուղղութիւնը արեւելահայերենում մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է, իսկ արեւմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Արեւմտահայերենում ունենք չորս օրինակ՝ երկուսը 2-րդ հաղորդավարի դեպքում, երկուսը՝ երրորդ, որոնց հիմնական տոնի շարժումը արեւելահայերենի պես բարձրացող-իջնող է: Արեւելահայերենում ունենք երեք դեպք, երբ տոնի շարժումը հնչադասութիւնի սկզբից մինչև վերջ իջնող է, որպիսին արեւմտահայերենում արձանագրված չէ:

Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը Արևելաֆայերեն

Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը այս դեպքում նույնպես հաղորդավարից հաղորդավար ընդունում է տարբեր արժեքներ: Առաջին հաղորդավարի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 11—16 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոն է (Ո՞վ է այս մարդը), իսկ առավելագույնը՝ 16 (Ինչպե՞ս անցար գետը): Ավելի հաճախ այն փոփոխվում է 12—14 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 13—19 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 13 կիսատոն է (Ո՞վ է այս մարդը), իսկ առավելագույնը՝ 19 (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 15—16 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 8—17 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոն է (Ի՞նչ պատահեց քեզ), իսկ առավելագույնը՝ 17 (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 11—13 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտաֆայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 7—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 7 կիսատոն է (Ո՞վ տարաւ), իսկ առավելագույնը՝ 12: Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 9—10 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 10—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 10 կիսատոն է (Ո՞վ մոմեր է), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Ո՞ւր տեսար Սերոբին): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 10—12 կիսատոն սահմաններում: Երկրորդ հաղորդավարի դեպքում ունենք մի օրինակ, երբ հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը շեղվում է ընդհանուր օրինաչափությունից և ընդունում 19 կիսատոն արժեքը: Այս փաստը արձանագրված է «Ո՞վ քանդած է» հնչա-

դասութեան արտասանութեան ժամանակ. երբ տոնը նվազում է մինչև վերջին վանկի կեսը՝ հասնելով իր նվազագույն աստիճանին (120 հց), ապա կտրուկ նորից բավական աճում է: Որպես նորմայից կատարվող շեղում մենք այս դեպքը հաշվի չենք առել:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը փոփոխվում է 11—16 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոն է (Քանի՞ տարեկան ես), իսկ առավելագույնը՝ 16 (Ո՞վ մոմեր է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 11—14 կիսատոն սահմաններում: Երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների դեպքում հաշվի չենք առել նաև այն օրինակները, որոնք արտասանվել են արևելահայերենին բնորոշ հնչերանգով, այսինքն՝ ունեցել են բարձրացուցիչ ուղ տենի շարժում: Այս դեպքում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը հասնում է մինչև 18 կիսատոնի:

Ձուգադուրջուն

Այս դեպքում նույնպես զուգադրում ենք ձայնի միջնույն ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների տվյալները: Արևելահայերենում ցածր ձայնաշար ունեն սուաջին և երրորդ հաղորդավարները, իսկ արևմտահայերենում՝ միայն առաջինը: Ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևելահայերենում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը փոփոխվում է 12—14 և 11—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—10 կիսատոն: Արևելահայերենում բարձր ձայնաշար ունի երկրորդ հաղորդավարը, իսկ արևմտահայերենում՝ երկրորդը և երրորդը: Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևելահայերենում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը փոփոխվում է 15—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 10—12 և 11—14: Ինչպես տեսնում ենք, արևելահայերենի հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը երկու դեպքում էլ մեծ է արևմտահայերենից, ուրեմն արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակման գործում այս ձայնաբանական հատկությունը շատ կարևոր դեր է կատարում:

Հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության

մակարդակը փոփոխվում է 100—170 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Որտե՞ղ է գյուղացին), իսկ առավելագույնը՝ 170 (Ի՞նչ է ծրագիրդ): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 120—140 հց սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—220 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Որքա՞ն ես ապրելու): Իսկ առավելագույնը՝ 220 (Ի՞նչ պատահեց քեզ): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 140—200 հց սահմաններում:

Այստեղ ունենք մի դեպք, երբ հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը 200 հց է (Ո՞վ քանդեց): Սա ընդհանուր օրինաչափությունից շեղում է, ուստի և հաշվի չենք առնում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—170 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց է (Որտեղի՞ց է բխում), իսկ առավելագույնը՝ 170 (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 80—120 հց սահմաններում:

Արևելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը նրանց ձայնի նվազման ստորին աստիճանին չի հասնում, իսկ երրորդինը՝ հասնում է:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100—150 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ), իսկ առավելագույնը՝ 150 (Ի՞նչո՞ւ կըխնդաս): Այն հիմնականում փոփոխվում է 100—120 հց սահմաններում: Այստեղ ունենք մեկ դեպք (Ո՞ւր տեսար Սերոբին), երբ հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը ընդունում է 200 հց արժեքը, որը ընդհանուր օրինաչափությունից շեղում լինելու պատճառով հաշվի չենք առնում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 130—210 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 130 հց է (Ի՞նչ է ծրագիրդ), իսկ առավելագույնը՝ 210 (Ո՞վ քանդած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 150—200 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—200 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Քանի՞ տարեկան էս), իսկ առավելագույնը՝ 200 (Ի՞նչ է ծրագիրը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 140—160 հց սահմաններում:

Ձուգադուրքում

Այս ձայնաբանական հատկությամբ երկու տարբերակների հնչերանգները համարյա միմյանցից չեն տարբերվում: Ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևելահայերենում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—140 հց և 80—120 հց սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 100—120 հց: Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևելահայերենում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 140—200 հց սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 150—200 և 140—160՝

Միջուկի հաճախականության աման ձայնածավալը արևելահայերենում

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աման ձայնածավալը փոփոխվում է 2—8 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Որքա՞ն էս ապրիլու), իսկ առավելագույնը՝ 8 կիսատոն (Ի՞նչ գիրք կարդաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 3—6 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աման ձայնածավալը փոփոխվում է 3—7 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 կիսատոն (Ո՞վ է այս մարդը), իսկ առավելագույնը՝ 7 կիսատոն (Քանի՞ տարեկան էս): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 4—6 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աման ձայնածավալը փոփոխվում է 2—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Որտեղի՞ց է բխում), իսկ առավելագույնը՝ 9 կիսատոն (Ինչպե՞ս անցար գետը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 4—6 կիսատոն սահմաններում:

Առաջին և երրորդ հաղորդավարների արտասանություններում կա

երեք օրինակ (Որտեղի՞ց է բխում, Ի՞նչ պատահեց քեզ, Ո՞վ է այս մարդը), որոնցում միջուկի տոնը անփոփոխ է, այսինքն՝ շարժվում է հավասար:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժավալը փոփոխվում է 4—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոն է (Ի՞նչ պատահեցաւ ինձի), իսկ առավելագույնը՝ 9 (Ինչո՞ւ մազերդ թաց են): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 5—8 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժավալը փոփոխվում է 5—10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Ո՞վ քանդած է), իսկ առավելագույնը՝ 10 (Ո՞վ է սա մարդը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—8 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժավալը փոփոխվում է 5—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Ինչպիսի՞ տղայ կըփնտրես), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Ե՞րբ կրնամ նկարս առնել): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 6—9 կիսատոն սահմաններում:

Զուգադրություն

Ինչպես տեսնում ենք, միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժավալը արևմտահայերենում ավելի բարձր արժեքներ է ընդունում, քան արևելահայերենում: Արևմտահայերենում այն հիմնականում փոփոխվում է 6—8 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևելահայերենում՝ 4—6 կիսատոն: Որոշ վերապահությամբ կարելի է ասել, որ նրանց հնչերանդաների տարբերակման գործում այս ձայնաբանական հատկությունը նույնպես էական դեր է կատարում:

Նշենք, նաև, որ արևելահայերենում միջուկի տոնի շարժումը հաճախ լինում է բարձրացող-իջնող. 42 օրինակից 18-ի դեպքում այն բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ 51 օրինակից 5-ի դեպքում է բարձրացող-իջնող և 2 դեպքում էլ իջնող-բարձրացող է: Այնպես որ, այս հանգամանքը, ինչ խոսք, նրանց հնչերանդաների զանազանման գործում էական դեր է կատարում:

Եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 5—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Ո՞վ քանդեց), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Ինչպե՞ս անցար գետը)։ Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում։ Այստեղ ունենք մի օրինակ (Քանի՞ տարեկան ես), որում նշված ձայնհատկանիշը ընդունում է 3 կիսատոն արժեքը, որը մենք հաշվի չենք առել ընդհանուր օրինաչափությունից շեղվելու պատճառով։

Երկրորդ հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 6—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 կիսատոն է (Ո՞վ է սա մարդը), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Ո՞րն է այն տագնապը)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 9—11 կիսատոն սահմաններում։

Երրորդ հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 8—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոն է (Ի՞նչ պատահեց քեզ), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Ո՞րն է այն տագնապը)։ Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 9—11 կիսատոն սահմաններում։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 4—10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոն է (Քանի՞ տարեկան ես), իսկ առավելագույնը՝ 10 (Ի՞նչ գիրք կարդաց)։ Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 7—9 կիսատոն սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի եռմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 4—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոն է (Ո՞ւր տեսար Սեբրբին), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Ի՞նչ գիրք կարդաց)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում։

Այստեղ ունենք մեկ օրինակ (Ո՞վ քանդած է), որում նշված ձայնաբանական հատկությունը ընդունում է 17 կիսատոն արժեքը, որը

դարձյալ հաշվի չենք առնում ընդհանուր օրինաչափությունից շեղվելու պատճառով:

Երրորդ հաղորդավարի համիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 2—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Ի՞նչ է ծրագիրդ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—10 կիսատոն սահմաններում:

Այստեղ ունենք մի դեպք (Ո՞վ մոմեր է), երբ համիջուկում տոներ մնում է անփոփոխ, որը, բնականաբար, հաշվի չենք առնում:

Զուգադրություն

Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հետազոտված տվյալների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ երկու տարբերակներում էլ համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալի տրժեքները միմյանցից համարյա չեն տարբերվում. դրանք փոփոխվում են 7—10 կամ 9—11 կիսատոն սահմաններում: Կարող ենք ասել, որ արևելահայերենի և արևմտահայերենի ինչու-որ-1 հարյման հնչերանգների տարբերակման գործում այս պարամետրը էական դեր չի կատարում:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —4— —1 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —4 կիսատոն է (Որտե՞ղ է գյուղացին), իսկ առավելագույնը՝ —1 (Ի՞նչ պատահեց քեզ): Այն հիմնականում փոփոխվում է —4— —2 կիսատոն սահմաններում:

Այստեղ մենք ունենք երկու օրինակ (Ի՞նչ է ծրագիրդ և Ի՞նչ գիրք կարդաց), որոնցում նշված ձայնաբանական հատկությունը 0 է, որը մենք հաշվի չենք առնում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —5 կիսատոն է (Ո՞ր գնաց), իսկ առավելագույնը՝ —2 (Ո՞վ է այս մարդը): Այն հիմնականում փոփոխվում է —3— —2 կիսատոն սահմաններում:

Այստեղ ևս ունենք երկու օրինակ (Ո՞վ քանդեց և Որքա՞ն ևս ապ-
քելու), որոնցում նշված ձայնաբանական հատկությունը 0 է, որը մենք
հաշվի չենք առել:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախա-
կանության ձայնածավալը, բացի մի դեպքից, միշտ մնում է անփոփոխ և
ընդունում է 0 արժեքը: Այն միայն «Ո՞ւր գնաց» հնչադասության դեպ-
քում է, որ ընդունում է—7 կիսատոն արժեքը:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախա-
կանության ձայնածավալը փոփոխվում է +5— +9 կիսատոն սահ-
մաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը +5 կիսատոն է (Ի՞նչ
է ծրագիրդ), իսկ առավելագույնը՝ +9 (Ո՞վ մոմեր է): Այն հիմնակա-
նում փոփոխվում է +7— +8 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախա-
կանության ձայնածավալը փոփոխվում է +5— +10 կիսատոն սահ-
մաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը +5 կիսատոն է (Ո՞վ
տարաւ), իսկ առավելագույնը՝ +10 (Ինչո՞ւ մազերդ թաց են): Այն
հիմնականում փոփոխվում է +7— +8 կիսատոն սահմաններում:

Այստեղ ունենք երկու դեպք (Ի՞նչ գիրք կարդաց և Ինչո՞ւ կրխնդառ),
որոնցում նշված ձայնաբանական հատկությունը ընդունում է բացասա-
կան՝ —1 և —4 կիսատոն արժեքներ, որովհետև փակագծում բերված
հնչադասությունների հիմնական տոնի շարժումը նման է արևելահայե-
րենին, այսինքն՝ բարձրացող-իջնող է: Մենք այդ արժեքները հաշվի չենք
առնում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախա-
կանության ձայնածավալը փոփոխվում է +7— +13 կիսատոն սահ-
մաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը ÷7 կիսատոն է (Ո՞ւ
գնաց), իսկ առավելագույնը՝ +13 (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ): Այն
հիմնականում փոփոխվում է +9— +11 կիսատոն սահմաններում:

Այստեղ ևս ունենք երկու դեպք (Ի՞նչ է ծրագիրդ և Ի՞նչ պատահե-
ցաւ ինծի), որոնցում նշված ձայնաբանական հատկությունը ընդունում
է բացասական՝ —3 կիսատոն արժեք, որովհետև այս հնչադասությու-
նների հիմնական տոնի շարժումը նույնպես նման է արևելահայերենին,
այսինքն՝ բարձրացող-իջնող է: Մենք այս արժեքը նույնպես հաշվի չենք
առնում:

Զուգադրություն

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականությունն ձայնաժառանգության արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի հնչերանգների զանազանման ամենակարեւոր տարբերակիչ ձայնաբանական հատկությունն է: Արեւելահայերենում այն մնում է անփոփոխ (3-րդ հաղ.), կամ նվազող է՝ միջինը 2—4 կիսատոն (1-ին և 2-րդ հաղ.), իսկ արեւմտահայերենում միշտ բարձրացող է՝ 7—8 կիսատոն (1-ին և 2-րդ հաղ.) կամ 9—11 կիսատոն (3-րդ հաղ.): Ինչպես տեսնում ենք, արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգների միջև միջինը 9—12 կիսատոնի տարբերություն կա:

Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը

Առանձին հնչադասությունների հնչերանգը նկարագրելիս՝ մենք հնչադասության նվազագույն հաճախականության մեծության վրա ուշադրություն չենք դարձրել, սակայն վերջնական դիտարկումները ցույց են տալիս, որ այս պարամետրերը մեր երկու գրական տարբերակների հնչերանգների տարբերակման գործում շատ կարեւոր դեր է կատարում:

Արեւելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 80—100 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց է (Որտե՞ղ է գյուղացին), իսկ առավելագույնը՝ 100 (Քանի՞ տարեկան ես): Այն հիմնականում ընդունում է 80 հց արժեքը:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը մեծամասամբ տեղայնանում է վերջին վանկում. 14 օրինակից 9-ի դեպքում տեղայնացել է վերջին վանկում, 2-ի դեպքում՝ նաև նախավերջին (Քանի՞ տարեկան ես, Ի՞նչ պատահեց քեզ), 3-ի դեպքում՝ վերջին երեք վանկում միաժամանակ (Ի՞նչ գիրք կարդաց, Ինչպե՞ս անցար դետը, Ի՞նչ է ծրագիրդ):

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 100—110 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Որտեղի՞ց է բխում), իսկ առավել-

լագույնը՝ 110 (Ո՞վ է մոմել): Այն հիմնականում ընդունում է 100 հց արժեքը: Այս հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում:

Ծրրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ ընդունում է 80 հց արժեքը: Ձայնագրված օրինակներից հինգի դեպքում հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միաժամանակ տեղայնանում է նաև հնչադասության սկզբում (Խ՞նչ գիրք՝ կարդաց, Ինչպե՞ս անցար գետը, Որտե՞ղ է գյուղացին, Ո՞րն է այն տագնապը): Երեք հնչադասությունների դեպքում այն տեղայնանում է միաժամանակ վերջին երեք վանկերում (Խ՞նչ գիրք կարդաց, Ինչպե՞ս անցար գետը, Քանի՞ տարեկան ես), իսկ հինգի դեպքում այն տեղայնանում է միաժամանակ վերջին չորս վանկերում (Քանի՞ տարեկան ես, Խ՞նչ է ծրագիրդ, Ո՞վ է այս մարդը, Խ՞նչ պատահեց քեզ, Ո՞րն է այն տագնապը):

Արևմտահայերեն

Արևմտահայերենում որպես կանոն հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է նախավերջին վանկում, սակայն այն կարող է տեղայնանալ նաև նախավերջինին նախորդող վանկերում նույնպես և անփոփոխ մնալ մինչև վերջին վանկի ավարտը, որից հետո (վերջին վանկում) հաճախականությունը կտրուկ բարձրանում է:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 100—120 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Ինչո՞ւ մազերդ թաց են), իսկ առավելագույնը՝ 120 (Խ՞նչ է ծրագիրդ): Այն հիմնականում ընդունում է 100 հց արժեքը: Այս հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը մի դեպքում (Ո՞ւր գնաց) տեղայնանում է վերջին վանկում, չորս դեպքում (Ո՞վ տարաւ, Ո՞վ է սա մարդը, Ո՞վ մոմեր է, Ինչո՞ւ կլիսնդաս) նախավերջին վանկում, չորս դեպքում (Քանի՞ տարեկան ես, Խ՞նչ գիրք կարդաց, Խ՞նչ է ծրագիրդ, Ո՞վ քանդեց)՝ նաև նախավերջինին նախորդող վանկում, չորս դեպքում (Ինչպե՞ս անցար գետը, Ինչո՞ւ մազերդ թաց են, Ո՞ւր տեսար Սերոբին, Ինչպի՞սի տղայ կրինտրես)՝ վերջինին նախորդող երեք վանկերում միաժամանակ, երկու դեպքում (Խ՞նչ պատահեցաւ ինձի, Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ)՝ վերջինին նախորդող չորս վանկերում միաժամանակ և վերջապես մի դեպքում (Երբ կըրնամ նկարս

առնել)՝ վերջինին նախորդող վեց վանկերում միաժամանակ: Արձանա-
պրված է նաև երեք օրինակ, որոնցում նվազագույն հաճախականությու-
նը տեղայնանում է միաժամանակ հնչադասության սկզբում (Քանի՞
տարեկան ես, Ինչո՞ւ մազերդ թաց են, Ինչո՞ւ կրխնդաս):

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախակա-
նությունը փոփոխվում է 120—170 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվա-
զագույն մեծությունը 120 հց է (Ո՞վ քանդած է), առավելագույնը՝ 170
(Ի՞նչ է ծրագիրդ): Այն հիմնականում ընդունում է 150 հց արժեքը:

Ունենք մի դեպք (Ո՞վ քանդած է), երբ նվազագույն հաճախակա-
նությունը տեղայնանում է վերջին վանկում, որից հետո տոնը կտրուկ
աճում է: Այն հիմնականում տեղայնանում է նախավերջին վան-
կում: Երբ տոնը արևելահայերենի նման բարձրացող-իջնող է (Ի՞նչ դիրք
կարդաց, Ինչո՞ւ կարդաց, Ինչո՞ւ կրխնդաս), դարձյալ տեղայնանում է
վերջին վանկում: Նշենք, որ նորմայից կատարվող այս շեղումները մենք
աշխատում ենք հաշվի չառնել: Այստեղ ևս ունենք երկու դեպք, երբ
նվազագույն հաճախականությունը միաժամանակ տեղայնանում է նաև
հնչադասության սկզբում (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ, Ե՞րբ կըրնամ
նկարս առնել):

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախակա-
նությունը փոփոխվում է 110—150 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվա-
զագույն մեծությունը 110 հց է (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ), իսկ առա-
վելագույնը՝ 150 հց (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում ընդունում է 120 հց
արժեքը:

Այստեղ ունենք մի դեպք, երբ հնչադասության նվազագույն հաճա-
խականությունը տեղայնանում է վերջին վանկում, որից հետո տոնը
կտրուկ աճում է (Ո՞ւր գնաց): Երկու դեպք էլ ունենք, երբ հնչադասու-
թյան նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միայն հըն-
չադասության սկզբում (Ի՞նչ գիրք կարդաց, Ո՞վ մոմեր է): Այս հաղոր-
դավարի նվազագույն հաճախականությունը տեղայնանում է նախա-
վերջին վանկում, սակայն կան մի քանի դեպքեր, երբ այն տեղայնա-
նում է նաև նախավերջինին նախորդող վանկերում (Քանի՞ տարեկան
ես, ինչպի՞ս անցար գետը, Ո՞ւր տեսար Սերոբին): Այստեղ ունենք երկու
դեպք ևս (Ի՞նչ է ծրագիրդ, Ի՞նչ պատահեցաւ ինձի), որոնց հնչերանդը
արևելահայերենի նման բարձրացող-իջնող է և նվազագույն հաճախա-
կանությունը՝ 100 հց մեծությամբ տեղայնանում է վերջին վանկում:

Զուգադրություն

Արևելահայերենում հնչադասության նվազագույն հաճախականության միջին մեծությունը ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում կազմում է 80 հց, իսկ արևմտահայերենում՝ 100 հց, բարձր ձայնաշար ունեցողների դեպքում այն արևելահայերենում կազմում է միջինը 100 հց, իսկ արևմտահայերենում՝ 120—150 հց: Մեր երկու գրական տարբերակներում հնչադասության նվազագույն հաճախականությունների միջև նկատվող այս տարբերությունը բացատրվում է նրանով, որ արևելահայերենում տոնը վերջում նվազող է և հաճախականությունը մեծամասամբ հասնում է նվազագույն սահմանային արժեքին, իսկ արևմտահայերենում, քանի որ տոնը վերջում բարձրացող է, ուստի հաճախականությունը իր նվազագույն սահմանային արժեքին չհասած բարձրանում է: Այսպիսով, հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը նույնպես արևելահայերենի և արևմտահայերենի հընչերանգների տարբերակիչ հատկություններից է:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 28—35 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 28 դբ է (Ո՞վ է այս մարդը), առավելագույնը՝ 35 (Որքա՞ն ևս ապրելու): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դբ սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 30—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 30 դբ է (Ո՞վ քանդեց), առավելագույնը՝ 36 (Ո՞վ է այս մարդը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—35 դբ սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 30—34 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 30 դբ է (Ինչպե՞ս անցար գետը), առավելագույնը՝ 34 (Որքա՞ն ևս ապրելու): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—33 դբ սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնու-

թյունը փոփոխվում է 33—38 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 33 դր է (Ինչպիսի՞ տղայ կրփնտրես), առավելագույնը՝ 38 (Որքա՞ն դրամ եկաւ ձեռքդ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 34—36 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 29—38 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 29 դր է (Ո՞ւր գնաց), առավելագույնը՝ 38 (Ո՞վ է սա մարդը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—35 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 31—39 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 31 դր է (Ի՞նչ է ծրագիրդ), առավելագույնը՝ 39 (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դր սահմաններում:

Ձուգադրություն

Ձուգադրությունից պարզվում է, որ արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը մեծամասամբ փոփոխվում է 32—35 դր սահմաններում: Մասնավոր տարբերություններ կան՝ ինչպիսին նկատվում է արեւելահայ 2-րդ և արեւմտահայ 1-ին հաղորդավարների դեպքում, սակայն դրանք դրական չեն:

Հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը Արեւելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 6—15 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 դր է (Ո՞վ է մոմել), առավելագույնը՝ 15 (Ո՞րն է այն տագնապը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 12—14 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 5—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 դր է (Որքա՞ն ես ապրելու), առավելագույնը՝ 10 (Ո՞րն է այն տագնապը): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—8 դր սահմաններում: Այստեղ ունենք մի օրինակ (Ո՞վ քանդեց), որի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը 2 դր է, որը մենք որպէս շեղում հաշվի չենք առել:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 6—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծու-

թյունը 6 դր է (Որտեղի՞ց է բխում), առավելագույնը՝ 10 (Ի՞նչ գիրք կարդաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—8 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 1—8 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 1 դր է (Ո՞վ տարաւ), առավելագույնը՝ 8 (Ի՞նչ պատահեցաւ ինծի): Այն հիմնականում փոփոխվում է 3—6 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 1—12 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 1 դր է (Ո՞վ տարաւ), առավելագույնը՝ 12 (Ե՞րբ կըրնամ նկարս առնել): Այն հիմնականում փոփոխվում է 4—7 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 4—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 դր է (Ինչո՞ւ կըխնդաս), առավելագույնը՝ 10 (Ինչո՞ւ մազերդ թաց են): Այն հիմնականում փոփոխվում է 1—7 դր սահմաններում:

Զուգադրություն

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը մեր լեզվի գրական երկու տարբերակներում գլխավորապես փոփոխվում է 4—8 դր սահմաններում: Մասնակի շեղում է նկատվում արեւելահայ 1-ին հաղորդավարի դեպքում, որի մոտ հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է միջինը 12—14 դր սահմաններում: Այնպես որ ձայնաբանական այս հատկությունը արեւելահայերենի արեւմտահայերենի հնչերանգների տարբերակման գործում էական դեր չի կատարում:

Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը

Առանձին հնչադասությունների հնչերանգը նկարագրելիս՝ մենք ուշադրություն չենք դարձրել նաև հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությանը, սակայն հետագա դիտարկումները ցույց տվեցին, որ այս ձայնաբանական հատկության հետազոտումը նույնպես կարևոր է:

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 14—26 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 14 դր է (Ո՞վ է այս մարդը), առավելագույնը՝ 26 (Ո՞վ տարավ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 18—22 դր սահմաններում: Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 24—30 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 24 դր է (Ո՞րն է այն տագնապը), առավելագույնը՝ 30 (Որտեղի՞ց է բխում): Այն հիմնականում փոփոխվում է 25—28 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 20—30 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 20 դր է (Ինչպե՞ս անցար գետը), առավելագույնը՝ 30 (Որտեղի՞ց է բխում): Այն հիմնականում փոփոխվում է 25—27 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 31—36 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 31 դր է (Ո՞ւր տեսար Սերոբին), առավելագույնը՝ 36 (Ո՞ւր գնաց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 27—34 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 27 դր է (Ինչո՞ւ կըխնդաս), առավելագույնը՝ 34 (Ո՞վ տարաւ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 28—32 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 27—34 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 27 դր է (Ո՞վ է սա մարդը), առավելագույնը՝ 34 (Ո՞վ մոմեր է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 28—31 դր սահմաններում:

Զուգադրություն

Այս ձայնաբանական հատկությամբ նույնպես արևելահայերենի հնչերանգը տարբերվում է արևմտահայերենից. արևելահայերենում այն միջինը փոփոխվում է 25—28 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերեն-

նում՝ 28—32: Բերված տվյալներից քիչ տարբերվում են առաջին հաղորդավարների տվյալները. արևելահայ 1-ին հաղորդավարի համապատասխան ձայնաբանական հատկությունը փոփոխվում է 18—22 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենինը՝ 32—34: Դժվար չէ նկատել, որ այս ձայնաբանական հատկությամբ արևելահայերենի հնչերանդը իրոք տարբերվում է արևմտահայերենից:

Եզրակացություն

1. Արևելահայերենում ինչու-որ-1 հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը հիմնականում բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Արևելահայերենում տոնի շարժումը հազվագեպ լինում է նաև միայն իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, բարձրացող-հավասար-բարձրացող և բարձրացող-իջնող: Բարձրացող-իջնող տոնի շարժումը բնորոշ է արևելահայերենին, սակայն զարմանալիորեն այն առկա է նաև արևմտահայերենում: Ինչու-որ հարցման դեպքում նույնպես տոնը որոշ վանկերում շարժվում է հավասար և զգալի տարբերակվածություն է առաջացնում ՀՏՀ շարժման ուղղության մեջ: Այս դեպքում ևս ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևմտահայերենում ավելի բազմազան է և հարուստ:

2. Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը երկու տարբերակներում շատ քիչ տարբերություն է տալիս. արևելահայերենում այն աճում է միջինը 3—6 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—8 կիսատոն: Արևելահայերենում շատ ավելի հաճախ, քան արևմտահայերենում, միջուկի տոնի շարժումը լինում է բարձրացող-իջնող:

3. Ինչու-որ-1 հարցման դեպքում ևս հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը, բացի արևելահայ երրորդ հաղորդավարից, ձայնի հաճախականության ստորին աստիճանին չի հասնում՝ նվազագույնը արդեն տարբերվում է 20 հց-ով: Այն ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է միջինը 90—120 հց սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 140—200:

4. Արևելահայերենի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը տարբերվում է արևմտահայերենից. արևելահայերենում ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է միջինը 11—14 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 15—16, արևմտահայերենում ցածր ձայնասահման

ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է միջինը 9—10 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 11—13:

5. Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը երկու տարբերակներում էլ փոփոխվում է միջինը 7—10 կիսատոն սահմաններում:

6. Արեւելահայերենի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը սկզբունքորեն տարբեր է արեւմտահայերենից. արեւելահայերենում կամ անփոփոխ է, կամ նվազում է՝ միջինը 2—4 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում այն աճում է՝ միջինը 7—9:

7. Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը նույնպես մեր լեզվի երկու տարբերակներում ցուցաբերում է տարարժեք պատկեր. արեւելահայերենում այն ընդունում է միջինը 90 հց արժեքը, իսկ արեւմտահայերենում՝ 140: Նվազագույն հաճախականության տեղայնացումը նույնպես արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տարբեր է. արեւելահայերենում այն տեղայնանում է հիմնականում վերջին վանկում, իսկ արեւմտահայերենում՝ նախավերջին:

8. Այս դեպքում նույնպես հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ համարյա շեղում չի տալիս: Այն փոփոխվում է միջինը 32—35 դր սահմաններում:

9. Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը նույնպես արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում համարյա մնում է անփոփոխ: Այն փոփոխվում է միջինը 4—7 դր սահմաններում:

10. Արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի տարբերակիչ ձայնարանական հատկություններից է նաև հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը: Արեւելահայերենում այն փոփոխվում է միջինը 24—27 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 28—32:

11. Միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հնչադասությունների միջև սկզբունքային տարբերություն չի նկատվում:

12. Արեւելահայերենի ինչու-որ-1 հարցման հնչերանգը տարբերվում է արեւմտահայերենից հետևյալ ձայնհատկանիշներով՝ հնչադասության հաճախականության ձայնածավալով, հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալով, հնչադասության նվազագույն հաճախականությամբ, հնչադասության նվազագույն հաճախականության տեղայնացմամբ, հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությամբ և հիմնական տոնի շարժման ուղղությամբ:

2. 2. 2. Ինչու-որ-2 հարցում — Ինչպես ասել ենք, ինչու-որ-2 հարցման մեջ հարցական դերանունը հանդես է գալիս հնչադասության կենտրոնում: Այս հարցման հնչերանգն ուսումնասիրելու համար՝ ձայնագրել ենք հետևյալ հնչադասությունները: Դրանց ցանկը բերում ենք արևելահայերենում և արևմտահայերենում.

Արևելահայերեն

Արևմտահայերեն

1. Նամակը ո՞վ գրեց:	1. Նամակը ո՞վ գրեց:
2. Հասցես ինչպե՞ս գտար:	2. Հասցես ինչպե՞ս գտար:
3. Ճրագը ո՞վ փչեց:	3. Կարո՞ն ի՞նչ բերած է:
4. Նամակն ո՞ւմ տամ:	4. Նամակը որո՞ւն տամ:
5. Կարո՞ն ի՞նչ է բերել:	5. Անունս ի՞նչ է արդեօք:
6. Անունս ի՞նչ է արդյոք:	6. Այսօր ինչո՞ւ դասդ չես սովորած:
7. Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց:	7. Ծառերը քանի՞ տարեկան են:
8. Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկաւ:	8. Աշակերտը ե՞րբ վերադարձաւ:

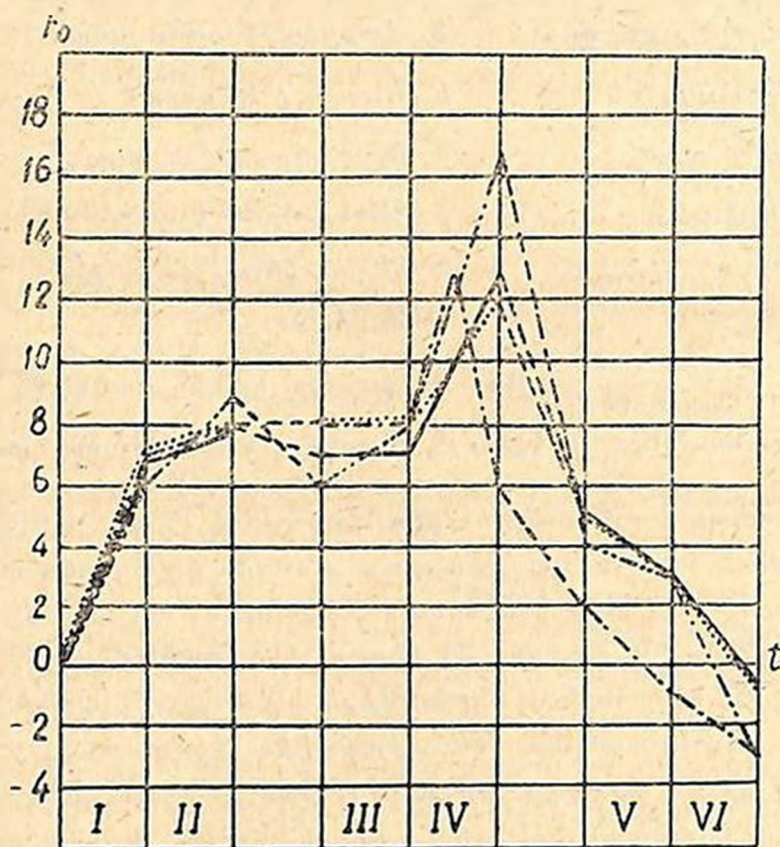
Փորձառական նյութի մշակումից պարզվում է, որ արևելահայերենում ինչու-որ-2 հարցումների դեպքում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—220 հց սահմաններում, որը 17 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 100—380 հց, որը 23 կիսատոն է, սակայն ոչ մի հնչադասություն չունեն, որի հաճախականության նվազագույն աստիճանը լինի 100 հց, իսկ առավելագույնը՝ 380, միայն մեկ հնչադասության դեպքում է (Անունս ի՞նչ է արդյոք), որ առավելագույն հաճախականությունը 380 հց է, իսկ նվազագույնը՝ 140, այսինքն՝ նշված հնչադասության մեջ հաղորդավարի ձայնաշարը $\frac{380}{140} = 17$ կիսատոն է, երրորդինը՝ 80—170 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 100—200 հց սահմաններում, որը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 130—380 հց սահմաններում, որը 20 կիսատոն է, երրորդինը՝ 120—300 հց սահմաններում, որը 16 կիսատոն է:

Այժմ կզուգադրենք միմյանց հետ առաջին երկու հնչադասությունների ձայնաբանական հատկությունները և վերջում նոր կմեկնաբանենք ընդհանրացված տվյալները:

Արևելահայերեն

1. Նամակը ո՞վ գրեց — Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող: Բերված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 46-ում:

Նկ. 46. Հիմնական տոնի շարժումը «Նամակը ո՞վ գրեց» հնչադասությունում:

Այս հնչադասության առաջին և երրորդ հաղորդավարների նախամիջուկում տոնի շարժումը հավասար է, երկրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող, միջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է, երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող, ետմիջուկում՝ բոլոր երեքի դեպքում էլ իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 120, երրորդինը՝ 80: Առաջին հա-

ղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 16 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 20, երրորդինը՝ 12: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը 9, երրորդինը՝ 4: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 14 կիսատոն է, երրորդինը՝ 8: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 6 կիսատոն, երրորդինը՝ — 4 կիսատոն:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 35 դբ է, երկրորդինը՝ 37, երրորդինը՝ 38: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 24 դբ է, երկրորդինը՝ 5, երրորդինը՝ 8: Բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ (մա-) վանկում, իսկ նվազագույնը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին (-րեց) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ երրորդ (-կը) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1150 մ/վրկ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 1110: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 192 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 185, երրորդինը՝ 183: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 200, երրորդինը՝ 160: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,94, երկրորդինը՝ 1,08, երրորդինը՝ 0,87: Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները արեհյահայերենում միասին տրված են աղյուսակ 46-ում:

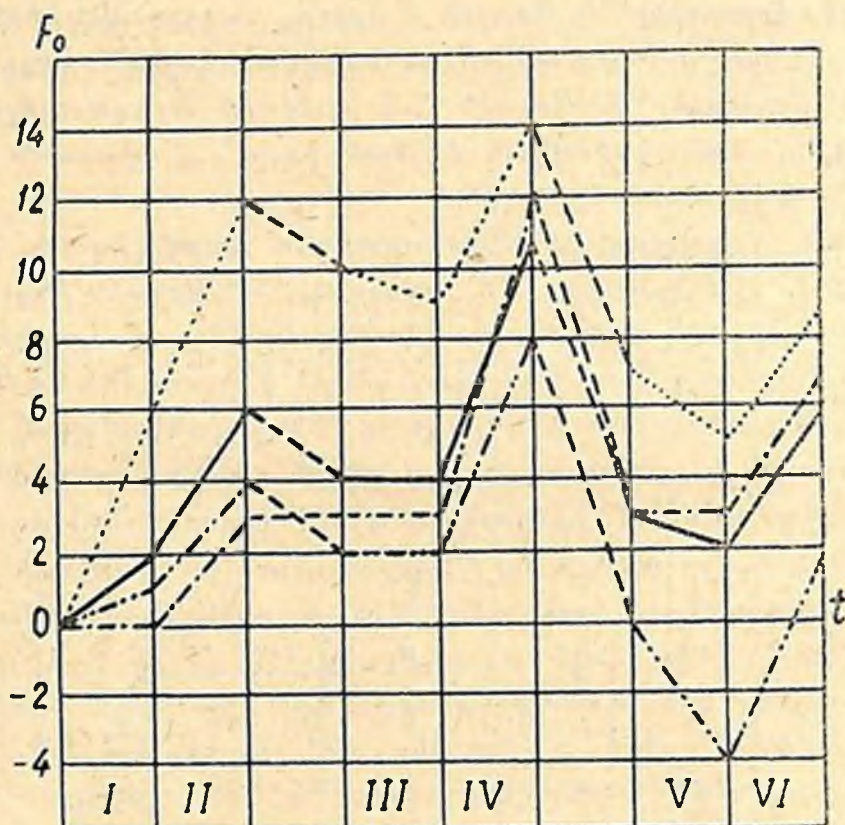
Արևմտահայերեն

1. Նամակը ո՞վ գրեց — Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, առաջինի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 47-ում:

Այս հարցման երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների նախամիջուկում տոնի շարժումը իջնող է առաջինը՝ հավասար, միջուկում՝ երեքի դեպքում էլ բարձրացող է, համիջուկում՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 120, երրորդինը՝ 120: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հաճախականության ձայնածավալը

12 կիսատոն է, երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 6, երրորդինը՝ 5: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախա-

Նկ. 47. Հիմնական տոնի շաժումը «նամակը ո՛վ գրեց» հնչադասությունում:

կանաթյան նվազման ձայնածավալը 9 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը +4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +6 կիսատոն:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 36 դբ է, երկրորդինը՝ 33, երրորդինը՝ 38: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 5 դբ է, երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է չորրորդ (ո՛վ) վանկում, երկրորդինը և երրորդինը՝ երկրորդ (-մա-) վանկում, նվազագույնը բոլորի դեպքում էլ տեղայնանում է նախավերջին վանկում:

«Նախակր ո՞վ գրեց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

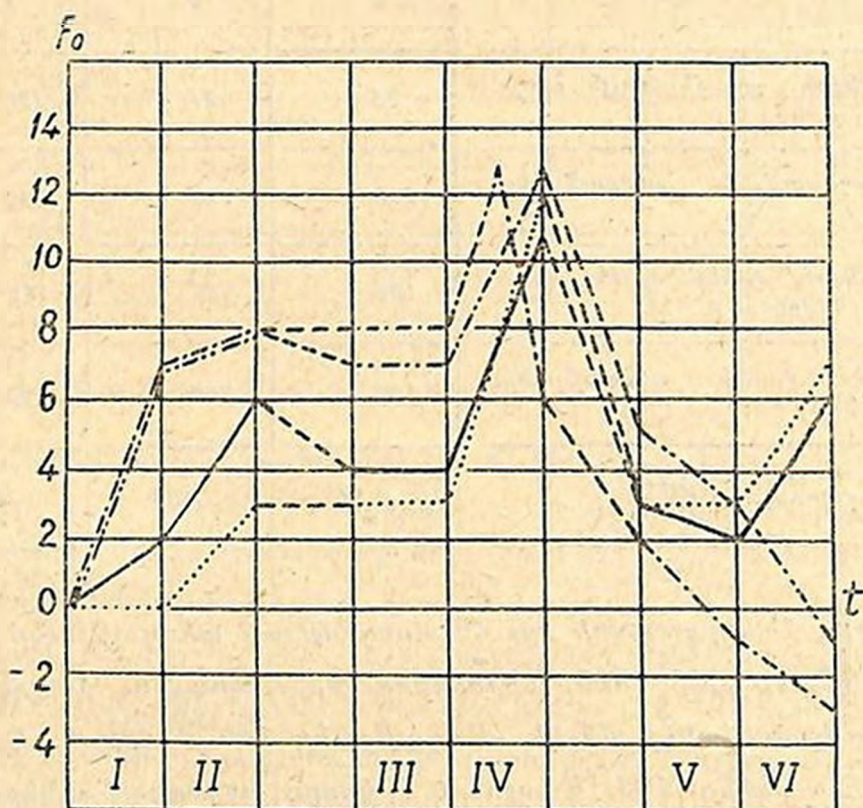
Հաղորդավարներ	I	II	III
Զայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{220}{90} = 16$	$\frac{320}{100} = 20$	$\frac{160}{80} = 12$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{220}{170} = 5$	$\frac{320}{190} = 9$	$\frac{160}{130} = 4$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{220}{100} = 14$	$\frac{320}{140} = 14$	$\frac{160}{100} = 8$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{100}{90} = -2$	$\frac{140}{100} = -6$	$\frac{100}{80} = -4$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	24	5	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	35	37	38
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1150	1110	1100
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	192	185	183
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	200	160
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,94	1,08	0,87

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1080 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1020, երրորդինը՝ 980: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 170, երրորդինը՝ 163: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 180 մ/վրկ է, երրորդինը՝ 150: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1 է, երկրորդինը՝ 1,06, երրորդինը՝ 0,92:

Այս հարցման ձայնարանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 47-ում:

Զուգադրություն

«Նամակը ո՞վ գրեց» հարցման արևելահայերենի ՀՏՀ շարժման ուղղությունը սկզբունքորեն տարբեր է արևմտահայերենից: Արևելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների ՀՏՀ շարժումը բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Հիմնական տոնի շարժումը երկու տարբերակներում միասին ներկայացված է նկ. 48-ում:

Նկ. 48. «Նամակը ո՞վ գրեց» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը

Արևելահայերենում նախամիջուկի տոնի շարժումը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում հավասար է, երկրորդի դեպքում՝

«Նամակը ո՞վ գրեց» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{200}{100} = 12$	$\frac{320}{160} = 12$	$\frac{260}{120} = 13$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{200}{120} = 9$	$\frac{320}{220} = 6$	$\frac{260}{200} = 5$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{200}{120} = 9$	$\frac{320}{160} = 12$	$\frac{260}{150} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{120} = +4$	$\frac{220}{160} = +6$	$\frac{200}{150} = +4$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	5	5	10
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	36	33	38
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1080	1020	980
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	170	163
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	180	150
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1	1,06	0,92

իջնող-բարձրացող, արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն հավասար է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ իջնող։ Միջուկում արևելահայ առաջին հաղորդավարի դեպքում այն բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող, արևմտահայ բոլոր հաղորդավարների դեպքում՝ բարձրացող է։ Ետմիջուկում երկու տարբերակներում էլ միշտ իջնող է։

Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը այս դեպքում

նույնպէս երկու տարբերակներում էլ ղդալի զանազանվում է. արեւելահայերենում փոփոխվում է 12—16—20 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 12—12—13: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 4—5—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 5—6—9: Ինչպէս տեսնում ենք, տարբերություն համարյա չկա: Ետմիջուկում եղած տարբերությունները էական չեն. արեւելահայերենում ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 8—14—14 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 9—10—12: Պատկերը բոլորովին այլ է հնչադասության վերջին վանկի ձայնածավալի դեպքում. արեւելահայերենում այն փոփոխվում է —6— —4— —2 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ +4— +4— +6:

Ուժգնության պարամետրերը, ինչպէս միշտ, այս անգամ ևս միմյանցից չեն տարբերվում: Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արեւելահայերենում փոփոխվում է 5—8—24 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 5—5—10: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 35—37—38 դբ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 33—36—38: Արեւելահայերենում հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը միշտ տեղայնանում է երկրորդ (-մա-) վանկում, իսկ արեւմտահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում՝ չորրորդ (ով) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ առաջին երեք վանկերում: Նվազագույն ուժգնությունը արեւելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին (-ւնց) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ չորրորդ (ով) վանկում: Ինչպէս տեսնում ենք, առավելագույն ուժգնությունը արեւմտահայերենում հսկում ունի տեղայնանալ միջուկային (ով) վանկում, իսկ արեւելահայերենում՝ երկրորդ (-մա-) վանկում:

Տեղումբային բոլոր պարամետրերի մեջ նկատվող տարբերությունը շատ չնչին է և նրանց հնչերանգների տարբերակման գործում դեր չի կատարում: Ողջ հնչադասության տեղումբային արեւելահայերենում փոփոխվում է 1100—1110—1150 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 980—1020—1080: Հնչադասության վանկի միջին տեղումբային արեւելահայերենում փոփոխվում է 183—185—192 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 163—170—180, միջուկային վանկի տեղումբային արեւելահայերենում փոփոխվում է 160—180—200 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 150—180—180: ՄՎՏ

հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,87—0,94—
—1,08 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,92—1—1,06:

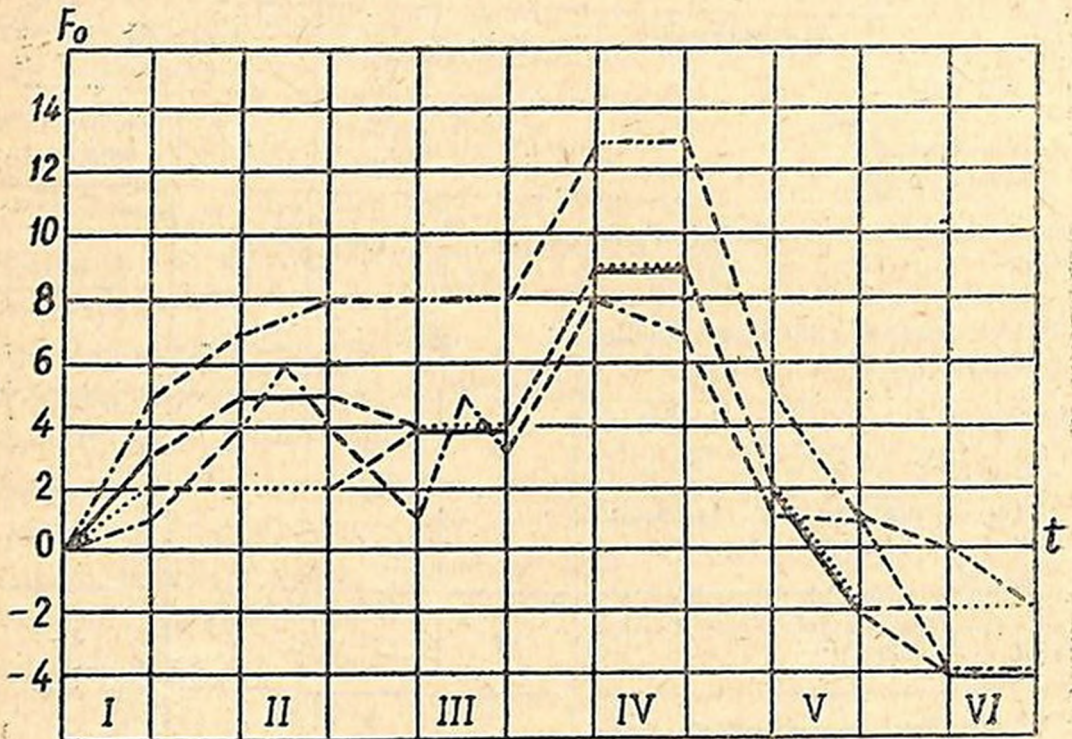
«Նամակը ո՞վ գրեց» հնչադասության ձայնաբանական հատկու-
թյունների զուգադրությունը արևելահայերենում և արևմտահայերենում
տրված է աղյուսակ 48-ում:

Աղյուսակ 48

«Նամակը ո՞վ գրեց» հնչադասության ձայնատվանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

Հաղորդատվարներ Ձայնաբանական հատկություններ	Արևմտահայ		Արևելահայ	
	I	ընդհա- նուր	I	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	16	16	12	12
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	5	6	9	7
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կի- սատոներով)	14	12	9	10
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	—2	—4	+4	+5
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	24	12	5	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	35	37	36	36
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1150	1120	1080	1027
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	192	187	180	171
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	180	180	170
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,94	0,96	1	0,99

2. Հասցեն ինչպե՞ս գտար — Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող է, երկրորդին՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող, երրորդին՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար: Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 49-ում:

Նկ. 49. Հիմնական տոնի շարժումը «Հասցեն ինչպե՞ս գտար» հնչադասությունում:

«Հասցեն ինչպե՞ս գտար» հնչադասության նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը իջնող-բարձրացող-իջնող է, երկրորդին՝ հավասար, երրորդին՝ բարձրացող, միջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է, երկրորդին և երրորդին բարձրացող, եամիջուկում բոլոր երեք հաղորդավարի դեպքում էլ տոնի շարժումը իջնող է:

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հաճախականության մակարդակը հարցման սկզբում 120 հց է, երրորդին՝ 90: Առաջին հաղորդա-

վարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 15, երրորդինը՝ 11: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ 5 կիսատոն է: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը առաջին հաղորդավարի դեպքում 7 կիսատոն է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ 11: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ — 3, երրորդինը՝ 0: Թուր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միջուկային — ՎԵՍ վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին — ՄԱՐ վանկում:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 28 դբ է, երկրորդինը՝ 22 դբ, երրորդինը՝ 31 դբ: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 8 դբ է, երկրորդինը՝ 3, երրորդինը՝ 9: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին (ԿԱՍ-) վանկում, երրորդինը՝ երրորդ և չորրորդ վանկերում: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է միաժամանակ նաև երկրորդ (-ՏԵՍ) և չորրորդ (-ՎԵՍ) վանկերում: Նվազագույն ուժգնությունը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին (-ՄԱՐ) վանկում, երկրորդի դեպքում՝ նախավերջին (ՎՐ-) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1080 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1120, երրորդինը՝ 1030: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 188, երրորդինը՝ 172: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 240: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,11 է, երկրորդինը՝ 1,28, երրորդինը՝ 1,16:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 49-ում:

ԱՐԽԱՄԱՆԱՅԵՐԷՆ

2. Հասցես ինչպե՞ս գտար — Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 50-ում:

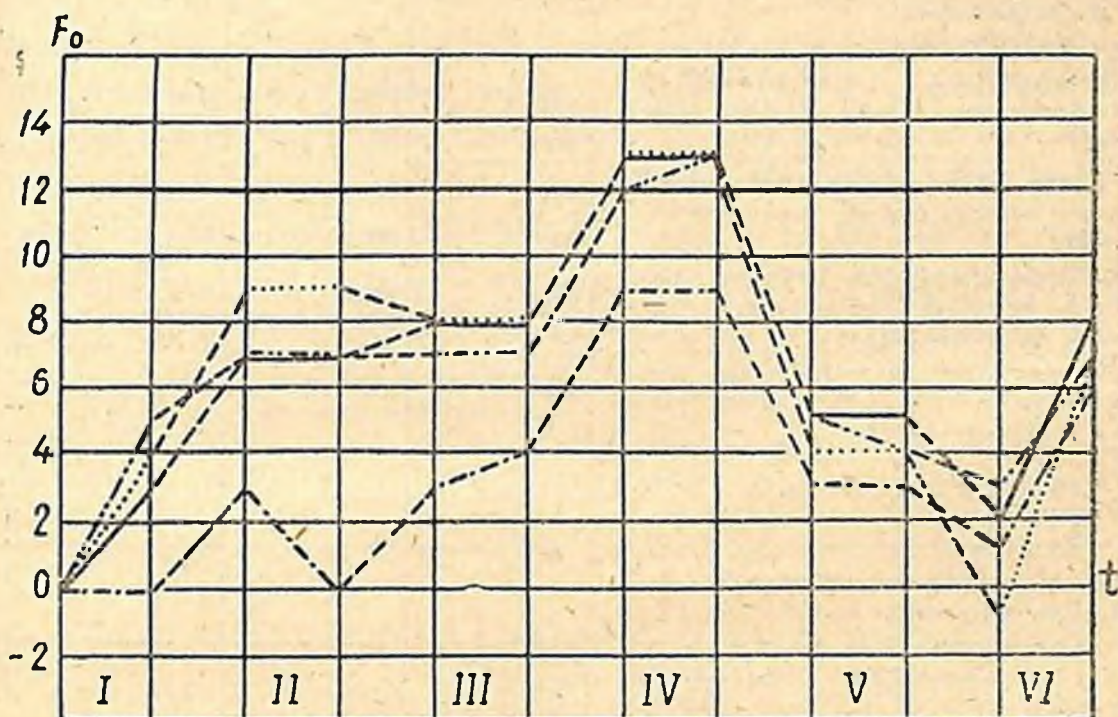
«Հասցես ինչպե՞ս գտաւ» հնչադասութեան ձայնհատկանիշները արեւելահայերէնում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկութիւններ			
Հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{180}{90} = 12$	$\frac{250}{110} = 15$	$\frac{150}{80} = 11$
Միջուկի հաճախականութեան աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{180}{140} = 5$	$\frac{250}{190} = 5$	$\frac{150}{110} = 5$
Ծամիջուկային վանկի հաճախականու- թեան նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{120} = 7$	$\frac{250}{130} = 11$	$\frac{150}{80} = 11$
Հնչադասութեան վերջին վանկի հա- ճախականութեան ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{120}{90} = -5$	$\frac{130}{110} = -3$	$\frac{80}{80} = 0$
Հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնա- ծավալը (դր-ով)	8	3	9
Հնչադասութեան առավելագոյն ուժգ- նութիւնը (դր-ով)	28	32	31
Ողջ հնչադասութեան տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	1080	1130	1030
Հնչադասութեան վանկի միջին տևո- ղութիւնը (մ/վրկ-ով)	180	188	172
Միջուկային վանկի տևողութիւնը (մ/վրկ-ով)	200	240	200
ՄՎՏ հարարերութիւնը ՎՄՏ	1,11	1,28	1,16

Առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնի շարժումը բարձրու-
ցող է, երկրորդինը՝ հավասար, երրորդինը՝ իջնող, միջուկում բոլոր երե-
քի դեպքում էլ տոնի շարժումը բարձրացող է, կամիջուկում՝ իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականութեան մակարդակը հարցման
սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 130: Առաջին հաղոր-
դավարի հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը 9 կիսա-
տոն է, երկրորդինը՝ 11, երրորդինը՝ 14: Առաջին և երրորդ հաղորդա-
վարների միջուկի հաճախականութեան աճման ձայնածավալը 5 կիսա-

տոն է, երկրորդինը՝ 6: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժառանգը 6 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին

Նկ. 50. Հիմնական տոնի շարժումը «Հասցես ինչպե՞ս գտար» հնչադասությունում:

վանկի հաճախականության ձայնաժառանգը $+5$ կիսատոն է, երկրորդինը՝ $+4$, երրորդինը՝ $+8$: Նշենք, որ վերջին վանկում առաջին հաղորդավարի տոնը նվազում է 2 կիսատոն, հետո նոր բարձրանում, երկրորդինը՝ 1 , երրորդինը՝ 5 : Առավելագույն հաճախականությունը բոլոր երեք հաղորդավարների դեպքում էլ տեղայնանում է չորրորդ ($-պես$) վանկում, իսկ նվազագույնը վերջին ($-տար$) վանկում:

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երկրորդինը՝ 32 , երրորդինը՝ 33 : Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժառանգը 7 դբ է, երկրորդինը՝ 4 , երրորդինը՝ 11 : Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է վերջին ($տար$) վանկում, երկրորդինը և երրորդինը՝ առաջին ($կաս-$) վանկում: Նվազագույնը տեղայնանում է միջտ վերջին վանկում:

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1200 մ/

«Հասցես ինչպե՞ս գտա՞ր» հնչադասության ձայնհատկանիշները արհմտահայերենում

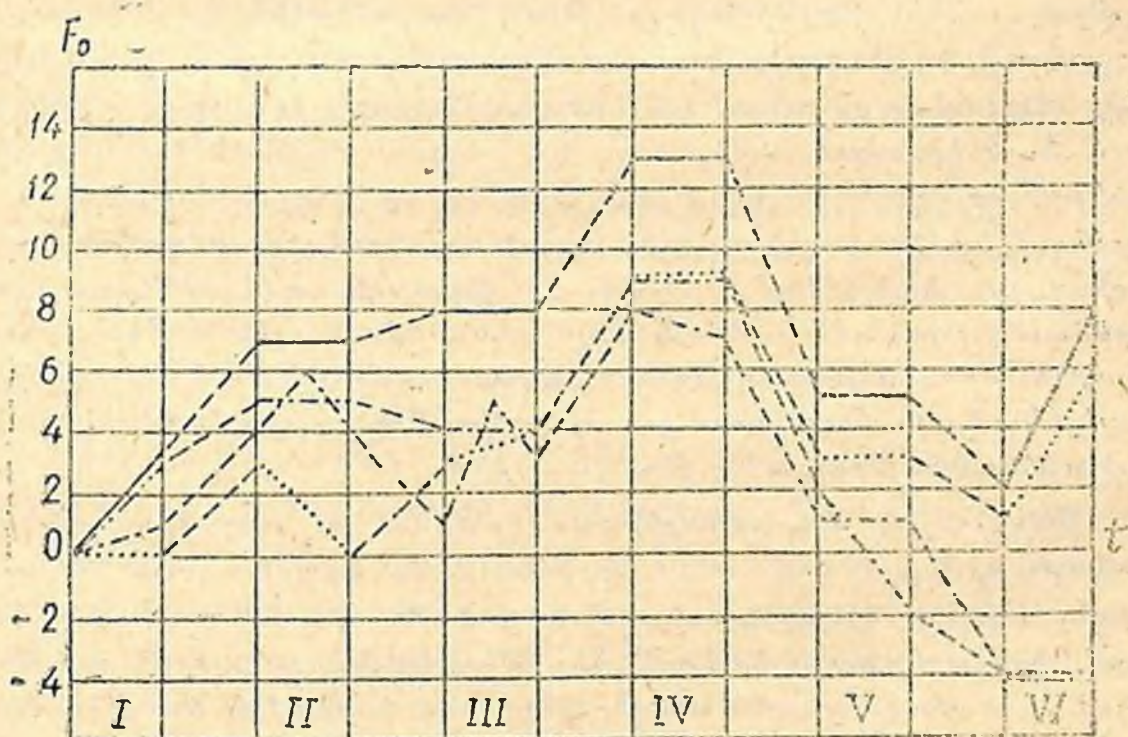
Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնաբանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{280}{150} = 11$	$\frac{270}{120} = 14$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{130} = 5$	$\frac{280}{200} = 6$	$\frac{270}{200} = 5$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{120} = 6$	$\frac{280}{170} = 9$	$\frac{270}{160} = 9$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{110} = +5$	$\frac{200}{160} = +4$	$\frac{200}{120} = +8$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	7	4	11
Հնչադասության սուսավելագույն ուժգ- նությունը (դբ-ով)	32	34	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1200	1070	1230
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	200	178	205
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	230	250	220
ՏՈՒ ընդամենը S-ի	1,15	1,4	1,07

/վրկ է, երկրորդինը՝ 1070, երրորդինը՝ 1230: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 200 մ/վրկ է, երկրորդի-
նը՝ 178, երրորդինը՝ 205: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի
տևողությունը 230 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 250, երրորդինը՝ 220: Առաջին
հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,15 է, երկրորդինը՝ 1,4,
երրորդինը՝ 1,07:

«Հասցես ինչպե՞ս գտա՞ր» հնչադասության ձայնաբանական հատ-
կությունները միասին տրված են աղյուսակ 50-ում:

Զուգադրություն

Ինչպես նախորդ դեպքում, այս դեպքում նույնպես ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը երկու տարբերակներում նույնը չէ: Արեւելահայերենում առաջին հաղորդավարի ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող, երրորդինը՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար, իսկ արեւմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարինը հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Այս հնչադասութեան երկու տարբերակների տոների զուգադրությունը տրված է նկ. 51-ում:

Նկ. 51. «Հասցես ինչպե՞ս գտար» հնչադասութեան հիմնական տոնի շարժումը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում:

Արեւելահայերենում առաջին հաղորդավարի նախամիջուկում տոնը բարձրացող-իջնող է, երկրորդինը՝ բարձրացող, երրորդինը՝ հավասար, արեւմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարինը բարձրացող է, երկրորդինը՝ հավասար, երրորդինը՝ իջնող, միջուկում բացի արեւելահայ առա-

չին հաղորդավարից, որի տոնը բարձրացող-իջնող է, մնացած դեպքերում այն միշտ բարձրացող է, համիջուկում տոնի շարժումը երկու տարրերակներում էլ միշտ իջնող է:

Զուգադրությունը ցույց է տալիս, որ Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում զգալի տարբերվում է արևմտահայերենից, միայն շեղում նկատվում է արևմտահայ երրորդ հաղորդավարի դեպքում, որի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը համարյա հավասարվել է արևելահայերենին: Երևույթը բացատրվում է նրանով, որ այս դեպքում տոնը նվազում է մինչև վերջին վանկի կեսը, նոր բարձրանում է. մի բան, որը շատ հազվագեղ է պատահում: Այսպիսով, հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 11—12—15 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—11—14: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը երկու տարրերակներում համարյա տարբերություն չի տալիս. արևելահայերենում այն բոլոր հաղորդավարների դեպքում էլ ընդունում է 5 կիսատոն արժեքը, իսկ արևելահայերենում՝ 5—6 կիսատոն արժեքները: Ետմիջուկում նույնպես կան տարբերություններ, սակայն դրանք շատ չնչին են և էական չեն: Արևելահայերենում ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 7—11—11 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—9—9: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը այս անգամ դարձյալ տարբեր է. արևելահայերենում այն փոփոխվում է —5— —3— 0 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +4— +5— +8:

Ուժղնության պարամետրերում նկատվում են տարբերություններ, սակայն դրանք էական չեն: Հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 28—31—32 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 32—33—34: Հնչադասության ուժղնության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 3—8—9 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—7—11: Արևելահայերենում հնչադասության առավելագույն ուժղնությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների տեղայնանում է առաջին (հաս-) վանկում, երրորդինը՝ երրորդ (ինչ-) վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարինը տեղայնանում է վերջին (-տաբ) վանկում, առաջին և երկրորդինը՝ առաջին (հաս) վանկում: Հնչադասության նվազագույն ուժղնությունը արևելահայերենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպ-

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 160 (Ծրագը ո՞վ փչեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 130—150 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—100 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց (Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ, իսկ առավելագույնը՝ 100 (Կարո՞ն ի՞նչ է բերել): Այս հաղորդավարի համար նշված արժեքները մնում են որպես հիմնական մեծություն:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100—110 հց սահմաններում՝ այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Նամակը որո՞ն տամ), իսկ առավելագույնը 110 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն այս դեպքում նշված արժեքներից չի շեղվում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 150—190 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 150 հց է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 190 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 150—160 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—140 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Նամակը որո՞ն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 140 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Արժեքները անփոփոխ են և հանդես են գալիս որպես հիմնական մեծություններ:

Զուգադրություն

Ուսումնասիրված ձայնարանական հատկությամբ երկու տարբերակների ինչու-որ-2 հարցման հնչերանգները միմյանցից չեն տարբերվում: Յաժր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արեւելահայերենում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—100 հց և 120—130 հց սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 100—110: Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների

«Հասցիս ինչպե՞ս գտաւ» հնչադասության ձայնհատկանիշները արեւելահայերենում
և արեւմտահայերենում

Հաղորդավորներ Ձայնարանական հատկություններ	Արեւելահայ		Արեւմտահայ	
	1	ընդհա- նուր	1	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	12	13	9	11
Միջուկի հաճախականության առժամ ձայնածավալը (կիսատոներով)	5	5	5	5
Խտմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	7	10	6	8
Հնչադասության վերջին վանկի հաճա- խականության ձայնածավալը (կիսա- տոներով)	—5	—3	+5	+6
Հնչադասության ուժղնության ձայնա- ծավալը (դբ-ով)	8	7	7	7
Հնչադասության առավելագույն ուժղ- նությունը (դբ-ով)	28	30	34	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1080	1080	1200	1183
Հնչադասության վանկի միջին տևողու- թյունը (մ/վրկ-ով)	180	180	200	194
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	290	213	230	233
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,11	1,18	1,15	1,21

2) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Ճրագը ո՞վ փչեց, 2-րդ հաղ.),

3) հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Ոսկերիչը որքա՞ն պա-
հանջեց, 1-ին հաղ.),

4) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Նամակը ո՞վ գրեց,
3-րդ հաղ.),

5) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Հասցես ինչպե՞ս գտար, 3-րդ հաղ.),

6) հավասար-բարձրացող-իջնող (Նամակն ո՞ւմ տամ, 1-ին հաղ.),

7) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Հասցես ինչպե՞ս գտար, 1-ին հաղ.),

8) բարձրացող-իջնող-հավասար (Անունս ի՞նչ է արդյոք, 1-ին հաղ.),

9) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար (Ոսկերիչը որքան պահանջեց, 1-ին հաղ.),

10) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց, 2-րդ հաղ.):

Նշված գեպերից ավելի հաճախ հանդիպում են 1-ինը, 2-րդը, 3-րդը՝ 4-ական օրինակ: Մյուսներից հանդիպում են մեկ կամ երկու օրինակ:

Արևմտահայերեն

Արևմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը ցուցաբերում է հետևյալ պատկերը.

1) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Նամակը որո՞ւն տամ, 2-րդ հաղ.),

2) բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է, 3-րդ հաղ.),

3) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Հասցես ինչպե՞ս գտար, 2-րդ հաղ.),

4) հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Նամակը որո՞ւն տամ, 1-ին հաղ.),

5) հավասար-բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է, 1-ին հաղ.),

6) հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Անունս ի՞նչ է արդեօք, 1-ին հաղ.):

Բերված տարբերակներից բոլորից հաճախ հանդիպում է 1-ինը (6 անգամ), այսինքն՝ երբ տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է: Մյուսներից հանդիպում է մեկ կամ երկու օրինակ:

Զուգադրություն

Զուգադրությունից պարզվում է որ, ինչու-որ-2 հարցման հնչե-
րանգը նույնպես մեր լեզվի երկու տարբերակներում միմյանցից տար-
բեր է: Արևելահայերենում այն հիմնականում բարձրացող-իջնող է կամ
բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձ-
րացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Դժվար չէ նկատել, որ
ինչու-որ-2 հարցման հնչերանգը յուրաքանչյուր տարբերակի ներսում
զգալիորեն տարբերվում է ինչու-որ-1 հարցման հնչերանգից:

Հնչադասության հաճախականության ձայնաձավալը Արևելահայերեն

Արևելահայերենի ներսում ինչու-որ-2-ի, ինչու-որ-1-ի հնչադա-
սության հաճախականության ձայնաձավալների միջև որոշ տարբերու-
թյուն է նկատվում: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախա-
կանության ձայնաձավալը փոփոխվում է 11—17 կիսատոն սահմաննե-
րում, այսինքն՝ նվազագույնը 11 կիսատոն է (Ոսկերիչը որքա՞ն պա-
հանջեց), իսկ առավելագույնը՝ 17 (Անունս ի՞նչ է արդյոք): Այն հիմնա-
կանում փոփոխվում է 14—16 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայ-
նաձավալը փոփոխվում է 13—20 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝
նվազագույն մեծությունը 13 կիսատոն է (Ճրագը ո՞վ փչեց), իսկ առա-
վելագույնը՝ 20 (Կարոն ի՞նչ է բերել): Այն հիմնականում փոփոխվում
է 17—20 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայ-
նաձավալը փոփոխվում է 8—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝
նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոն է (Ճրագը ո՞վ փչեց), իսկ առա-
վելագույնը՝ 13: Այն հիմնականում փոփոխվում է 11—13 կիսատոն
սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայ-
նաձավալը փոփոխվում է 9—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝
նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Հասցես ինչպի՞ս գտար), իսկ

առավելագույնը՝ 12 (Նամակը ո՞վ գրեց)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 10—12 կիսատոն սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 11—19 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոն է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 19 (Կարոն ի՞նչ բերած է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 11—15 կիսատոն սահմաններում։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 12—16 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 12 կիսատոն է (Նամակ որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 16 (Անունս ի՞նչ է արդյօք)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 13—14 կիսատոն սահմաններում։

Ձուգադրություն

Այս դեպքում երկու տարբերակների հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը այնպես հստակորեն չի տարբերվում միմյանցից, ինչպիսին տեղի էր ունենում ինչու-որ-1-ի դեպքում Այսպես, արեւմտահայ երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների դեպքում այն ընդունում է արժեքներ (16, 17 և 19 կիսատոն), որոնք շատ մոտ են արեւելահայ համապատասխան հաղորդավարի տվյալներին։ Այնուամենայնիվ, ավելի ընդհանրացված (միջին տվյալները երկու տարբերակներում միմյանցից տարբերվում են։ Արեւելահայերենում ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարի միջին արժեքները փոփոխվում են 14—16 և 11—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 9—12 կիսատոն։ Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արեւելահայերենում հընչադասության հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 17—20 կիսատոն սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 11—15 կիսատոն։

Հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում Արեւելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 110—130 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն հաճախականությունը 110 հց է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ 130 (Կարոն ի՞նչ է բերել)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 120—130 հց սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 160 (Ճրագը ո՞վ փչեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 130—150 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—100 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց (Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ, իսկ առավելագույնը՝ 100 (Կարո՞ն ի՞նչ է բերել): Այս հաղորդավարի համար նշված արժեքները մնում են որպես հիմնական մեծություն:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 100—110 հց սահմաններում՝ այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը 110 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն այս դեպքում նշված արժեքներից չի շեղվում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 150—190 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 150 հց է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 190 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 150—160 հց սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 120—140 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 140 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Արժեքները անփոփոխ են և հանդես են գալիս որպես հիմնական մեծություններ:

Զուգադրություն

Ուսումնասիրված ձայնաբանական հատկությամբ երկու տարբերակների ինչու-որ-2 հարցման հնչերանգները միմյանցից չեն տարբերվում: Յաժր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արեւելահայերենում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 80—100 հց և 120—130 հց սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 100—110: Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների

դեպքում արևելահայերենում հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը փոփոխվում է 130—150 հյ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 150—160 և 120—130: Այս դեպքում յուրաքանչյուր տարբերակի ներսում նկատվում է ցածր և բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների հատկությունների որոշ համընկում՝ արևմտահայերերորդ հաղորդավարի տվյալները (բարձր ձայնաշար համընկնում է արևելահայ առաջին հաղորդավարի տվյալների հետ (ցածր ձայնաշար), որը բացատրվում է ինչու-որ-2 հարցման փոքր ընտրանքով: Կարևորն այն է, որ յուրաքանչյուր դեպքում նվազագույն հաճախականությունների խախտում չի նկատվում ինչու-որ-2 և ինչու-որ-1-ի միջև, իսկ առավելագույն հաճախականությունը կարող է տատանվել՝ տվյալ հաղորդավարի հաճախականությունների գոտու սահմաններում:

Միջուկի հաճախականության աճման ծայնածավալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը փոփոխվում է 3—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 կիսատոն է (Ոկերիչը որքա՞ն պահանջեց), իսկ առավելագույնը՝ 9 (Նամակն ո՞ւմ տամ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—7 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը փոփոխվում է 5—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Ծրագը ո՞վ փչեց), իսկ առավելագույնը՝ 9 (Անունս ի՞նչ է արդյոք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—7 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը փոփոխվում է 3—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 կիսատոն է (Կարոն ի՞նչ է բերել), իսկ առավելագույնը՝ 9 (Անունս ի՞նչ է արդյոք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—7 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը փոփոխվում է 5—9 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ

առավելագույնը՝ 9 (կարոն ի՞նչ բերած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—8 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալվալը փոփոխվում է 6—10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 կիսատոն է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ 10 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—9 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալվալը փոփոխվում է 4—5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 կիսատոն է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 5 (Հասցես ինչպե՞ս գտար):

Զմուռանանք նշել, որ «Նամակը որո՞ւն տամ» հնչադասության մեջ (շեշտված վանկը) տեղաբաշխվում է երկու կերպ. առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում այն գտնվում է ուռուն դերանվան երկրորդ վանկում (րուն), իսկ երկրորդ հաղորդավարի դեպքում՝ առաջին (ո):

Զուգադրություն

Զուգադրությունից երևում է, որ միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալվալը երկու տարբերակներում զանազանվում է, շնայած զգալի համընկնումների: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 5—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—9: Զարմանալիորեն արևմտահայ երրորդ հաղորդավարի արժեքները (4—5 կիսատոն) փոքր են անգամ արևելահայերենից:

Արևելահայերենում միջուկի տոնի շարժումը հաճախ լինում է բարձրացող-իջնող. 21 օրինակից 8-ի դեպքում այն բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում կա այսպիսի միայն մեկ դեպք:

Խումբիչուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժալվալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի Խումբիչուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժալվալը փոփոխվում է 7—16 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 7 կիսատոն է (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց), իսկ առավելագույնը 16 (Նամակն ո՞ւմ տամ: Այն հիմնականում փոփոխվում է 10—13 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի Խումբիչուկային վանկի հաճախականության

նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 9—20 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Երկնքից քանի՞ խնձորը ընկալ), իսկ առավելագույնը՝ 20 (Նամակն ո՞ւմ տամ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 11—15 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 8—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոն է (Ճրագը ո՞վ փչեց), իսկ առավելագույնը՝ 13 (Անունս ի՞նչ է արդյոք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 10—12 կիսատոն սահմաններում:

Առեմառնայերեն

Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 6—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 կիսատոն է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 8—9 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 9—14 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ 14 (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 9—12 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը փոփոխվում է 8—12 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 կիսատոն է (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 8—10 կիսատոն սահմաններում:

Ձուգադրություն

Ձուգադրությունը երևան է հանում, որ ուսումնասիրված ձայնաբանական հատկությամբ երկու տարբերակների հնչերանգները միմյանցից տարբերվում են, բայց ոչ ընդգծված ձևով՝ համընկնումներ բավական հաճախ են տեղի ունենում: Ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևելահայերենում ետմիջուկային վանկի հաճախա-

կանության ձայնածավալը փոփոխվում է 10—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 8—9 կիսատոն: Բարձր ձայնաշար ունեցողներին դեպքում այն արևելահայերենում փոփոխվում է 11—15 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—12 կիսատոն: Արևմտահայ երրորդ հաղորդավարը ունի բարձր ձայնաշար, սակայն նշված հատկությունը նրա դեպքում փոփոխվում է 8—10 կիսատոն սահմաններում: Նկատելի է, որ ինչու-որ-2 հարցման համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը յուրաքանչյուր տարբերակի ներսում սովելի է նվազում և միանգամից, քան ինչու-որ-1-ի դեպքում: Սա բացատրվում է նրանով, որ ի տարբերություն ինչու-որ-1-ի, ինչու-որ-2-ի միջուկը զգալի մոտ է վերջին վանկին:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —5— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —5 կիսատոն է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը 0 (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է —4— 0 սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —6— —2 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —6 կիսատոն է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ —2 (Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ): Այն հիմնականում փոփոխվում է —4— —2 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է —4— 0 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —4 կիսատոն է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը 0 (Ճրագը ո՞վ փչեց): Այն հիմնականում ընդունում է 0 կիսատոն արժեքը:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $\div 4$ — $\div 8$ կիսատոն սահ-

մաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+4$ կիսատոն է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ $+8$ (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է $+4$ — $+6$ կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $+4$ — $+8$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+4$ կիսատոն է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ $+8$ (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է $+4$ — $+6$ կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $+4$ — $+8$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+4$ կիսատոն է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ $+8$ (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է $+4$ — $+6$ կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է $+4$ — $+11$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+4$ կիսատոն է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ $+11$ (Կարո՞ն ի՞նչ բերած է): Այն հիմնականում փոփոխվում է $+4$ — $+7$ կիսատոն սահմաններում:

Զուգադրություն

Ինչու-որ-2 հարցման դեպքում նույնպես հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը հանդես է գալիս որպես երկու տարբերակների հնչերանգների դանադանման ամենակարևոր ձայնաբանական հատկանիշ: Արևելահայերենում այն մնում է անփոփոխ (3-րդ հաղ.) կամ նվազում է՝ $0-4$ և $2-4$ կիսատոն (1-ին և 2-րդ հաղ.), իսկ արևմտահայերենում միշտ բարձրացող է միջինը՝ $4-6$ կիսատոն: Արևելահայերենում ինչու-որ-1 և ինչու-որ-2 հարցումների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը միմյանցից չեն տարբերվում և սա հասկանալի է, որովհետև երկու դեպքում էլ տոնի շարժումը վերջում իջնող է, իսկ արևմտահայերենում տարբերվում են, որովհետև ինչու-որ-2-ի դեպքում միջուկը բավական մոտ է վերջին վանկին և տոնի անհրաժեշտ նվազումից հետո այն չի հասցնում բարձրանալ այնքան, որքան ինչու-որ-1-ի դեպքում:

Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 80—90 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց), իսկ առավելագույնը՝ 90 (Նամակը ո՞վ գրեց)։ Այն հիմնականում ընդունում է 90 հց արժեքը։ Այս հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը մեծամասամբ տեղայնանում է վերջին վանկում, երբեմն այն տեղայնանում է վերջին երկու վանկերում միաժամանակ։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 100—120 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Կարոն ի՞նչ է բերել), իսկ առավելագույնը՝ 120 (Ճրագը ո՞վ փչեց)։ Այն հիմնականում ընդունում է 100 հց արժեքը։ Երկրորդ հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում։

Երրորդ հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը միշտ ընդունում է 80 հց արժեքը։ Այն երեք դեպքում տեղայնացել է առաջին և վերջին վանկերում (Նամակը ո՞վ գրեց, Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց, Նամակն ո՞ւմ տամ), երկու դեպքերում՝ վերջին երկու վանկերում (Հասցես ինչպե՞ս գտար, Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ), երեքի դեպքում՝ վերջին վանկերում (Կարոն ի՞նչ բերած է, Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ, Անունս ի՞նչ է արդյոք)։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ ընդունում է 100 հց արժեքը։ Այն երեք դեպքում տեղայնանում է առաջին երկու վանկում (Նամակը ո՞վ գրեց, Հասցես ինչպե՞ս գտար, Նամակը որո՞ւն տամ), մեկ դեպքում՝ վերջին երկու վանկերում (Անունս ի՞նչ է արդեօք) և մեկ դեպքում առաջին երկու վանկում և վերջին երեք վանկերում։

Երկրորդ հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 130—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 130 հց է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը՝ 160 (Նամակը ո՞վ գրեց)։ Այն հիմնականում ընդունում է 150 հց արժեքը։ Երկրորդ հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը երկու դեպքում տե-

ղայնանում է վերջին հրկու վանկում (Նամակը ո՞վ գրեց, Անունս ի՞նչ է արդեօք), երկու դեպքում՝ առաջին վանկում (Հասցես ինչպե՞ս գտար, Նամակը որո՞ն տամ), մեկ դեպքում՝ վերջին վանկում (Կարո՞ն ինչ բերած է)։

Նրբորդ հաղորդավարի հնչադասության նվաղագույն հաճախականությունը բնորոշում է միայն 120 հց արժեքը։ Այն երկու դեպքում տեղայնանում է առաջին վանկում (Նամակը ո՞վ գրեց, Նամակը որո՞ն տամ), մեկ դեպքում միայն վերջին վանկում (Հասցես ինչպե՞ս գտար), մեկ դեպքում՝ վերջին երկու վանկում (Անունս ի՞նչ է արդեօք) և մեկ դեպքում էլ՝ վերջին երկու վանկում և առաջին վանկում (Կարոն ի՞նչ բերած է)։

Ձուգադրություն

Ինչու-որ-1-ի նման ինչու-որ-2 հարցման նվաղագույն հաճախականության միջին մեծությունը արեևյահայերենում ցածր ձայնաշարունեցող-հաղորդավարների դեպքում կազմում է 80 հց, իսկ արեևյահայերենում՝ 100, բարձր ձայնաշարունեցողների դեպքում այն արեևյահայերենում կազմում է 100 հց, իսկ արեևյահայերենում՝ 120—150։ Մեր երկու գրական տարբերակներում հնչադասության նվաղագույն հաճախականությունների միջև նկատվող այս տարբերությունը դարձյալ բացատրվում է նրանով, որ արեևյահայերենում տոներ վերջում նվաղող է և հաճախականությունը մեծամասամբ հասնում է իր նվաղագույն սահմանային արժեքին, իսկ արեևյահայերենում քանի որ տոներ վերջում բարձրացող է, ուստի հաճախականությունը իր նվաղագույն սահմանային արժեքին չհասած բարձրանում է։

Արեևյահայերենում հնչադասության նվաղագույն հաճախականությունը գլխավորապես տեղայնանում է վերջին վանկում, երբեմն այն կարող է տեղայնանալ վերջին մի քանի վանկերում միաժամանակ. արեևյահայերենում այն տեղայնանում է կամ առաջին վանկում, կամ վերջին, կամ երկուսում միաժամանակ։ 15 դեպքից 7-ում այն տեղայնացել է միայն առաջին վանկում, երկուսում՝ միայն վերջին, 2-ում՝ միայն վերջում, 4-ում՝ վերջին երկու վանկում, 2-ում՝ երկու վանկերում էլ միաժամանակ։ Ի տարբերություն ինչու-որ-1-ի, որի նվաղագույն հաճախականությունը տեղայնանում է հիմնականում նախավերջին վանկում, ինչու-որ-2-ինը մեծամասամբ տեղայնանում է առաջին վանկում։

Երևույթը բացատրվում է միջուկի վերջին վանկին մոտ դանդաղումը, որովհետև ինչու-որ-ձ-ի տոնը ավելի քիչ է նվազում, ապա բարձրանում, քան ինչու-որ-1-ի դեպքում:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 28—35 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 28 դբ է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 35 (Ճրագը ո՞վ փչեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դբ սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 32—37 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 32 դբ է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 37 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 31—38 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 31 դբ է (Անունս ի՞նչ է արդյոք), իսկ առավելագույնը՝ 38 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 32—36 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն ուժգնությունը 32 դբ է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը՝ 36 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 32—35 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 32 դբ է (Նամակը ո՞վ գրեց), իսկ առավելագույնը՝ 35 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դբ սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը

նը փոփոխվում է 33—38 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 33 դր է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 38 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 33—35 դր սահմաններում:

Զուգադրություն

Ինչու-որ-2 հարցման հնչադասության առավելագույն ուժգնության ընդհանրացված արժեքները շեն տարբերվում ինչու-որ-1-ինից և երկու տարբերակներում էլ այն գլխավորապես փոփոխվում է 32—35 դր սահմաններում:

Հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 8—24 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 8 դր է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 24 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 8—12 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 3—10 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 դր է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առավելագույնը՝ 10 (Ճրագը ո՞վ փչեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 5—8 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 6—12 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 6 դր է (Նամակն ո՞ւմ տամ), իսկ առավելագույնը՝ 12 (Կարոն ի՞նչ է բերել): Այն հիմնականում փոփոխվում է 7—9 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնաժավալը փոփոխվում է 3—7 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 դր է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը՝ 7 (Անունս ի՞նչ է արդեօք): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 4—6 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 4—9 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 4 դր է (Անունս ի՞նչ է արգիօք), իսկ առավելագույնը՝ 9 (Նամակը որո՞ւն տամ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 4—6 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը փոփոխվում է 3—11 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 3 դր է (Նամակը որո՞ւն տամ), իսկ առավելագույնը՝ 11 (Հասցես ինչպե՞ս գտար): Այն հիմնականում փոփոխվում է 46 դր սահմաններում:

Ձուգադրություն

Արևելահայերենում երկրորդ և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ընդհանրացված արժեքները փոփոխվում է 5—9 դր սահմաններում, առաջին հաղորդավարինը՝ 8—12 դր, իսկ արևմտահայերենում՝ բոլոր երեքինն էլ 4—6 դր: Ինչպես տեսնում ենք, այս հատկությամբ արևելահայերենը զգալի տարբերվում է արևմտահայերենից, սակայն այս օրինաչափությունը բացարձակ ձևով չի գործում և հաճախ լինում են համընկնումներ:

Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 20—24 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 20 դր է (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց), իսկ առավելագույնը՝ 24 (Երկնքից քանի՞ խնձոր ընկավ): Այն հիմնականում փոփոխվում է 20—22 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 27—36 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 27 դր է (Ոսկերիչը որքա՞ն պահանջեց), իսկ առավելագույնը՝ 36 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 28—30 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 22—30 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 22 դր է (Հասցես ինչպե՞ս գտար), իսկ առա-

վելագույնը՝ 30 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն ավելի հաճախ փոփոխվում է 24—27 դր սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 31—35 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 31 դր է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը՝ 35 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 32—34 դր սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 28—31 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 28 դր է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը 31 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 30—31 դր սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 28—34 դր սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 28 դր է (Կարոն ի՞նչ բերած է), իսկ առավելագույնը 34 (Նամակը ո՞վ գրեց): Այն հիմնականում փոփոխվում է 30—31 դր սահմաններում:

Զուգադրություն

Այս ձայնաբանական հատկության դեպքում երկու տարբերակներում շատ քիչ համընկնում է նկատվում և տարբերությունը բավական զգալի է: Արևելահայերենում հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը հիմնականում փոփոխվում է 20—27 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 30—31 դր: Կան նաև որոշ շեղումներ՝ արևելահայ երկրորդ հաղորդավարի դեպքում այն փոփոխվում է 28—30 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ 32—34 դր: Կարող ենք ասել, որ նշված ձայնաբանական հատկությունը նրանց հնչերանգի ղանադանման գործում տարբերակիչ դեր է կատարում:

Եզրակացություն

1. Ինչու-որ-2 հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը նույնպես երկու տարբերակներում միմյանցից միանգամայն տարբեր է: Արևելա-

հայերենում այն բարձրացող-իջնող է կամ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է: Երբ հաշվի ենք առնում տոնի հավասար շարժումները, ապա ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը արդեն արեւելահայերենում է ավելի բազմազան ու հարուստ:

2. Միջուկի հաճախականութեան աճման ծայնածավալը երկու տարբերակներում զանազանւում է, բայց հաճախ նաև համընկնում է: Արեւելահայերենում այն փոփոխւում է հիմնականում 5—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—9 կիսատոն: Արեւելահայերենում, ի տարբերութիւն արևմտահայերենի, միջուկում տոնի շարժումը լինում է նաև բարձրացող-իջնող:

3. Հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան մակարդակը երկու տարբերակներում էլ ցածր ծայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխւում է 80—110 հց սահմաններում, իսկ բարձր ծայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 130—160 հց:

4. Մեր լեզվի երկու տարբերակների հնչադասութեան հաճախականութեան ծայնածավալը տարբերւում է միմյանցից: Արեւելահայերենում ցածր ծայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխւում է 13—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ծայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 17—20 կիսատոն. արևմտահայերենում ցածր ծայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխւում է 9—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ծայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 11—15 կիսատոն:

5. Ետմիջուկային վանկի հաճախականութեան նվազման ծայնածավալը նույնպես երկու տարբերակներում զանազանւում է (համընկնումներ լինում են): Արեւելահայերենում ցածր ծայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխւում է 10—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ծայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 11—15 կիսատոն. արևմտահայերենում ցածր ծայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխւում է 8—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ծայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 9—12 կիսատոն:

6. Ինչու-որ-2 հարցման վերջին վանկի հաճախականութեան ծայնածավալը երկու տարբերակների հնչերանգների զանազանման ամենակարեւոր ծայնաբանական հատկութիւնն է: Արեւելահայերենում այն մնում է անփոփոխ կամ նվազույն է 2—4 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում միշտ բարձրացող է՝ հիմնականում 4—6 կիսատոն:

7. Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը մեր լեզվի երկու տարբերակներում տարբեր է: Արևելահայերենում այն ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում 80 հց է, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 100 հց. արևմտահայերենում այն ցածր ձայնասահման ունեցողների դեպքում 100 հց է, իսկ բարձր ձայնաշար ունեցողների դեպքում՝ 120—150 հց: Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը արևելահայերենում հիմնականում տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝ մեծամասամբ առաջին վանկում և մասամբ վերջին և նախավերջին վանկերում:

8. Ինչու-որ-2 հարցման առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ ինչու-որ-1-ի նման միշտ մեծամասամբ փոփոխվում է 32—35 դր սահմաններում:

9. Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը մեր լեզվի երկու տարբերակներում զանազանվում է: Արևելահայերենում բնդհանրացված արժեքները փոփոխվում են 6—12 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 4—6 դր: Համընկնումների այս դեպքում նույնպես լինում են:

10. Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակիչ հատկություններից է: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 20—27 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 30—31 դր:

11. Միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հարցումների աեղությունների մեջ էական տարբերություն չի նկատվում:

12. Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգների տարբերակիչ ձայնհատկանիշներն են. ՀՏՀ շարժման ուղղությունը, հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը, հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը, հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը, հնչադասության նվազագույն հաճախականության տեղայնացումը, հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը և հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը:

2. 2. 3. Ինչու-որ-3 հարցում — Ինչու-որ-3 հարցում է կոչվում այն հնչադասությունը, որում հարցական դերանունը գտնվում է նախավերջին դիրքում, այսինքն՝ նախորդում է անմիջապես օժանդակ բային, ասվածից բխում է, որ միշուկը գտնվում է նախավերջին վանկում: Արևելահայերենի և արևմտահայերենի այս հարցման հնչերանգային ղուգադրությունը իրագործելու նպատակով ձայնագրել ենք հետևյալ հնչադասությունները.

Արևելահայերեն

1. Մոր ուղածը ի՞նչ է:
2. Աշխատանքդ ինչպի՞ս է:
3. Երեկվա տղան ո՞վ էր:
4. Եղբորդ անունը ի՞նչ է:
5. Ծնունդով որտեղի՞ց է:
6. Զեր գետի անունը ի՞նչ է:

Արևմտահայերեն

1. Մոր ուղածը ի՞նչ է:
2. Աշխատանքդ ինչպի՞ս է:
3. Երեկվա տղան ո՞վ էր:
4. Եղբորդ անունը ի՞նչ է:
5. Այսօր ամսու քանի՞սն է:
6. Աշոտի մեղքը ի՞նչ է:

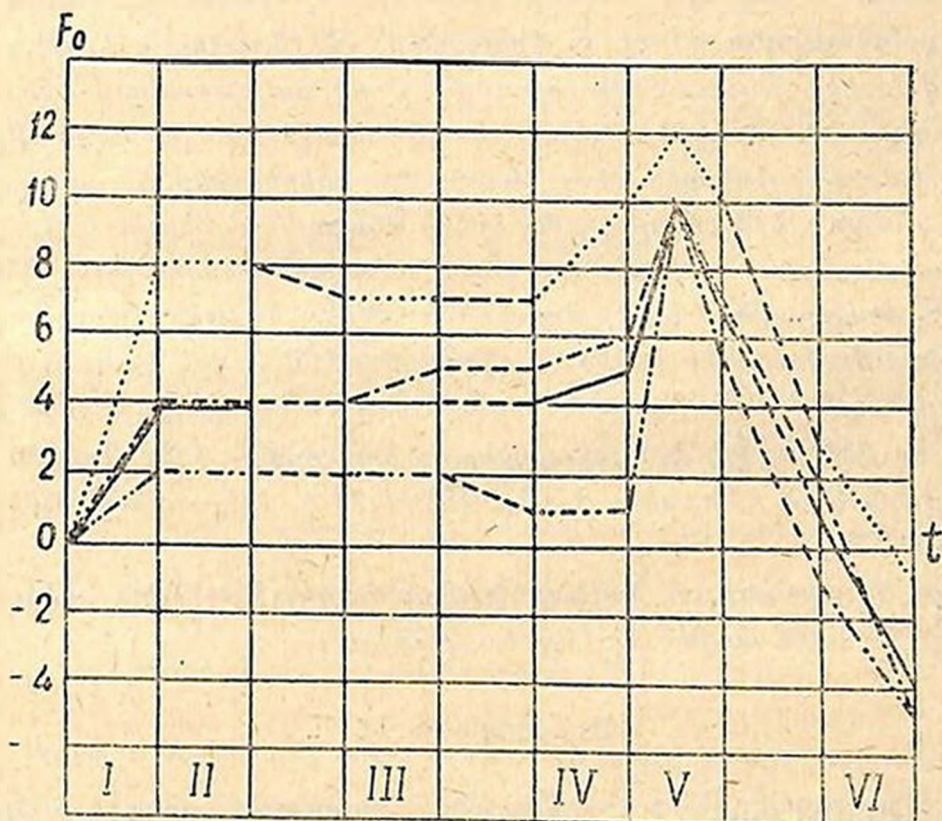
Փորձառական նյութի մշակումից պարզվում է, որ արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը դրսևում է 80—200 հյ սահմաններում, որը 18 կիսատոն է, սակայն ոչ մի հարցումը չունենք, որի նվազագույն հաճախականությունը լինի 80 հյ, իսկ առավելագույնը՝ 220. Հինգերորդ հարցման դեպքում (Ծնունդով որտեղի՞ց է) առավելագույն հաճախականությունը 220 հյ է, նվազագույնը՝ 100 (14 կիսատոն), իսկ «Մոր ուղածը ի՞նչ է» հարցման դեպքում առավելագույն հաճախականությունը 180 հյ է, նվազագույնը՝ 80 (14 կիսատոն): Երկրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը փոփոխվում է 270—100 հյ սահմաններում, որը 18 կիսատոն է, այս անգամ ևս ոչ մի հարցում չունենք, որի առավելագույն հաճախականությունը լինի 270 հյ, իսկ նվազագույնը՝ 100. «Մոր ուղածը ի՞նչ է» հարցման առավելագույն հաճախականությունը 270 հյ է, նվազագույնը՝ 110 (16 կիսատոն), իսկ «Երեկվա տղան ո՞վ էր» հարցման դեպքում առավելագույն հաճախականությունը 250 հյ է, նվազագույնը՝ 100 (դարձյալ 16 կիսատոն): Երրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը փոփոխվում է 80—170 հյ սահմաններում, որ 13 կիսատոն է:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը փոփոխվում է 90—190 հյ սահմաններում, որ 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 150—380 հյ սահմաններում, որը 15 կիսատոն է, երրորդինը՝ 120—270 հյ սահմաններում, որը 14 կիսատոն է:

Այժմ միմյանց հետ կզուգադրենք առաջին երկու հնչադասությունների ձայնաբանական հատկությունները և վերջում կվերլուծենք ուսումնասիրված նյութի ընդհանրացված տվյալները:

ԱՐԼԵՎԱԿԱՅԵՐԵՆ

1. Մոռ ուզածը ի՞նչ է — Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում բարձրացող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող: Նշված հնչադասության ՀՏՀ շարժման ուղղությունը տրված է նկ. 52-ում:

ԱՌԱՋԻՆ ՀՆՁԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵԿԼԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հարցման առաջին և երրորդ հաղորդավարների նախամիջուկում տոնի շարժումը բարձրացող է, երկրորդինը՝ իջնող, միջուկում երեքի դեպքում էլ այն բարձրացող-իջնող է, ետմիջուկում՝ միայն իջնող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 110 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 80: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 14 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16, երրորդինը՝ 13: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 2 կի-

սատոն է, երկրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 14 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16, երրորդինը՝ 13: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 11 կիսատոն է, երրորդինը՝ — 10: Հնչադասության առավելագույն հաճախականությունը երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է նախավերջին (—ծր) վանկում, իսկ նվազագույնը՝ վերջին վանկում (չէ):

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 38 դբ է, երրորդինը՝ 36: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 12 դբ է, երկրորդինը՝ 8: Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երկրորդ (ու-) վանկում, երկրորդինը և երրորդինը՝ առաջին (մոտ), իսկ նվազագույնը երեքի դեպքում էլ՝ վերջին (չէ):

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 960 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1150, երրորդինը՝ 1030: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 160 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 192, երրորդինը՝ 172: Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տեղությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 160: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 1,13 է, երկրորդինը՝ 0,83, երրորդինը՝ 0,93:

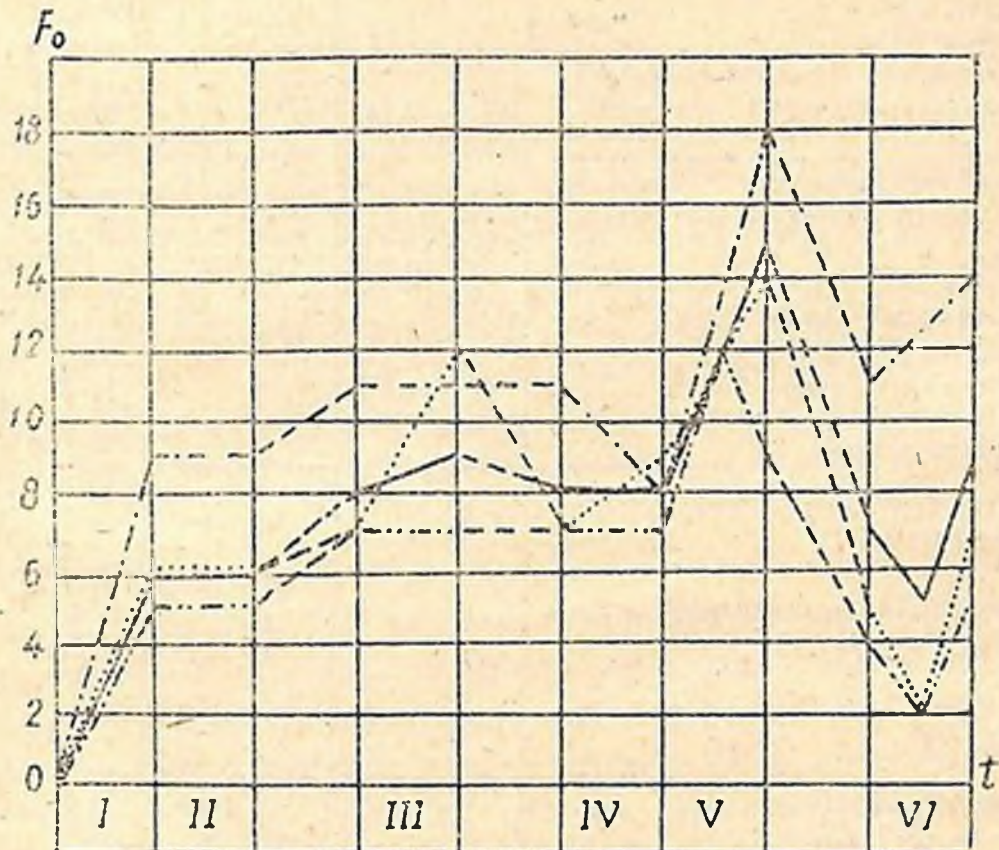
Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները արևելահայերենում միասին արված են աղյուսակ 52-ում:

Արևմտահայերեն

1. Մոռ ուզածը ի՞նչ է — Այս հնչադասության առաջին և երրորդ հաղորդավարների ՀՏՀ շարժման ուղղությունը բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Բերված է հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արված է նկ. 53-ում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը իջնող է, երկրորդինը՝ հավասար, երրորդինը՝ իջնող-բարձրացող, միջուկում առաջին և երրորդ հաղորդավարներինը՝ բարձրացող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող, համիջուկում՝ երեքինն էլ՝ իջնող-բարձրացող է, որովհետև որպես համիջուկ հանդես է գալիս վերջին վանկը:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մեկարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 15, երրորդինը՝ 120: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ճաշնաժամվալը 10 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 12, երրորդինը՝ 13: Առաջին հաղորդավարի

Նկ. 53. Հիմնական տոնի շարժումը «Մուր ուզածը ի՞նչ է» հնչադասությունում:

միջուկի հաճախականության աճման ճաշնաժամվալը 10 կիսատոն է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 5: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ճաշնաժամվալը 7 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 10, երրորդինը՝ 12: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ճաշնաժամվալը +3 կիսատոն է, երրորդինը՝ +5: Հնչադասության առավելագույն հաճախականությունը երեքի դեպքում էլ տեղայնանում է նախավերջին (ի^ն) վանկում, նվազագույնը՝ առաջին (մուր):

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը երեք հաղորդավարների դեպքում էլ 35 դբ է: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ճաշնաժամվալը 6 դբ է, երրորդինը՝ 8: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է երրորդ (-զա)

«Մար ուզածը ի՞նչ է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Ձայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{80} = 14$	$\frac{270}{110} = 16$	$\frac{170}{80} = 13$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{160} = 2$	$\frac{270}{160} = 9$	$\frac{170}{150} = 2$
Խոմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{180}{80} = 14$	$\frac{270}{110} = 16$	$\frac{170}{80} = 13$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{80} = -11$	$\frac{200}{110} = -10$	$\frac{150}{80} = -11$
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դբ-ով)	12	8	12
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դբ-ով)	38	38	36
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	960	1150	1030
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	160	192	172
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	160	160
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,13	0,83	0,93

վանկում, նվազագույնը՝ առաջին և երրորդի գեպրում՝ չորրորդ վանկում (—ծը), երկրորդինը՝ հինգերորդ (ին)։

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1080 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1060, երրորդինը՝ 950։ Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 180 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 177, երրորդինը՝ 158։ Առաջին հաղորդավարի միջուկային վանկի տևողությունը 150 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 140, երրորդինը՝ 120։ Առաջին

հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,83 է, երկրորդինը՝ 0,78, երրորդինը՝ 0,76:

Այս հարցման ձայնարանական հատկությունները միասին տրված են աղյուսակ 53-ում:

Ձուգադրություն

«Մոր ուզածը ի՞նչ է» հարցման արևելահայերենի ՀՏՀ շարժման ուղղությունը միանգամայն տարբեր է արևմտահայերենից: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն բարձրացող-իջնող է, երկրորդի և երրորդի դեպքում բարձրացող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Հիմնական տոնի շարժումը միասին տրված է նկ. 54-ում:

Արևելահայերենում նախամիջուկի տոնի շարժումը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող է, երրորդի դեպքում՝ իջնող, արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ հավասար, երրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող: Արևելահայերենում միջուկի տոնի շարժումը միշտ բարձրացող-իջնող է, արևելահայերենում՝ առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող: Եամիջուկում արևելահայերենում այն միշտ իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ իջնող-բարձրացող: Երկու տարբերակների համիջուկի տոնի շարժման այսպիսի կայուն բնույթը բացատրվում է նրանով, որ համիջուկը զանվում է վերջին վանկում:

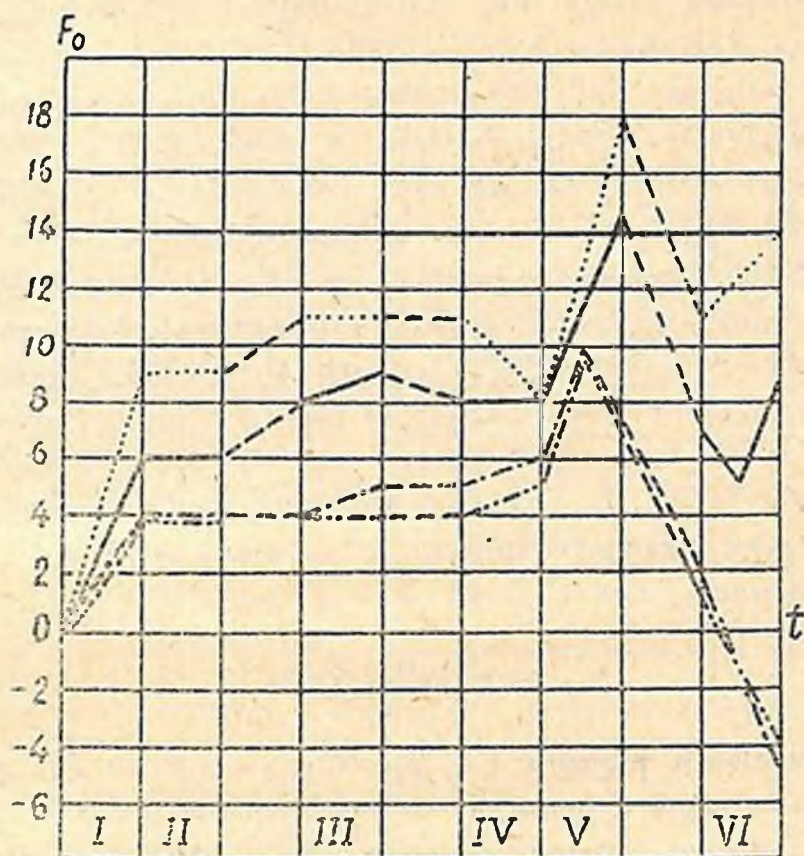
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը, երկու տարբերակներում զանազանվում է միմյանցից. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 13—14—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 10—12—13: Միջուկում կատարվող շեղումները էական չեն: Արևելահայերենում միջուկի հաճախականության տվյալի ձայնածավալը փոփոխվում է 2—2—9 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 5—5—10: Եամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը նույնպես երկու տարբերակներում զանազանվում է. արևելահայերենում այն փոփոխվում է 13—14—16 կիսատոն սահման-

«Մոռ ուզածը ի՞նչ է» հնչադասության ձայնատկանիչները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Զայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հ-ով և կիսատոնի- րով)	$\frac{180}{100} = 10$	$\frac{360}{150} = 12$	$\frac{260}{120} = 13$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հ-ով և կիսատոնի- րով)	$\frac{180}{100} = 10$	$\frac{300}{220} = 5$	$\frac{260}{190} = 5$
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հ- ով և կիսատոնիրով)	$\frac{180}{120} = 7$	$\frac{300}{170} = 10$	$\frac{260}{130} = 12$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (հ- ով և կիսատոնիրով)	$\frac{140}{120} = +3$	$\frac{200}{170} = +3$	$\frac{170}{130} = +5$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	6	6	8
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	35	35	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	1060	950
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	180	177	158
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	150	140	120
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,83	0,79	0,76

ներում, իսկ արևմտահայերենում՝ 7—10—12: Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը ինչպես միշտ այս անգամ ևս նրկու տարբերակներում սկզբունքորեն զանազանվում է, արևելահայե-
րենում այն փոփոխվում է —10 — 11 — 11 կիսատոն
րում, իսկ արևմտահայերենում՝ +3 — +3 — +5: Հնչադասության առա-
վելագույն հաճախականությունը երկու տարբերակներում էլ տեղաշա-
նում է միջուկային՝ նախավերջին վանկում (իճ), իսկ նվազագույնը

արևելահայերենում տեղայնանում է վերջին վանկում (չէ), արևմտահայերենում՝ առաջին վանկում (մոտ)։

Նկ. 54. «Մութ ուղածը ի՞նչ է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը արևելահայերենում և արևմտահայերենում։

Ուժգնության պարամետրերի միջև զգալի տարբերություն է նկատվում։ Մեղ թվում է, որ առավելագույն ուժգնությունների միջև նկատվող տարբերությունը էական չէ, իսկ ուժգնության ձայնաժապավենների միջև հղածը էական է։ Արևելահայերենում հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 38—38—36 դր սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 35—35—35։ Հնչադասության ուժգնության ձայնաժապավը արևելահայերենում փոփոխվում է 8—12—12 դր, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—6—8։ Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում բացի առաջին հաղորդավարից (2-րդ վանկ) միշտ տեղայնանում է առաջին վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝

երրորդ վանկում: Նվազագույն ուժգնությունը արևելահայերենում միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝ շրրորդ:

Տևողության պարամետրերի միջև եղած տարբերությունը էական չէ և ունի սուբյեկտիվ բնույթ: Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 960—1030—1150 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 950—1060—1080: Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 158—177—180 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 160—172—192: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 160—172—192: Միջուկային վանկի տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 160—160—180 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 120—140—150: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արևելահայերենում փոփոխվում է 0,83—0,93—1,13 սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 0,76—0,79—0,83:

«Մեր ուղածը ի՞նչ է» հարցման ձայնաբանական հատկությունների գուգադրությունը արևելահայերենում և արևմտահայերենում միասին տրված է աղյուսակ 54-ում:

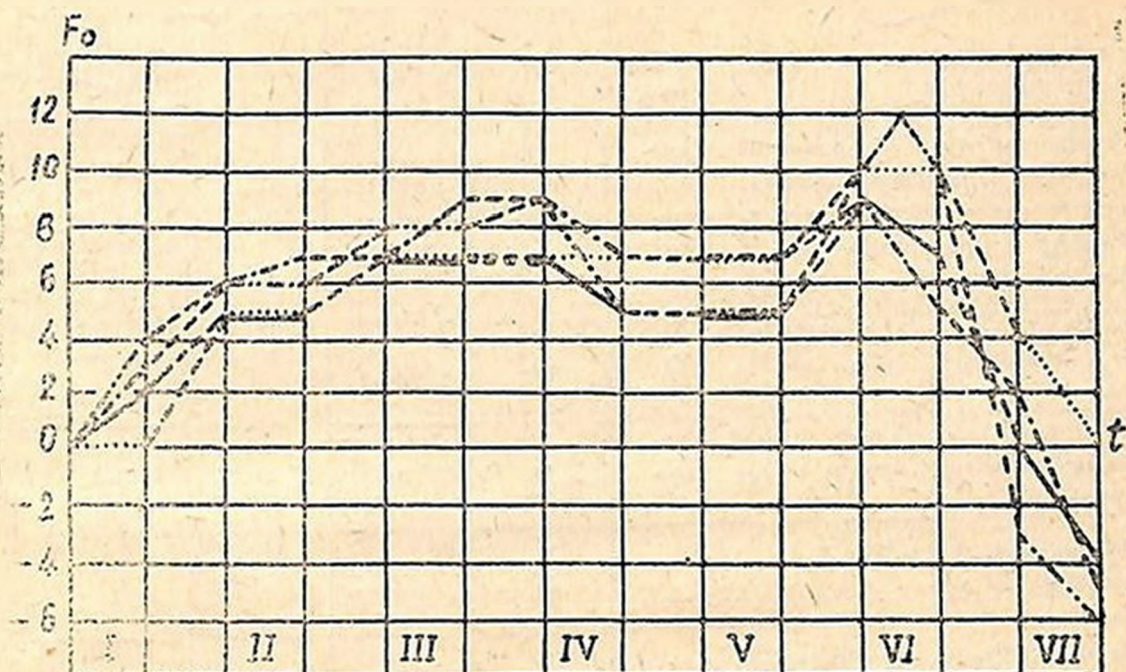
Արևելահայերեն

2. Աշխատանքդ ինչպե՞ս է — Այս հնչադասության ՀՏՀ շարժման տևողությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երրորդինը՝ հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող: Այդ շարժումը ներակայացված է նկ. 55-ում:

Այս հարցման նախամիջուկում տոնի շարժումը միշտ իջնող է, միջուկում առաջին և երկրորդ հաղորդավարներինը՝ բարձրացող-իջնող է, երրորդինը՝ բարձրացող, ետմիջուկում՝ բոլորինն էլ իջնող է:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 130, երրորդինը՝ 80: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16, երրորդինը՝ 10: Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 2 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 3: Առաջին հաղորդավարի ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը 13 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 16, երրորդինը՝ 10: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը — 10

կիսատոն է, երկրորդինը՝ —13: Հնչադասության առավելագույն հաճախականությունը տեղայնանում է միշտ նախավերջին (—պե—) վանկում, նվազագույնը՝ վերջին վանկում (սէ):

Նկ. 55. Հիմնական տոնի շարժումը «Աշխատանքային է» հնչադասությունում:

Առաջին հաղորդավարի առավելագույն ուժգնությունը 28 դբ է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 33: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների հնչադասության ուժգնության ձայնաժապավը 8 դբ է, երկրորդինը՝ 5: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է առաջին վանկում (աշ—), երկրորդինը և երրորդինը՝ երրորդ վանկում (—տան—), նվազագույնը առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին վանկում (սէ), երկրորդինը՝ հինգերորդ վանկում (ինչ—):

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տևողությունը 1130 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1420, երրորդինը՝ 1140: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տևողությունը 161 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 203, երրորդինը՝ 163: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տևողությունը 140 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 200: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,87 է, երկրորդինը՝ 0,99, երրորդինը՝ 0,86:

«Մոռ ուզածը ի՞նչ է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

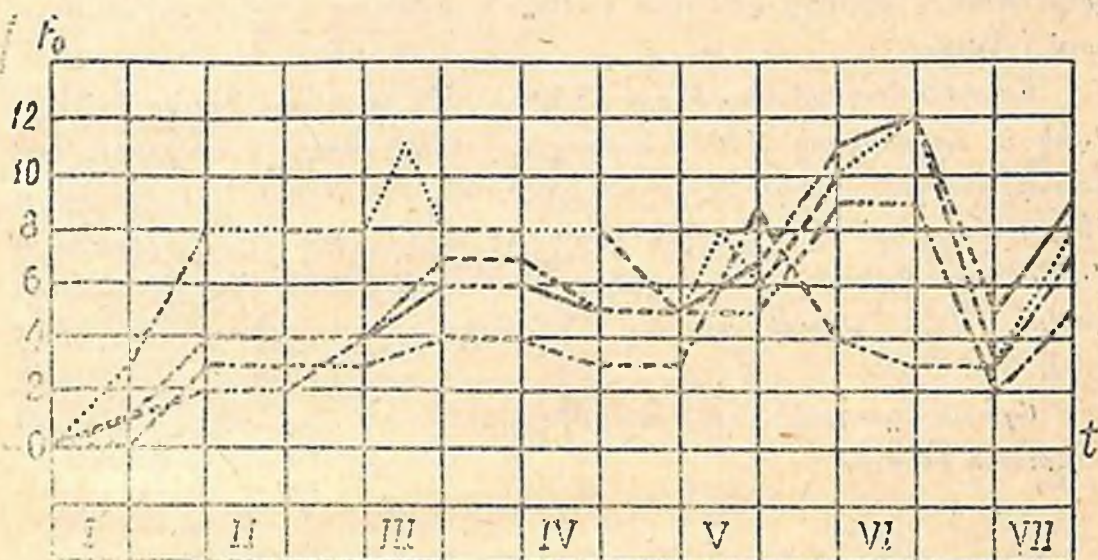
Հաղորդավարներ Ձայնարանական հատկություններ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	I	ընդհա- նուր	I	ընդհա- նուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	14	14	10	12
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	2	4	10	7
Ետմիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (կի- սատոներով)	14	14	7	10
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը (կի- սատոներով)	—11	—11	+3	+4
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	12	11	6	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	38	37	35	35
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	960	1047	1080	1030
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	160	175	180	172
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	180	167	150	137
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	1,13	0,96	0,83	0,79

Այս հնչադասության ձայնարանական հատկությունները միասին
տրված են աղյուսակ 55-ում:

Արևմտահայերեն

2. Աշխատանքի ինչպե՞ս է — Այս հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղու-
թյունը առաջին հաղորդավարի դեպքում հավասար-բարձրացող-իջնող-

բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երկրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող է, երրորդինը՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Այդ շարժումը ներկայացված է նկ. 56-ում:

Նկ. 56. Հիմնական տոնի շարժումը «Աշխատանքի ինչպե՞ս է» հնչադասությունում:

Այս հնչադասության նախամիջուկում առաջին հաղորդավարի տոնի շարժումը բարձրացող է, երկրորդինը՝ իջնող, երրորդինը՝ իջնող, միջուկում առաջինինը իջնող է, երկրորդինը և երրորդինը՝ բարձրացող, համիջուկում՝ առաջինինը բարձրացող է, երկրորդինը և երրորդինը՝ իջնող-բարձրացող:

Առաջին հաղորդավարի հաճախականության մակարդակը հնչադասության սկզբում 100 հց է, երկրորդինը՝ 150, երրորդինը՝ 120: Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության հաճախականության ձայնաժառանգվածը 9 կիսատոն է, երրորդինը՝ 11: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժառանգվածը 6 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 4: Առաջին հաղորդավարի համիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնաժառանգվածը 6 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 9: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգվածը + 4 կիսատոն է, երկրորդինը՝ +3, երրորդինը՝ +5: Հնչադասության առավելագույն հաճախականությունը միշտ տեղայնանում է նախավերջին վանկում (ալե-), իսկ նվազագույնը՝ առաջին վանկում (աշ-):

Առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը 34 դբ է, երրորդինը՝ 33: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը 7 դբ է, երկրորդինը՝ 6, երրորդինը՝ 9: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը միշտ տեղայնանում է երրորդ վանկում (-տաւ-), նվաղագույնը՝ չորրորդ վանկում (-բրդ):

Առաջին հաղորդավարի ողջ հնչադասության տեղությունը 1220 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 1360, երրորդինը՝ 1190: Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վանկի միջին տեղությունը 174 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 194, երրորդինը՝ 170: Առաջին և երրորդ հաղորդավարների միջուկային վանկի տեղությունը 140 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 160: Առաջին հաղորդավարի ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ 0,8 է, երկրորդինը և երրորդինը՝ 0,82:

Այս հնչադասության ձայնաբանական հատկությունները տրված են աղյուսակ 56-ում:

Զուգադրություն

«Աշխատանքդ ինչպե՞ս է» հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկու տարբերակներում միմյանցից սկզբունքորեն տարբեր է. արևելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում այն բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող է, երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Հիմնական տոնի շարժումը միասին տրված է նկ. 57-ում:

Արևելահայերենի նախամիջուկում տոնի շարժումը, միշտ հավասար է, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ բարձրացող է, երկրորդի դեպքում՝ հավասար, երրորդի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող. արևելահայերենի միջուկում այն առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում բարձրացող-իջնող է, երրորդի դեպքում՝ բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ բարձրացող. արևելահայերենի ետմիջուկում այն միշտ իջնող է, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարինը

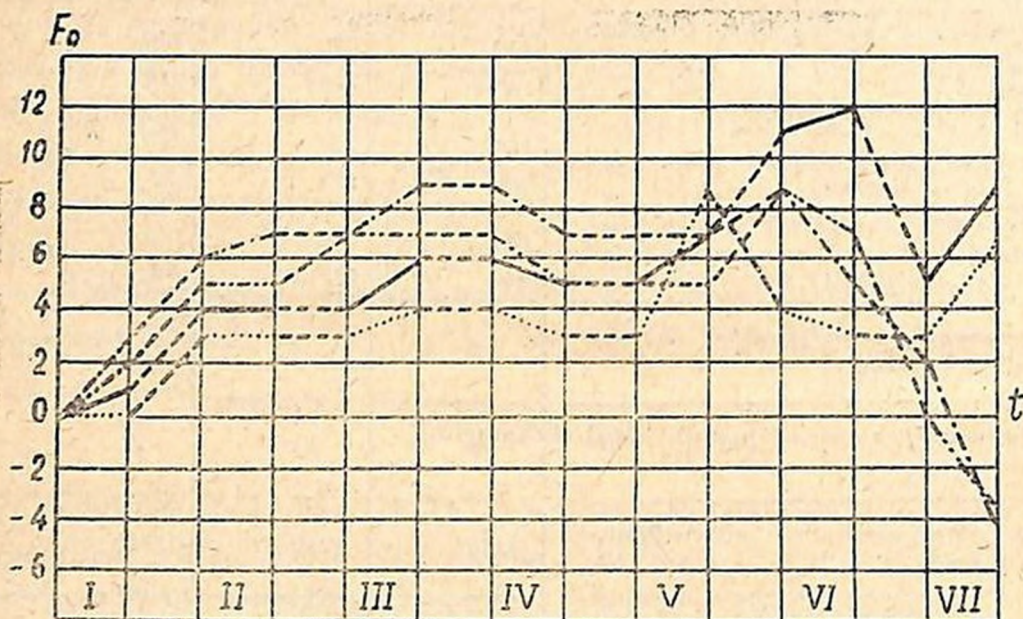
«Աշխատանքի ինչպե՞ս է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Զայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{80} = 13$	$\frac{250}{100} = 16$	$\frac{140}{80} = 10$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{150} = 2$	$\frac{250}{170} = 7$	$\frac{140}{120} = 3$
Օսմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{80} = 13$	$\frac{250}{100} = 16$	$\frac{140}{80} = 10$
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոներով)	$\frac{140}{80} = -10$	$\frac{220}{100} = -13$	$\frac{140}{80} = -10$
Հնչադասության ուժղեության ձայնածավալը (դր-ով)	8	5	8
Հնչադասության առավելագույն ուժղեությունը (դր-ով)	28	33	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1130	1420	1140
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	161	203	163
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	200	140
ՄվՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,87	0,98	0,86

բարձրացող է, երկրորդինը՝ իջնող-բարձրացող: Առաջին հաղորդավարի ընդհանուր օրինաչափությունից շեղումը բացատրվում է նրանով, որ նրա միջուկում տոնի շարժումը իջնող է, մի բան, որը շատ հազվադեպ է հանդիպում:

Բացի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալից, ձայնի հաճախականությունը ներկայացնող մյուս պարամետրերը երկու տարբերակներում միմյանցից ղանազանվում են: Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 10—

—13—16 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—9—
—11: Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը արևելահայ-
երենում փոփոխվում է 2—3—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արև-
մրտահայերենում՝ 4—6—6: Ետմիջուկային վանկի հաճախականության
նվազման ձայնածավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 10—13—16
կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—7—9: Հնչադա-
սության վերջին վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը

Նկ. 57. «Աշխատանքի ինչպե՞ս է» հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը
արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

արևելահայերենում փոփոխվում է —13 — 10 — 10 կիսատոն սահ-
մաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ +3 — +4 — +5: Հնչադասության
առավելագույն հաճախականությունը երկու տարբերակներում էլ տե-
ղայնանում է նախավերջին՝ միջուկային վանկում (—սյ—), նվազագույնը
արևելահայերենում տեղայնանում է վերջին վանկում (—սէ), իսկ արև-
մրտահայերենում՝ առաջին վանկում (աշ—):

Ուժգնության պարամետրերի մեջ երևան են գալիս մասնակի տար-
բերություններ: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևե-
լահայերենում փոփոխվում է 28—33—33 դբ սահմաններում, իսկ արև-
մրտահայերենում՝ 33—34—34: Հնչադասության ուժգնության ձայնա-
ծավալը արևելահայերենում փոփոխվում է 5—8—8 դբ սահմաններում,

«Աշխատանքի ինչպե՛ս է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևմտահայերենում

Հաղորդավարներ	I	II	III
Չայնարանական հատկություններ			
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{100} = 9$	$\frac{250}{150} = 9$	$\frac{250}{130} = 11$
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (հց-ով և կիսատոնե- րով)	$\frac{170}{120} = 6$	$\frac{250}{200} = 4$	$\frac{250}{180} = 6$
Խոմբիջուկային վանկի հաճախականու- թյան նվազման ձայնածավալը (հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{170}{120} = 6$	$\frac{250}{170} = 7$	$\frac{250}{150} = 9$
Հնչադասության վերջին վանկի հա- ճախականության ձայնածավալը հց- ով և կիսատոներով)	$\frac{150}{120} = +4$	$\frac{200}{170} = +3$	$\frac{200}{150} = +5$
Հնչադասության ուժգնության ձայնա- ծավալը (դր-ով)	7	6	9
Հնչադասության առավելագույն ուժգ- նությունը (դր-ով)	34	34	33
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1220	1360	1190
Հնչադասության վանկի միջին տևո- ղությունը (մ/վրկ-ով)	174	194	170
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	160	140
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,8	0,82	0,82

իսկ արևմտահայերենում՝ 6—7—9: Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում տեղայնանում է երկրորդ վանկում (—խա—), երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ երրորդ վանկում (—տաճ—), իսկ արևմտահայերենում՝ բոլոր դեպքերում էլ երրորդ վանկում (—տաճ—), նվազագույն ուժգնությունը արևելահայե-
րենում առաջին և երրորդ հաղորդավարների դեպքում տեղայնանում է վերջին վանկում (—սէ), երկրորդի դեպքում՝ հինգերորդ վանկում (ինչ—), իսկ արևմտահայերենում՝ միշտ չորրորդ վանկում (—բրդ):

«Սշխատանքի ինչպե՞ս է» հնչադասության ձայնհատկանիշները արևելահայերենում
և արևմտահայերենում

Հաղորդավորներ	Արևելահայ		Արևմտահայ	
	1	ընդհանուր	1	ընդհանուր
Հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	13	13	9	10
Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը (կիսատոներով)	2	4	6	5
Ետմիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը (հցով և կիսատոներով)	13	13	6	7
Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը (կիսատոներով)	—10	—11	+4	+4
Հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը (դր-ով)	8	7	7	7
Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը (դր-ով)	28	31	34	34
Ողջ հնչադասության տևողությունը (մ/վրկ-ով)	1130	1230	1220	1257
Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը (մ/վրկ-ով)	161	176	174	179
Միջուկային վանկի տևողությունը (մ/վրկ-ով)	140	160	140	147
ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ	0,87	0,91	0,8	0,81

Տևողության պարամետրերի միջև հղած տարբերությունը ինչպես միշտ սուբյեկտիվ բնույթ ունի։ Ողջ հնչադասության տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 1130—1140—1420 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 1190—1220—1360։ Հնչադասության վանկի միջին տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 161—163—203 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 170—174—190։

Միջուկային վանկի տեղությունը արեւելահայերենում փոփոխվում է 140—140—200 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 140—140—160: ՄՎՏ հարաբերությունը ՎՄՏ արեւելահայերենում փոփոխվում է 0,86—0,87—0,99 սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 0,8—0,82—0,82:

«Աշխատանքդ ինչպե՞ս է» հարցման ձայնաբանական հատկությունների զուգադրությունը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում տրված է աղյուսակ 57-ում:

ԸՆԴՀԱՆՐԱՅՎԱԾ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՄԵԿՆԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչու-որ-3 հարցման մի շարք ձայնաբանական հատկությունների, ինչպիսի՝ հոմֆիջուկային վանկի նվազման հաճախականության ձայնածավալը, հնչողասության սկզբի հաճախականության մակարդակը, հրնչադասության առավելագույն ուժգնությունը, հնչադասության ուժգնության ձայնածավալը արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում ցուցաբերում են նույնպիսի պատկեր, ինչպիսին մենք հանդիպեցինք ինչու-որ-2 դեպքում, ուստի դրանք առանձին չենք նկարագրել: Այժմ անցնենք այն ընդհանրացված արժեքների նկարագրությանը և զուգադրությանը, որոնք մեր կարծիքով անհրաժեշտ է ներկայացնել:

Հիմնական տոնի շարժման ուղղությունը Արեւելահայերեն

Հիմնական տոնի շարժման ուղղությունը արեւելահայերենում ցուցաբերում է հետևյալ պատկերը (փակագծում համապատասխան տարբերակից բերում ենք մեկ օրինակ).

1) բարձրացող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող (Ծնունդով որտեղի՞ց է, 1-ին հաղ.),

2) բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է, 2-րդ հաղ.).

3) հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Երեկվա սղան ո՞վ էր, 3-րդ հաղ.),

4) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Ձեր գետի անունը ի՞նչ է, 3-րդ հաղ.),

5) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող (Ծնունդով որտեղի՞ց է, 2-րդ հաղ.),

6) հավասար-բարձրացող-իջնող (Ծնունդով որտեղի՞ց է, 1-ին հաղ.),

7) բարձրացող-իջնող (Մոր ուղածը ի՞նչ է, 1-ին հաղ.),

8) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող (Եղբորդ անունը ի՞նչ է, 1-ին հաղ.):

Բերված օրինակներից բոլորից հաճախ հանդիպում են 1-ինը և 2-րդը՝ չորս անգամ, հետո 3-րդը և 4-րդը՝ երեք անգամ, իսկ մյուսները հանդիպում են մեկական անգամ:

Եթե տոնի հավասար շարժումները հաշվի չառնենք, ապա արեւելահայերենում կունենաք ՀՏՀ շարժման երկու հիմնական ուղղութիւն՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող և բարձրացող-իջնող. ընդ որում գերակշռում է առաջինը:

Արեւմտահայերեն

Արեւմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը այսպիսին է.

1) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող- (Այսօր ամսու քանի՞սն է, 3-րդ հաղ.),

2) բարձրացող-իջնող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է, 2-րդ հաղ.),

3) հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Երեկվա տղան ո՞վ էր, 1-ին հաղ.),

4) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Մոր ուղածը ի՞նչ է, 2-րդ հաղ.),

5) հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է, 2-րդ հաղ.),

6) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է, 3-րդ հաղ.),

7) հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ատոր մեղքը ի՞նչ է, 1-ին հաղ.),

8) բարձրացող-հավասար-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ատոր մեղքը ի՞նչ է, 2-րդ հաղ.),

9) բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ատոր մեղքը ի՞նչ է, 3-րդ հաղ.),

10) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Երեկվա տղան ո՞վ էր, 2-րդ հաղ.),

11) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-
(Երեկվա տղան ո՞վ էր, 3-րդ հաղ.),

12) հավասար-բարձրացող-հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրա-
ցող (Նղբորդ անունը ի՞նչ է, 1-ին հաղ.),

13) բարձրացող-իջնող-հավասար-իջնող-բարձրացող (Նղբորդ անու-
նը ի՞նչ է, 2-րդ հաղ.),

14) բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Երեկվա
տղան ո՞վ էր, 3-րդ հաղ.):

Բերված օրինակներից ավելի հաճախ հանդիպում է 1-ինը՝ երեք
անգամ և 2-րդն ու 3-րդը՝ երկուական անգամ, մյուսները հանդիպում
են մեկական անգամ: Եթե տոնի հավասար շարժումները հաշվի չառ-
նենք, ապա արևմտահայերենում կունենաք ՀՏՀ շարժման երեք գըլ-
խավոր ուղղություն՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող,
բարձրացող-իջնող-բարձրացող և բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-
բարձրացող-իջնող-բարձրացող. ընդ որում շատ ավելի հաճախ հանդի-
պում է առաջինը:

Զուգադրություն

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՏՀ շարժման ուղղությու-
նը երկու տարբերակներում սկզբունքորեն տարբեր է. արևելահայերե-
նում ունենք տոնի շարժման երկու գլխավոր ուղղություն՝ բարձրացող-
իջնող-բարձրացող-իջնող և բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում
երեք՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, բարձրացող-
իջնող-բարձրացող և բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-
իջնող-բարձրացող: Հավասար տոնի շարժումը հաշվի առնելու դեպքում՝
արևմտահայերենում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը շատ ավելի հարուստ
է ու բազմազան:

Հնչադասության հանախականության ձայնաձավար Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայ-
նաձավարը փոփոխվում է 10—14 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝
նվազագույն մեծությունը 10 կիսատոն է (Երեկվա տղան ո՞վ էր), իսկ
առավելագույնը՝ 14 (Ծնունդով որտեղի՞ց է): Այն մեծամասամբ փո-
փոխվում է 12—13 կիսատոն սահմանում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 12—16 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 12 կիսատոն է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 16 (Երեկվա տղան ո՞վ էր)։ Այն հիմնականում ընդունում է 16 կիսատոն արժեքը։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 10—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 10 կիսատոն է (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը 13 (Մոր ուղածը ի՞նչ է)։ Այն հիմնականում ընդունում է 11 կիսատոն արժեքը։

Նկատելի է, որ ինչու-որ-3 հարցման բերված արժեքները փոքր են ինչու-որ-2 հարցման համապատասխան արժեքներից։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 9—13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույնը մեծությունը 9 կիսատոն է (Այսօր ամսու քանի՞ն է), իսկ առավելագույնը՝ 13 կիսատոն (Ասոր մեղքը ի՞նչ է)։ Այն հիմնականում փոփոխվում է 9—10 կիսատոն սահմաններում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 9—15 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 9 կիսատոն է (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 15 կիսատոն (Այսօր ամսու քանի՞ն է)։ Այն մեծամասամբ փոփոխվում է 11—14 կիսատոն սահմաններում։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է 11—14 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 11 կիսատոն է (Այսօր ամսու քանի՞ն է), իսկ առավելագույնը՝ 14 կիսատոն (Երեկվա տղան ո՞վ էր)։ Այն մեծամասամբ փոփոխվում է 11—12 կիսատոն սահմաններում։

Զուգադրություն

Որքան ինչու-որ հարցման միջուկը շարժվում է դեպի հնչադասության ավարտը, այնքան հնչադասության հաճախականության ձայնաժավալը ընդունում է փոքր արժեքներ և երկու տարբերակների համընկնումները շատանում են։ Այնուհանդերձ ընդհանրացված տվյալների միջև տարբերությունը զգալի է։ Արևելահայերենում ցածր ձայնաշար

ունեցող հաղորդավարների ընդհանրացված արժեքները փոփոխվում են 11—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—10: Բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում արևմտահայերենում այդ արժեքները փոփոխվում են 11—14 և 11—12 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևելահայերենում՝ 16 կիսատոն:

Միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը փոփոխվում է 2—5 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 5 (Երեկվա տղան ո՞վ էր): Այն հիմնականում փոփոխվում է 3—5 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը փոփոխվում է 5—11 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 5 կիսատոն է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը 11 (Ձեր գետի անունը ի՞նչ է): Այն մեծամասամբ փոփոխվում է 5—7 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը փոփոխվում է 2—7 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 2 կիսատոն է (Մոր ուղածը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 7 (Այսօր ամսու քանի՞սն է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 3—4 կիսատոն սահմաններում:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը փոփոխվում է —1— —13 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —1 կիսատոն է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 13: Այն հիմնականում փոփոխվում է 6—8 կիսատոն սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժալալը փոփոխվում է 0—7 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 0 կիսատոն է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 7 (Ատոր մեղքը ի՞նչ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 4—5 կիսատոն սահմաններում:

Երրորդ հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժառանգումը փոփոխվում է —3 —6 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —3 կիսատոն է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 6: Այն հիմնականում փոփոխվում է 4—5 կիսատոն սահմաններում:

Ջուզադություն

Միջուկի հաճախականության աճման ձայնաժառանգումը երկու տարբերակներում որոշ տարբերություններ ունենալով հանդերձ մեծամասամբ համընկնում է: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է հիմնականում 3—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—8 և 4—5: Այս պարամետրը արևմտահայերենում, ի հակադրություն արևելահայերենի, երբեմն ընդունում է նաև բացասական արժեքներ:

Հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգումը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգումը փոփոխվում է —14 — —10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —14 կիսատոն է (Ծնունդով որտեղի՞ց է), իսկ առավելագույնը —10 (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է): Այն հիմնականում ընդունում է —11 կիսատոն արժեքը:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգումը փոփոխվում է —16 — —10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —16 կիսատոն է (Ձեր գետի անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ —10 (Մոր ուղածը ի՞նչ է): Այն հիմնականում ընդունում է —13 կիսատոն արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժառանգումը փոփոխվում է —12 — —10 կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը —12 կիսատոն է (Ձեր գետի անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ —10 (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է): Այն հիմնականում ընդունում է —11 կիսատոն արժեքը:

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է $+3 - +7$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+3$ կիսատոն է (Մորուզածը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ $+7$ (Եղբորդ անունը ի՞նչ է): Այն հիմնականում ընդունում է $+4$ կիսատոն արժեքը:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է $+2 - +9$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+2$ կիսատոն է (Ատոր մեղքը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ $+9$ (Եղբորդ անունը ի՞նչ է): Այն հիմնականում ընդունում է $+4$ կիսատոն արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժավալը փոփոխվում է $+2 - +7$ կիսատոն սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը $+2$ կիսատոն է (Երեկվա տղան ո՞վ էր), իսկ առավելագույնը $+7$ (Ատոր մեղքը ի՞նչ է): Այն հիմնականում ընդունում է $+5$ կիսատոն արժեքը:

Ձուգադուրյուն

Ուսումնասիրված ձայնաբանական հատկությունը ինչպես միշտ, այս անգամ ևս հանդես է գալիս որպես երկու տարբերակների հնչերանգների զանազանման ամենակարևոր միջոցը: Արևելահայերենում այն միշտ նվազող է՝ միջինը 11 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում՝ աճող՝ միջինը 4 կիսատոն: Արևելահայերենում ինչ-որ-3-ի հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժավալը շատ ավելի է նվազում, քան ինչու-որ-1-ի և ինչու-որ-2-ի դեպքում, որովհետև միջուկը գտնվում է նախավերջին վանկում և նրանից հետո տոնը որքան հնարավոր է, նվազում է: Արևմտահայերենում այս ձայնաբանական հատկությամբ իրար նման են ինչու-որ-2-ը և ինչու-որ-3-ը, որոնք զգալի տարբերվում են ինչու-որ-1-ից:

Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը

Արևելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է $80 - 100$ հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 80 հց է (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 100 (Ծնուն-

դով որտեղի՞ց է)։ Այն հիմնականում ընդունում է 80 հց արժեքը և միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 100—110 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 100 հց է (Ծնունդով որտեղի՞ց է), իսկ առավելագույնը՝ 110 (Մոր ուղածը ի՞նչ է)։ Այն հիմնականում ընդունում է 110 հց արժեքը և միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ ընդունում է 80 հց արժեքը և տեղայնանում է միաժամանակ առաջին և վերջին վանկերում։

Արևմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ ընդունում է 100 հց արժեք և տեղայնանում է առաջին վանկում։

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականության ձայնածավալը փոփոխվում է 150—160 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 150 հց է (Այսօր ամսու քանի՞ն է), իսկ առավելագույնը՝ 160 (Ատոր մեղքը ի՞նչ է)։ Այն հիմնականում ընդունում է 150 հց արժեքը և միշտ տեղայնանում է առաջին վանկում։

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը փոփոխվում է 120—130 հց սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 120 հց է (Մոր ուղածը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 130 (Աշխատանքդ ինչպե՞ս է)։ Այն հիմնականում ընդունում է 120 հց արժեքը և միշտ տեղայնանում է առաջին վանկում։

Զուգադրություն

Այս պարամետրով նույնպես երկու տարբերակների հնչերանգները զանազանվում են միմյանցից։ Արևելահայերենում հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում ընդունում է միջինը 80 հց արժեքը, իսկ արևմտահայերենում՝ 100։ Արևելահայերենում բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն ընդունում է միջինը 110 հց արժեքը, իսկ արևմտահայերենում՝ 150 հց և 120 հց արժեքները։ Ի տարբերության ինչու-որ-1-ի և ինչու-որ-2-ի, ինչու-որ-3-ի նվազագույն հաճախակա-

նությունը արեւելահայերենում միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արեւմտահայերենում՝ առաջին վանկում:

Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը Արեւելահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 20—28 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 20 դբ է (Աշխատանքի ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 28 (Եղբորդ անունը ի՞նչ է): Այն հիմնականում փոփոխվում է 22—25 դբ սահմաններում:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 29—34 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 29 դբ է (Ծնունդով բրտեղի՞ց է), իսկ առավելագույնը՝ 34 (Երեկվա տղան ո՞վ էր): Այն հիմնականում ընդունում է 29 դբ արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 24—32 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 24 դբ է (Մոր ուղածը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 32 (Երեկվա տղան ո՞վ էր): Այն հիմնականում փոփոխվում է 25—27 դբ սահմաններում:

Արեւմտահայերեն

Առաջին հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 32—34 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 32 դբ է (Աշխատանքի ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 34 (Ատոր մեղքը ի՞նչ է): Այն հիմնականում ընդունում է 34 դբ արժեքը:

Երկրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 28—33 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 28 դբ է (Եղբորդ անունը ի՞նչ է), իսկ առավելագույնը՝ 33 (Երեկվա տղան ո՞վ էր): Այն հիմնականում ընդունում է 30 դբ արժեքը:

Երրորդ հաղորդավարի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է 29—32 դբ սահմաններում, այսինքն՝ նվազագույն մեծությունը 29 դբ է (Աշխատանքի ինչպե՞ս է), իսկ առավելագույնը՝ 32 (Երեկվա տղան ո՞վ էր): Այն հիմնականում ընդունում է 31 դբ արժեքը:

Զուգադրություն

Ինչու-որ-2-ի նման ինչու-որ-3-ի հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում քիչ համընկնումներ է տալիս, այնուհանդերձ այն նրանց հնչերանգների տարբերակման գործում էական դեր է կատարում: Արևելահայերենում այն գլխավորապես փոփոխվում է 22—29 դբ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 30—34:

Եզրակացություն

1. Ինչու-որ-3 հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը երկու տարբերակներում սկզբունքորեն տարբեր է: Արևելահայերենում այն ունի երկու գլխավոր ուղղություն՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող և բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ երեք՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող և բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Տոնի հավասար շարժումները հաշվի առնելու դեպքում՝ հնչերանգը արևմտահայերենում ավելի հարուստ է ու բազմազան:

2. Միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը երկու տարբերակներում առանձնակի չի զանազանվում: Արևելահայերենում այն փոփոխվում է 3—7 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 6—8 և 4—5 կիսատոն: Ի հակադրություն արևելահայերենի, այն արևմտահայերենում երբեմն ընդունում է բացասական արժեքներ, այսինքր՝ նվազող է: Այդ դեպքերում արևմտահայերենի վերջին վանկում տոնը միայն բարձրացող է, իսկ մյուս դեպքերում՝ իջնող-բարձրացող: Արևելահայերենի միջուկում տոնի շարժումը հաճախ բարձրացող-իջնող է, արևմտահայերենում այդպիսի երևույթ հազվադեպ է նկատվում:

3. Հնչադասության սկզբի հաճախականության մակարդակը երկու տարբերակներում էլ ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում փոփոխվում է 80—110 հց սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 120—150:

4. Մյուս ինչու-որ հարցումների նման ինչու-որ-3-ի հնչադասության հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակներում զանազանվում է: Արևելահայերենում ցածր ձայնասահման ունեցող հաղոր-

դավաբների դեպքում այն փոփոխվում է 11—13 կիսատոն սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 9—10. արևելահայերենում բարձր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն ընդունում է 16 կիսատոն արժեքը, իսկ արևմտահայերենում՝ 11—14: Նկատելի է, որ որքան միջուկը շարժվում է դեպի հնչադասության ավարտը, այնքան հրնչադասության հաճախականության ձայնածավալը ընդունում է փոքր արժեքներ՝ երկու տարբերակներում էլ:

5. Եամիջուկային վանկի հաճախականության նվազման ձայնածավալը այս անգամ նույնպես երկու տարբերակներում դանաղանվում է (իհարկե կան նաև համընկնումներ): Արևելահայերենում ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն փոփոխվում է 10—14 կիսատոն սահմաններում, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում 16. արևմտահայերենում ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն ընդունում է 6 կիսատոն արժեքը, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 7—8:

6. Ինչպիսի միշտ ինչու-որ-Յ հարցման վերջին վանկի հաճախականության ձայնածավալը երկու տարբերակների հնչերանգների զանազանման տմենակարևոր ձայնարանական հատկությունն է: Արևելահայերենում այն նվազող է 11—13 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում այն նվազող է 11—13 կիսատոն, իսկ արևմտահայերենում՝ աճող է 4—5 կիսատոն: Արևմտահայերենում երբ միջուկում տոնը բարձրացող է, ապա վերջին վանկում այն իջնող-բարձրացող է, երբ միջուկում տոնը իջնող է կամ հավասար, ապա վերջին վանկում այն միայն բարձրացող է (այս տարբերակը հաղվադեպ է հանդիպում): Նկատելի է, որ երբ միջուկը դառնում է հարցման նախավերջին վանկում, ապա արևելահայերենի վերջին վանկում տոնը շատ ավելի է նվազում, իսկ արևմտահայերենում՝ շատ ավելի քիչ է աճում:

7. Հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը երկու տարբերակներում էլ տարբեր է: Արևելահայերենում ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում այն 80 հց է, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 110. արևմտահայերենում այն ցածր ձայնասահման ունեցող հաղորդավարների դեպքում 100 հց է, իսկ բարձր ձայնասահման ունեցողների դեպքում՝ 120—150: Արևելահայերենում հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը միշտ տեղայնանում է վերջին վանկում, իսկ արևմտահայերենում՝ առաջին վանկում:

8. Ինչու-որ-3 հարցման առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ մեծամասամբ փոփոխվում է 33—35 դր սահմաններում:

9. Հնչադասության ուժգնության ձայնաժալալը այս անգամ նույնպես երկու տարբերակներում զանազանվում է: Արեւելահայերենում այն փոփոխվում է հիմնականում 7—9 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 4—7 դր: Համընկնումներ լինում են:

10. Հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը մեր լեզվի երկու տարբերակների հնչերանգների տարբերակիչ հատկություններից է: Արեւելահայերենում այն հիմնականում փոփոխվում է 23—28 դր սահմաններում, իսկ արեւմտահայերենում՝ 30—34 դր:

11. Արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի միեւնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող հարցումների տևողությունների մեջ էական տարբերություն չկա:

12. Արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի հնչերանգների տարբերակիչ ձայնաբանական հատկություններն են. ՀՏՀ շարժման ուղղությունը, հնչադասության հաճախականության ձայնաժալալը, հնչադասության վերջին վանկի հաճախականության ձայնաժալալը, հնչադասության նվազագույն հաճախականությունը, հնչադասության նվազագույն հաճախականության տեղայնացումը, հնչադասության վերջին վանկի առավելագույն ուժգնությունը, հնչադասության ուժգնության ձայնաժալալը:

2. 2. 4. Ինչու-որ-4 հարցում: Փորձառական նյութի էլեկտրոծայնաբանական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ արեւելահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—220 հց սահմաններում, որը 17 կիսատոն է, սակայն ոչ մի հնչադասություն չունենք, որի նվազագույն հաճախականությունը լինի 80 հց, իսկ առավելագույնը՝

$$220 \text{ հց} \frac{160 \text{ հց}}{80 \text{ հց}} = 12 \text{ կիսատոն հարաբերություն ունենք՝ «Որքա՞ն»}$$

$$\text{հնչադասությունում, իսկ} \frac{220 \text{ հց}}{110 \text{ հց}} = 12 \text{ կիսատոն հարաբերություն՝}$$

«Քանի՞» հնչադասությունում: Երկրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 100—280 հց սահմաններում, որը 18 կիսատոն է, սակայն այս անգամ ևս ոչ մի հնչադասություն չունենք, որի նվազագույն հաճա-

$$\text{խականությունը լինի 100 հց, իսկ առավելագույնը՝ 280 հց:} \frac{220 \text{ հց}}{100 \text{ հց}} =$$

=13 կիսատոն հարաբերություն ունենք «Որքա՞ն» հնչադասությունում,

$$\text{իսկ } \frac{280 \text{ հց}}{110 \text{ հց}} = 15 \text{ կիսատոն հարաբերությունն՝ «Ինչպե՞ս» հնչա-}$$

դասությունում: Երրորդ հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 80—170 հց սահմաններում, որը 13 կիսատոն է:

Արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի ձայնասահմանը գտնվում է 100—220 հց սահմաններում, որը 14 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 140—380 հց սահմաններում, որը 18 կիսատոն է, երրորդինը՝ 110—330 հց սահմաններում, որը կազմում է 19 կիսատոն, սակայն ոչ մի հնչադասություն չունենք, որի նվազագույն հաճախականությունը

$$\text{լինի } 110 \text{ հց, իսկ առավելագույնը՝ } 330: \quad \frac{300 \text{ հց}}{110 \text{ հց}} = 17 \text{ կիսատոն}$$

$$\text{հարաբերություն ունենք «Որքա՞ն» հնչադասությունում, իսկ } \frac{330 \text{ հց}}{160 \text{ հց}} =$$

=15 կիսատոն հարաբերություն՝ «Ի՞նչ» հնչադասությունում:

Այս ենթատեսակի հնչերանգն ուսումնասիրելու համար ընտրել ենք հետևյալ ինը հնչադասությունները: Բերում ենք դրանց ցանկը արևելահայերենում և արևմտահայերենում.

Արևելահայերեն

1. Ո՞վ:
2. Ի՞նչ:
3. Ո՞ւր:
4. Ե՞րբ:
5. Քանի՞:
6. Ինչո՞ւ:
7. Որքա՞ն:
8. Ինչպե՞ս:
9. Ինչպիսի՞:

Արևմտահայերեն

1. Ո՞վ:
2. Ի՞նչ:
3. Ո՞ւր:
4. Ե՞րբ:
5. Քանի՞:
6. Ինչո՞ւ:
7. Որքա՞ն:
8. Ինչպե՞ս:
9. Ինչպիսի՞:

Այո-ոչ-4 հարցման հնչերանգը մյուսների պես մանրամասն չենք ուսումնասիրի, այլ կներկայացնենք ավելի ընդհանուր գծերով:

Միավանկ հարցումների դեպքում, ինչպես՝ «Ո՞վ», «Ի՞նչ», «Ո՞ւր» և «Ե՞րբ» ՀՏՀ շարժման ուղղութիւնը արեւելահայերենում մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է, իսկ արեւմտահայերենում՝ բարձրացող: Արեւելահայերենում 12 օրինակից 8-ի դեպքում տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է, երկուսի դեպքում միայն բարձրացող (Ի՞նչ, 1-ին և 3-րդ հաղ.), երկուսի դեպքում էլ՝ միայն իջնող (Ո՞ւր, 2-րդ հաղ. և Ո՞վ, 1-ին հաղ.): Արեւմտահայերենում 12 օրինակից 10-ի դեպքում տոնի շարժումը միայն բարձրացող է, 1-ին դեպքում՝ բարձրացող-իջնող (Ո՞ւր, 2-րդ հաղ.) և 1-ի դեպքում էլ՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող (Ո՞վ, 2-րդ հաղ.): Այն դեպքում, երբ արեւելահայերենում տոնի շարժումը միայն նվազող է, ապա նվազումը սկսվում է բավական բարձր հաճախականութիւնից: Այսպես, առաջին հաղորդավարի դեպքում «Ո՞վ» հարցումը արտասանելիս՝ նվազումը սկսվում է 190 հց-ից և հասնում 80 հց-ի, որը կազմում է 15 կիսատոն, իսկ երկրորդ հաղորդավարի դեպքում «Ո՞ւր» հարցումը արտասանելիս նվազումը սկսվում է 250-ից և հասնում 110 հց-ի, որը կազմում է 14 կիսատոն: Հաստատ կարող ենք ասել, որ արեւելահայերենում միավանկ ինչու-որ-4 հարցումների արտասանութեան ժամանակ նորմատիվ է տոնի բարձրացող-իջնող շարժումը, իսկ արեւմտահայերենում՝ բարձրացողը: Տոնի մյուս տեսակի շարժումները երկու տարբերակներում էլ բնականաբար իմաստային և զգացական նրբերանգների արտահայտման արդյունքն են:

Արեւելահայերենում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալը առաջին հաղորդավարի դեպքում փոփոխվում է 7—15 կիսատոն սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 11—14, երրորդի դեպքում՝ 9—11, իսկ արեւմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում այն փոփոխվում է 7—12 կիսատոն սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 8—15, երրորդի դեպքում՝ 10—15: Արեւելահայերենում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալի թվային մեծութիւնը որոշվում է հիմնականում տոնի նվազման հաշիվին, իսկ արեւմտահայերենում՝ տոնի աճման: Երբ արեւելահայերենում տոնի շարժումը բարձրացող-իջնող է, ապա տոնի բարձրացումը կատարվում է 3—7 կիսատոնի շափով: Ինչպես տեսնում ենք, բերված թվային տվյալներից, արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալների միջև համարյա տարբերութիւն չկա:

Արեւելահայերենում հնչադասութեան սկզբի հաճախականութեան

մակարդակը առաջին հաղորդավարի դեպքում փոփոխվում է 110—160—190 հյ սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 170—200—250, երրորդի դեպքում՝ 80—120, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն փոփոխվում է 100—120 հյ սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 160—200, երրորդի դեպքում՝ 120—160: Եթե արևելահայերենում դուրս գցենք առաջին հաղորդավարի 190 հյ և երկրորդ հաղորդավարի 250 հյ մեծությունները, որոնք բնորոշ չեն, ապա երկու տարբերակներում էլ բարձր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում հնչադասության սկզբի համախառնության մակարդակը կփոփոխվի 110—160 հյ և 160—200 հյ սահմաններում, իսկ ցածր ձայնաշար ունեցող հաղորդավարների դեպքում՝ 80—120:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում փոփոխվում է 32—36 դբ սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 28—38, երրորդի դեպքում՝ 32—37, իսկ արևմրտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում այն փոփոխվում է 33—37 դբ սահմաններում, երկրորդի դեպքում՝ 33—39, երրորդի դեպքում՝ 34—38: Նկատելի է, որ երկու տարբերակներում էլ փոքր հզորություն ունեցող ձայնավորներով հարցումների դեպքում (Ո՛ւր, Ի՞նչ), առավելագույն ուժգնությունը փոփոխվում է հիմնականում 32—35 դբ սահմաններում, իսկ բարձր հզորություն ունեցողների դեպքում (Ո՞վ, Ե՞րբ)՝ 36—39:

Ներկայացնենք «Ի՞նչ» և «Ո՞վ» հարցումների տևողությունները: Արևելահայերենում «Ի՞նչ» հարցման տևողությունը առաջին հաղորդավարի դեպքում 300 մ/վրկ է, երկրորդինը՝ 350, երրորդինը՝ 260, իսկ արևմտահայերենում՝ բոլոր երեքի դեպքում էլ 360 մ/վրկ է: Արևելահայերենում «Ո՞վ» հարցման տևողությունը առաջին և երկրորդ հաղորդավարների դեպքում 240 մ/վրկ է, երրորդի դեպքում՝ 260, իսկ արևմրտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարի դեպքում 290 մ/վրկ է, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ 250: Այսպիսով «Ի՞նչ» հարցման տևողությունը արևելահայերենում փոփոխվում է 260—300—350 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ մնում է անփոփոխ՝ 360. «Ո՞վ»-ինը արևելահայերենում՝ փոփոխվում է 240—240—260 մ/վրկ սահմաններում, իսկ արևմտահայերենում՝ 250—250—290: Ինչպես տեսնում ենք, բերված օրինակներից, երկու տարբերակներում տևողությունների միջև եղած տարբերությունը կրում է ոչ թե օբյեկտիվ, այլ սուբյեկտիվ բնույթ:

Այժմ համեմատենք «ԽՆՀ» հարցման տեղումնային «ԽՆՀ գիրք կարգաց» հարցման ԽՆՀ բաղադրիչի տեղումնային և «Ո՞վ տարավ» ո՞վ բաղադրիչի տեղումնային հետ. փակագծերում բերում ենք տվյալ միավորի տեղումնայինը ըստ առանձին հնչյունների: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի «ԽՆՀ» հարցման տեղումնայինը 200 (90, 70, 140) մ/վրկ է, «ԽՆՀ գիրք կարգաց» հարցման ԽՆՀ բաղադրիչինը՝ 210 (100, 30, 80), համապատասխանաբար երկրորդ հաղորդավարինը՝ 350 (130, 60, 160) և 200 (90, 30, 80), երրորդինը՝ 260 (80, 60, 120) և 220 (100, 40, 80). արևմտահայերենում՝ առաջին հաղորդավարինը՝ 360 (110, 90, 160) և 180 (60, 40, 80), երկրորդինը՝ 360 (150, 50, 160) և 200 (90, 30, 80), երրորդինը՝ 360 (180, 60, 120) և 170 (60, 40, 70): Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի «Ո՞վ հարցման տեղումնայինը 240 (140, 100) մ/վրկ է, «Ո՞վ տարավ» հարցման ո՞վ բաղադրիչինը՝ 130 (90, 40), համապատասխանաբար երկրորդ հաղորդավարինը՝ 240 (160, 80) և 120 (70, 50), երրորդինը՝ 260 (100, 160) և 160 (100, 60). արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարինը՝ 290 (220, 70) և 170 (130, 40), երկրորդինը՝ 250 (180, 70) և 160 (110, 50), երրորդինը՝ 250 (190, 60) և 170 (130, 40):

Ինչպես տեսնում ենք, երկու տարբերակներում էլ «ԽՆՀ» և «Ո՞վ» հարցումների ու «ԽՆՀ գիրք կարգաց» և «Ո՞վ տարավ» հարցումների ԽՆՀ ու ո՞վ բաղադրիչների տեղումնայինների միջև զգալի տարբերություն կա: Երբ ԽՆՀ և ո՞վ հարցական գերանունները արտասանվում են առանձին, ապա նրանց տեղումնայինը շատ ավելի մեծ է, քան «ԽՆՀ գիրք կարգաց» և «Ո՞վ տարավ» հարցումների կազմում: ԽՆՀ-ի դեպքում տեղումնայինը մեծանում է հիմնականում ի և չ հնչյունների հաշվին, իսկ ո՞վ-ի դեպքում՝ ո հնչյունի տեղումնային հաշվին:

Երկվանկ ինչու-որ-4 հարցումների դեպքում, ինչպես՝ «Քանի՞», «Ինչու՞», «Որքան՞» և «Ինչպե՞ս» արևելահայերենում հարցաշեշտը միշտ դրվում է վերջին վանկի վրա, իսկ արևմտահայերենում երբեմն այն դրվում է առաջին վանկի վրա: Այսպես, արևմտահայ առաջին հաղորդավարը, «Որքան՞» և «Ինչպե՞ս» հարցումները արտասանելիս, հարցաշեշտը դրել է առաջին վանկի վրա, իսկ երկրորդ հաղորդավարը դրել է առաջին վանկի վրա, իսկ երկրորդ հաղորդավարը դրել է «Ինչու՞»-ի առաջին վանկի վրա: Արևմտահայ առաջին հաղորդավարը հարցաշեշտը ԽՆՀպես դերանվան առաջին վանկի վրա է դրել նաև «Աշխատանքը

ի՞նչպես է» հնչադասության մեջ, իսկ երկրորդ ո՞րուն-ի առաջին վանկի վրա՝ «Նամակը ո՞րուն տամ» հնչադասության մեջ:

Ինչպես տեսնում ենք, արևմտահայերենում երկվանկ հարցական դերանունները արտասանելիս՝ հարցաշեշտի դիրքը այնքան էլ կայուն և նորմավորված չէ, ինչպես արևելահայերենում:

Երկվանկ հարցումների դեպքում ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում լինում է վեց կերպ՝ բարձրացող-իջնող, հավասար-բարձրացող-իջնող, իջնող-բարձրացող-իջնող, բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, բարձրացող և հավասար-բարձրացող, իսկ արևմտահայերենում հինգ կերպ՝ բարձրացող, բարձրացող-իջնող-բարձրացող, իջնող-բարձրացող, բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող և բարձրացող-իջնող: Արևելահայերենում բոլորից հաճախ հանդիպում է բարձրացող-իջնող տոնի շարժումը, արևմտահայերենում՝ բարձրացողը:

Արևելահայերենը միշտ ունի միայն և նախամիջուկ, իսկ արևմտահայերենը՝ մի դեպքում միջուկ և նախամիջուկ, մյուս դեպքում՝ միջուկ և ետմիջուկ (հարցաշեշտի դիրքից կախված): Արևելահայերենում տոներ միջուկում մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է, հազվադեպ՝ բարձրացող և իջնող, իսկ նախամիջուկում՝ մեծամասամբ բարձրացող է և հավասար, հազվադեպ՝ իջնող-բարձրացող, բարձրացող-իջնող և իջնող: Արևմտահայերենի միջուկում տոներ մեծամասամբ բարձրացող է, հազվադեպ՝ իջնող-բարձրացող և բարձրացող-իջնող, իսկ նախամիջուկում՝ մեծամասամբ բարձրացող է, հազվադեպ՝ բարձրացող-իջնող, իջնող-բարձրացող և իջնող: մյուս դեպքում՝ միջուկում տոներ երկու անգամ բարձրացող է, մեկ անգամ՝ բարձրացող-իջնող, իսկ ետմիջուկում՝ միշտ իջնող-բարձրացող է:

Որպես նկատվող ընդհանուր օրինաչափություն կարող ենք ասել, որ արևելահայերենում տոներ վերջում հիմնականում իջնող է (12-ից՝ 9 անգամ), իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող (12-ից՝ 10 անգամ):

Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի հնչադասության ձայնածավալը փոփոխվում է 7—12 կիսատոն սահմաններում, երկրորդինը՝ 7—15, երրորդինը՝ 10—13, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարինը՝ 5—12, երկրորդինը՝ 11—18, երրորդինը՝ 15—18: Այս անգամ նկատելի է հակառակը, որ արևմտահայերենի արժեքներն են գերազանցում արևելահայերենին. այն էլ ոչ շատ:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում փոփոխվում է 28—34 դբ սահմաննե-

րում երկրորդի դեպքում՝ 32—36, երրորդի դեպքում՝ 31—33, իսկ արեմրտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ 31—37, երկրորդի դեպքում՝ 30—36, երրորդի դեպքում՝ 30—35: Առավելագույն ուժգնությունը երկու տարբերակներում էլ մեծամասամբ տեղայնանում է երկրորդ վանկում, այսինքն՝ միջուկում: Երկու տարբերակներում էլ առավելագույն ուժգնությունը ավելի մեծ արժեքներ է ընդունում Ո՞րքան հարցումը արտասանելիս:

Տեղություն պարամետրերը չենք ներկայացնում, որովհետև նրանցում այս անգամ ևս տարբերություն չի նկատվում:

Նույնի «Ինչպիսի՞» հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում իջնող-բարձրացող-իջնող է, երկրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող, երրորդի դեպքում՝ հավասար-բարձրացող-իջնող, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, երկրորդի և երրորդի դեպքում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող:

Արևելահայերենի միջուկում (—սի) տոնի շարժումը երեք դեպքում էլ բարձրացող-իջնող է, նախամիջուկում՝ երկու անգամ բարձրացող-իջնող, մի անգամ՝ միայն բարձրացող, իսկ արևմտահայերենի միջուկում տոնի շարժումը միշտ բարձրացող է, նախամիջուկում՝ միշտ բարձրացող-իջնող:

Արևելահայերենում առաջին և երկրորդ հաղորդավարների հնչադասության ձայնածավալը 15 կիսատոն է, երրորդինը՝ 13, իսկ արեմրտահայերենում առաջին հաղորդավարինը՝ 12 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 14, երրորդինը՝ 17: Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալը 5 կիսատոն է, երկրորդինը՝ 7, երրորդինը՝ 6, իսկ արևմտահայերենում՝ երեքինն էլ 12 կիսատոն է:

Ինչպես տեսնում ենք, այս դեպքում արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչերանգները միջուկի հաճախականության աճման ձայնածավալով միմյանցից տարբերվում են, իսկ հնչադասության հաճախականության ձայնածավալով՝ ոչ:

Հնչադասության առավելագույն ուժգնությունը արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում 29 դբ է, երկրորդինը՝ 31, երրորդինը՝ 32, իսկ արևմտահայերենում առաջին հաղորդավարի դեպքում՝ 31, երկ-

լորդի դեպքում՝ 30, երրորդի դեպքում՝ 34: Որպես կանոն, երկու տարբերակներում էլ առավելագույն ուժգնությունը տեղայնանում է վերջին՝ միջուկային վանկում:

Արևելահայերենում առաջին հաղորդավարի հարցման ողջ տեղությունը 540 մ/վրկ է, վանկի միջին տեղությունը՝ 270, միջուկինը՝ 260 (120 և 140), երկրորդինը՝ համապատասխանաբար 670, 335 և 380 (130 և 250), երրորդինը՝ 620, 310, 360 (120 և 240), իսկ արևմտահայերենում առաջինը՝ 580, 290 և 280 (110 և 170), երկրորդինը՝ 570, 285 և 300 (100 և 200), երրորդինը՝ 590, 295 և 290 (130 և 160): Փակագծում տալիս ենք վանկը կազմող առանձին հնչյունների տեղությունը:

Ինչպես միշտ, այս անգամ ևս երկու տարբերակների տեղությունների միջև եղած զանազանությունը էական չէ ու կրում է սուբյեկտիվ բնույթ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արևելահայերենում ինչու-որ-4 հարցումների վերջին վանկում, որը հանդես է գալիս որպես միջուկ, տոնը դերազանցապես բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող: Պատկերը հատկապես այսպիսին է միավանկ հարցումների դեպքում (ո՞վ, ի՞նչ, ե՞րբ և այլն), որովհետև այս դեպքում հնչադասությունը և միջուկը նույնանում են: վերջին վանկերում տոնը հիմնականում շարժվում է հավասար:

2. Երկվանկանի ինչու-որ-4 հարցումների դեպքում (ինչո՞ւ, որքա՞ն, ինչպե՞ս) արևելահայերենում հարցաշեշտը միշտ դրվում է վերջին վանկի վրա, իսկ արևմտահայերենում հազվագեպ այն դրվում է նաև առաջին վանկի վրա. երևույթ, որ ցույց է տալիս, որ արևելահայերենում այս հարցական դերանունների արտասանությունը նորմավորված է և ունի վերջնական տեսք, իսկ արևմտահայերենում այն վերջնականորեն նորմավորված չէ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Պատմողական հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը ինչպիսի արևելահայերենում, այնպես էլ արևմտահայերենում մեծամասամբ բարձրացող-իջնող է: Կան դեպքեր, երբ հնչադասության հիմնական տոնի շարժումը սկսվում է իջնող կամ հավասար տոնով, ասլա նոր սկսում է բարձրանալ ու իջնել, դեպքեր էլ կան, երբ հիմնական տոնի շարժումը

մինչև վերջ իջնող է: Հատկանշական է, որ պատմողական հնչադասության վերջին վանկերում տոնը հիմնականում շարժվում է հավասար:

2. Ինչու-որ հարցման ՀՏՀ շարժման ուղղությունը արևելահայերենում հիմնական բարձրացող-իջնող է, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող: Արևելահայերենում այն հաճախ լինում է նաև բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող և հազվագեղ միայն իջնող, իսկ արևմտահայերենում՝ բարձրացող-իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, իջնող-բարձրացող-իջնող-բարձրացող, բարձրացող-հավասար-բարձրացող և բարձրացող-իջնող:

3. Բարձրացող-իջնող տոնի շարժումը բնորոշ է արևելահայերենի ինչու-որ հարցմանը, սակայն այն առկա է նաև արևմտահայերենում:

4. Ինչու-որ հարցման վերջին վանկի հիմնական տոնը արևելահայերենում միշտ իջնող է, իսկ արևմտահայերենում գերակշռող մեծամասնությամբ միայն բարձրացող:

5. Արևելահայերենում պատմողական և ինչու-որ հարցման հիմնական տոնի շարժման ուղղությունները իրար նման են՝ երկու դեպքում էլ հիմնականում բարձրացող-իջնող են: Սակայն այս չի նշանակում, որ նույնական են. պատմողականի հետ համեմատած՝ հարցման հիմնական տոնի հաճախականության աճումը և նվազումը ավելի մեծ սահմաններում է տեղի ունենում:

6. Պատմողական հնչադասության միջուկը (գլխավորաշեշտ վանկը) և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում ձևավորվում է տոնի և ուժգնության միջոցով. ընդ որում էական չէ այդ փոփոխությունները կատարվում են միջուկում, նախամիջուկում կամ ետմիջուկում, թե բոլորում միաժամանակ, կարևորն այն է, որպեսզի մի կետում հակադրություն առաջանա՝ տոնի կամ ուժգնության, կամ էլ երկուսի միջոցով միաժամանակ:

7. Արևելահայերենի պատմողական հնչադասության միջուկում տոնը կարող է լինել աճող և նվազող. այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում է հնչադասության կենտրոնից դեպի ձախ՝ տոնը աճող է, դեպի աջ՝ նվազող (այս օրինակափոխությունը բացարձակ չի գործում):

Արևմտահայերենում, ի տարբերություն արևելահայերենի, միջուկում տոնը հակված է աճելու: Հնչադասության մեջտեղից դեպի ձախ գտնվող վանկերում (ոչ վերջինում)՝ հատկապես նախավերջին վանկում տոնը կարող է նաև նվազել, սակայն այդ նվազումը կատարվում է շատ չնչին՝ առավելագույնը 3 կիսատոն: Այն դեպքում, երբ միջուկը գտնվում

է հնչադասութեան վերջին վանկում, տոնը անհրաժեշտաբար նրկու տարբերակներում էլ իջնող է:

8. Ի հակադրութիւն բուն և փաստագրական պատմողական հնչադասութեաններին, ցուցագրական պատմողական հնչադասութեաններում միջուկը հիմնականում գտնվում է նախավերջին վանկում: Նշենք սակայն, որ արեւելահայերենի միջուկի տոնային կառուցվածքը տարբերվում է արեւմտահայերենից. արեւելահայերենում միջուկի տոնը մէջան նվազող է՝ միջինը 4—7 կիսատոն, իսկ արեւմտահայերենում և՛ աճող է (1—5 կիսատոն), և՛ նվազող (1—2 կիսատոն):

9. Արեւելահայերենի և արեւմտահայերենի պատմողական հնչադասութեանների հնչերանգների միմյանց նման լինելը կամ տարբերվելը կախված է միջուկի դիրքից. երբ միջուկը գտնվում է հնչադասութեան մեջտեղից դեպի աջ, ապա նրանց հնչերանգները միշտ իրար նման են, երբ միջուկը գտնվում է մեջտեղից դեպի ձախ (չհաշված վերջին վանկը), ապա նրանց հնչերանգները միշտ տարբեր են:

10. Նրկվանկանի հարցական դերանուններով (ինչո՞ւ, որքա՞ն, ինչպե՞ս) ինչու-որ հարցումների դեպքում արեւելահայերենում հարցաշեշտը միշտ դրվում է դերանվան վերջին վանկի վրա, իսկ արեւմտահայերենում նաև առաջին վանկի վրա. երևույթ, որը ցույց է տալիս, որ արեւելահայերենում այս հարցական դերանունների արտասանութիւնը նորմավորված է և ունի վերջնական տեսք, իսկ արեւմտահայերենում այն վերջնականորեն նորմավորված չէ:

11. Արեւմտահայերենում ինչու-որ հարցումը ունի երկու միջուկ կամ գլխավորաշեշտ վանկ. առաջինը ընկնում է հարցական դերանվան վրա, իսկ երկրորդը՝ վերջին վանկի: Այս իսկ պատճառով էլ, ի տարբերութիւն արեւելահայերենի, արեւմտահայերենում վերջին վանկի տոնը մեծամասամբ բարձրացող է:

12. Արեւելահայերենի ինչու-որ հարցման հնչերանգը տարբերվում է արեւմտահայերենից հետևյալ ձայնահատկանիշներով՝ հնչադասութեան հաճախականութեան ձայնածավալով, հնչադասութեան վերջին վանկի հաճախականութեան ձայնածավալով, հնչադասութեան նվաղագույն հաճախականութեամբ, հնչադասութեան նվաղագույն հաճախականութեան տեղայնացմամբ, հնչադասութեան վերջին վանկի առավելագույն ուժգնութեամբ, հնչադասութեան ուժգնութեան ձայնածավալով և հիմնական տոնի շարժման ուղղութեամբ:

13. Արեւելահայերենում սալ հնչունակապակցութեամբ սկսվող բառերում ա-ից առաջ ը չի արտասանվում, իսկ արեւմտահայերենում նմա-

նատիպ բառերը արտասանվում են և՛ ը-ով, և՛ առանց ը-ի: Արեմտահայերենում նման կերպ են արտասանվում հավանաբար նաև ստ, գր և այս կարգի հնչյունակապակցություններով սկսվող մյուս բառերը:

14. Արեւելահայերենի և արեմտահայերենի միևնույն հնչյունական կառուցվածքն ունեցող պատմողական ու հարցական հնչադասությունների տեղումնությունների միջև էական տարբերություն չկա:

15. Արեւելահայ և արեմտահայ գրականների արտասանություններում նկատվող զգալի տարբերությունները պայմանավորված են ոչ միայն հնչյունական, բառային, ձայնարանական և շարահյուսական միջոցներով, այլ նաև հնչերանգով:

16. Արեմտահայերենի հնչերանգը արեւելահայերենի հետ համեմատած լարված է, որն ունի հոգեբանական նախահիմքեր և պայմանավորված է արեմտահայության հասարակական, քաղաքական և սոցիալատեսական վիճակով: Արեմտահայության շատ ավելի անհանգիստ կյանքը արտահայտվել է նրանց հոգեբանական աշխարհում, որն էլ իր հերթին դրսևորվել է նրանց հնչերանգի մեջ, որովհետև մարդու հոգեկան աշխարհում կատարվող ամեն մի տեղաշարժ, անմիջականորեն արտացոլվում է նրա ձայնի մեջ:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

ԱՌԱՋԱՐԱՆ	5
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ. Ուսումնասիրության մեթոդիկա	11
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ. Արևելահայերենի և արևմտահայերենի հնչյունագային զուգահրության փոքրձառական ուսումնասիրությունը	19
1. Հսոդական վերլուծություն	19
2. Զայնաբանական վերլուծություն	21
2. 1. Պատմողական հնչադասությունների ձայնհատկանիշների բնութագիրը և զուգահրությունը արևելահայ և արևմտահայ դրական տարբերակներում	21
2. 1. 1. Բուն պատմողական հնչադասություն	23
Առանձին հնչադասությունների մեկնաբանություն	24
Ընդհանրացված տվյալների մեկնաբանություն	69
2. 1. 2. Փաստագրական պատմողական հնչադասություն	86
Առանձին հնչադասությունների մեկնաբանություն	87
Ընդհանրացված տվյալների մեկնաբանություն	113
2. 1. 3. Ցուցադրական պատմողական հնչադասություն	126
2. 2. Ինչու-որ հարցման ձայնաբանական հատկությունների բնութագիրը և զուգահրությունը արևելահայ և արևմտահայ դրական տարբերակներում	146
2. 2. 1. Ինչու-որ—1 հարցում	148
Առանձին հնչադասությունների մեկնաբանություն	149
Ընդհանրացված տվյալների մեկնաբանություն	196
2. 2. 2. Ինչու-որ—2 հարցում	217
Առանձին հնչադասությունների մեկնաբանություն	218
Ընդհանրացված տվյալների մեկնաբանություն	233
2. 2. 3. Ինչու-որ—3 հարցում	251
Առանձին հնչադասությունների մեկնաբանություն	253
Ընդհանրացված տվյալների մեկնաբանություն	269
2. 2. 4. Ինչու-որ—4 հարցում	280

ՍԵՎԱԿ ՎԱՋԴԵՆԻ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆԻ
ՀՆԶԵՐԱՆԳԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ՓՈՐՁԱՌԱԿԱՆ-ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ)

Հրատ. խմբագիր՝ Փ. Հ. Մաղանյան
Տեխ. խմբագիր՝ Լ. Կ. Հաբուքյունյան
Սրբագրիչ՝ Մ. Գ. Բլեյան

ИБ № 1420

Հանձնված է շարվածքի՝ 13.03. 1990 թ.: Ստորագրված է տպագրության՝ 11. 05. 1990 թ.
Զախը՝ 60×84¹/₁₆: Թուղթ № 2: Տառատեսակ՝ «Գրքի սովորական» տպագրություն:
Պայմ. 16,97 մամ., տպագր., 18,25 մամուլ: Ներկ. մամուլ 16,97: Հրատ. հաշվարկ.
15,87 մամուլ: Տպարանակ՝ 750: Հրատ. № 7327: Պատվեր՝ 1611: Գինը՝ 3 ռ. 45 կ.

ՀԽՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող., 24 դ.:
Издательство АН АрмССР, 375019, Ереван,
пр. Маршала Баграмяна, 24 г.

ՀԽՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:
Типография Издательства АН АрмССР, 375019,
Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24.

A $\frac{u}{80672}$